

T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
SİYASET VE SOSYAL BİLİMLER BİLİM DALI

HİDAYET ROMANLARINDA İSLAMİ MUHALEFET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Süleyman Samet ERDOĞAN

KOCAELİ - 2019

T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
SİYASET VE SOSYAL BİLİMLER BİLİM DALI

HİDAYET ROMANLARINDA İSLAMİ MUHALEFET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Süleyman Samet ERDOĞAN

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Hasan YAZICI

KOCAELİ - 2019

T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
SİYASET VE SOSYAL BİLİMLER BİLİM DALI

HİDAYET ROMANLARINDA İSLAMİ MUHALEFET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tezi Hazırlayan: Süleyman Samet ERDOĞAN

Tezin Kabul Edildiği Enstitü Yönetim Kurulu Karar ve No: 26.06.2019 / 18

Jüri Başkanı :

Jüri Üyesi : Dr. Öğr. Hasan YAZICI

Jüri Üyesi : Doç. Dr. Abdulvahap AKINCI

Jüri Üyesi : Doç. Dr. Harun KIRILMAZ

KOCAELİ - 2019

ÖN SÖZ

İslami kesiminin roman türü ile tanışması 1960'lı yılların sonlarına tekabül eder. İlk İslami romanların yazılması ile bir furya hâlinde süregelen hidayet romanları kaleme alınmıştır.

Hidayet romanları, İslami fikriyatın modern, laik Türkiye'deki toplumsal ve siyasal olaylara karşı muhalif bakışını ele alan eserlerdir. Bu romanlarda temel bir kurgu vardır ve bu kurgu İslami olmayan karakterlerin hidayete ermesi ile son bulur. Bu çalışmada hidayet romanlarında muhalefet edilen unsurlar ele alınmıştır. Hidayet romancıları eğitim sistemi, laiklik, Batılılaşma, ahlaki yozlaşma, sosyalizm, kamusal alan gibi birçok konuda, mevcut konjonktürdeki aksak gördükleri yönleri eleştirmiş, uygulamaların ve ideolojinin muhalifi olmuş, İslam'ın toplumsal ve siyasal fikirlerini romanlar aracılığıyla dile getirmişlerdir.

Eğitim hayatım boyunca desteklerini her zaman hissettiğim aileme, tecrübe ve bilgilerinden sürekli olarak faydalandığım danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Hasan Yazıcı'ya sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	I
İÇİNDEKİLER.....	II
ÖZET.....	IV
ABSTRACT.....	VI
KISALTMALAR	VIII
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. TOPLUMSAL EDEBİYAT VE TÜRK ROMANI.....	14
1.1. SİYASET, EDEBİYAT, TOPLUM.....	14
1.2. ROMAN VE MUHTEVASI.....	15
1.3. TÜRKİYE’DE ROMANIN GELİŞİM SÜRECİ.....	16
1.3.1. Tanzimat Dönemi Türk Romanı.....	17
1.3.2. Meşrutiyet Dönemi Türk Romanı	17
1.3.3. Millî Mücadele Dönemi Türk Romanı.....	18
1.3.4. Cumhuriyet Dönemi (1923-1950) Türk Romanı ve Köy Edebiyatı.....	18

İKİNCİ BÖLÜM

2. HİDAYET ROMANLARI.....	21
2.1. HİDAYET ROMANLARI KAVRAMSALLAŞTIRMASI	21
2.2. HİDAYET ROMANLARININ TEMEL ÖZELLİKLERİ	24
2.3. HİDAYET ROMANLARINDA AMAÇ	29
2.4. HİDAYET ROMANLARININ ORTAYA ÇIKTIĞI DÖNEMİN SOSYAL VE SİYASİ ŞARTLARI	32
2.4.1. Tek Partili Dönem ve Din.....	32
2.4.2. 1946 Sonrası Çok Partili Hayat ve Dinî Özgürlükler.....	35
2.4.3. Dünyada İslami Hareketler ve Fikrî Mücadele	36

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. MUHALEFET.....	38
3.1. MUHALEFET KAVRAMI	38
3.2. SİYASAL MUHALEFET.....	39
3.3. MUHALEFET NEDENLERİ.....	40
3.3.1. Dinî Nedenler	40
3.3.2. İdeolojik Nedenler	43
3.3.3. Etnik Nedenler.....	44
3.3.4. Güncel Siyaset Kaynaklı Nedenler.....	45

3.4. MUHALEFET ÇEŞİTLERİ.....	46
3.4.1. Anayasal Muhalefet - Anayasal Olmayan Muhalefet	46
3.4.2. Yapısal Muhalefet - Yapısal Olmayan Muhalefet.....	47
3.4.3. Parlamento İçi Muhalefet	47
3.4.4. Parlamento Dışı Muhalefet.....	48
3.4.4.1. Sendikalar	48
3.4.4.2. Öğrenci Hareketleri.....	50
3.4.4.3. Baskı Grupları.....	51
3.4.4.4. Aydınlar	52
3.4.4.5. Kadın Hareketleri.....	54
3.4.4.6. Kitle İletişim Araçları: Basın-Sosyal Medya.....	55
3.4.4.7. Azınlıklar	56
3.4.4.8. Edebiyat	57

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. HİDAYET ROMANLARI VE İSLAMİ MUHALEFET.....	59
4.1. İNCELENEN ROMANLARIN İÇERİKLERİ.....	59
4.2. HİDAYET ROMANLARINDA SİYASAL MUHALEFET	75
4.2.1. Türk Modernleşmesi Çerçevesinde Siyasal Muhalefet	75
4.2.1.1. Devrimler, Reformlar ve Modernleşme Algısı	75
4.2.1.2. Laiklik Eleştirisi.....	105
4.2.1.3. Kamusal ve Bürokratik Yozlaşma	122
4.2.2. Hidayet Romanlarında Siyasal İdeolojiler	129
4.3. HİDAYET ROMANLARINDA GELENEKSEL İSLAM'A MUHALEFET..	142
4.4. HİDAYET ROMANLARINDA TOPLUMSAL HAYAT VE MUHALEFET	146
4.5. HİDAYET ROMANLARINDA KADIN VE MUHALEFET.....	159
SONUÇ	173
KAYNAKÇA.....	188
ÖZ GEÇMİŞ	196

ÖZET

Edebî eserlerin toplumsal yönü, eserde anlatılan dönem hakkında bilgi verir. Edebî eser anlattığı ve yazıldığı döneme tanıklık eder. Çeşitli düşünce akımlarına dair fikirler edebî eserlerde bulunabilir. Roman, edebiyat içerisinde toplumsallığı son derece yüksek bir yazın türüdür. Türk romanı, Türkiye'deki siyasal ve toplumsal hayata dair nitelikli veriler sunar. Türkiye'de modernleşme süreci romanlar üzerinden okunabilir.

Bu çalışmada hidayet romanlarının toplumsallığı ele alınmıştır. Hidayet romanları, İslami düşünürlerin varoluş ve tebliğ gayesi ile yazıkları romanlardır. Hidayet romanlarında toplumsal ilişkiler, siyasal hayat, modernleşme süreci, kadın, ahlak gibi konularda İslami yapıya aykırı olan unsurlar ortaya konur. Hidayet romanları karşıtlıkların üretildiği muhalif eserlerdir.

Araştırmanın amacı hidayet romanlarının sosyal, siyasal, kültürel perspektifinden yola çıkılarak, İslami kesimin toplumsal tezahürler hakkındaki fikirlerini ifade etmek ve muhalif yönünü ortaya koymaktır.

Hidayet romanları ile ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde, romanların muhalif yönünü inceleyen bir çalışmaya rastlanılamamıştır. Belirlenen romanlar taranarak, muhalif unsurlar ana başlıklar altında tasniflendirilmiştir.

Araştırmanın teorik kısmında literatür araştırması yapılmış, konu ile ilgili dokümanlar taranmış, Türk roman tarihi, hidayet romanlarının amacı, nitelikleri ve muhalefet teorisi ortaya koyulmuştur. İncelenen romanlardaki veriler yorumlayıcı içerik analizi ile değerlendirilmiştir.

Çalışma sonucunda hidayet romanlarındaki muhalefet unsurları; siyasal muhalefet, geleneksel İslam'a muhalefet, toplumsal hayat ve muhalefet, kadın ve muhalefet başlıkları altında tasniflendirilmiştir. Romanlarda olay ve olgulara

karşı muhalif bir yön olduğu tespit edilmiş, muhalefet edilen unsurlara karşı ise İslami perspektif içerisinde çözümler getirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hidayet Romanları, Din, İslam, Muhalefet, Modernleşme

ABSTRACT

The social aspect of literary works gives information about the period described in the work. The literary work witnesses the period that describes the period in which it is written. The ideas of various movements of thoughts can be found in literary works. Novel is a genre of literature that has a high communal aspect. Turkish novel offers qualified data on political and social life in Turkey. The modernization process in Turkey can be read through novels.

In this study, the communal aspect of Hidayet novels will be examined. Hidayet novels are the novels that have been written by Islamic thinkers for the sake of existentialism and declaration. In Hidayet novels, the elements that are contrary to Islamic structure in subjects such as social relations, political life, modernization process, women and morality are revealed. Hidayet novels are opposing works in which contradictions are depicted.

The aim of the study is, by taking the Hidayet novels' social, political and cultural perspectives into account, to express the ideas of the Islamic section on the social manifestations and to reveal its oppositional attitude.

When studies conducted on Hidayet novels are examined, it is seen that there is no study which focusses on the opposing aspect of these novels. The selected novels have been studied and the opposing elements have been classified under main headings.

In the theoretical part of the study, a literature review has been conducted, the relevant documents scanned, the history of Turkish novel, the aim, qualities and opposition theory of Hidayet novels are outlined. The data in the studied novels are evaluated by interpretive content analysis.

In the results of the study, the elements of opposition in Hidayet novels are classified under the following titles; political opposition, traditional opposition to Islam, social life and opposition, women and opposition. In

Hidayet novels, it has been found out that there is an opposition against events and facts, and for the opposing elements solutions have been suggested within the Islamic perspective.

Keywords: Hidayet Novels, Religion, Islam, Opposition, Modernization

KISALTMALAR

- CHP** : Cumhuriyet Halk Partisi
Çev. : Çeviren
Der. : Derleyen
DP : Demokrat Parti
Ed. : Editör
s. : Sayfa
TDK : Türk Dil Kurumu

GİRİŞ

Roman kelimesi Fransızca bir kavramın çevirisi olarak Tanzimat Dönemi'nde Türk diline girmiştir. Tanzimat Dönemi öncesinde modern roman olarak nitelendirilemeyecek fakat insanların roman ihtiyacını karşılayacak türde eserler olduğu vurgulanmaktadır. Tanzimat Dönemi romanı ise Batı ülkelerinde görülen roman örneklerinden yola çıkılarak yazılmış eserlerdir (Kahraman, 2016: 39-41). Sosyal, siyasal, kültürel anlamda Batı medeniyetine çevrilen ibreler edebiyat alanında da etkisini göstermiştir ve Batılı anlayıştaki roman örnekleri Tanzimat Dönemi itibari ile verilmeye başlamıştır.

Tanzimat Dönemi'nin birinci kuşak yazarları eserlerinde Doğu-Batı ekseninde eski ile yeni arasındaki gelgitler, yanlış Batılılaşma gibi konuları işlemişlerdir. Tanzimat Dönemi kaleme alınan romanlar, dönemini ileri düzeyde anlatan toplumsal eserler olma konumundadırlar. Ahmet Mithat Efendi, Namık Kemal gibi yazarlar toplumsal eserler kaleme almışlardır (Erol, 2012: 62).

Servet-i Fünun Dönemi'nde, siyasal konjonktürdeki çalkantılar ve baskılar yazılan edebî eserlerin toplumsallıktan uzaklaşmasına neden olmuştur. Yazarlar, aşk, duygusal konular ve estetik kaygılar ile örülü eserler vermişlerdir. Halit Ziya Uşaklıgil, Süleyman Nazif, Hüseyin Cahit Yalçın, Mehmet Rauf gibi yazarlar bu dönemde sanatsal eserler vermeye başlamışlardır (Özdemir, 1980: 84-85).

20. yüzyılın başları Osmanlı Devleti için en buhranlı dönemlerden bir tanesiydi. Savaşlar, yenilgiler, kıtlıklar sosyal ve siyasal hayatı olumsuz bir şekilde etkilemekteydi. Bu felaketler karşısında dönemin konjonktürünü yansıtan zengin bir edebiyat anlayışı gelişmiştir. Meşrutiyet Dönemi'nin olumlu, olumsuz yanları ve millî mücadeleyi konu alan eserler kaleme alınmıştır. Edebiyat toplumsal ve siyasal olana yönelik belirgin bir ivme kazanmıştır (Ercilasun, 2010: 78).

Millî Mücadele Dönemi'ni konu alan romanlar savaşları, siyasal değişimleri, yeni bir devlete doğru evrilen süreçleri anlatan eserlerdir. Bu dönemin romanları

dönemin tarihinin, sosyokültürel yapısının, toplumsal olay ve olgularının anlatıldığı toplumsal niteliği yüksek eserlerdir (Andı, 2006: 166).

Cumhuriyet'in erken dönemlerinde (1923-1950) kaleme alınan eserler, genç bir devletin yeni Batılı kimliğini, bastırılrsa bile hâlâ etkisini devam ettiren İslami kültür ve altyapı karşısında laik moderniteyi, eğitsel ve toplumsal reformların yüceltilmesini, toplumsal aydınlanma ve ilerlemeyi konu edinen edebî ürünlerdir (Seyhan, 2014: 20). “Bu dönemde roman, elbette tiyatro, hikâye ve şiir gibi diğer türlerle birlikte, ama belki de onlardan daha baskın bir surette, birçok yazarın kaleminden, Cumhuriyet'in ilânı sonrasında sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel alanlarda gerçekleştirilen değişikliklerin, yeni yapılanmaların savunucusu ve hatta yayıcısı işlevini üstlenmiştir. Bu toplumsal ve kültürel misyon üstleniş olgusu ile birlikte, Cumhuriyet'in daha ilk yıllarından itibaren romancı da, Osmanlılık ve Osmanlı tarihi karşısında kendisine bir tutum ve konum belirleme gereği duymuştur” (Andı, 2006: 166).

Edebiyatın toplum ve sanat eksenindeki durumu, Millî Mücadele Dönemi ve Cumhuriyet Dönemi'nde, toplumsal kaygıların ön planda olduğu eserlere doğru kaymıştır. Sosyal, siyasal, kültürel konuların işlendiği romanlar kaleme alınmıştır. Cumhuriyet Dönemi romanlarında belli bir ideoloji kaygısı güdülmüştür. Cumhuriyet rejimi ve devrimlerinin propagandası yapılmış, ilke ve inkılaplar ön plana çıkarılıp, geleneksel, dinî düzen ve Osmanlı kültürel yapısı eleştirilmiştir.

“Türkiye, 1950'li yıllarda çok partili hayata geçişin getirdiği sosyal ve siyasal değişimlere sahne olur. Tek parti döneminin pozitivist ve tek tip insan yaratma tavrı evrensel değerleri öne çıkarma çabası, laikliği özel hayatlara müdahale edecek biçimde uygulama ısrarı gibi nedenler, İslami söylemin de, milliyetçi söylemin de güçlenmesini engellemiştir” (Şimşek, 2012: 135). İslami söylemi kısıtlayan bir siyasal anlayış İslami edebiyatın da önünü tıkamaktaydı. Bu nedenle İslami kesimin roman ile tanışması 1960'lı yılların sonlarına tekabül eder. Ayrıca İslami kesimlerde roman türüne karşı; Batı kaynaklı bir tür olması, bireyin mahremiyetini ortaya dökmesi, ifşa etme niteliği ile ahlaki normlarla çelişmesi gibi nedenlerden dolayı 1960'lı yıllara kadar ilgi gösterilmemiştir (Çayır, 2015).

Erken Cumhuriyet Dönemi'nde İslami söylemin dışlanması, İslami ve geleneksel değerlerin geri plana itilmesi, laik düzeni yerleştirme çabalarının yarattığı olumsuz etkiler, rejimin ideolojik propagandasını yapan romanlar İslami kesimin romancılığa başlamasını tetiklemiştir. Ayrıca köy edebiyatı furyasında halkın temel değerlerini yok sayan, olumsuz dindar tiplere yer veren romanlar da İslami karşıt edebiyatın oluşmasına ortam hazırlamıştır (Akçay, 2012: 21).

1968 yılında ilk baskısı yapılan Hekimoğlu İsmail'in Minyeli Abdullah isimli romanı ile daha sonraları hidayet romanları şeklinde ifade edilecek olan roman furyası başlamıştır. Ardından Şule Yüksel Şener 1969 yılında Huzur Sokağı isimli romanını yayımlamıştır. Hüseyin Karatay'ın 1970 yılında yayımlanan Kıbrıslı isimli romanı ile kurgusu, olay örgüsü ve verilen mesajları ile Müslüman bir karşıt edebiyat anlayışı doğmaya başlamıştır (Akçay, 2012: 24).

İslami kesimin kendi inanç ve medeniyet dünyalarını ifade etme, mevcut siyasal, sosyal ve kültürel konjonktürü eleştiriye tabi tutma isteklerinin tezahürü olarak ortaya çıkan hidayet romanları, 1968'de başlayan süreç ile 1980 ve 1990'lı yıllar arasında zirve noktalarına kadar çıkmışlardır. Bu romanların temel özelliği Batılı, laik, modern veya ikili bir ayırım ile ifade edilecek olursa, İslami kesim ile İslami olmayan kesimlerin sosyal ortamlarda bir araya getirilip, İslami kesimin inanç ve doğrularının, İslami olmayan, Batılı kesimlere karşı aktarılmasıdır. Bu karşılaşmalarda girilen münakaşalar sonucunda İslami olmayan kesimler, İslam inanç, ibadet, ahlak ve kültür dünyası ile tanışmış, dolayısı ile hidayete ermişlerdir. Hidayet romanları kavramsallaştırması da buradan ortaya çıkmaktadır.

Hidayet romanlarında Batılı kültürün ürünü olarak Türkiye'de yansımaları bulan Cumhuriyet Dönemi reformları eleştirilir. Bu reformların toplumun ahlak ve medeniyet yapısını bozdukları dile getirilir. Batılılaşma ve Cumhuriyet Dönemi reformları ile topluma yerleşen ahlak yapısı, sosyal ilişkiler, siyasal kültür, İslami kesime olan ötekileştirme uygulamaları eleştiriye tabi tutulur. Romanlarda karakterize edilen İslami kişiler İslam inanç, ibadet, ahlak yapısına göre mükemmel, olgun bireylerdir. Karşı tarafta yer alan, İslami olmayan kesim ise çeşitli

ahlaksızlıkları, yozlaşmaları bünyesinde barındıran bir sosyal tabakayı teşkil etmektedir.

Hidayet romanları Batı medeniyetinin ön plana çıktığı, İslami kültürel yapının sindirildiği bir dönemden sonra çağına farklı bir bakış açısı getirmek ve mevcut kurulu düzeni eleştirmek için ortaya çıkmıştır. İslami olmayan bu düzende Batı'nın ahlak, siyaset ve sosyal yapısı hâkimdir. Romancılara göre İslam'ın muhtevasında bulunmayan öğeler Türk toplumuna getirilmiş, toplumun yapısı değiştirilmiştir. Siyaset, ekonomi, kültür ve sosyal ilişkilerdeki İslami olmayan her şeye karşı muhalif bir tutum sergilenmiştir hidayet romanlarında. Sadece bir eleştiri olarak değil aynı zamanda İslam'ın sosyal ve kültürel dünya görüşü de bu romanlar vasıtası ile ifade edildiği için aynı zamanda bir “öz yaklaşım” romanlarıdır.

1990'lı yılların sonlarına doğru hidayet romanlarının muhtevasında bir değişiklik meydana gelmiştir. Yazılan romanlarda İslami kesim kendi ile hesaplaşma, yüzleşme, İslamcı öğeleri sorgulama yoluna gitmektedir. 1970'ler ile başlayan İslamcı hareketin Türk siyasal hayatında giderek sağlamlaşan konumu, 1990'lı yıllar ile birlikte İslami kesime kamusal hayat tecrübesini tattırmaya başlamıştır. İlk dönem hidayet romanlarında yoğun olarak değinilen kamusal hayat, kadın, İslam'ın sosyal hayattaki tezahürleri yansımalarını bulmuş ve İslami kesim kamusal hayat tecrübesi ile karşılaşmıştır. Yıllar süren kamusal hayattan tecrit dönemi 1990'lar ile son bulmuştur. Bu siyasal koşullar altında Kenan Çayır'ın “özeleştiril romanlar” olarak nitelendirdiği edebî ürünler vasıtası ile İslami kesim kendi iç dünyasına yönelik eleştirilerde, muhalif duruşlarda bulunmuştur (Çayır, 2015).

Siyasal muhalefet mefhumu muhtevasında çeşitlilik barındırır. Muhalefet ifadesinden ilk olarak akla siyasi parti, siyasetçi gibi kavramsallaştırmalar gelse bile muhalefet kavramı özünde daha zengin bir yapıyı barındır. En başta insan olmanın ve hayatta kalmanın bir gereği olarak doğasal olaylara yapılan muhalefet sosyal imkânların geliştirilmesinin, ikinci olarak ise bir arada yaşama gerekliliği neticesinde çatışma ve uzlaşma ilkeleri doğrultusunda farklılıklar karşısında gösterilen tavır bireysel ve toplumsal varoluşun gerçekleşmesine ortam hazırlar. Bu noktada muhalefet bir karşı duruş niteliğindedir. İnsanlığın varoluşundan beri süregelen

hayatta kalma içgüdüğü ile beraber doğaya karşı duruş, sonrasında ise toplumsal hayattaki farklılıklar, iktidar, yöneticilik, muhtelif kurumlar, hiyerarşi gibi kanallar aracılığı ile bireyin ve toplumun kendini ifade yeteneği olarak çatışma ve uzlaşma olguları muhalefetin temel yapısını oluşturmaktadır. Tarihî süreçte değişen konjonktürel yapı muhalefetin, muhalefet etme biçimlerinin ve çeşitlerinin zenginleşmesine sebep olmuştur.

Siyasal bilimler açısından muhalefeti gruplara ayırarak ele almak mümkündür. Anayasal muhalefet ve anayasal olmayan muhalefet bölgeden bölgeye farklılık gösterebilmektedir. Yapısal muhalefet ve yapısal olmayan muhalefet tanımlamaları muhalefet hareketinin amacı doğrultusunda yapılan bir ayrımıdır. Parlamento içi muhalefet açısından siyasi partiler, parlamento dışı muhalefet perspektifinden ise sendikal faaliyetler, öğrenci hareketleri, basın-yayın, edebiyat, aydınlar gibi unsurlar göze çarpmaktadır (Turgut, 2014). Bu çalışmada da ele alındığı gibi edebî faaliyetler yoğun toplumsallıkları ile muhalefet unsurlarını içerebilirler.

Teorik anlamda muhalefet mevcut sistemi, rejimin yapısını yıkmaya çalışarak öz yapıcılığını devreye sokar ve yeni bir sistem, kurum, kuram ortaya atar. Pratik anlamda muhalefet ise sosyal yansımaların her türlüsüne karşı aktif olarak faaliyete girer. Sendikal girişimler, siyasi partiler, baskı grupları, lobiler, dernekler bu pratik muhalefetin öznelerini oluşturur (Turgut, 2014). Edebiyat ise sosyal hayattaki gerçeklerden aldığı nüveler, ortaya koyulan edebî eser ve oluşturmak istediği toplum yapısı ile teorik ve pratik olarak muhalefette bulunur. Bu durumun bir yansıması olarak hidayet romanları siyasal İslam'ın sesinin yeni yeni çıkmaya başladığı bir dönemde İslamcı ideoloji ile fikrî anlamda beraber yürümüştür. İslami hayattaki yönelimlere göre edebiyat alanında da yönelimler, yansımalar ve eleştiriler bulunmuştur. Bu çalışmada edebî ürünlerin nitelikli kazanımları açısından hidayet romanlarındaki mevcut düzen ve toplumsal hayat eleştirisi muhalif unsurlar vasıtası ile ele alınacaktır.

Kenan Çayır'ın doktora tezi olarak hazırladığı ardından kitap hâline getirdiği "Türkiye'de İslâmcılık ve İslâmi Edebiyat: Toplu Hidayet Söyleminden Bireysel Müslümanlıklara" isimli çalışma İslami edebiyat alanında önemli bir kaynak

konumundadır. Çayır bu çalışmasında modernleşme süreci sonrasında İslami romanların birer karşı duruş olarak ortaya çıkış sürecini, İslami romanları modern laik dünya karşısında bir mücadele alanı oluşturmasını, İslamcılarının hidayet romanları vasıtası ile toplumu dönüştürme ideallerini ve İslami edebiyattaki muhteva değişimlerini ele almaktadır.

Ahmet Sait Akçay'ın “Bellekteki Huriler” isimli kitabı hidayet romanları araştırmaları için referans bir kitaptır. Akçay kitabında, İslamcı söylemin epik ve fantezi söylemlerini, topluma pazarlanışını, hidayet romanlarında sunulan İslami kimliği, hidayet romanlarının karşıt olduğu noktaları ve İslam'ın kamusallaşması gibi konuları ele almaktadır.

Adem Çalışkan'ın hazırlamış olduğu çok kapsamlı “Cumhuriyet Devri İslâmî Türk Edebiyatı (1960-2000)” isimli doktora tezi İslami edebiyatı, edebî ürünleri tasniflendirerek incelemektedir. Çalışmada roman, hikâye, şiir, tiyatro, deneme, inceleme gibi edebî ürünlere katkıda bulunan İslami yazarlar isim isim ele alınmaktadır.

Nagihan Dönmez hazırlamış olduğu “İslami Popüler Romanlarda Müslüman Kimliğinin Değişimi” isimli yüksek lisans tezinde “bu romanların yazıldıkları dönemlerin sosyo-kültürel koşullarına paralel olarak yazarlarının değişen perspektiflerini” yakalamayı amaçlamıştır. Minyeli Abdullah, Huzur Sokağı, Yalnız Değilsiniz, Halkaların Ezgisi romanları incelenerek “popüler İslami romanlar ile nasıl bir kimlik idealize edildiği ortaya konulmaya çalışılmıştır” (Dönmez, 2009).

Vacit Ertan Yılmaz “Bir Kimlik Oluşturma Aracı Olarak İslami Popüler Romanlar” isimli yüksek lisans tezinde İslamcı hareketleri ve kimlik yansımalarını incelemiş, popüler romanlar vasıtası ile yeni kimlik arayışlarını ele almıştır.

Bu çalışmada ise hidayet romanları vasıtası ile Türkiye'deki Batılılaşma, Cumhuriyet Dönemi reformları, yozlaşma, yabancılaşma, kamusal alan, siyasal ideolojiler, kadın, tesettür, medeniyet, sosyal hayat gibi konular karşısında İslami kesimin muhalif bakış açısı ele alınacaktır.

Araştırma din, toplumsal hayat, edebiyat ve muhalefet ekseninde yer alması nedeniyle önem taşımaktadır. Çünkü dinler insanlık tarihinin her döneminde etkisini göstermiş, son derece önemli olgulardır. Teorik ve pratik anlamda insanlara bir hayat sunarlar. Dinler sadece itikat ve ibadet bünyesinde değerlendirilemez. Sosyal, kültürel, siyasal anlamda maruzatlara sahiptirler ve bu çerçeve içerisinde tarihin muhtelif dönemlerinde gerek münferit, gerekse içtimai anlamda sosyal etkilere yol açmışlardır. İslam bu etkilere yol açan son semavi din olma özelliğini taşımaktadır. Osmanlı'nın yeryüzünde bıraktığı mirasın oluşumunda önemli bir konuma sahiptir. İslam'a zaman zaman tam ittibâ sağlanmış, zaman zaman ise ilerlemenin önündeki bir engel olarak görüldüğü için ondan uzaklaşılma gereği duyulmuştur. İslam ne şekilde algılanırsa algılsın Türk tarihinin tüm kırılma dönemlerinde kendisini göstermiştir. Bir kırılma dönemi olarak Cumhuriyet Dönemi'nde ise İslam'ın teorik ve pratik yaşantısı geri plana itilmiştir. Batılı tarzda yapılan reformlar ile kültürel açıdan farklılaşma durumu gerçekleştirilmiştir. Bu reformların halka yansıtılması için devletin çeşitli ideolojik aygıtları kullanılmıştır. Hidayet romanları ise bu dönemden sonra oluşturulan toplum mobilizasyonuna tepki olarak ortaya çıkmış ve İslami kesimlerin sesini duyurduğu edebî ürünler olarak kendisini göstermiştir. Hidayet romanları yansıttığı dönemler ve bu dönemlerin tezahürlerini geçmişten alması nedeniyle sosyolojik açıdan önemli veriler içermektedir. Ayrıca oluşturmak istedikleri toplum biçimi ile de birer sosyal, siyasal teori ortaya koymaktadır. Hidayet romanları bu sebepten ötürü Türkiye'nin toplumsal dönüşümünü, modernleşmesini ve Batı dışı modernleşme olarak İslami modernleşmeyi (Göle, 2011: 28) öne sürmesiyle önemli bir meziyeti muhtevasında barındırmaktadır.

Çalışmadaki temel problematikler şunlardır:

- 1 - Hidayet romanlarında muhalif bir tutum var mıdır? Varsa nasıl bir muhalefet söz konusudur?
- 2 - Hidayet romanlarındaki muhalefetin nedenleri ve nitelikleri nelerdir?
- 3 - Hidayet romanları hangi unsurları muhalif bir tavır ile ele almıştır?

Bu problemlere yanıt olarak verilen hipotezler şunlardır:

- 1 - Hidayet romanlarında muhalif bir tutum vardır. Hidayet romanlarında, toplumsal ve siyasal alanda İslami ilkeler ile çelişen modern değerlere karşı muhalif bir tutum sergilenmiştir.
- 2 - Muhalefet yapılmasının nedeni modern dünyanın sosyal ve siyasal değerlerinin toplumu refaha, gerçek mutluluğa, huzura ulaştıramaması ve toplumu yabancılaşma sürecine sürüklemesidir. Hidayet romanlarındaki muhalefetin niteliği, yeni bir toplumsal tahayyül ortaya koymasından dolayı yapıcı bir özellik taşımaktadır.
- 3 - Hidayet romanlarında modernleşen Türkiye'deki dinî özgürlüklerin kısıtlanması, İslami değerlerin geri plana itilmesi, laiklik olgusu, kadının modern konumu, ötekileştirici siyasal söylemler, geleneksel İslam ve Batılı yaşam şekilleri muhalefet perspektifinden ele alınmıştır.

Çalışmanın alt problemleri şunlardır:

- 1 - Cumhuriyet Dönemi ile birlikte hangi alanlarda reformlar yapılmıştır?
- 2 - Cumhuriyet Dönemi'nde yapılan reformlar ve Batılılaşmanın toplum üzerine yansımaları nasıl olmuştur?
- 3 - Cumhuriyet reformları İslam'ı, İslami yaşantıyı ve İslami kesimleri hangi boyuta sürüklemiştir?
- 4 - İslami kesimin romana ve romancılığa bakışı nasıl bir seyir izlemiştir?
- 5 - Hidayet romanı nedir, hangi özellikleri barındırır?
- 6 - Hidayet romanları nasıl bir sosyal ortamda ortaya çıkmıştır?
- 7 - Hidayet romanlarının temel gayesi nedir?
- 8 - Hidayet romanlarında Batılılaşma ve Cumhuriyet reformları nasıl ele alınmıştır?
- 9 - Hidayet romanlarında mevcut sosyal ve siyasal düzen nasıl ele alınmıştır?

Alt problemlere cevap olarak verilen hipotezler şunlardır:

- 1 - Sosyal, siyasi, kültürel, dinî alanlarda reformlar yapılmıştır.

2 - Cumhuriyet Dönemi reformları ile ülke, sosyal, kültürel ve siyasal alanda farklı bir ivme kazanmıştır. Reformlar ve Batılılaşma kimi kesimler tarafından takdir edilirken, kimi kesimler ise memnuniyetsizliklerini dile getirmişlerdir.

3 - Cumhuriyet Dönemi reformları İslami hayatı doğrudan etkilemiş, İslam'ın teorik ve pratik alanında değişiklikler yapmaya çalışmış, İslami kesimin tepkisini çekmiş, zaman zaman başkaldırlara neden olmuştur.

4 - İslami kesim roman ve romancılığa olumsuz bir bakış açısı ile yaklaşmış, 1970'lere doğru roman türünün İslami hayat telakkisi için kullanılabileceği fikri yaygın hâle gelmiştir.

5 - Hidayet romanı belli bir kurgu çerçevesinde, mevcut yapıda İslam lehine değişiklikler yaparak, İslami dönüşümü gerçekleştirme aracı olarak kullanılan roman türüdür. Roman kurgusu içerisinde İslami olan ve İslami olmayan kesimler mülahazalara sürüklenerek, İslami olmayan kesimlere İslami düşünüş ve yaşayış biçimleri kazandırılır.

6 - Hidayet romanları çok partili hayat sonrası göreceli bir hürriyet ortamında, Batılı sosyal hayat ve siyaset çizgisini benimseyen bir Türkiye'de ortaya çıkmıştır.

7 - Hidayet romanlarının temel gayesi İslami düzeni toplum geneline yaymaktır.

8 - Hidayet romanlarında Batılılaşma ve Cumhuriyet Dönemi reformlarına karşı pejoratif bir tutum sergilenmiştir.

9 - Hidayet romanlarında mevcut sosyal ve siyasal düzen olumsuz bir şekilde ele alınmış, aksaklıkların düzenlenmesi gerektiği ifade edilmiştir.

Araştırmanın amacı; problem olarak belirlenen sorulara cevaplar aranarak, hidayet romanlarının sosyal, siyasal, kültürel perspektifinden yola çıkılıp, İslami kesimin toplumsal tezahürlerdeki muhalif yönünü ortaya koymak ve fikirlerini ifade etmektir.

Çalışmanın evrenini hidayet romanları oluşturmaktadır. İslami kesimden olan insanların roman türü ile tanışmaları sonrasında bir furya hâlinde yüzlerce roman kaleme alınmıştır. Bu çalışmanın örneklemini hidayet romanları içerisinde önemli konumda görülen romanlar oluşturmaktadır. Çalışmada aşağıda belirtilen romanlar incelenmiştir.

Hekimoğlu İsmail - Minyeli Abdullah (1968)

Hekimoğlu İsmail - Maznun (1970)

Şule Yüksel Şenler - Huzur Sokağı (1969)

Raif Cilasun - Oğlum Osman (1973)

Raif Cilasun - Dinmeyen Gözyaşları (1986)

Raif Cilasun - Gafiller (1988)

Hüseyin Karatay - Kıbrıslı (1970)

Hüseyin Karatay - Bir Şehrin İskeleti (1983)

Ahmed Günbay Yıldız - Yanık Buğdaylar (1974)

Ahmed Günbay Yıldız - Boşluk (1975)

Ahmed Günbay Yıldız - Gurbeti Ben Yaşadım (1989)

Halit Ertuğrul - Kendini Arayan Adam (1991)

Mehmet Efe - Mızraksız İlmihal (1993)

Seçilen romanlar hidayet romanları içerisinde önemli konumda bulunan, bilinen, çok okunan eserlerdir. Minyeli Abdullah ilk hidayet romanı olmakla İslami roman furyasının kapısını aralamıştır. Geniş çapta muhalefet unsurlarını içermektedir. Maznun isimli roman dönemsel olarak Türkiye’de dinin ve dinî yaşantının konumu üzerine nitelikli veriler sunmaktadır. Huzur Sokağı Türkçe’deki en çok satılan romanlardan birisidir. Sinemaya aktarılmış, dizisi yapılmıştır. İslami modernleşmeye dair nitelikli veriler içermektedir. Kıbrıslı ilk hidayet romanlarından. Roman furyasının öncülerindedir. Bir Şehrin İskeleti siyasal İslam’ın Türkiye’de geçirdiği evrelere tanıklık etmektedir. Oğlum Osman kurgusunda karakterlerin büyük dönüşümlerini içermektedir, sinemaya da aktarılmıştır. Dinmeyen Gözyaşları Türk modernleşmesini tarihsel bir şekilde ele almaktadır. Gafiller İslami bir savunu niteliğindedir. İslam’ın diğer dinlere olan üstünlüğü muhalif bir çerçevede ele alınır. Yanık Buğdaylar ve Gurbeti Ben Yaşadım köy edebiyatına karşı, İslami köy romanı statüsünde eserlerdir. Boşluk, karakterlerin toplumsal dönüşümlerini ve İslami mücadeleyi ele almaktadır. Kendini Arayan Adam isimli eser gerçek bir hayat hikâyesini aktarmaktadır. Sayısız baskı yapmıştır. Mızraksız İlmihal entelektüel çizgisi yüksek bir romandır. Romanda toplu hidayet söyleminin evrilişi gözler önüne serilmekte, İslami öz eleştiri yapılmaktadır.

Bu çalışma nitel araştırma metodu üzerine kuruludur. Nitel araştırmada; toplumsal benliğin kabul edilmesi, bir bakış açısının benimsenmesi, çalışmanın tasarlanması, veri toplama, verileri analiz etme, verileri yorumlama ve başkalarını bilgilendirme süreçleri sırasıyla takip edilir. Nitel araştırma kanıtları kullanmaya ve yeni konuları keşfetmeye yönelik bir eğilim taşır (Neuman, 2014(a): 23-53). “Nitel araştırmanın amacı bireylerin kendi toplumsal dünyalarını nasıl oluşturmakta olduğunu anlamak ve içinde yaşadıkları toplumsal dünyayı nasıl algıladıklarını yorumlamaya çalışmaktır” (Erişti, 2013: 9). Çalışmada toplumsal benliğin kabul edilmesi, nüfusunun çoğunluğu Müslüman olan bir ülkede yukarıdan inmece modernizasyon sürecinin, toplumun her katmanı için dönüştürücü bir muhtevaya sahip olduğunun kabul edilmesi ile gerçekleştirilmiştir. İslami kesim modernizasyon sürecine tepkisel ve eleştirel bir şekilde yaklaşmıştır. Bu tepkisel ve eleştirel yaklaşım çalışmanın bakış açısını oluşturmaktadır.

Nitel bir çalışmada “bulgular üç farklı veri toplama şeklinden meydana gelir: (1) derinlemesine, açık uçlu mülakatlar; (2) doğrudan gözlem ve (3) yazılı dokümanlar” (Patton, 2014: 4). Bu araştırmada doküman incelemesi yapılmıştır. “Araştırma kapsamında incelenen konuyla ilgili olgu ve olaylar hakkında bilgi içeren yazılı belgelerin analiz edilmesiyle veri sağlanmasına doküman incelemesi denilmektedir. Araştırma yapılan alanla ilgili pek çok bilgi görüşme ve gözlem yapmaya gerek kalmaksızın belge inceleme yoluyla elde edilebilir” (Karataş, 2015: 72). “Literatür taramasında araştırma konusu ile ilgili daha önce yayınlanmış kitaplar, makaleler, tezler, konferans bildirileri, tarihi kayıtlar ve raporlar gibi eserler aranır, bulunur, incelenir ve bu sayede çalışmaya katkı sağlayacak bilgiler elde edilmeye çalışılır. Literatür taramasının amacı kısaca, araştırma konusunda ihtiyaç duyulan bilgilerin elde edilmesi şeklinde ifade edilebilir” (Demirci, 2014: 74). “Literatür taraması araştırma çalışmalarında önemli bir süreçtir. Doğru yönetilmeyen bir tarama araştırmacının çok zaman kaybetmesine ve hatta yeterli içeriğe ulaşamamasına yol açabilir” (Köroğlu, 2015: 61). Çalışmada veri toplama aracı olarak romanlar ve akademik yazın kullanılmıştır. Romanlardaki veriler ekseninde kaynak araştırması yapılmıştır.

Nitel veriler toplumsal yaşamı, insanları, eylemleri, olayları; metinler, kelimeler, cümleler ya da semboller biçiminde temsil eder. Nitel bir araştırmada çoğunlukla genelleme yapma amacıyla fikirler, temalar veya kavramlar kullanılır. Nitel analizde değişmez kavramlar veya basit sınıflandırmalar göze çarpar. Nitel bir çalışmada araştırmacılar yeni kavramlar oluşturabilir veya mevcut kavramlar üzerinde yorumlamalar yapabilirler. Kavram oluşturma süreci, verileri toplama sırasında başlar ve verileri analiz etmeye elverişli bir ortam hazırlar. Bu nedenle kavramsallaştırma, nitel bir araştırmada mevcut verileri düzenlemek ve verilerden anlam çıkarmak için kullanılan bir metottur. Nitel bir araştırma yapan çalışmacı verileri kavramlar temelinde grupsallaştırarak analiz yapar (Neuman, 2014(b): 659-663). “İçerik analizi, birbirine benzeyen verilerin belirli kavramlar ve temalar etrafında bir araya getirilmesi ve bunların anlaşılır biçimde düzenlenip yorumlanması sürecidir. İçerik analizinde kodlama yardımıyla verilerin altında yatan kavramlar ve bu kavramlar arasındaki ilişkiler ortaya çıkartılır. Bu sürece aynı zamanda tümevarımcı analiz ismi de verilmektedir. Kodlama, veriler arasında yer alan anlamlı parçalara isim verme sürecidir. Veriler içerisindeki anlamlı parçaların her birine ise kavram adı verilir. Kavramların birbirleriyle ilişkilerinin incelenerek daha üst düzey gruplar altında toplanması sonucu kategoriler (tema) oluşur” (Yıldırım ve Şimşek’den Aktaran: Akbulut, 2013: 155). Bu çalışmada romanlar vasıtası ile toplanan ve tasniflendirilen veriler içerik analizine tabi tutulmuştur. Romanlardaki muhalif unsurlar nitel verilerin kavramsallaştırılması yoluyla tasniflendirilmiştir. Hidayet romanlarındaki muhalif unsurlar, “siyasal muhalefet”, “geleneksel İslam’a muhalefet”, “toplumsal hayat ve muhalefet”, “kadın ve muhalefet” başlıkları altında işlenmiştir.

Toplanan ve tasniflendirilen veriler yorumlamaya tabi tutulmuştur. “Yorumlayıcı yaklaşım, bağlama duyarlı olan, ötekilerin dünyayı görme biçimlerinin içine giren ve insan davranışlarına dair yasaya benzer kuramları test etmekten çok empatik bir anlayışı sağlamakla ilgilenen toplumsal araştırma tekniklerinin temelidir” (Neuman, 2014(a): 140).

Çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde edebiyatın toplumsal niteliği, siyaset, edebiyat, toplum arasındaki bağlantılar ve Türk romanının dönemsel olarak incelemesi yapılmıştır.

İkinci bölümde hidayet romanları kavramsallaştırmasının dayanağı, hidayet romanlarının temel özellikleri, amaçları ve ortaya çıktığı dönemin konjonktürel yapısı ortaya koyulmuştur.

Üçüncü bölüm muhalefet teorisini konu almaktadır. Muhalefet kavramı, siyasal muhalefet, muhalefetin nedenleri ve muhalefet çeşitleri ele alınmıştır.

Dördüncü ve son bölümde belirlenen romanlardaki muhalefet edilen unsurlar işlenmiştir. Muhalefet edilen unsurlar; siyasal muhalefet, geleneksel İslam'a muhalefet, toplumsal hayat ve muhalefet, kadın ve muhalefet başlıkları altında, romanlardan yapılan alıntılar vasıtası ile incelenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. TOPLUMSAL EDEBİYAT VE TÜRK ROMANI

1.1. SİYASET, EDEBİYAT, TOPLUM

Siyaset kavramı geniş çapta bir içeriğe sahiptir. Siyaseti tanımlama girişimleri farklılık arz etmektedir. Kimi sosyal bilimciler siyaseti tanımlarken toplumsal yapıdaki çatışma olgusuna vurgu yaparken, kimileri ise uzlaşma olgusunu ön plana çıkarmaktadır. Siyaset hem bir çatışmayı, iktidar mücadelesini hem de toplumsal uzlaşma oluşturma amacıyla toplumsal faydayı gözetilen bir araçtır (Kapani, 2016: 26).

Siyasi alanın öznesi demokratik sistemlerde bireylerdir. Bireylerin temel tutumları ve davranışları toplumsal etkileşimler ve örgütlenmeler vasıtasıyla siyasi alana akseder (Durdu, 2014: 115). Siyasetin öznesi olan bireyler, toplumsallaşarak siyasallaşma yoluna girerler. Bu noktada birey, toplum ve siyaset iç içe geçmiş olgulardır.

Siyasi olan toplumsal olana yönelik bir içerik taşır. Siyasalar, toplumsal hayattaki hürriyet, hak, din gibi konularda belirleyicidir. İdeolojiler ve devletin siyasi alandaki konumu toplumsal olana ve topluma yön verirler. Söz gelimi totaliter politikaları olan bir iktidar toplumsal alanda özgürlükleri kısıtlayabildiği gibi, halkın inanç, ilke ve yaşantısına doğrudan müdahalede de bulunabilir.

Siyasi olanın toplumsal olan üzerinde etkisi olduğu gibi toplumsal olanın, toplumun da iktidarı, kamu politikalarını, siyasi rejimi etkileme potansiyeli vardır. Farkındalıklar ve farklılıklar ile başlayan muhalefet süreci kitlesel anlamda büyük bir toplumsal harekete dönüşebilir. Arap Baharı olarak adlandırılan kitlesel muhalefet hareketleri sosyal medya vasıtasıyla yaygınlaşmış ve geniş çapta muhalefet hareketlerine dönüşmüştür. Rejimlere yönelik eleştiriler meydana gelmiş, siyasi iktidarlar değişmiştir. Netice itibarıyla siyaset ve toplum pratik hayatta iç içe geçmiş olgulardır. Siyaset topluma yöneliktir. Toplum hem siyasi olan tarafından belirlenen, hem de siyasi olanı belirleyen bir konumdur.

Edebiyat geniş çapta yorumlamaya açık bir alandır. Kimi zaman sanatsal bir faaliyet, kimi zaman sosyal bilimlerin bir parçası olarak ele alınabilir. Edebiyat insanı ve insanın doğasını ele alır. Karmaşık psikolojik öğelerden, toplumsal yansımalara kadar çeşitli konulara değinir edebiyat. Siyasi, sosyolojik, felsefi ve dinî birçok alanla tanımlanır. Fakat en genel tabiri ile edebiyat insan faaliyetlerinin bir biçimi olarak ifade edilebilir. Edebiyat bireysel olanla, güzel ile ilgilenir. Güzeli yansıtmaya çalışır. Fakat yalnızca estetik kaygı gütmmez. Toplumsal perspektifi de bünyesinde barındırır (Yazıcı, 2016: 9).

Edebiyat insanın kendisini ve çevresini değiştirme ve dönüştürme sürecinde etkili bir araçtır. Edebiyatın insana ve insanın doğasına yönelmesinden ötürü, işlevini gerçekleştireceği ortam insan ve insanlar topluluğudur. Bu nedenle edebiyat, insana ve topluma yönelik bir alandır (Bülbül vd. 2014: 2). Edebiyatın toplumun içinde geliştiği ele alındığında, o toplumun geçmişini ve bugünü anlatan, yarınını hazırlayan sosyal bir güç olduğu ile karşılaşılır (Karpaz, 2011: 71).

“Edebiyat-siyaset ilişkisinin temel sâiklerinden biri edebî eserlerin yazıldığı zaman ve mekânların etkisi altında meydana gelmesindedir. Edebiyat her zaman sosyal ve siyasî olayların gelişim seyrine tabidir” (Gündüz, 2007: 26).

Siyaset ve edebiyat, insana ve topluma yöneliktir. Siyaset ve edebiyat gibi kültürel üretimler toplumsalın sınırları içerisinde icra edilmektedir. Siyaset ve edebiyat toplumsalın içerisindeki etkenlerden az veya çok bir şekilde etkilenmektedir. Ayrıca kendileri dışında diğer toplumsal dinamikleri de etkilemektedirler. Bu nedenle siyaset, edebiyat ve toplum arasındaki etkileşim zorunlu bir hâle gelmektedir (Yazıcı, 2016: 5).

1.2. ROMAN VE MUHTEVASI

Ortaya çıktığından bu yana muhtelif insanları, grupları, toplumları anlatan roman, geniş kitlelere başarı ile hitap edebilen, uzun soluklu bir tarihi olan, edebî bir yazın türüdür. Roman insanı konu eder, muhtelif insan manzaraları sunar. Romanı bir kitle eğlence aracı gibi ele almak mümkün olsa bile, roman özgün bir yapısı olan

sanatsal faaliyettir aynı zamanda. Edebiyatın diğer yazınlarının net bir tanımı yapılabilse bile romanın net bir şekilde bir tanımını yapmak pek mümkün değildir. Fakat roman hakkında bazı genellemelere varmak mümkündür. En başta roman yazılı ve basılı bir anlatıdır. Roman insanı konu eder. İnsanın kendisi ve toplum ile olan ilişkilerini ele alır. Kurgusaldır, temsilidir. Hayatı bir ayna objektifliği ile yansıtılabileceği gibi hayali kurulan bir dünyayı da tasvir edebilir. Sanatsal bir kaygı güdebilir. Toplumsallık ön plana çıkarılabilir (Antakyalıoğlu, 2013: 17-29). Bu genellemeler roman türünün ikili bir yapıyı bünyesinde barındırdığının göstergesidir. Estetik bir kaygı doğrultusunda yazılan romanlar ya da sosyal konjonktür gereği siyasal, toplumsal olaylardan uzaklaşmış romanlar olabileceği gibi, halka bir şeyler öğretmek, ideolojik bir perspektif sunmak, mevcut yapıyı eleştirmek gibi gayelerle yazılan toplumsal nitelikte romanlar da olabilir. Roman yazıldığı dönemin veya anlattığı zamanın, mekânın unsurlarını bünyesinde taşır. Dönemini anlatır, çağına ışık tutar. Toplumsal kaygı güdülen yazılan romanlarda ise bu durum daha aşikârdır. Bu biçimdeki romanlar nitelikli sosyolojik veriler sunmaktadır.

Roman hayattaki dağınık ve parçalanmış gerçeğe, birlik kimliğini bahsetmektedir. Hayatı kazuistik olmaktan çıkararak, ilkesel düzeyde söylem geliştirmektedir. Asıl gerçeğe ulaşmamızı ya da gerçeğin aslına olan yakınlığımızı arttırmaktadır (Özdenören, 2017: 29). Bu nedenle romanlar toplumun siyasal, sosyal, kültürel yapısını yansıtmakta oldukça başarılıdır. Anlattığı dönem ve roman konusunun geçtiği mekânlar toplumsal verileri nitelikli bir şekilde yansıtır. Edebiyat sosyolojisinde romanlar için gerçeğin bir yansıması olarak “ayna” kavramsallaştırması yapılır (Çalışkan, 1996: 1). “Edebî eserler toplumsal varlığımızı hâl, geçmiş ve geleceğiyle çözümlemede önemli veriler taşır. Her edebî eser belli ölçüler dâhilinde yazıldığı devre ait önemli bir belge niteliğindedir. Romanları salt sosyolojik bir veri olarak görmek yanlış olur” (Yazıcı, 2014: 363).

1.3. TÜRKİYE’DE ROMANIN GELİŞİM SÜRECİ

Belirli bir olay örgüsü çerçevesinde gelişen, bir bütünlüğü olan Batılı anlamda roman anlayışının Türkiye’ye girişi Tanzimat Dönemi’nde gerçekleşmiştir. İlerleyen yıllarda sosyal, siyasal konjonktür Türk romanının konusunun

belirlenmesinde önemli bir etken olmuştur. Bu bölümde Tanzimat Dönemi'nden başlayıp toplumcu gerçekçi çizgideki Türk romanına kadar gelişen süreç dönemsel olarak ele alınacaktır. Hidayet romanları ise ikinci bölümde ayrıntılı olarak değerlendirilecektir.

1.3.1. Tanzimat Dönemi Türk Romanı

Tanzimat'ın ilanını ile birlikte edebiyat alanında çeviri ve telif eserler vermeye başlanır. İlk çeviri ve adapte romanlardan sonra yerli romanlar yazılır. Böylelikle Türk edebiyatına roman türü kazandırılmış olur. Yazılan ilk romanlar muhtevasında teknik, sanatsal kusurları barındırsalar bile edebiyatta yeni bir alanın açılması ve dönemin sosyolojik durumunun yansıtılmasında önemli adımları atmışlardır. İlk romanlarda toplumsal öğeler ağır basar. Toplumsal eğitim ön plana çıkarılmıştır. Dönemin sosyal, siyasal olayları muhtelif karakterler aracılığı ile aktarılmaya çalışılmıştır (Kas, 2017: 86-87). Mesela Recaizade Mahmut Ekrem Araba Sevdası isimli romanında Bihruz Bey karakteri ile yanlış Batılılaşma ve yabancılaşma gibi sosyal mevzuları konu edinmiştir.

1.3.2. Meşrutiyet Dönemi Türk Romanı

Meşrutiyet Dönemi ile birlikte yeni siyasal şekillenme yoluna giren Osmanlı Devleti, Tanzimat'ın modernleşme mirası ile birlikte sosyal, siyasal, hukuki anlamda değişimlere devam etmiştir. Dönemin siyaseti ve istibdat dönemi Meşrutiyet Dönemi'nin başlarında toplumsal alandan uzaklaşan, daha çok bireyin iç dünyasını ve psikolojisini yansıtan eserler verilmesine neden olmuştur. Osmanlı Devleti'nin otorite krizi dönemlerinden sonra II. Meşrutiyet ile birlikte yenilikçilerin iktidarı ele geçirmesi edebî ürünlerin bilhassa romanın toplumsal konulara yönelmesini sonucunu doğurmuştur.

II. Meşrutiyet Dönemi, muhtevasında toplumsal ve siyasi birçok unsuru barındırır. Dönemde siyasi hareketlilik oldukça yoğundur. Siyasi olan sosyal olanı önemli ölçüde etkilemiştir. Edebiyat da bu etkiden nasibini almıştır ve romanlarda bu dönem birçok açıdan ele alınıp değerlendirilmiştir. Toplumsal ve siyasi hürriyet,

kadının toplumsal hayattaki konumu, 31 Mart Vakası, Balkan Savaşları, savaşlar sonucu yoksulluk, göçler gibi birçok öge Meşrutiyet romanında yer almıştır (Özdemir, 2012: 148).

1.3.3. Millî Mücadele Dönemi Türk Romanı

Osmanlı Devleti'nde Balkan Savaşları ve 1. Dünya Harbi sonrası alınan yenilgi ülkede işgal hareketlerinin başlamasına neden olmuştur. İlk olarak bölgesel, sonrasında ise ulusal kurtuluş hareketleri doğmuş, ülkenin seyri değişmiş ve Cumhuriyet'e evrilen süreç başlamıştır. Millî Mücadele Dönemi olarak ifade edilen bu dönem, Türk Edebiyatı'nda vazgeçilmez bir alan olarak yerini almıştır.

Ulusal kurtuluş hareketlerinin başarıya ulaşması ve ülkenin yeni fikrî temeller üzerine yükselmesi Millî Mücadele Dönemi'ne dayandığı için bu dönem üzerine Cumhuriyetin ilanından beri sürekli olarak romanlar yazılmıştır. Millî mücadelenin, muhtelif dünya görüşüne sahip kesimler üzerindeki anlamı ve değeri hep farklı farklı olmuştur. Bu nedenle gerek resmî ideoloji taraftarları, gerek İslami kesim, gerekse sol cenap millî mücadeleden farklı çıkarımlar yapmışlardır. Bu durum edebiyatta da kendisini göstermiştir ve muhtelif bakış açıları çerçevesinde Millî Mücadele Dönemi romanları kaleme alınmıştır (Çil, 2013: 67).

Millî Mücadele'yi konu alan, Atatürk döneminde kaleme alınan romanlarda Ankara'nın başkent oluşu, Cumhuriyet'in ilânı, toplumsal değişim, Cumhuriyet değerlerine uygun yeni insan tipleri gibi konular ele alınarak tarihsel gerçeklik Türk romanına aktarılmıştır. Süregelen sosyal ve siyasal olayların edebî ürünlerin muhtevasında yer alması, Millî Mücadele Dönemi'nin Türk romanından takip edilebilmesine imkân sağlar (Sevinç, 2009: 2019).

1.3.4. Cumhuriyet Dönemi (1923-1950) Türk Romanı ve Köy Edebiyatı

Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte Türkiye Cumhuriyeti sosyal, kültürel, siyasal, ekonomik alanlarda değişim ve dönüşüm içerisine girmiştir. İnkılaplar yapılmış, Batı referans alan yeni değerler topluma benimsetilmeye çalışılmıştır.

Batı'nın, elitler tarafından yeni bir toplum ve ülke yaratma noktasında sosyal, siyasal ve kültürel alanın temel başvuru noktası olarak alınması, Cumhuriyet'in ilanı sonrasında Türk romanının en çok temas ettiği konunun Batılılaşma olmasının temel gerekçesidir. Çünkü dönemin roman yazarları bu elitler içerisinde yer almakta ve ülke içerisindeki değişim ve dönüştürme hareketlerine tanıklık etmektedirler (Güler, 2011: 29). Bu çerçevede içerisindeki erken dönem Cumhuriyet romanları, resmî ideoloji içerisinde kaleme alınmış, Cumhuriyet güzellemelerinin yapıldığı eserler olma konumunu taşımaktadır.

Türkiye'de Marksizm fikri ve sosyalist hareket, edebiyat camiasını da etkilemiştir. Toplumcu gerçekçi edebiyat anlayışı olarak nitelendirilen Marksist sanat anlayışı 1930'lu yıllarda Sovyetler Birliği başta olmak üzere çeşitli ülkelerin edebiyatlarında kendini göstermiştir. Siyasal alan ile paralel bir şekilde hareket edilmesini öngören bu anlayış, iktidarın uyguladığı siyasi, kültürel ve toplumsal değişim sürecinde, sanatsal faaliyetlerinde aynı doğrultuda olması gerektiği görüşünü benimsemiştir. Bu şekilde güdümlü bir sanat anlayışı ve edebiyat Türkiye'de de kendisini göstermiştir (Kacıroğlu, 2016: 67).

Türk edebiyatına Marksist temelli bu edebiyat anlayışını getiren şüphesiz Nazım Hikmet'tir. Nazım Hikmet yoksulluk, sömürülme, emek gibi temalar üzerinde toplumcu edebiyat anlayışına dair ürünler vermiştir. Bu anlayış şiir alanında kendisinin göstermekle kalmamış önemli romancılar da bu konularla ilgili toplumcu eserler kaleme almışlardır. Sabahattin Ali, Orhan Kemal, Kemal Tahir gibi romancılar bu anlayış doğrultusunda yola devam etmişlerdir. Köye, köy halkının sosyoekonomik durumuna, işçi-işveren ilişkilerine dair önemli romanlar yazılmıştır (Narlı, 2012: 30). Toplumcu gerçekçi köy romanlarında dinî alana yönelik olumsuz tutum ve bakış açıları eleştiri odağı olmuş, karşıt köy romanlarının yazılmasına neden olmuştur.

Bu bölümde toplumsallığı yüksek edebî bir tür olarak romanın Türkiye'deki tarihsel süreci ele alınmıştır. Türk romanı sosyal ve siyasal koşullar gereği toplumsal olana yönelik yoğun bir ilgi barındırmaktadır. Tanzimat ile birlikte başlayan süreç,

Meşrutiyet, Millî Mücadele ve Cumhuriyet Dönemi'nde de devam etmiş ve toplumsal içeriği yüksek romanlar kaleme alınmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

2. HİDAYET ROMANLARI

2.1. HİDAYET ROMANLARI KAVRAMSALLAŞTIRMASI

Türkiye’de halifeliğin kaldırılmasından, 1950 yılına kadar izlenen laiklik politikası nedeniyle aktif bir dinî yayıncılıktan söz etmek mümkün değildir. 1924 - 1950 yılları arasında kayda değer dinî kitapların sayısı çok azdır (Duman, 1995: 88).

Cumhuriyet Dönemi ile birlikte sosyal, siyasi, kültürel alanlarda yukarıdan inme bir şekilde uygulanan ve inkılaplara bağlı, devletin ideolojik yapısına uygun yurttaş yetiştirme anlayışı, dinî yaşantıyı ve dinin toplumsal gereklerini hayatın geri planına itmiştir. İslami yayınlar bu ortamda kaleme alınamamış, devlet rejimi ile bağdaşık bir din anlayışı doğrultusunda yayıncılık faaliyetlerine izin verilmiştir.

1950’de Demokrat Parti’nin iktidara gelmesi ile birlikte İslami yayıncılıkta zamanla bir artış göze çarpmaktadır. 1960’lı yıllar ile birlikte İslami yayıncılıkta büyük bir canlanma meydana gelmiştir. Müslüman Arap coğrafyasından düşünürlerin eserleri tercüme edilmeye başlanır. İslam’ın dünya görüşü, sosyal ve siyasal alandaki fikrî mücadeleler bu tercüme ve İslami dergiler ile hız kazanır. İslami tebliğ, yeni bir vasıta olarak İslami romanlar kaleme alınana kadar siyasi dergiler, gazeteler, dinî neşriyatlar, dinî kasetler gibi iletişim araçları ile yapılmaktaydı (Duman, 1995: 89). İslami yayıncılıkta ilerlemeler varken Müslüman kesim diğer yayın faaliyetlerine nazaran roman türüne mesafeli bir tutumda bulunmuştur. İslami kesimin roman türüne bakış açısı olumlu izlenimler yansıtmamaktaydı.

Hidayet romanları olarak nitelendirdiğimiz İslami romanlarının kaleme alınmasına kadar gelen süreçte, çeşitli ideolojilerden, akımlardan beslenen yazarlar muhtelif romanlar kaleme almışlardır. Fakat İslami kesimden yazarların, düşünürlerin ise İslam’ın ve İslam’a inananların toplumsal ve siyasal hayattaki

konumlarını ele aldıkları romanları kaleme almaları bir hayli sonra olmuştur. İslami kesim toplumsal olgu ve olaylara ağırlık veren bir tür olarak roman yazınına 1960'lı yılların sonlarına kadar başvurmamıştır. Bu durumun çeşitli nedenleri bulunmaktadır.

İlk olarak roman İslami kesimler arasında Batı temelli bir kaynak olduğu için eleştirilmekteydi. İkincisi bireyin mahremiyetini ifşa etmekteydi. Üçüncü olarak ise İslami ideallerin yanında boş, faydasız bir uğraş gibi görülüyordu. İslami dünya görüşüne sahip yazarlara göre ise Cumhuriyet Dönemi'nden beri en çok dışlanan grubun Müslümanlar olması, İslami bir edebiyatın gelişmesini engellenmişti (Çayır, 2015: 29-31). Bu gibi nedenlerden ötürü İslami romanların yazılması geç olmuştur.

“İslamcı entelektüellerin edebiyatla ilişkileri sorunlu olduğu sürece, bırakın modernlikle barışmaları, kültürelliğe katkıları bile tartışılır” (Akçay, 2012: 12). Roman yazınının toplum ile bağ kurmak için önemli bir vasıta olduğu İslami kesimler tarafından geç fark edilmiştir. Çünkü romanlar aracılığı ile geniş kesimlere aktarılmak istenen mesajlar kolay bir şekilde ulaştırılabilir. Estetik yanı ile birlikte muhtevasında bulunan toplumsallığı, romanın kimi zaman bir eğitim öğretim aracı kimi zaman ise bir propaganda vasıtası olarak kullanılabilmesine yol açar.

İslami kesim bu gerekçelere bağlı olarak roman yazımına mevcut düzenin muhalifleri olarak İslami dünya görüşünü geniş kesimlere aktarmak, toplum ile İslam arasında bir rabıta kurmak için başvurdu. 1960'lı yılların sonlarına doğru edebiyatın nitelikli toplumsallığından faydalanmak isteyen İslami kesim roman yazımına başvurdu. Mevcut siyasal ve toplumsal düzene muhalif bir bakış açısı ile yaklaşmak ve İslam'ın dünya görüşünü aktarmak için sade, anlaşılır bir şekilde romanlar yazıldı (Yılmaz, 2000: 99). Yazılan bu romanlarda Müslümanca yaşam idealleri ortaya koyuldu. 1970'li yılların İslamcılığı roman yazımına önayak oldu. Hidayet romanlarında karakterler kötü dışsallıklardan ve iç seslerden kurtularak dindar kimliğe sahip olurlar. Hem dönüşür hem de dönüştürürler. Romanlarda zaman, mekân ve karakter karşıtlıkları sıklıkla yer alır (Köse, 2014: 7).

İlk olarak Hekimoğlu İsmail'in 1968 yılında Minyeli Abdullah isimli romanını yayımlaması ile birlikte hidayet romanları olarak ifade edilecek olan İslami

romanlar kaleme alınmaya başlandı (Çalışkan, 2002: 648). Minyeli Abdullah'tan sonra uzun yıllar boyunca dinî muhtevaya sahip romanlar toplumsal hayatı farklı bir perspektiften ele almaya başladılar ve İslami hareketler siyasal, toplumsal ve kültürel bir mücadele alanı olarak romanları da kullanmaya başladı. Hidayet romanları muhtelif kesimler tarafından dinî roman, İslami roman gibi adlandırmalara tabi tutuldu. İlk romanlar kaleme alındıkları yıllardan sonra büyük bir yükseliş ivmesi kazandı ve dinî, siyasi mücadelenin vazgeçilmez unsuru olarak kullanılmaya devam edildi (Uğur, 2009: 382-383). Yazılan romanların bazıları büyük ses getirdi, yasaklandı, yüksek sayıda baskı ve satış yaptı, dizi ve filmlere uyarlandı.

Yazılan romanlar birçok ortak özelliği bünyesinde barındırmaktaydı. En başta vurgulanması gereken husus; yazılan romanlarda iki çeşit hayat biçimine sahip insan gruplarının karakterize edildiğidir. “Biz ve Onlar” olarak ele alınabilecek olan, İslam’ı tam anlamıyla itikat, amel ve ahlak boyutuyla yaşayan, İslam’ın kapsayıcı bir şekilde hayatın her alanında yegâne düzen olduğu fikrine sahip örnek “biz” karakterleri ve Batılı yaşam biçimini örnek alan, yabancılaşmış, kültürel yozlaşmaya uğramış, siyasal yönelimleri ile hürriyet, adalet, eşitlik gibi değerleri içselleştirememiş, bu değerleri pejoratif karar ve tutumlar ile toplumsal bölünme ve ötekileştirme çerçevesinde kullanılmış “onlar” karakterleri (Çayır, 2015: 60).

Roman akışı içerisinde bu iki grubu temsil eden karakterler bir araya getirilir. İslami karakter örnek yaşantısı ve tutumları ile yabancılaşmış konumdaki karakteri her anlamda etkiler ve itikadî, amelî, ahlaki ve sosyolojik olarak ifade edilebilecek İslami prensipler “onlar” karakterlerine benimsetilir. Kişi hidayete erdirilir ve İslam’ı her anlamı ile yaşayan bir bireye dönüştürülür. İşte bir Türk roman çeşidi olarak “hidayet romanları” kavramsallaştırması buraya dayanmaktadır.

Bu bilgiler ışığında bir tanımlamaya gidilecek olursa “hidayet romanı”, İslami kesimden yazar ve düşünürlerin, siyasal ve toplumsal konjonktürdeki olgu, olay, kuram, kurum ve uygulamaları muhalif bir bakış açısı ile ele aldıkları, problemlere İslam’ı hayatın her alanına yansıtarak çözüm buldukları, sahip olduğu içerik gereği modern hayat prensiplerinin muhalefet yaklaşımına tabi tutulduğu, İslami hayatın öncüllemesi ve modern hayatın yerine koyulması nedeniyle de Batı modernleşmesi

dışında bir İslami modernleşme muhtevasının benimsenildiği bir roman nitelendirmesidir.

“Aslında hidayet vurgusu Türk edebiyatında kavram olarak yeni olsa da içerik olarak pek de yeni değil. Cumhuriyet ana akım edebiyatı nasıl Kemalist aydınlanmaya çağırıyorsa, İslamcılar da İslam’a davet ediyorlardı burjuva kızlarını. İslamcı romantik edebiyatı besleyen de halkçı edebiyat oldu. Ne de olsa bilinçlendirmek bir ödevdir “güdümlü edebiyat” için. Ahmet Mithat’tan bu güne halkın edebiyat yoluyla zihinsel bir tahrişe itildiğini söylemek fazla cesaretli bir söz olmasa gerek” (Akçay, 2012: 13).

2.2. HİDAYET ROMANLARININ TEMEL ÖZELLİKLERİ

1960’lı yılların sonlarından 2000’li yıllara kadar Türk romancılığına yeni bir tür olarak hidayet romanları kazandırılmıştır. Hidayet romanları şeklinde kavramsallaştırılan bu romanların en önemli özelliği, popüler kültürün ürünlerinden adını en çok zikrettiren, en çok konuşulan ve milyonlara yaklaşan sayıda basımı yapılan romanları bünyesinde barındırmasıdır. Bu nedenle çok satan, çok konuşulan bu romanların sosyolojik olarak değerlendirilmelerinin yapılması elzem bir konuyu teşkil etmektedir. Üstelik 50. yılında 97. baskısını yapan, satışı beş yüz binleri aşan Minyeli Abdullah gibi romanlar, İslam’ın radikal yorumlarının olduğu, din-siyaset ekseninde akademik tartışmaların yapıldığı bir dönemde hâlâ önemli bir kitle tarafından ele alınıp okunuyorsa, bu ve bunun gibi romanların sosyolojik bir değerlendirmesinin yapılması, roman konusunun toplumsal gerçeklikler ile arasındaki paydaşlıklarının değerlendirilmesi son derece önemli bir hâle gelmektedir (Çalışkan, 1996: 1). Ayrıca İslami romanlar Türkiye’de İslamcılığın 1970’ler ile başlayan serüveni ile paralel bir şekilde ilerleyen kültürel ürünlerdir. Hidayet romanları, 1980 ve 1990’lı yılların toplumsal, siyasal meselelerine tanıklık eder (Çayır, 2015: 5).

Yazılan bu İslami romanlar toplumsal muhtevaya sahip diğer romanlarda olduğu gibi ideolojik bir altyapıya sahiptir. Nitekim toplumsal konulara yönelik, estetikten çok içeriğin ön plana alındığı romanların belirli bir mesaj, ideolojik kaygı

taşıması oldukça normaldir (Dönmez, 2009: 87). İslami romanlar da sahip oldukları muhteva gereği bu biçimde bir ideolojik altyapı taşır. İslam'ın sosyal, siyasal, kültürel anlamda bir savunusu konumundadırlar. Bu romanlarda modern döneme ait birçok öge ve geleneksel İslam muhalif bir bakış açısı ile ele alınmaktadır.

“İslami romanlar Cumhuriyet Dönemi'nin ürünleridir ve Türkiye'nin siyasal, sosyal ve tarihsel ortamını bize anlatırlar. İslami romanlarda sadece olayları tasvir etmek değil, olaylar karşısında akıl yürütme de yapılır. İslami romanların temel tezi modernleşme sürecinin Türkiye'yi çağdaş medeniyetler seviyesine çıkarmak yerine ahlaki çöküntüye uğrattığı yönündedir. Hidayet romanları temelde “insan nasıl yaşamalı?” sorusuna cevap aramaktadır” (Yılmaz, 2018: 31).

Hidayet romanlarında İslami prensipleri benimsemiş ahlaklı, namuslu, erdemli, bilgili, kültürlü, dindar karakterler karşısında acımasız, gaddar, kötü, Batılı yaşam biçimini benimsemiş karakterler yer almaktadır. Romanlardaki İslami karakterler, İslam'ın savunucusu, tebliğ edicisi konumundaki kişiler, İslami ideallerin ve örnek şahısların yaşantısının topluma aktarılmasında önemli bir vasıta görevi gördüler. Bir nevi bu romanlar İslami kesim için meşru propaganda aracıdır (Yılmaz, 2000: 100).

Hidayet romanlarının hedef kitlelerini iki kesim oluşturmaktadır. Birincisi tereddüt içindeki Müslümanlar... Yani İslami içselleştirememiş, tam anlamıyla yaşayamayan kesim. İkincisi ise İslami prensiplere inanmayan, İslam'ı ve değerlerini çağ dışı gören gayrimüslimler... Romanların akışında geçen bu iki gruba İslami bilinç kazandırma modeliyle edebî ürünün toplumsallığı ve geniş kitlelere seslenme aracılığı kullanılarak gerçek hayatta İslami yaşam biçimlerinin hâkim kılınması yazarların ve romanlarının temel esasını oluşturmaktadır (Yılmaz, 2000: 100-101). Çalışkan (1996: 8) romanlardaki bu iki tip karakteri “özenilesi karakter” ve “aydınlanan karakter” olarak kavramsallaştırmaktadır. İslami karakter özenilesi, dengeli hayatıyla diğer karakterleri aydınlatmakta, onların hidayete ermelerine vesile olmaktadır. Bu noktada roman kurgusundaki hidayete gelmenin yanında, okuyucuya yapılan İslami yükleme de sonuç vermiştir. “Kitap okuma alışkanlığının başlamasıyla Müslüman ailelerin alternatif kitaplar araması sonucu çeşitli kollardan,

gazete, dergi ve yayınevleri ardı ardına kurulmaya başlandı. Yeni bir neslin inşa edilmesinde İslamcı romanların rolü azımsanmayacak ölçüdedir” (Akçay, 2012: 22).

Hidayet romanlarında kadın ve kadının toplumsal hayattaki yeri gibi konulara sürekli olarak vurgu yapılmakta ve kadına atfedilen bir toplumsal kimlik bulunmaktadır. Romanın kurgusu ve akışı dikkate alınmadan kadın hakkında bilgiler verilmekte, kadına bir toplumsal kimlik biçilmekte ve yaşadığı toplum içindeki görev ve sorumlulukları vurgulanmaktadır (Çalışkan, 1996: 6).

Hidayet romanları Ahmet İnam’ın bir kavramsallaştırması gereği öteleyen edebiyat olarak nitelendirilebilir. İnam’a göre (2016: 21) “Öteleyen edebiyat, beriyi kökleriyle, dil üzerinden belli deneyimlerle yaşayarak öteye yer açan edebiyattır. Beriyi tanımayan, beriden beslenmemiş, ondan zengin yorumlarla güç almamış edebiyat öteleyemez. Beride pınarını bulup ötenin ardına düşmüş edebiyat öteleyebilir.” Bu kavramsallaştırma ve açıklamadan hidayet romanları yorumlanacak olursa; hidayet romanları muhtevasında İslami kültür ve yaşantıyı barındıran, geçmişten beslenen, belirli kaynakları olan ve yeni bir toplum modeli ve tasavvuru sunan, berinin ve ötenin kaynaştığı edebî ürünlerdir.

“Sanat ile yaşamak birbirinden nerede ayrılıyor veya daha açık konuşmak gerekirse ayrılmaları mümkün mü? Burada, belki de, kısa bir not düşmek gerekiyor: Edebiyat sahte olmadığı sürece hayatın hemen yanı başında, onunla atbaşı birlikte yürüyor. Edebiyatsız, şiirsiz hayat olur mu? Sanatsız toplum, sanatsız din olur mu? Belki de bu yüzden, dine en yakın yerde duruyor edebiyat ve sanat. Edebiyatı tanımlamaya çalışmak, hayatı tanımlamaya çalışmakla aynı hizada, aynı karede yer alıyor. Edebiyat elbette yaşamak değil; ama yaşamaktan ayrı bir şey de değil. İşte bu yüzden, hayatın nefes alıp verdiği her yerde, insan sıcaklığının yayıldığı her köşe-bucakta ve her dönemde, her millette, her kavimde ve her toplulukta hakikatin sesini, varoluşun rengini duyan ve duyurmaya çalışan bir edebiyat olmuştur” (Koç, 2016: 26). Turan Koç’tan alıntı yapılan bu kısımda edebiyat, toplum ve hayat arasındaki vazgeçilmez birliktelik ontolojik bir perspektifle ele alınıyor. Dinin ve sanatın yaşamdan akisler taşıdığı vurgulanıyor. Hakikatin sesini duyurmaya çalışan bir edebiyatın, dolayısıyla edebî ürünlerin zamanın ve mekânın kapsayıcılığı altındaki

devamlılığı ifade ediliyor. İşte tam da bu noktada Türkiye kaleme alınmış hidayet romanlarının temel gayesinin de bu minval üzerine şekillendiği göze çarpmaktadır. Hakikatin sesinin İslam'a gönül vermekle duyulacağı, varoluş renginin ise İslam'ın toplumsal prensiplerine bağlı kalma vasıtası ile görüleceği hidayet romanlarının tümünde vurgulanan bir unsur olarak dikkati çekmektedir. İslami camianın düşünür ve yazarları ilk başlarda roman yazınına bu denli derin düşüncelerden uzak bir şekilde ön yargılı yaklaşımı bir süre sonra roman yazınında ontolojik ve epistemolojik mefhumların kullanılabilmesinin fark edilmesi ile son bulmaktadır. Ontolojik bakış ve hayatın idame ettirilmesi için kullanılacak epistemolojik perspektif, hidayet romanlarının kurgularında kendini göstermektedir.

Modernizmin hakikati tekleyen anlayışı, ulaşılabilecek en üst medeniyetin Batı medeniyeti olduğu vurgusu, postmodernizmin Tanrı ile bağını koparmış varlığı sorgulanan birey algısı, sınırsız özgürlüğü ve çoğul hakikati önceleyerek toplumu kargaşaya çağıran gerçekliğin yıkıldığı söylemler, insanın kendi kaderini eline alması dolayısıyla Tanrılaşması ve nihayetinde ontolojik bunalımlar içerisine giren birey ve toplum tasavvuru hidayet romanlarında işlenen temalardır. Bu bunalım ve güvensizlik ortamından kurtulabilmek, kaybolan toplumsal refahın tekrardan tesis etmek ancak insanlığın sığınabileceği tek liman olan din vasıtası ile olacaktır anlayışı ve dinin getirdiği değerler ve medeniyet arasında kurulan güçlü rabita, münferit girişimlerden içtimai mücadeleye dönüşen bir uğraş sonucunda ulaşılan ideal toplum vurgusu hidayet romanlarının bütününde karşılaşılan bir olgudur (Koçakoğlu, 2016: 159).

İnsanlık varoluşundan beri kendini ifade etme, hayatı anlamlandırma gayesi içinde olmuştur. Bu gaye kitle iletişim araçlarının günümüzdeki kadar yaygın ve kolay ulaşılabilir olmadığı zamanlarda basılı, yazılı yayınlar vasıtası ile gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. 1960'lı yılların sonu ile başlayan hidayet romanları furyası da günümüz kitle iletişim araçlarının gördüğü iletişim ve sosyalleşme mefhumlarını nitelikli bir şekilde ele almıştır. Bayer, romanların o dönemdeki nitelikli iletişim kanalları olmasını şu örnekle açıklamaktadır: “Kitle iletişim araçlarının günümüzdeki biçimiyle yaygın olmadığı, özellikle 80'li yıllarda yazılan dinî romanlar okuyanlar tarafından aynı zamanda boş zaman etkinliği olarak da

değerlendirilmektedir. Nitekim yaptığımız görüşmede katılımcı “O zamanlar ne internet ne de televizyon böyleydi. Biz çokça kitap okurduk, kendimi kaybedene kadar okuduğum zamanları bilirim ama şimdiki neslin varsa yoksa gözü telefonda, internette” (Bayer, 2016: 281). Bayer’in akademik bir çalışmada yaptığı bu görüşme edebî ürünlerin birer iletişim aracı olarak ne denli önemli bir şekilde kullanıldığının bir göstergesidir. Hidayet romanları da yaptıkları baskı ve ulaşılan okur sayıları göz önüne alındığında önemli bir iletişim kanalı vazifesi görmüştür. Ayrıca hidayet romanları yeni bir toplum düzeni oluşturma gayesi ile kaleme alınmışlardır. Romanların temel referans noktası İslam’ın tarihî birikimidir. Bu romanlar toplumsal cinsiyet rollerinin yeniden tesis edildiği kültürel ürünlerdir. Kadın geleneksel toplum biçimlendirmeleri içerisinde yer alır. Kadına tesettürü kutsal bir kimlik bahşeder. İslami kimlik ve yaşam biçimleri herkese tebliğ edilir. Hidayet romanlarında aile kurumuna büyük önem verilir. Aile ve din iki önemli kutsaldır ve gayrimeşru faaliyetler bu iki kutsala zarar vermemelidir. Bu romanlar eğitici ve öğretici bir konumdadırlar. Dinî eserlerin kısıtlı olduğu bir dönemde gençlere rehberlik görevi üstlenmişlerdir. Hidayet romanlarında basit temellendirmeler doğrultusunda toplum analiz edilmiştir. Toplumsal yapı İslami olan ve İslami olmayan şeklinde ele alınmıştır. İslami kimlik Batı ile kavgalı bir konumdadır. Dinî hakikat bireyi ve toplumu kimlik krizlerinden korumaktadır (Bayer, 2016: 286-288).

Sezai Karakoç’a (2012: 11) göre hakikat inancı, imanın insan ruhuyla eklektik bir hâle getirilmesidir. Bu eklektik yapının münferit temelde gelişip, dal budak salması ve toplumun bütününde görülecek içtimai bir hâle gelmesi İslam toplumunun, İslam devletinin ve İslam milletinin doğmasına ortam hazırlar. İşte hidayet romancıları da İslam’ın tek hakikat olduğu inancı ile toplumsal bir ortam tahayyül ederler ve bunu arzularlar. İslam hakikati toplumsal refahın ve huzurun temeli olarak görülür.

Edebiyatla uygarlık arasında muhtelif korelasyonlar vardır. Edebiyat belirli bir uygarlığın değer yargılarını içerir. Saflığını yitirmemiş, özünü koruyan uygarlıklar için bu kanı doğrudur. Ayrıca edebiyat uygarlığı oluşturan kurumlardan bir tanesidir. Edebiyat uygarlığın varlık ve bilgi âlemini içerir. Aynı zamanda edebiyat uygarlığa varlık ve bilgi temellerini yükler (Özdenören, 2017: 11). Bu

noktada edebiyat alanının bir ürünü olarak hidayete romanları, edebiyat ve uygarlık arasındaki korelasyonun sağlayıcısı olma gibi bir muhtevaya sahiptir. İlk olarak İslam medeniyetinin toplumsal ve kültürel içeriklerini roman kurgusu içerisinde aktarırlar. Uygarlık edebiyatı belirlemiştir. İkincil olarak toplum nezdinde kaybolan İslami hassasiyetleri ve değerleri yeniden işler hâle getirmek ve toplumsal dönüşüm sonucu modernite ile hemhâl olan toplumda, İslam'ın çağdaş döneme yönelik olarak yansımalarının nasıl gerçekleşeceği üzerine tezler kaleme alınan romanlarda ileri sürülür. Edebiyat uygarlığı canlandırma ve yeşertme görevi görmüştür.

Çayır'a (2015: 9) göre "Hidayet romanlarının temel özelliği, İslâm'ın modern çağın "ahlaki dejenerasyonuna" karşı tek çözüm yolu olarak sunulduğu mesaj yüklü anlatılar olmasıdır. Bu romanların olay örgüsü İslâmî karakterlerle Batıcı modern karakterlerin mücadelesi üzerine kuruludur."

Hidayet romanları hayatın her alanındaki Batılı kavramlar ile mücadele içerisinde. İslami romanlar, 1980'li yıllarda uygulanan İslami kimlik siyaseti sonucunda, biz ve onlar ekseninde, içerdiği muhalefet argümanları ile çatışma anlatıları hâlinde (Çayır, 2015: 97).

Hidayet romanları karşıt bir edebiyat anlayışının ürünleridir aynı zamanda. "İslamcı yazarlar köy romanlarının tipik unsurlarını içinde barındırarak halkın bu olumsuz diye lanse edilen imamlara, Müslüman kişilere karşı olan teveccühünü geri vermeye çalışarak bir anlamda 'karşı edebiyat' oluşturma gayretine girdiler. Tamamen popüler bir amaç güden romanların hedefi doğrudan halkı hidayete - Hakk'a- çağırmaktı. Bir anlamda köy romanlarındaki ideoloji yerini İslamcı söyleme bırakır" (Akçay, 2012: 24).

2.3. HİDAYET ROMANLARINDA AMAÇ

Roman ulusal bir kimlik oluşturmak ve bu kimliğin bağlı olacağı kültürel mefhumları belirlemek için toplumsal değişim ve dönüşüm dönemlerinde incelenmesi gereken kurgusal bir alan olarak karşımıza çıkar. Türkiye'de Cumhuriyet Dönemi ulusal kimliğinin oluşturulması için romanların kullanıldığı

gibi, hâkim konumda olan kimlikler karşısında alternatif kimlik arayışları gayesiyle de çeşitli romanlar kaleme alınmıştır (Erkol ve Çalışkan, 2016: 22). Hidayet romanlarının merkezî amacı Batılılaşma hareketleri ile birlikte toplumsal anlamda hayatın her alanına yönelik olarak bir dönüşüm yaşayan Türk-İslam toplumuna kökleri eskiye dayanan fakat modern hayata uygulanabilecek bir konumda olan yeni bir kimlik ve kültür kazandırmaktır. Bu doğrultuda romanlarda ideal bir kent veya yaşam alanı (Huzur Sokağı romanında yabancılaşmamış, yozlaşmamış mahalle) ve ideal ve alternatif kimliğin öncülü olan karakterler (Bilal, Feyza, Abdullah) toplumsal bir kimlik oluşturmak amacıyla kurgusallaştırılır.

Alternatif bir kimlik ve kültür oluşturmak için egemen konumda olan kimlik ve kültüre karşı muhalif bir bakış açısıyla yaklaşmak ilk koşuldur. Egemen kimlik ve kültürün geliştirdiği ideoloji, siyasi yaşam, toplumsal konum, kadın gibi mefhumları muhalif bir perspektifle ele almak, oluşturulacak olan alternatif kimliğin şekillenmesindeki ilk basamaktır. İkinci basamak ise oluşturulmak istenen kimliğin dayanacağı kökenlerdir.

Alternatif kimlik, kültür ve bireyler inşa etme yolunda olan münferit veya her türlü içtimai çalışmayı birer dayanak noktası seçer. Toplumsal prensiplerinin temel dayanağını oluşturacak olan bu nokta kimi zaman gerçekte bağlantısı olmayan bir tasavvufî menkıbe, kimi zaman ise bir tarihsel kesit olabilir.

Hidayet romanlarının temel dayanak noktasını oluşturan tarihsel kesit ise asrısaaet dönemi olarak nitelendirilen, İslam peygamberi Hazreti Muhammed ve onun takipçilerinin oluşturduğu toplum yapısıdır. “1960’lardaki Müslüman tiplerini çizen İslamcı romancıların temel kaygısının bir Müslümana rehber olabilecek, sahabe gibi gerektiğinde canını verecek, iman için her şeyinden fedakârlık yapabilecek bir asr-ı saadet tipini canlandırmak olduğu söylenilebilir” (Akçay, 2012: 36). Hekimoğlu İsmail’in Maznun isimli romanında geçen şu satırlar hidayet romanlarının asrısaaet ile olan ilişkisini açık bir şekilde ortaya koyar:

“Artık hissettiği nizamın nâzımını aramak ona düşmüştü. Aradıkça kapılar aralanıyor; aralık kapılardan, ebedî saadete giden yollar ve asr-ı saadet hayal meyal

görünyordu. Ruhunun asaleti sebebiyle günahlardan kaçan bu genç, şimdi şuurulu adımlarla İslâm cephesindeki yerini almaya çalışıyordu. Bunun için, en mükemmel asker olmaya, yani Allah'ın emir ve yasaklarına nokta nokta uymaya gayret ediyordu:

-Faiz yasak mı?

-Evet!

-Öyleyse o kapı bana ebediyen kapalı olsun!.. Tebliğ ve itaat!.. Gerisi lâf!..”

(İsmail, 2014: 10).

“Müslümanların Asr-ı Saadet’le aralarına bir mesafenin girmiş olduğunun tespiti ve Asr-ı Saadet’e yakınlaşmak için bir şeyler yapılması gerektiği fikri, İslamcılığın gelecek tahayyülünde önemli bir ağırlık taşır. 1960’lardaki hidayet romanlarında da, 1990’lardaki özeleştirel romanlarda da bu vurgu bulunmaktadır” (Erkol ve Çalışkan, 2016: 24). Kaynaklara dönüş hareketi çağdaş İslam düşüncesinin ve İslamcılık hareketinin önemli kavramsal çerçevelerinden bir tanesidir. Kaynaklara dönüşten kasıt, bilgi kaynağı olarak Kur’an ve sünnetin esas alınması ve İslami bilgilerin pratik hayata döküldüğü asrısadet temellendirmeleridir (Kara, 2012(b): 87). Hidayet romanlarının amacı bu doğrultuda asrısadete dayanan, sürekliliği olan, öz değerlerine yabancılaşmadan yenilenebilen bir kimlik ve kültürel yapı oluşturmaktır.

Hidayet romanlarındaki diğer gayeler alternatif kimlik ve kültür oluşumuna bağlı olan durumlardır. Diğer bu amaçlar; İslami tebliğ, modern dünya sistemi karşısında İslami hayat prensiplerinin savunusu, İslami kesimden insanların inanç ve toplumsal bazdaki İslami tahayyüllerinin diri tutulması, İslam’a mesafeli veya ön yargılı olan kesimlerin kazanımlarının gerçekleştirilmesi olarak sıralanabilir.

“Siyasal İslam’ın baskın olduğu dönemde aşırı siyasallaşmanın renk verdiği edebiyatla beslenen okurlar, birer misyon adamı olup çıkıyorlardı. Politikleşmeden önce, İslam’ın kabul ettirilmesi derdiyle herkes yanıp tutuşuyordu ve edebiyat yoluyla bilinçlendirme süreci başlatılmıştı. Edebiyatın bu süreç içerisinde önemli rolü oldu. Alternatif bir üretim olarak var olan ve adına ‘hidayet romanları’ denen romanlarda görülen tek-tipleştirmeler hep bir dayatmayı gerekli kılıyor. Temel sorun,

İslam'ın üstün olduğu fikrini herkese kabul ettirmek. Bir bakıma ulaşılamayanı yazı yoluyla elde etmek. Farklı bir okumayla “cihad arzusu”nun tatmin olması” (Akçay, 2012: 17).

Öz bir şekilde hidayet romanlarının amacı şöyle ifade edilebilir: Maddi olgu ve olaylar çerçevesinde kendisini tanımlayan modern dünyaya karşı, aşkın bir hedefin olduğu, insanın o aşkın hedefe yönelmesi gerektiği vurgusu (Özdenören, 2017: 13) ve bu vurgu üzerine toplumsal ilişkilerin kurulmasının son derece gerekli olduğunun topluma nakşettirilmesi hidayet romanlarının temel amacıdır.

2.4. HİDAYET ROMANLARININ ORTAYA ÇIKTIĞI DÖNEMİN SOSYAL VE SİYASİ ŞARTLARI

Hidayet romanları tezli, mesaj kaygısı taşıyan romanlardır. Edebî bir ürün muhtevasında mesaj kaygısı taşıyorsa, içerdiği konular ile ilgili bir hoşnutsuzluk ya da daha iyi bir yaklaşım savunusunu bünyesinde taşımaktadır. Bu noktada hidayet romanlarındaki İslami vurgular ve mesaj kaygısının temelleri Türk toplumunun dinamiklerinden olan din olgusunun geçirdiği toplumsal ve siyasal sürece dayanmaktadır. Dinin toplumsal ve siyasal alanda bir mesele olarak algılanmaya başlanıldığı “tek parti iktidarı”, dinî özgürlükler ve dinî yaşantının tek parti dönemine karşı geliştiği 1946 yılı sonrası “çok partili dönem” ve İslam dünyasında aksiyon hareketlerinin geliştiği, fikrî mücadelelerin verilmeye başlandığı ve Türkiye'nin bu gelişimlere tepkisiz kalmadığı “II. Dünya Savaşı sonrası hürriyet hareketleri ve İslami başkaldırı dönemi” hidayet romanlarının kurgusunda ve vermek isteği mesajların gelişiminde incelenmesi gereken üç dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle hidayet romanlarının toplumsal ve siyasal süreçler sonrasında ortaya çıkışının dayandığı temeller ortaya koyulabilecektir.

2.4.1. Tek Partili Dönem ve Din

Din içerisinde itikadî, amelî, ahlaki, toplumsal kuralları ve yaptırımları barındıran geniş kapsamlı bir hayat tanımlamasıdır. Bireylerin kendi zihin ve gönül dünyalarında yer aldığı gibi devletlerin, toplumların siyasal, ekonomik, hukuki

yapılarında da kendini gösterir. Dolayısıyla din ve sosyal olan iç içedir. Çünkü insanlık tarihi bir nevi dinler tarihi olarak karşımıza çıkmaktadır. Her dönem ve her mekânda din olgusu ile karşılaşılabilir. Bu olgu, temel toplumsal dinamiği din olan muhtelif toplumlarda kendini çok daha belirgin bir şekilde gösterir. Günlük yaşam, insanlar arası ilişkiler, birey-toplum, devlet-birey münasebetleri dinî değerler çerçevesinde gelişim gösterir.

İslami bir sistemde devlet bazında yönetici ya da halife yaratıcının yeryüzündeki temsilcisidir. Hukuk kurallarının temeli şeriattır. Gündelik hayat İslami yaşantı çerçevesinde akıp gider. Osmanlı Devleti İslami bir devlet ve toplum organizasyonu olma konumunu bünyesinde barındırmaktadır. Kuruluş, yükselme, duraklama, gerileme ve çöküş dönemlerinin hepsinde dinin etkisi dalgalanmalı da olsa etkisini göstermiştir. Din, gerileme ve çöküş dönemlerinde devletin içinde bulunduğu zor durumlardan kurtuluş yolu olarak Batı'nın referans alındığı dönemlere gelinceye kadar, siyasal ve sosyal alanda kendini kuvvetli bir şekilde göstermiştir. Batılılaşma hareketleri ile birlikte modern dünyanın siyasal ve toplumsal kuramları ve kurumları dinî kuram ve kurumların yerlerini almaya başlamıştır. Fakat halk temelinde din ulvi, kutsal bir mefhum olarak yerini korumaktadır. Dinî yaşantıdan gelen değerler, İslami prensipler muhafaza edilmekte ve yaşanmaktadır. Toplumun temel dinamiğini hâlâ İslam dini oluşturmaktadır. İslami değerlerin ve yaşantının halk nezdinde bu denli önemli olmasına rağmen ve Osmanlı Devleti'nin son dönemi ile tek parti döneminde toplumdan gelen herhangi bir talep mevcut değilken, siyasal elitler ve bürokratlar toplumun yapısındaki dinî değerlere yönelik olarak, yukarıdan inme bir şekilde laik siyasetler üretmişlerdir. Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte yeni bir rejim, devlet ve toplum tahayyülünde olan siyasal elitler vasıtası ile toplumsal dönüşüm hareketlerine hız kazandırılmıştır.

Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte devlet yapısında ikircikli bir yapı ortaya çıkmıştır. Bir yanda Osmanlı Devleti'nden gelen saltanat ve halifelik müesseseleri, diğer yanda halk tarafından seçilen bir meclis ve meclisin seçtiği cumhurbaşkanı yönetsel anlamda ikili yapının bir göstergesiydi. Siyasi ve toplumsal anlamda Batıyı referans alan Cumhuriyet kadrosu bu ikircikli yapıya son vermek için saltanat ve

halifelik müesseselerine son verdi. Bu şekilde dinî bir kişilik olarak halife yönetsel alandan ilga edildi.

Halifeliğin kaldırılması ile birlikte Osmanlı soyunun dışarıya çıkarılması, Şer'îye Mahkemelerinin kaldırılması, yönetsel alandaki ikircikli yapının sonlandırılması ve İslami temelleri olan hukuk sisteminin değiştirilmesi ile dinî temeli olan kişi, kurum ve kuramların Türkiye'deki siyasal ve toplumsal hayata müdahale etmelerinin önüne geçilmiş oluyordu (Karpaz, 2013(a): 146).

Osmanlı Devleti'nin toplumsal düzeninin oluşmasında büyük yeri olan tekke, zaviye gibi dinî müesseselerin kapatılması, Latin alfabesinin kabulü ile Arap harflerinin tedavülden kaldırılması ve bu harflerle eğitim öğretim faaliyetlerinin yasaklanması, ezanın Türkçe olarak okunması, ibadetlerin Türkçe olarak yapılması, dinî yayıncılık faaliyetlerinin kısıtlanması gibi uygulamalar tek parti döneminde dinin ve kapsadığı toplumsal alanın tepkilerini çeken siyasalar olmuştur. Bu siyasalara karşı tepkiler süregelmiş, çıkan seslere karşı yaptırımlar uygulanmıştır.

Tek parti döneminde edebî ürünler vasıtası ile Cumhuriyet rejiminin nitelikleri ve örnek vatandaş profili halka aktarılmaya çalışıldı. Bu profil dinî kimlikten sıyrılmış, modern ve Batılı bir muhtevayı içermekteydi. Cumhuriyet Dönemi inkılap romanları ve Türkiye'de "edebiyat sahasında "köy edebiyatçılığı" furiasının bıraktığı olumsuz etkiler, halkı ve halkın değerlerini yok sayarak üretilen ve aynı oranda tüketilen romanlar, gazetelerde, dergilerde resmedilen olumsuz dindar tipler, karikatürleştirmeler karşı bir tepkinin doğmasına sebep oldu" (Akçay, 2012: 21). Cumhuriyet Dönemi'nde laik siyasetlerin uygulamaya koyulması ile büyük bir ölçüde siyasal ve toplumsal dönüşüm gerçekleştirilmiştir. Toplumun temel dinamiğini oluşturan ve daha öncesinde siyasal otoriteye meşruluk temeli sağlayan kuşatıcı din anlayışına karşı geliştirilen konumlanmalar, İslami kesim tarafından sürekli tepki çekmiştir. Siyasal, toplumsal ve edebî alanlarda dinin ikinci plana itilmesi, İslami kesimi içerik yönünden karşıtlıkların oluşturulduğu, özcü yaklaşımın ürünü olan muhalif hidayet romanlarını yazmaya sevk etti. Dinî olana yönelik olumsuzlamaların yoğun olduğu bir dönem sonrasında karşı bir tepki olarak İslami romanlar kaleme alınmaya başlandı.

2.4.2. 1946 Sonrası Çok Partili Hayat ve Dinî Özgürlükler

Cumhuriyet tarihinde ilk çok partili seçim 1946 yılında yapıldı. Seçim sonrasında iktidar değişmedi fakat meşru bir muhalefet kurumsal bir şekilde Türk siyasal hayatında yerini aldı. 1950 yılında yapılan seçimler ile Demokrat Parti girdiği iktidar mücadelesini kazandı ve Türkiye Cumhuriyeti'nin 10 yıl boyunca siyasal, sosyal, diplomatik, ekonomik uygulamalarının yönlendiricisi oldu (Karpat, 2013(a): 166-169).

Halk, 1950 yılında yapılan seçimlerde oyunu büyük kitleler hâlinde Demokrat Parti'den (DP) yana kullandı. DP ezici çoğunluk ile mecliste yerini aldı ve hükümeti kurdu. Geniş halk kesimlerinin Cumhuriyet Halk Partisi'nden (CHP), DP'ye yönelişi siyasal hayatın şekillendirdiği toplumsal hayat hakkında önemli veriler sunmaktadır. Bu yönelişin temelinde dinî yaşantı ve fikirlerin kısıtlanması, baskı ortamı, ekonomik yetersizlikler gibi faktörler önemli rol oynamaktadır (Karpat, 2013(b): 92).

Demokrat Parti iktidarına gelinceye kadar devrim hareketleriyle birlikte Türkiye'de İslam inancı ve İslam'ın toplumsal yapısı yeniden tanımlanmıştır. En başta devletin sistemi ulusal ve laik bir yapı hâline dönüştürülünce, siyaset, ekonomi, toplum gibi mefhumlarla son derece ilgili olan İslam, devletin gözetimi ve denetimi altına alındı. Siyasal İslam'ın gücü, Cumhuriyet'in ilk yıllarında gerçekleştirilen devrimlerle önemli ölçüde etkisiz hâle getirildi (Duman, 1995: 77).

DP, CHP döneminde toplumsal hayattan uzaklaştırılmaya çalışılan dinî değer ve yaşantının savunucusu olarak siyasal sahnede geniş kesimlere hitap etmiştir. Özellikle Türkçe hâle getirilen ezanın yeniden öz hâli olan Arapça okunması ile birlikte DP ve yöneticileri halk nezdinde geniş itibar görmüşlerdir. Dinî eğitim öğretim faaliyetlerindeki artışı da halk memnuniyetle karşılamış, DP iktidarını güçlendirmiştir.

2.4.3. Dünyada İslami Hareketler ve Fikrî Mücadele

Türkiye’de halifeliğin kaldırılışı ile 1950 Demokrat Parti iktidarına kadar geçen süreçte uygulanan laiklik politikaları aktif bir dinî yayıncılığın oluşumunu engellemiştir. İslam’ın toplumsal alanın dışında tutulmaya çalışıldığı bu dönemde aktif bir şekilde basılan, yayımlanan gazete, dergi ve kitaplardan söz etmek mümkün değildir. 1924 ile 1950 yılları arasında çok az sayıda dinî kitap basılabilmektedir. Fakat gerek tek parti iktidarının sonlarında artışa geçip Demokrat Parti iktidarında gelişimini sürdüren İslami yayınlar, gerekse 1960’lı yıllar ile Müslüman Arap coğrafyasında basılan eserlerin tercüme faaliyetleri İslami yayıncılığa Türkiye’de hız kazandırmıştır. Müslüman Kardeşler olarak nitelendirilen İslami gruptan düşünürlerin yazmış oldukları eserler Türkiye’deki İslami düşünürler tarafından referans niteliğinde kullanılmıştır. Yayımlanan bu eserler vasıtası ile İslam’ın toplumsal ve siyasal hayata yönelik fikrî mücadeleleri gelişme gösterdi. Mevdudi, Hasan el-Benna, Seyyid Kutub, Ali Şeriatî gibi düşünürlerin eserleri tercüme edilip, çoğaltıldılar (Duman, 1995: 88-89).

20. yüzyılda Mevdudi, Seyyid Kutub, Humeyni gibi İslamcı düşünürler buldukları toplumlardaki dönüşümlerin fikrî öncüleri olmuşlardır. Bu İslamcı düşünürler yaşadıkları toplumların sorunlarını, ideal bir profil olarak öne sürülen geçmiş İslam birikimine dayanarak çözmeye giriştiler ve İslamcılığı laik rejimlerin muhalifi olarak pratiğe döktüler (Gürel, 2012: 406-408). Hidayet romanlarındaki asrısaadet vurgusu İslamcı düşüncenin İslami birikimi çözüm olarak sunmasının bir yansımasıdır. Laik rejimlerin açmazlarının vurgulanması ise İslamcılığın ideolojik konumlanmasından kaynaklanmaktadır.

İslami yayınların tercümesi ile birlikte, etkileşim olgusunun toplumların dönüşüm ve yapılanma süreçlerinde son derece önemli bir gerçek olarak karşımıza çıktığı görülmektedir. Siyaset, ekonomi, sanat gibi alanlarda herhangi bir yerde gelişen olumlu bir hareket muhtelif ülkeler ya da toplumlar tarafından örnek alınabilmekte veya yeniden yapılanma süreçleri için bir kıvılcım oluşturabilmektedir.

Bu durumlarda binaen 1950’li yıllar ile birlikte İslam’ın siyasal ve toplumsal alandaki tezahürlerinde ve laik, demokratik yönetimin karşısına alternatif olarak sistemli bir halde çıkabilmesinde İslami yayıncılığın çok önemli bir rolü olduğu dikkati çekmektedir (Duman, 1995: 77).

İkinci bölümde İslami kesimin roman türü ile tanışması, yazılan romanların kurgusu, özellikleri, amaçları, ortaya çıktığı dönemin koşulları gibi konular ele alınmıştır. Hidayet romanları İslamcı muhalefet unsurlarının ağır bastığı, tezli anlatılar olma konumundadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. MUHALEFET

3.1. MUHALEFET KAVRAMI

İnsanlığın varoluşundan bu yana süregelen tarihsel süreçte yöneten ve yönetilen ayrımı sürekli dile gelmiştir. Gittikçe kurumsal bir hâl alan müesseseler insanlık tarihinin siyasal ve kamusal perspektifte değerlendirilmesine imkân sağlayacak bir şekilde ilerlemiştir. Bu süreçte yöneten-yönetilen ayrımı, iyi-kötü yönetim, toplumsal alandaki muhtelif fikirler ve toplumsal alandaki işleyişe yönelik düşüncelerin hayatın pratiğine yönelik müdahaleleri gibi durumlardan ötürü insanlık tarihi sürekli olarak iktidar-muhalefet olgularıyla muhatap olmuştur. Daha da basite indirgenecek şekilde gündelik hayatın her alanında iktidar ve muhalefet olgularının etkisinden söz etmek mümkündür. İktidar ve muhalefet toplumsal hayata mal olmuş kavramlardır.

İktidar kavramı sözlükte “bir işi yapabilme gücü, erk, kudret, bir işi başarabilme yetki ve yeteneği, devlet yönetimini elinde bulundurma ve devlet gücünü kullanma yetkisi, bu yetkiyi elinde bulunduran kişi ve kuruluşlar” olarak açıklanmaktadır (TDK, 2019). İktidar kavramına yapılan bu açıklamalar, kavramın toplumsal bir temeli olduğunu göstermektedir. Aile içi ilişkilerde verilecek bir karardan, ulusal düzeyde uygulanacak bir kamu politikasına kadar iktidar olgusunun etkisi söz konusudur.

Siyasi iktidar olarak kullanılan, sosyal bilimlerde karşılığını bulan kavramsallaştırma ise, devlet ve devletin sahip olduğu güç, bu gücü kullanabilme yetkisi ve yetkinin pratiğe dökülmesinde aracı olacak olan kurumlar vasıtası ile kendini bulur. Siyasi iktidar kavramsallaştırmasının pratiğe döküldüğü her alanda toplumsallık söz konusudur. Bu toplumsallık ise bünyesinde farklılıkları barındıran bir mozaiktir. Toplum yapısında yer alan bu çeşitlilik siyasal iktidarın uygulanış şekillerine ve siyasi yönelimlerine karşı farklı konumlanmaları oluşturmaktadır.

Siyasi iktidar karşısındaki bu konumlanma muhalefet denilen olgunun ortaya çıkmasına sebep olmaktadır.

Muhalefet de iktidar kavramı gibi toplumsal hayatın her alanında karşılaşılabilecek kavramlardan bir tanesidir. Temelinde farklılık, aykırılık, özgünlük gibi unsurları barındırır. Bu unsurlar sayesinde kimi zaman değişim ve gelişimin önünü açar, kimi zaman ise yıkıma uğratar. Yapıcı ve yıkıcı unsurların her ikisini de muhtevasında barındırır.

Muhalefet kavramı genel olarak temelinde eleştiri mekanizmasını barındırır. Düşünsel ve eylemsel açıdan olumsuz bir eleştiriyi gerektirir. Karşı duruşu ifade eder (Hoşafçı, 2006: 14). Kassing muhalefet tanımlamalarından yola çıkarak kavrama dair açıklamalar getirir. İlk olarak muhalefet içinde bulunulan durumdan hoşnutsuzluk durumunda ortaya çıkar. İkinci olarak kurumsal yapılardaki hâkim görüşler ile ters düşülmesi durumunda muhalif hareketler ile karşılaşılabılır. Üçüncüsü açık bir şekilde karşı duruş ve itiraz edilmesi gereken konular sonucunda muhalefet oluşur. Ağırlıklı olarak ise muhalefet ilkesel tutumlardan, ideolojik kaygılardan dolayı ortaya çıkar (Kassing'den Aktaran: Dağlı, 2015: 199).

Muhalefetin teorik ve pratik anlamda varoluşu insanlık tarihi kadar eskidir. Her dönemde muhalif fikirler, düşünce hareketleri ve eylemler kendisini göstermiştir. Fakat muhalefete verilen önem ve tahammül fikir özgürlüklerinin olduğu, toplumsal çeşitliliğin bir tehdit olarak görülmediği toplumlarda göze çarpmaktadır. Muhalefetin olduğu yerde bireyler ve toplumlar kendi geleceklerini tayin edebilirler. Toplumsal, siyasal ve kültürel hayata bireysel ve içtimai katılım sağlanır. Hak ve özgürlüklerin korunması konusunda önemli ilerlemeler kaydedilir (Ardoğan, 2004: 172).

3.2. SİYASAL MUHALEFET

“Her ne kadar siyasal muhalefet kavramı öncelikle iktidarın uygulamalarının ve politikalarının siyasal partilerce eleştirilmesi ve karşı çıkılması anlamında kullanılsa da, gerçekte siyasal muhalefet kavramı yalnızca partilerce yapılan

muhalefeti içermediği gibi, sadece hükümet faaliyetlerinin eleştirisi ile de sınırlı değildir” (Metin, 2007: 65).

Siyasal muhalefet geniş çapta bir içeriğe sahiptir. Hükümet tarafından uygulanan siyasalara karşı olmayı ve iktidar mekanizmasında olmayan diğer partileri kapsar. Karşı duruş ve kurumsallık siyasal muhalefetin içinde yer alır. Ayrıca siyasal muhalefet siyasi partiler dışında, örgütlenmiş ya da örgütlenmemiş, resmî ya da gayriresmî olarak yürütülen faaliyetler ile mevcut siyasal iktidarın, ya da hâkim ekonomik, siyasi düzenin beğenilmeyip eleştirildiği fikir ve eylem bütünlüğü olarak da değerlendirilebilir (Akbal ve Akıncı, 2013: 32). Siyasal muhalefet, mevcut siyasal iktidara veya otoriteye karşı fikrî ve eylemsel karşı duruş, bu iktidar ve otoriteyi yıkma amaçlı girişilen faaliyetler bütünü olarak da nitelendirilebilir (Hoşafçı, 2006: 14).

3.3. MUHALEFET NEDENLERİ

Muhalefetin nedenleri, ortaya çıkışı, kaynakları çeşitlilik göstermektedir. Toplumların sahip oldukları siyasi konjonktür muhalefet etmenin nedenlerini de çeşitlendirmektedir. Gerek münferit gerekse içtimai tecrübelerin algılanış ve yorumlanış biçimlerinden, sosyoekonomik, coğrafi ve tarihsel etkenlerin oluşturduğu gruplaşmaların, bölünmelerin temelini attığı çıkar ve değer çatışmalarından, siyasal düzendeki işlevsel, yapısal bozukluklardan, devlet kurumu içerisindeki çatışmalardan, uluslararası hareketlerden ve dış çevrelerin de etkilerinden dolayı muhalefet kendine kaynak, zemin ve nedenler bulabilir (Evcimen, 2011: 141). Din, ideoloji, etnik değerler, siyasi konjonktür gibi unsurlar siyasal muhalefetin oluşmasında büyük önem taşımaktadır (Tanta, 2018: 90).

3.3.1. Dinî Nedenler

Din insanlığın varoluşundan beri toplumsal bir dinamik olma yönünü modern dünyada da sürdürmektedir. Semavi dinlerin ortaya çıkış süreçleri incelendiğinde ilk tebliğ faaliyetleri, dinin toplumsal müesseselerini oluşturma süreci ve yeni bir sosyal, siyasal, ekonomik, dinî yapılanma girişimleri hep sancılı olmuştur. Bu süreç

içerisinde tebliğ ve yayılım faaliyetlerine başlayan semavi dinler, mevcut toplumsal konjonktürdeki hâkim ideolojik ve pratik değerler ile çatışma yoluna girmiştir. Mikro düzeydeki yapılanmalar ile başlayan yeni dinin tebliğ faaliyetleri zaman içerisinde kuramsal yapısını oluşturmuş ve kendine has kurumları meydana getirmiştir.

Dinlerin bu süreç içerisindeki konumu mevcut konjonktür ile çatışma ve eleştirel tutumlarından dolayı muhalefet perspektifi ile değerlendirilebilecek bir konudur. Nitekim ilk olarak Arap coğrafyasında tebliğ faaliyetlerinde bulunulan ve mikro düzeyden makro düzeye ulaşan bir toplumsal örgütlenme ağına erişen, ortaya çıktığı dönemden günümüze kadar büyük çapta bir toplumsal dinamik olma konumunu elde eden İslam dini bu duruma en güzel örneklerden bir tanesidir. İslam dini ilk olarak Arap toplum yapısı içerisinde başlayan tebliğ faaliyetinde muhtelif zorluklarla karşılaşmış ve cahiliye dönemi olarak adlandırılan İslam öncesi Arap toplumunun değerleri ile çatışıp, eleştirel perspektif yollarında geçerek muhalif tavrını ortaya koymuştur. Kurmuş olduğu sistemli muhalefet ağı ve bu muhalif tavrın ortaya koyduğu yeni toplum tahayyülleri zaman içerisinde güçlenerek, İslam'ın kuramsal ve kurumsal yapısının oluşmasına zemin hazırlamıştır.

Dinin ve dinî etkenlerin muhalefete neden olması konusunda bahsi konu edilebilecek olan bir diğer örnek Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte gelişen tek partili süreçtir. Bu süreç içerisinde toplumsal hayattaki dinin etki ve rolüne karşılık olarak çeşitli siyasalar uygulanarak din-devlet-toplum ekseninde reformlar yapılmıştır. Yapılan bu reformların üstün inme bir şekilde yani halktan gelen herhangi bir talep olmaksızın yapılıyor oluşu, muhtelif tepkileri ve muhalif hareketleri beraberinde getirmiştir. Dine ve dinî olana yönelik siyasalar halkı arayış içerisine yöneltmiş ve muhalif fikirler ortaya koyulmuştur. Türk siyasal hayatında demokratikleşme çabalarının ürünü olan muhalefet partileri Terakkiperver Halk Fırkası ve Serbest Cumhuriyet Fırkası kuruluş aşamalarından sonra İslami kesimden olan insanlar tarafından tercih edilmiş ve yoğun kitleler bu partilere akın etmişlerdir. Bu partilere yönelen kesimler dinî olana yönelik yapılan siyasi uygulamalardan rahatsız bir kitleyi oluşturmaktaydı. Neticesinde ise iki parti de kapatılmış ve siyasal muhalefet kanalları olan partiler devre dışı bırakılmıştır (Zürcher, 1990: 245-261).

Demokrat Parti 1950 yılında iktidara geldiğinde halk tarafından kesinlikle kabul görmeyen ve sürekli eleştirilere tutulan Türkçe ezan uygulamasını öncelikli olarak ele almış ve ezan Arapça hâli ile okunmaya başlamıştır (Karpaz, 2013(a): 171). Dinin muhalefet kanallarını etkilemesi, dindar insanların ise bu durumda muhalif tavırlar sergilemesi, muhalefet olgusunun din eksenli olarak değerlendirilebileceğinin bir göstergesidir.

Dinin toplumsal anlamda ne denli etkili muhalefet hareketleri oluşturabileceğine verilebilecek en güzel örneklerden bir tanesi 1979 İran İslam Devrimi'dir. Humeyni bayraktarlığı etrafında toplanan muhtelif gruplar İran'daki toplumsal ve siyasi düzene başkaldırmışlar ve bir İslam Cumhuriyeti'nin kurulmasına öncelik etmişlerdir. Sonrasında ise devlet-toplum düzeni dinî bir hâle doğru sürüklenmiştir. Muhalefet hareketi olarak başlayan İran'daki İslami hareketler kurumsal ve kuramsal anlamda sonuç vermiştir (Gürel, 2012: 408) .

Türkiye'de 1990'lı yıllarda sürekli olarak gündemi meşgul eden başörtüsü konusu da dinin ve dinî olanın muhalefet etme nedeni olarak ele alınabileceğinin bir göstergesidir. Uzun yıllar boyunca kamusal alana alınmayan başörtülü, tesettürlü kadınlar bu duruma karşı tepki göstermişlerdir. Başörtüsü yasağını uygulamaya döken siyasi iktidara, ideolojik yapılara karşı muhalif tutumlarda bulunmuşlardır.

Din, bütün çağlarda ve mekânlarda toplumsal bir dinamik olma konumunu muhtevasında barındırmayı başarmıştır. Kimi zaman haklı gerekçeler ile toplumsal adaletin, hakkaniyetin öncüsü olmuş kimi zaman ise gerek bireyler gerekse gruplar tarafından istismar edilerek toplumsal yaralanmalara, hayal kırıklarına neden olmuştur. Bu noktadan yola çıkılarak, dinin sahip olduğu temeller ve kuramsal yapısı ile özünde muhalif bir tutuma sahip olduğu söylenilebilir. Herhangi bir dine bağlı olan insanlar, dinin sahip olduğu kuramsal muhtevaya yön vererek mevcut yapılara karşı duruş hareketinde bulunarak dini sosyolojik açıdan muhalefet incelenmesi için elverişli kılar.

3.3.2. İdeolojik Nedenler

İdeoloji kelimesi 'idea' ve '-oloji'nin kaynaşmasından oluşur. Destutt de Tracy 1796'da kavramı ilk kez kullandığında ideoloji fikirbilim gibi bir anlama tekabül etmekteydi (Atılğan, 2012: 253). İdeoloji kavramının etimolojik anlamı üzerinde bir fikir birliği vardır. İdeoloji etimolojik açıdan ideler öğretisi olarak tanımlanmaktaydı. Fakat kavramın açıklayıcı bir tanımlaması konusunda ise bir fikir birliği yoktur (Topakkaya, 2007: 164).

Bu nedenle ideoloji kavramı siyasal bilimlerde en çok tartışması yapılan terimlerden bir tanesidir. Buna rağmen sosyal bilimler açısından en geniş anlamıyla ideoloji; belirli bir şekilde örgütlenmiş siyasal faaliyetlere temel kuramsal birikimi sağlayan ve kendi çerçevesi içerisinde belirli bir tutarlılığa sahip olan düşünceler dizisi olarak ifade edilebilir. Bu açıdan ideolojiler ilk olarak mevcut kurulu düzenin bir açıklamasını yaparlar. Düzeni eleştirirler. Ardından düzen içerisindeki aksaklıkların ve eksikliklerin nasıl giderileceği konusunda görüşlerini dile getirdikten sonra kendi toplum tahayyüllerini ortaya koyarlar. Ayrıca tüm bu sürecin nasıl işleyeceğine ve siyasal değişimin nasıl gerçekleşeceğine dair fikirlerini de aktarırlar (Heywood, 2015: 41).

İdeoloji kavramını açıklama konusunda tutarlı ve net tanımlar olmasa da ideolojiyle ilişkilendirilen anlamlar arasında sürekli vurgu yapılan, en çok göze çarpanları belirtmek mümkündür. İdeoloji; siyasi bir inanç sistemi, eylem yönelimli siyasi fikirler kümesi, yönetici sınıfın fikirleri, belli bir sosyal sınıf veya sosyal grubun dünya görüşü, sınıfsal veya sosyal çıkarları dışa vuran siyasi fikirler, sömürülenler veya baskı altındakiler arasında yanlış bilinci yayan fikirler, bireyi sosyal bir bağlamda konumlandırın ve müşterek aidiyet hissi oluşturan fikirler, bir siyasi sistemi veya rejimi meşrulaştırmak üzere resmî olarak ayrıcalık verilmiş fikirler kümesi, hakikat tekeli iddiasındaki her şeyi kapsayan siyasi öğreti, soyut ve oldukça sistematik nitelikteki siyasi idealler kümesi gibi anlamları muhtevasında barındırmaktadır (Heywood, 2013: 23).

Bütün bu bilgiler ışığında ifade edilebilir ki ideolojiler muhtevasında kendi öz unsurları ile yabancı unsurların toplumsal hayattaki mücadelesinden oluşur. Her ideoloji kendi fikrî sistemini kurarken mevcut ideolojik sisteme yönelik bir eleştiri, toplumsal muhalefet geliştirir. Mesela liberalizm, yönetimin sınırlandırılması, egemen güce karşı bireysel hakların genişletilmesi ve teminatının sağlanması için fermanlar, imtiyazalar, beratlar, kurumlar gibi muhalefet etme biçimleri ile birlikte değerlendirilebilir (Berktaş, 2014: 53). Bireyin ve özgürlüklerin öne çıkarılması toplumsal yapıdaki din, devlet, ataerkil yapı gibi alanlardan kaynaklanan pejoratif etkiler dolayısıyladır. Bu pejoratif etkenlere karşı geliştirilen muhalefet ile birlikte hürriyet ve birey gibi kavramlar yeniden ele alınmıştır.

Karl Marx'ın kuramları da muhalefet çerçevesi içerisinde ele alınabilir. Marx kapitalist üretim ilişkilerini muhalif bir yaklaşım ile ele almış ve yorumlamıştır. Siyaset, hukuk, ekonomi gibi kilit alanlardaki kapitalist yaklaşımlara muhalif çerçeveden bakmış, Marksizm olarak nitelendirilecek olan ideoloji yapısını bu muhalif çerçevede, çıkarım yaptığı sonuçlara göre kurmuştur.

İdeolojiler, düşünsel anlamda muhalefet etme vasıtası ile ortaya çıkmış ürünlerdir. Ayrıca belirli bir ideolojiye sahip kişi ya da grupların yapmış oldukları muhalefet hareketlerinden de söz etmek mümkündür. Mesela Türkiye'de muhtelif işçi sendikaları çeşitli muhalefet kanalları ile çalışma koşulları, ücret, özlük hakları gibi birçok konuda iktidar ve uygulamaları karşısına çıkmakta hatta kazanımlar elde etmektedirler.

3.3.3. Etnik Nedenler

Etnisite farklı bir halk, kültürel grup ya da coğrafi alana yönelik bir bağlılık duygusunu içermektedir. Etnisite terimi hem ırksal hem de kültürel muhtevaya sahiptir. Bu nedenle karmaşıktır. Etnisite geçmiş ile bağlılık içerir. Gelenek ve atalar önemli vurgulardandır. Etnisite her ne kadar duygusal bir şekle sahip olsa da bir kültürel kimlik türü olarak anlaşılır. Etnik kültür, değerler ve gelenekler halka ortak bir aidiyet ve kimlik hissi verir. Bu durum etnik kimliğe sahip kişi ya da kurumların diğer kimliklerden kendi özlerini farklı olarak görmelerine neden olur. 20. yüzyılda

etnik siyasetin yükselişi, 19. yüzyıldaki milliyetçi siyasetin yükselişi ile paralellik arz eder. Batı’da etnik unsurların toplumsal hayata etkisi 20. yüzyılda kendisini etkili bir şekilde göstermiştir. 1960’lı ve 1970’li yıllarda Avrupa’da ve Kuzey Amerika’nın muhtelif bölgelerinde etnik milliyetçilik ve ayrılıkçı gruplar etkisini göstermiştir. Kanada Quebec, İspanya Katalonya ve Bask bölgeleri etnisitenin yansımaları olarak değerlendirilebilir. Muhtelif yerlerde yaşanan etnik muhalefetler, siyasal yönetimlere geniş çapta baskı yaratmışlar hatta büyük anayasal değişikliklere sebep olmuşlardır. Mesela Amerika Birleşik Devletleri’nde Martin Luther King, Siyah Halkın Gelişimi İçin Ulusal Birlik gibi kişiler ya da kurumlar, Amerika’daki Afrika kökenli vatandaşların durumlarının ve toplumsal konumlarının sivil haklar mücadelesi yoluna doğru evrilmesine katkı sağlamışlardır (Heywood, 2014: 227-228).

Etnik unsurların siyasetin her zaman ilgi alanına giren bir konumu vardır. Dünyanın neresinde olursa olsun etnik kimlikler ve karşı etnik kimlikler arasında süregelen bir mücadele alanı olmuştur. Bunun temelinde insan türünün milletlere ayrılmış olması ve milletin uygun ve meşru en temel siyasi hâkimiyet alanı olarak görülmesi yatar (Heywood, 2015: 338). Milletlerin kendilerine has kültürel yapısı ve geleneklerinin olması, bu gelenek ve kültürlerin kutsanması, başka kimliklere ait değer ve yargıların dışlanması sonucu etnik unsurların ve milliyetçi yaklaşımların muhalefet olgusu ile bütünleştiği ortaya çıkar. Hâkim iktidar, ideoloji ya da toplum görüşü ile farklı muhtevalara sahip etnik unsurların bir arada bulunması siyasal çatışma ve uzlaşma konularını gündeme getirmektedir. Etnik muhalefetin yıkıcı veya yapıcı rol oynaması siyasal alana yön veren en önemli unsurlardan biridir.

3.3.4. Güncel Siyaset Kaynaklı Nedenler

Gündelik siyaset muhalefetin oluşmasında son derece etkili bir unsurdur. Apolitize olmamış, toplumsal ve siyasi meseleler ile son derece içli dışlı olan sosyal yapılarda siyasetin gündelik seyri muhalefeti meydana getirebilir. Siyasal iktidarın almış olduğu bir karar, parlamentodan geçmiş bir yasa toplumsal tepkileri üzerine çekebilir.

Sivil toplum kuruluşları, baskı grupları, medya hoşnut olunmayan bir karar ya da siyasaı değerlendirip yorumlayarak siyasal iktidarın karşısında konumlanabilir. Örgütlü bir şekilde muhalefet eden bu toplumsal yapılar kısa sürede etkisini gösteren faaliyetlerde bulunabilirler. Bireysel olarak gösterilen muhalefet ise demokratik rejimlerde seçim zamanlarında halkın oy tercihi olarak mevcut partiye oy vermemesi, apolitize olmuş ve kararsız seçimler üzerinde siyasal yönlendirmelerde bulunması olarak kendisini gösterir.

3.4. MUHALEFET ÇEŞİTLERİ

Muhalefet kapsamlı bir olgudur. Muhalefet etme biçimleri sosyokültürel değerlere, tarihsel yapıya göre değişmektedir. Muhalefet kendisine yüklenen anlama, siyasal kültüre göre şekillenmektedir. Çünkü toplumlar birbirinden farklılık arz etmektedir. Hukuki, siyasal, kültürel yapıları birbirinden farklıdır. Buna rağmen muhalefet etme biçimleri belli başlıklar altında değerlendirilebilir.

3.4.1. Anayasal Muhalefet - Anayasal Olmayan Muhalefet

Anayasal muhalefeti açıklamak zordur. Çünkü anayasa ve anayasal kavramları her ülkenin toplumsal yapısına göre değişiklik arz eden siyasal, hukuki çerçeveye göre değişir. Bu nedenle muhalefetin anayasal olup olmaması ülkeden ülkeye değişiklik gösterecektir. Mesela Batı Avrupa ülkelerinde faşist ve komünist partiler anayasal muhalefet olarak ele alınırken, demokratik olan fakat bu partilerin yasaklandığı ülkelerde ise anayasa dışı muhalefet odakları olarak değerlendirilir. (Turgut, 2014: 11-12).

Anayasal muhalefet toplumsal konjonktür içerisinde, var olan anayasal düzene uygun olarak kurulmuş parti, örgüt, grup ya da bunlar dışında yine anayasal düzene uygun bir muhtevaya sahip muhalefeti ifade eder (Turgut, 2014: 13). Anayasal bir sistemin içerisinde olan muhalefet genellikle var olan sistemin, açıkça veya üstü kapalı bir şekilde kabul edilmesi, tanınması olarak ifade edilebilir (Beyme ve Daniels, 2000: 100).

Anayasa dışı olarak ifade edilen muhalefet odakları da ülkeden ülkeye değişiklik gösterir. Bir ülkede anayasal olan bir muhalefet hareketi başka bir ülkede anayasa dışı muhalefet hareketi olarak görülebilir.

Anayasal olmayan muhalefet grup ya da parti olarak değişiklik gösterir. Fakat anayasa dışı olmanın muhtevası bellidir. İlk olarak muhalefeti yapan grup anayasaya aykırı bir şekilde ortaya çıkmış, kurulmuş olabilir. Yani kendi varlığı itibari ile anayasaya aykırıdır. İkincisi anayasal ilkelere ters düşen faaliyetleri nedeniyle anayasa dışı olabilir. Mesela devrim, silahlı eylemler gibi stratejik ve taktik faaliyetler ile anayasaya aykırılık gerçekleşir. Üçüncüsü muhalefet hareketi anayasal düzeni ortadan kaldırmak, rejimi değiştirmek, yeni bir siyasal sistem kurmak gibi gayelere sahip olabilir (Turgut, 2014: 12).

3.4.2. Yapısal Muhalefet - Yapısal Olmayan Muhalefet

Bir muhalefet hareketi eğer ki siyasal yapıya, sosyoekonomik düzene ya da hükümetin siyasi uygulamalarına yönelik bir değişiklik arzusu içerisinde ise yapısal muhalefet olma niteliğini taşır. Bu muhalefet mevcut yapıyı tamamen değiştirmek ya da bir kısım reformlar peşinde olsa bile yapısal niteliktedir. Örnek vermek gerekirse Batı demokrasilerinde sosyal reformlar ile iyileştirme talebinde bulunan sosyal demokrat partiler, sosyalist bir toplum kurmak için mücadele veren komünist partiler ve yer altında ya da açıkça örgütlenmiş düzeni tamamen yıkmak isteyen muhalefet odaklarının hepsi yapısal muhalefet kapsamına girer. Yapısal olmayan muhalefet hükümet değişikliği veya hükümet politikasında değişiklik ister. İkisi birden de hedef alınabilir. Parti muhalefeti hükümet değişikliğini, baskı grupları gibi toplumsal parlamento dışı muhalefet odakları ise siyasa değişikliğini arzu eder. Yapısal niteliği olmayan bir muhalif partinin bütün hedefi iktidarı ele geçirmektir (Turgut, 2014: 14-16).

3.4.3. Parlamento İçi Muhalefet

Bir toplumsal yapıda yasal bir varlığa sahip olan siyasi partilerce gerçekleştirilen muhalefet parlamenter muhalefet olarak değerlendirilir. Partilerin

mecliste temsil edilip edilmemesi parlamento içi olmayı etkilemez. Parlamentoda temsil imkânı bulamayan siyasi partiler, kendi hüviyetleri gereği ve iktidar alternatifi konumunda olmalarından dolayı parlamento içi muhalefet olarak değerlendirilebilir (Turgut, 2014: 17). Parlamento içi muhalefette temel çıkış noktası muhalefet eden kurumun siyasi parti olmasıdır.

3.4.4. Parlamento Dışi Muhalefet

Parlamento kapsamına girmeyen, toplumsal yapıdaki her türlü muhalefet girişimleri parlamento dışi muhalefeti oluşturur. Parlamento dışi muhalefet eyleme dayanmayan girişimler, barışçıl protesto eylemleri, şiddet içeren eylemler gibi değişik grup ya da kuruluşlar tarafından, farklı ideolojik niteliklerde kendisini gösterebilir. Parlamento dışi muhalefet demokratik katılım kanallarının klasik biçimlerinin dışına çıkararak siyasallaşmayı artırır. Siyaseti parlamento dışına taşır. Halka, siyasal iktidara karşı bir denetim mekanizması olma konumu sağlar. Topluma hükümeti, kamu politikalarını, siyasal sistemin işleyişini, sosyoekonomik gerçeklikleri eleştirme fırsatı tanır (Turgut, 2014: 160).

Başlıca parlamento dışi muhalefet odakları şunlardır: Gençlik ve öğrenci hareketleri, kitle iletişim araçları, sosyal medya, basın-yayın faaliyetleri, edebiyat, kadınlar, azınlıklar, aydınlar, işçiler, baskı grupları.

3.4.4.1. Sendikalar

Batı Avrupa 18. yüzyılın ikinci yarısında sanayi devrimi ile tanışmıştır. Sanayi devrimi ile birlikte buhar makineleri üretimde kullanılmaya başlamış ve büyük fabrika sanayisinin gelişmesine önayak olmuştur. Sanayinin gelişmesi ile birlikte sosyokültürel hayat, ekonomik düzen, teknoloji ve toplumsal hayat derin bir şekilde değişime başlamıştır. Bu değişmeler sanayi devrimi öncesi dönemden farklı bir biçimde geniş bir işçi sınıfının ortaya çıkmasına ortam hazırlamıştır. Toplumsal sınıflara göre farklılık arz etmekle beraber, yeni yaşam ve çalışma koşulları ortaya çıkmıştır. Kent nüfusları hızla artmaya başlamış, insan hak ve onuruna uymayan çalışma koşulları oluşmuştur. Erkek, kadın ve ocuk işçiler zor koşullar altında,

insani olmayan çalışma koşulları ile çalışmaya mahkûm edilmişlerdir. Düşük ücretler ile birlikte haksızlıklar, sömürü ve adaletsizlikler meydana gelmiştir (Taş, 2012: 78).

Sendikaların ortaya çıkışı ile kapitalist üretim ilişkileri içerisinde yer alan işçi sınıfının bağlantısı vardır. İşçiler, işverenlere ve hükümete karşı haklarını ve çıkarlarını korumak için sendika denen organizasyonları oluşturmuşlardır. Sendikalaşma sürecinden önce işçi sınıfının oluşturduğu yardımlaşma ve eğitim üzerine dernekler mevcuttu. Fakat kapitalist üretim ilişkilerinin gelişmesi nedeniyle bazı işçiler gizli örgütlenmeler yoluyla hak ve çıkarlarını korumak istediler. Bu örgütlenmeler zamanla değişim ve dönüşüm sürecinden geçerek sendika hâlini aldılar (Koç, 1998: 1).

Çalışma koşulları, adaletsizlikler, kapitalist üretim ilişkilerinin insani bir halden uzaklaşması, işçi sınıfının sendikalar vasıtası ile toplumsal bir muhalefet odağı hâline gelmesine neden olmuştur. Özlük hakları ve çalışma koşulları gibi iş hayatına yönelik konularda işverenlere ve hükümetlere karşı hak savunucusu konumunda olan sendikalar, kamu politikalarının yönlendirilmesi ve siyasal alana yönelik muhalif tepkileriyle işçi sınıfı için çeşitli kazanımlar elde etmişlerdir.

Kurumsallaşma yolunda ilerleme sağlayan sendikalar, temsilcisi oldukları meslek grupları ve kamu çalışanlarına yönelik çalışmaları ile hükümet-işçi, hükümet-kamu görevlisi ilişkilerinde toplumsal muhalefet hareketlerinin oluşmasında önemli bir konuma sahiptir.

Bu noktada sendikalar vasıtası ile gerçekleştirilen muhalefet hareketlerine bir örnek verilecek olursa; sendikalar gerçekleştirdiği eylemler, işçi hareketleri ile özelleştirmeleri önemli ölçüde yavaşlatmışlardır. Hatta özelleştirmeleri belirli işyerlerinde engellemişlerdir. Muhtelif sendikalar gerçekleştirdikleri eylemler vasıtası ile 5 Nisan İstikrar Programı dâhilindeki özelleştirmelere karşı çeşitli kazanımlar elde etmişlerdir (Koç, 1998: 22).

3.4.4.2. Öğrenci Hareketleri

Öğrenci hareketleri kitlesel temelde ele alınabilecek muhalefet hareketlerinden bir tanesidir. Öğrenci hareketleri, nicelik yönünden fazlalık, örgütlenme kolaylığı gibi etkenler ile birlikte çeşitli siyasi uygulamalara ya da kurumlara yönelik olarak kitlesel bir biçimde muhalefet edebilmektedirler.

Öğrenci hareketlerinin ağırlık noktası yükseköğrenim bünyesinde bulunan üniversite öğrencileri tarafından gerçekleştirilmektedir. Öğrenci hareketlerinin nedenleri ele alındığında evrensel bazı nedenlerin olduğu göze çarpar. En başta toplumsal alana duyarlı bir kesimi oluşturan öğrenciler siyasal konulara karşı ilgilidirler. Bu noktada üniversitelerde değişiklik yapma, demokratikleşme gibi taleplerinden ötürü muhalefet hareketleri gerçekleştirebilirler. Eğitim süresi sonunda iş bulanamaması, iş alanlarının darlığı, liyakatsiz işe alım süreçleri, sınav sistemleri, eğitimde reform ve yönetime katılım, yönetişim istekleri gibi nedenlerden ötürü de öğrenci hareketleri toplumsal bir muhalefet hareketine dönüşebilir (Can, 1996: 535-536).

Öğrenci ve gençlik hareketleri içerisinde 1968 olaylarının yeri ve önemi ayrıdır. 1968 hareketleri dünyanın her tarafında yankı bulmuştur. Toplumlara sosyal, siyasal, kültürel, ekonomik yönlerden etkilemiştir (Bulut, 2011: 125) Türkiye’de gerçekleştirilen gençlik hareketleri, dünyadaki diğer örnekleri gibi üniversitelerde meydana gelmiştir. Öğrenciler yönetime katılma isteklerini büyük bir arzu ile belirtmişlerdir. Boykot girişimlerinde bulunmuşlardır. Türkiye’deki 1968 muhalefet hareketleri toplumsal muhalefet hareketlerinin muhtevasında barındığı gibi ekonomik, siyasal, sosyokültürel alanlardaki sorunlara paralel bir şekilde yaşanmıştır (Bulut, 2011: 134-135).

Gerek dünyada gerekse Türkiye’de 1968 hareketleri, muhalefet etme biçimi olarak etkili bir şekilde kendisini göstermiştir. 1968 hareketleri sosyal bilimler açısından toplumsal muhalefet perspektifinde incelenebilecek zengin konulardan bir tanesidir. 1968 hareketleri muhtevasındaki devrimci unsurlar ile dinamik bir konuma sahiptir. 1968 hareketleri toplumsal değişim, dönüşümden taleplerinden, devrim

perspektifine, sosyal politikalardan, siyasal rejimlere kadar geniş çapta bir muhalefet deneyimidir. 1968 hareketleri Vietnam'daki bağımsızlık ve yoksulluk sorunundan, Fransa'daki kapitalist üretim ilişkilerinden kaynaklanan sorunlara kadar geniş çapta toplumsal tepkiyi beraberinde getirmiştir (Savran, 2009: 100).

3.4.4.3. Baskı Grupları

Ortak bir tutum, düşünce ya da muhtelif amaçlarla kurulmuş, münferit veya içtimai menfaatleri doğrultusunda siyasi iktidarı etkileme, kamuoyunu bilgilendirme, uygulanan siyasaların yönlendirilmesini sağlama gibi ilkeler doğrultusunda faaliyetlerde bulunan kurum ya da kişiler topluluğuna baskı grupları denilebilir. Baskı grupları gerçek anlamda etkisini gösteren demokratik sistemlerde var olabilir (Kitapçioğlu, 2013: 389-390). Baskı grupları ile demokratik hak ve hürriyetler arasında önemli bir bağ vardır. Zira muhalif hareketlere tahammülün olmadığı, muhalefet etme kanallarının tıkandığı bir siyasal rejimde baskı grupları da çıkarlarını gerçekleştirecek iradeyi kendilerinde bulamayacaklardır.

“Baskı grupları, olumlu ya da olumsuz tarafları olsa da, kısıtlamalara tabi tutulmasının gerektiği savunulsa da demokrasi için olmazsa olmaz bir unsur olduğu kabul edilmelidir” (Kitapçioğlu, 2013: 390). Demokratik rejimlerde muhalefete tanınan imkân çerçevesinde baskı grupları amaçlarını gerçekleştirebilme imkânını elde edebilirler.

Ekonomik temeller ile kurulmuş olan baskı gruplarının temel gayeleri üyelerinin çıkarlarını maksimize etmek ve çıkar kayıpları yaşanmaması için çalışmalarda bulunmaktır. Bunun yanında toplumsal gayeleri olan baskı grupları ise belirli ilkeler çerçevesinde faaliyetlerini sürdürür. Maddi çıkar yerine toplumsal değer ve ilkeleri ile siyasal karar alma ve uygulama sürecinde etkin bir rol oynamak isterler. Mesela doğa ve çevrenin korunması temel gayesi ile hareket eden bir baskı grubunun, bir bölgedeki kültürel-doğal bir alanın millî park olarak ilan edilmesi ve o bölgenin koruma altına alınması konusunda yapmış olduğu girişimler, toplumsal hedefi olan bir baskı grubu hareketi olarak değerlendirilebilir (Topcu, 2006: 49).

Baskı gruplarının sosyal ve siyasal alanda gerçekleştirdikleri muhalefet ve toplumsal hareketlere, Hindistan'da 1960 ve 1970'li yıllar boyunca süregelen girişimler örnek olarak gösterilebilir. 1970'lerde Hindistan'da aktivistler devlet ve siyasal partiler tarafından ihmal edilen çıkarları savunmak için toplumsal hareketlere girişmişlerdir. Çiftçi hareketi bu girişimlerin en çok öne çıkanlarından bir tanesidir. Çiftçilere daha yüksek fiyatların ödenmesi, daha fazla kırsal yatırım yapılması gibi konularda baskı grupları toplumsal eylemlerde bulunmuşlardır. Hindistan'ın hiyerarşik toplum yapısının en altında bulunan kesimler geniş çapta örgütlenmelere gitmiş ve büyük çapta toplumsal hareketler yaratmışlardır. Kadın sorunları etrafında çeşitli girişimlerde bulunmuşlar, çevre hareketleri ve sürdürülebilir kalkınmayı ele almışlardır (Newton ve Deth, 2014: 202). Verilen örnekler göstermektedir ki baskı grupları ekonomik alandan, siyasal alana, çevre hareketlerinden kimlik ve statü temelli eleştirilere kadar geniş bir alanda etkisini göstermektedirler. Muhalefet kazanımları açısından önemli bir noktayı teşkil etmektedirler.

3.4.4.4. Aydınlar

20. yüzyıl ile birlikte aydınlar toplumsal bir aktör olarak ön plana çıkmaya başlamıştır. Önem kazandığı ilk zamanlarda yalnız teori üreten bir kişi ya da sınıf olarak değerlendirilmeye tabi tutulmaktaydı. Fakat 20. yüzyıldaki siyasal hareketliliğin fazla olması aydının ele alınma biçimini etkiledi. İki dünya savaşının yaşandığı, işçi, öğrenci gruplarının, toplumsal hareketlerin ön plana çıktığı, savaş karşıtı hareketin ses getirdiği, küreselleşmenin hızlı bir şekilde etkisini gösterdiği 20. yüzyılda, aydınlar evrensel yaklaşımlarda bulunan, toplumsal liderlik görevini üstlenen, teoride ve pratikte ses getiren bir muhtevaya bürünmüşlerdir. 20. yüzyıldaki gelişmeler aydına toplumsallık kazandırmıştır (Sezer, 2012: 147).

Aydınlar diye ayrı ve homojen bir sınıftan, yapıdan söz etmek mümkün değildir. Aydınlar toplumsal hayattaki muhtelif alanlarda genişlik gösterirler. Akademisyenler, bürokratlar, gazeteciler, sanatçılar, yazarlar, mühendisler gibi birçok meslek grubundan kişiler aydın sınıflandırması içerisine girebilirler. Mesleği ne olursa olsun aydın sınıflandırması içerisine dâhil edilen kesimin toplumsal anlamda belirli rolleri vardır. En azından onlardan beklenti içerisinde olan

topluluklardan söz edilebilir. Genel bir ifade ile aydınlar kültürel değişime öncülük ederler. Kültürün genel bir hâl almasına katkı sağlarlar. Halkın siyasal ve toplumsal tercihlerinin yönlendirilmesinde etkili olurlar (Ülgener, 2012: 8-9).

Sartre'ye (2010: 34) göre “aydın kendi içinde ve toplumdaki, pratik gerçekliğin araştırılmasıyla (gerektirdiği bütün normlarla) egemen ideoloji (geleneksel değerler sistemiyle birlikte) arasındaki karşıtlığın bilincine varan insandır.”

Özler'e (2007: 39) göre “aydın, toplumunu bütün yönleriyle tanıyan ve onun sorunlarının bilincinde olan, kaderini çizebilen, mazisini ve maneviyatını bilen, kendisi seçebilen ve toplumu hakkında karar verebilen kimsedir. Bu durumda aydın, hem toplumunun değer yargılarına dayanan, hem de değiştirilmesi gereken değer yargılarını da yine o toplumun değerleri çerçevesinde ve onlara uygun olarak teşhis edebilen kişidir.”

Aydın konusunun tarihsel süreç içerisindeki kavranış şekli, toplumsal rolü ve tanımlamaları belirtildikten sonra net olarak söylenilebilir ki aydın ile toplum arasında sıkı bir rabıta mevcuttur. Bu rabıta aydın kesimin toplumsal, siyasal olay ve olgulara karşı gösterdiği tepkiden kaynaklanmaktadır.

Aydınlar bir siyasi sistemde mevcut siyasal iktidarın ve kültürünün savunusunu yapabilecekleri gibi tepkisel, ilkesel bir duruşla muhalif bir konumda da bulunabilirler. Yeni bir kültürün, ideolojinin savunusunu yapabilirler. Güncel siyaset süreci içerisinde toplumsal sağduyuya aykırı karar ve siyasal uygulamalara karşı duruş sergileyebilirler. Kitleleri harekete geçirecek bir şekilde ideolojik manifestonun ortaya koyucusu olabilirler. İnsan hak ve hukukuna yönelik işlenen fiillere karşı fikrî mücadele sergileyebilirler. Küreselleşmenin ve kapitalizmin toplumsal yabancılaşma ve sömürü sistemi hâline gelmesine, ekonomik çıkar savaşlarına karşı muhalefet yapabilirler. Bu gibi konularda toplumsal hareketliliğin oluşmasında topluma rehberlik edebilirler. Hülâsa aydınlar toplumsal muhalefetin gerek parlamento içerisinde gerekse parlamento dışarısında oluşması konusunda son derece önemli bir yerde bulunmaktadırlar.

3.4.4.5. Kadın Hareketleri

Kadına tarih içerisinde biçilen konum, zaman ve mekân boyutuna göre farklılık arz etmektedir. Kadının toplumsal ve siyasal alanda belirleyici ve akademik bir konu olarak ele alınışı modern dönem ile birlikte başlar. Modern dönem kadına daha öncesinde sunulmayan imkânları sunmaya başlamıştır.

Avrupa'nın ekonomik ve siyasal atılımının önemli bir noktası olan sanayi devrimi, modernizm ve demokratik siyaset kadınlara biçilen toplumsal rolü değiştirmeye başlamıştır. Kadınların çalışma hayatında yerlerini almaları, onları daha önceleri ekonomik açıdan aile ilişkilerine ve erkeklere bağlayan ataerkil düzene karşı bir duruş içerisinde boy göstermelerine sebep oldu. Dişi birey, toplum ve ataerkillik karşısında ön plana çıktı. 20. yüzyılda kadınlar kazandıklarını istedikleri gibi harcama hakkını elde ettiler. Fakat kadınların çalışma hayatında yer edinmeleri ile ekonomik özgürlüklerini kazanmaları, siyasal alandan dışlanmalarına engel olamadı. Kadının yeri konusu toplumsallık mefhumunu bünyesinde barındırmasına rağmen, uzun yıllar süregelen ataerkil düzen bir anda aşılamadı. Batı'da demokratik rejimlerin artması ve siyasal ağırlığını ortaya koyması öncesinde kadınlar, siyasal ve toplumsal dışlanmışlıklarla kolektif, sosyal, siyasal bir hareket niteliğinde olan ve cinsiyet eşitliğini amaçlayan feminizm sayesinde mücadele ettiler. Feminist ideoloji zaman içerisinde, kuramsal ve kurumsal bir şekilde kendisini sosyal ve siyasal alanda etkili bir şekilde gösterdi. Bu nedenle kökenleri 19. yüzyıla dayanan feminizm ve kadın hareketleri, kadınların uzun tarihinde bir dönüm noktası olarak ortaya çıkmaktadır (Fraisie ve Perrot, 2005: 14-15).

Feminizm kadın ve erkek ayrımcılığına karşı çıkar. Toplumsal olgu ve olaylara cinsiyetçi bir bakış açısı ile yaklaşılmasını yanlış bulur. Cinsiyetler arasında ekonomik, siyasal ve toplumsal eşitliği savunur. Bu ilkelere dayanarak dünyayı anlama ve açıklamada kendine özgü yöntemler geliştirebilmiştir. Zaman içerisinde ise değişik fikir akımlarının etkisinde kalarak sosyalist feminizm, liberal feminizm, radikal feminizm gibi dallara ayrılmıştır (Nohutçu, 2014: 590). Bu noktada feminizm kadın hak ve hukukunun, özgürlüklerinin çiğnendiği yer ve zamanlarda toplumsal hareketlere girilerek muhalefet çizgisinde bir seyir izlemiş olur. Tarihsel süreç

içerisinde kadınların ekonomik alanda baş göstermesi, siyasal alanda seçme ve seçilme hakkına kavuşması, hukuki düzende erkekler ile aynı haklara sahip olması gibi konularda kadın hareketleri ve feminizm önemli bir pay sahibidir.

3.4.4.6. Kitle İletişim Araçları: Basın-Sosyal Medya

İletişim kanalları vasıtası ile dünya gittikçe küresel bir hâl almaktadır. Bugün içinde yaşadığımız dünya, kitle iletişim araçlarının kısaca medyanın şekil verdiği bir toplumsal alandır. Bu toplumsal alan televizyon, radyo, sinema, gazete, internet, sosyal medya gibi mesafe tanımayan iletişim kanalları vasıtası ile şekillenmektedir. Artık kitle iletişim araçları sadece insanların hayatını kolaylaştırmakla, toplumu dünyadan haberdar etmekle kalmıyor, aynı zamanda insanlara bir yaşam tarzı da sunuyor (Büyükbaykal, 2005: 71).

İletişim araçlarının insanlara yaşam tarzı sunması, belirli bir kültürel aktarımın yapıldığının bir göstergesidir. Bu durum iletişim araçlarının aynı zamanda siyasi birer araç hâline geldiklerinin bir misalidir. İletişim araçları kültürel aktarımla siyasallaşma sürecine dâhil olurken aynı zamanda siyasal iletişim rolü ile insanlar arasında etkileşim kanalı olarak önemli bir rol de oynamaktadır (Yağan, 2013: 144).

Kitle iletişim araçları ve siyasallaşma ilişkisine verilebilecek örneklerden bir tanesi Arap Baharı'dır. Arap Baharı, Arap coğrafyasındaki baskılara karşı hürriyet mücadelelerini, siyasal ve toplumsal değişim taleplerini içeren bir süreçtir. Bu sürecin örgütlenme ve kitlesel bir hareket hâline gelmesinde sadece sosyal medyanın etkisi olduğu söylenemez. Fakat Arap Baharı toplumsal, siyasal alandaki baskı ve sansür uygulamalarına karşı sosyal medyada filizlenmeye başlamıştır. Bilhassa muhalif kesim sansür ve baskılar nedeniyle özgürce ifade edemedikleri, basın yayın yoluna aktaramadıkları fikir ve taleplerini sosyal medya, internet aracılığıyla tüm dünya ile paylaşma imkânını bulmuş, toplumsal muhalefet hareketlerinin gelişmesine öncülük etmiştir (Kırık, 2012: 97).

Kitle iletişim araçlarının siyasal süreçteki konumuna dair verilebilecek bir diğer örnek Türkiye'deki Gezi Parkı olaylarıdır. Eylemler sırasında sosyal medya

araçları vasıtası ile bilgi akışı hızlı bir şekilde gerçekleştirilmiştir. Siyasal iktidara ve uygulamalarına karşı tepkisel bir hâl alan Gezi eylemleri sırasında Facebook ve Twitter gibi sosyal medya araçları eylemi gittikçe kamusal bir hâle getirmiş, toplumsal muhalefete kolay bir şekilde örgütlenme ve tepkisel hâle gelme imkânını tanımıştır (Yeniçifti, 2014: 280).

Sosyal medya, müzakere imkânının olduğu bir kamusal alan hâlini almıştır. Gündeme, sosyal, siyasi olay ve olgulara ilişkin fikir ve düşüncelerin paylaşılıp, yayıldığı, kamuoyuna sunulduğu bir alana dönüşmüştür. Bu durum sosyal medyayı iletişim, haberleşme, eğlence gibi unsurlar haricinde siyasi bilinci tetikleyen, ortak duygu ve kanaatler ya da farklılıklar çerçevesinde mülahazaların ileri sürüldüğü toplumsal bir alana dönüştürmektedir. Ayrıca sosyal medya, egemen düzene ve siyasal iktidara karşı doğrudan ya da dolaylı olarak muhalefet etme imkânını da halka tanıyarak, temsil oluşturma, siyasal katılım ve muhalif sesleri kamuoyuna sunma potansiyeli ile toplumsal hareketlerin gerçekleşmesinde önemli bir rol oynamaktadır (Göksu, 2015: 169).

3.4.4.7. Azınlıklar

Azınlık statüsü tek bir sınıflandırmaya göre açıklanamaz. Bölgesel ve zamansal olarak farklı tanımlamalara tabi tutulabilir. Yere ve zamana göre azınlık statüsüne koyulan sınıf ya da gruplar değişiklik gösterebilir. Temelde ise dil, din, ırk, renk, cinsel yönelim gibi olgulara binaen azınlık statüsü gruplara yüklenir.

Geleneksel dünyanın ve modern dünyanın siyasal sistemleri kendilerinden olmayan kişi ya da gruplarla yaşama konusunda sürekli olarak sınıfta kalmışlardır. Kimi zaman etnik unsurlar, kimi zaman dinî inançlar, kimi zaman ise toplumsal statü insan topluluklarını azınlık statüsüne düşürmüştür. Çoğunluktan olmayanların azınlık olarak adlandırılmalı eğer sadece nicel bir ifade olarak vurgulanıyorsa siyasal ve sosyal problemlerden söz edilemez. Fakat azınlık statüsüne kültürel ve siyasal bir anlam yüklenmesinden ötürü siyasal rejim ne olursa olsun, durum çeşitli problemleri doğurmaya müsait hâle gelmektedir. Özgürlükler, hak ve hukuk durumu, inanç, toplumsal değerler gibi birçok konu çoğunlukta olmayan grup için pejoratif bir

azınlık tanımlamasıyla toplumsal problemler hâline gelmektedir (Turgut, 2014: 212-215).

Siyasi iktidarın ve toplumun azınlıklar üzerinde baskı, yıldırma, kısıtlama, ötekileştirme gibi siyasi tutumları dünyanın neresinde olursa olsun toplumsal barış ve uzlaşımın önünü tıkamaktadır. İkinci plana itilen, ideolojik bir vatandaş, birey tanımlamasına girmeyen insanları toplumsal ve siyasal hayatta etkisiz hâle getirmeye çalışmak ya da kültürel asimilasyona, yabancılaştırmaya tabi tutmak azınlık ve çoğunluk arasında meydana gelen problemleri çözmekten ziyade sorunları daha da körüklemektedir. Böylesi bir durum da meşru ya da gayrimeşru yollar aracılığı ile azınlık statüsünden olan gruplar toplumsal bir muhalefet odağı olma konumunu oluşturmaktadırlar. Mesela “20. yüzyıl boyunca İspanya devletinin Bask Ülkesinde uyguladığı “devlet terörü”, karşı terörü doğurmuş, ETA bu siyasal konjonktürde Bask halkının kurtuluş örgütü olarak algılanmaya başlanmıştır” (Arakon, 2013: 84). İspanya örneğinde görüleceği üzere azınlıklar üzerinde kurulan baskı, sindirme, asimilasyon politikaları sertliği ölçüsünde aynı şekilde tepki almaktadır. Azınlık muhalefeti siyasal konjonktürde hak ve özgürlüklerin kısıtlanması, kimlik problemleri gibi nedenlerle çıkmakla beraber ülkelerin ulusal ve bölgesel çıkarları gereği dışarıdan müdahaleler yoluyla da ortaya çıkabilmektedir.

3.4.4.8. Edebiyat

Edebiyat muhalefet kanallarını içerebilir. Başkaldırı, sorgulama, iletişim gibi olgular edebî ürünler vasıtası ile toplumsal alanda yankı bulabilir. Bu noktada edebiyat yönlendirici bir rol üstlenir. Çağdaş dünyanın iletişimsiz, yalnız, karamsar, isteksiz, kabullenmiş, duyarsız ve ilgisiz bireylerine edebiyat vasıtası ile aktarımlar yapılabilir. Edebiyat kanallarının eksik olduğu bir toplum güdülmeye ve sömürülmeye eğilim gösterir. Sanat ve edebiyatın olmadığı toplum baskıcı, otoriter iktidarlar tarafından ideolojik perspektifler doğrultusunda yönlendirilirler (Bülbül vd. 2014: 3).

Sanat ve daha özelde ise edebiyat şimdisinde, ötesinde ve berisinde olanlara karşı ilgisiz kalamaz. Siyasal ve toplumsal alanlardaki eksik yönler sanat ve edebiyat

vasıtasıyla eleştirilir. Eleştiriler çözüm noktaları ile desteklenir. Eleştiri sanatın özünü oluşturmaktadır. Bu eleştirel muhteva sanatçı ile siyasetçiyi karşı karşıya getiren en temel sebeplerden biridir. Siyasal iktidar, rejim, düzen gibi olgular ile çatışma içerisinde olan sanat ve edebiyat camiası yapmış oldukları muhalefet ile siyaset ve sanat arasındaki muhalif kanalların rabitasını sağlam bir şekilde tesis etmiş olur (İstikbal, 2017: 22).

Edebiyatı muhalefet etme aracı olarak kullanmak çeşitli nedenlere dayanmaktadır. İlk olarak edebiyatın sözü güzel ve etkili söyleme özelliği ile muhatap ikna edilebilir. İkinci neden edebiyatın kuramsal temellerinin geniş bir yapı arz etmesi edebî sanatlar aracılığı ile hareket genişliği sağlar. İfade edilen bu iki neden siyaset ve edebiyat ilişkisi içerisinde birçok kez kullanılmıştır. Manzum ve nesir türde birçok eser muhalefet aracı olarak kullanılmış, aksaklıklar dile getirilmiştir. Tanzimat Dönemi sonrasında edebî türlerin sayısı çoğalmış, edebî muhalefet kanallarının sayısında artış meydana gelmiştir. Gazete yazıları, hikâyeler, oyun, tiyatro, anı, seyahatname gibi birçok edebî alanda toplumsal ve siyasal muhalefetten söz edilebilir. Ama siyasal muhalefetin en uzun süredir ve en etkili biçimde yapıldığı iki araç şiirler ve romanlardır (Gündüz, 2007: 27-28).

Divan edebiyatında hiciv şiirleri ile Tanzimat sonrası dönemde ise roman türü ile siyasal muhalefet yapılmıştır. Divan edebiyatının siyasi ve toplumsal içerikte eserleri olan Harname, Şikâyetname, Hayriye gibi eserler ile Tanzimat sonrası dönemde bilhassa erken Cumhuriyet Dönemi'nde kaleme alınan romanlarda siyasal muhalefet, estetik ve toplumsal kaygılar güdülerek öne sürülmüştür (Gündüz, 2007: 44-45).

Muhalefet toplumsal hayatta sürekli olarak var olan bir olgudur. Yöneten, yönetilen ayrımı ve muhtelif fikirlerin sosyal hayata yönelik tezahürleri muhalefetin oluşmasına ortam hazırlamaktadır. Bu bölümde muhalefet olgusunun kavramsal çerçevesi, nedenleri ve çeşitleri gibi teorik birikim ortaya koyulmuştur. Muhalefet teorisi hidayet romanlarının muhalif yapısının incelenmesinde nitelikli verilerin elde edilmesine imkân sağlamaktadır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. HİDAYET ROMANLARI VE İSLAMİ MUHALEFET

4.1. İNCELENEN ROMANLARIN İÇERİKLERİ

Hidayet romanları sahip olduğu eleştirel perspektif gereği parlamento dışı muhalefet kapsamındadır. Edebiyat, parlamento dışı muhalefet etme biçimi olarak hidayet romancıları tarafından İslami eleştirinin yapıldığı romanların yazılmasına imkân sağlamıştır.

İslami dünya görüşüne sahip olan düşünürlerin yazmış oldukları ve sonradan kavramsallaştırıldığı şekliyle hidayet romanlarının toplumsal serüveni 1968 yılında asıl adı Ömer Okçu olan Hekimoğlu İsmail'in yazdığı Minyeli Abdullah isimli roman ile başlar. Roman, Hekimoğlu İsmail'in hayatından izler taşır. Yazarın ve Minyeli Abdullah romanın başkarakteri Abdullah'ın, Said Nursi'nin kitaplarına ilgisi büyüktür. Roman kahramanı Abdullah'ta olduğu gibi Hekimoğlu İsmail de Amerika'da muhtelif eğitimler almış, gözlemler yapmıştır. Romanda Abdullah'ın yaşadığı baskı ve sorgulamaları Hekimoğlu İsmail de romanı yayımlandıktan sonra yaşamıştır. Abdullah'ın İslami tebliğ için vermiş olduğu konferanslar gibi Hekimoğlu İsmail de yurt içinde ve yurt dışında konferanslar vermiştir. Fikirleri dolayısıyla hapislerde tutulan Abdullah gibi Hekimoğlu İsmail'de hapsedilmiştir (İsmail, 2017: 5). Yazar hayatından ve fikirlerinden mefhumları romana aktardı. Roman Hekimoğlu İsmail'e olay örgüsündeki gibi benzer bir hayat sundu. Edebî eser belirlenici olmaktan çıkarak belirleyici bir konuma yükselmiş oldu. Hekimoğlu İsmail parlamento dışı muhalefet aracı olarak edebiyatı nitelikli bir şekilde kullanmıştır. Edebî bir tür olarak roman muhtevası ile muhalif unsurları barındırabilir.

Roman kurgusu bir arayışın ürünü olarak çıkar. Mısır'da bir şehir olan Minye'de doğan ve büyüyen Abdullah modern dünyanın ve değerlerinin muhalifi bir kimliğe sahiptir. Yaşadığı coğrafyanın münferit ve içtimai problemleri ile ilgilenen

toplumsal yönü ağır basan bir karakterdir. Abdullah İslamiyet'i hayatın her alanında benimser ve toplumsal düzenin İslami bir düzen olması gerektiğini savunur. Bu uğurda kendini ilim ve irfan yoluna verir. Okur, araştırır, tebliğ eder. Arkadaşları ile birlikte ilmî toplantılar, müzakereler yapar. Abdullah İslami bir aydın olarak muhalif bir noktadadır. Parlamento dışı muhalefet hareketi olarak aydınlar, hidayet romanlarını kaleme alan İslami yazarların şahsında somutlaşır. Bu somutlaşma roman kurgusunda da kendisini gösterir. İslami bir aydın olarak Abdullah, aydın muhalefetinin misalidir.

Romanda modernleşme hareketlerinden mirasını alan Mısır ve yöneticileri İslam'ın karşısında konumlandırılır. Sözde İslamiyet'e mensupturlar, Müslüman inancına sahiptirler. Fakat Abdullah ve arkadaşlarının yaşamaya çalıştığı İslam'a karşı ön yargılıdır. Bu yüzden Abdullah'ın evi basılır. Arkadaşları ile yapmış olduğu toplantılar, okudukları kitaplar ve fikirleri yüzünden Abdullah hapse atılır. İslami yaşantıyı benimsemesi ve benimsetmeye çalışması suçlu konumuna düşürür Abdullah'ı. Baskı ve işkence görür. Siyasal iktidar ve yerel yönetimlerdeki erk sahipleri tarafından suçlu olarak görülen Abdullah, hapisten çıktıktan sonra hâkim siyasal ideolojiye muhalif olduğu için ve toplumsal sindirme politikaları yüzünden sosyal dışlanmaların muhatabı olur. Geçimini sağlamak ve yegâne gayesi olan İslam'a hizmet etmek için hamallık yapar. Talebe okutup, İslam'a hizmet edecek neferler yetiştirmek ister. Gittiği yerlerde konuştuğu kişilere İslami tebliğlerde bulunur. Ahlaklı ve kendini yetiştirmiş bir birey olması sebebiyle Abdullah'a kamusal görevler verilir ve görevlerini en iyi şekilde ifa etmeye çalışır. Abdullah için kamusal görevin amacı halka hizmet etmek ve kaybolan nizamı tekrar sağlamaktır. Bu nedenle toplumsal mücadelelere girer. Bulduğu coğrafyaya hizmet etme gayesinde. İslami yardım ve dayanışma müessesleri kurar. Bu kuruluşlar ile toplumsal alanda hizmet etmek için çabalar. Modern dünyayı ve İslam'ı ele alan konferanslar verir. Ailesi bu konuda her zaman destekçisidir. Eşi Sevde örnek bir kadın profildir. Parlamento dışı muhalefet olarak kadın hareketleri toplumsal alanda önemli bir konuma sahiptir. Minyeli Abdullah romanında ise Sevde üzerinden İslami kadın hareketinin muhalif yapısı modern kadın kimliğine odaklanır. Sevde üzerinden İslami kadının sahip olması gereken nitelikler belirtilir. Abdullah'ın oğlu Bilal ise

İslam gençliğinin temsilcisidir. Minyeli Abdullah ve ailesi, İslami yaşantı ve İslam'a hizmet çerçevesinde hayatlarını sürdürürler ve bu uğurda hayata gözlerini yumarlar.

Minyeli Abdullah isimli romanın olay örgüsü bu şekilde gelişmektedir. Roman, Türk siyasal hayatının sürekli değişen konjonktürü ve muhalefet kültürünün yeterince gelişmemesi nedeniyle mekânsal olarak doğrudan Türkiye Cumhuriyeti topraklarında geçmez. Fakat roman Türk modernleşmesini ele alması nedeniyle Türk siyasi hayatının muhtelif dönemlerinin incelenmesi için sosyolojik bir değer taşır. Romanda Türk modernleşmesi yerine Mısır modernleşmesi kurgusallaştırılmıştır. Muhtelif siyasi ideolojiler, modern dünya ve toplumsal hayattan akisler ele alınmış, bu ele alınan öğelere karşı İslami bir muhalefet perspektifi benimsenmiştir. Minyeli Abdullah'ta İslami muhalefetin nedenleri muhalefet teorisinde bulunan dinî, ideolojik ve güncel siyaset kaynaklı muhalefet etme nedenleri ile örtüşmektedir.

Hekimoğlu İsmail'in hidayet romanları kapsamında değerlendirilebilecek bir diğer romanı Maznun'dur. Maznun kelimesi sanık ile eş anlamlıdır. Romanın olay örgüsü içerisinde geçen karakterlerin fikirleri ve fikirleri üzerine şekillendirdikleri hayatları yüzünden sürekli olarak sorguya çekilmeleri, tutuklanmaları, hapse atılmaları karakterleri maznun/sanık konumuna koyar. Ayrıca romanda ismi zikredilmeyen fakat sorguya alınıp tutuklanmaları yüzünden adı Maznun'a çıkan bir karakter de mevcuttur.

Roman kahramanı olan Maznun kendi hâlinde, içine kapanık, çevresindeki anormalliklere normal diyebilen bir karakterdir. Yaşadığı dünya ve etrafındaki insanların hayatları onu tatmin etmez. Arayış içerisinde. Bu arayışın sonucunda İslamiyet ile tanışır. Okur, araştırır. Çevresinden olumsuz tepkiler alır. Ailesi tarafından evinden kovulur, işinden atılır. Maznun, romanda okunmasının sakıncalı olarak lanse edildiği dinî kitapları okuduğu için hapse atılır. Hapiste lise arkadaşı olan ve Maznun'a İslami mücadelede destek olan Nuri ile karşılaşır. Nuri romandaki bir diğer İslami karakterdir. Gençlik çağlarından itibaren İslam'a olan ilgisini ve sevgisini kaybetmemiştir. Nuri ve arkadaşları nefsanî terbiyeleri için cemiyet hâlinde dinî kitaplar okurlar. Bu durumun neticesi olarak tutuklanır ve hapse atılırlar.

Romanda Nuri'ye İslami hassasiyetleri ve bağılılıkları olan bir arkadaşından gelen mektubu, aile dostları olan bir subayın okuması sonucu subay derinden etkilenir ve İslam'a yönelir. Romanda İslami hayat yaşayan karakterlerin sözleri, konuşmaları birer tebliğ vasıtasıdır. Karakterler modern dünyanın yabancılaşmış insanları içerisinde her hareketleri ile ahlaklı ve örnek insan olma konumundadırlar.

Bir mektup vasıtası ile İslamiyet ile tanışan subay İslami tebliğin bir neferi olur. Askeriye içerisinde din dersleri verir. İslam'ın inanç esaslarını akli bir şekilde insanlara aktarır. Bu konuda Said Nursi'nin kaleme almış olduğu Risale-i Nur'dan aktarımlar yapılır. Risale'i Nurların Kur'an tefsiri mahiyetinde olduğu ve okunmasının yasak olduğu dolaylı yollardan belirtilir. Maznun romanındaki Nuri ve subay karakterleri okuyan, araştıran, bilgili aydın konumunda bulunan karakterlerdir. Aydın muhalefeti bu karakterler aracılığı ile yapılır.

Hidayet romanlarının temel amacı İslami tebliğ ve İslami kimliğin aşılmasıdır. Roman kahramanı Maznun İslam'ın hakikatlerini anlatmak için seferlere çıkar. Köylere gider ve İslam'ı tebliğ eder. Romanda, Maznun'un İslam'ı tebliğ ettiği köyün komşu yerleşkesinde ise modernizasyon sürecinin ilerleme ve gelişim göstergesi dâhilinde yapılan reformları aktarılır.

Maznun, Nuri ve arkadaşları dinî eserler okumaktan dolayı tekrardan hapse atılırlar. Görülen davaları sonucunda ise suçsuz olduklarına kanaat getirilir ve beraat ederler.

Şule Yüksel Şenler'in Huzur Sokağı isimli eseri hidayet romanları arasındaki baş romanlardan birisidir. Roman Birleşen Yollar ismiyle sinemaya aktarılmış, bir dönem eser hakkında toplattırılma kararı alınmış, yazarı din ve laiklik arasında ideolojik yorumlamalara tabi kılınmıştır (Şenler, 1996). Roman yakın dönemde ise dizi biçiminde televizyon dünyasına aktarılmıştır. Roman diğer hidayet romanlarına esin kaynağı olacak şekilde biz ve onlar karşıtlaması içerir. İslami kesim, modern, Batılı kesimi hidayete erdirir.

Huzur Sokağı'nın ahlaklı, yakışıklı, bilgili, kültürlü karakteri Bilal, İstanbul Üniversitesi'nde kimya okumaktadır. Bilal dinî hassasiyeti yüksek, örnek, ideal bir karakterdir. Modern dünyanın çalkantılarından, ahlaksızlık ve idealsizliklerinden uzak olan Huzur Sokağı'nda yaşamaktadır. Huzur Sokağı İslami düşünüş, algılayış ve yaşantının ince ince örüldüğü asrısaadeti temsil eden bir mekândır. İnsanların birbirleri ile olan ilişkilerinin İslami hassasiyetlere göre şekillendiği, modern şehir hayatının muhalifi ve alternatifi bir mekândır Huzur Sokağı.

Huzur Sokağı'na modern bir apartmanın yapılması ile Bilal ile Feyza'nın aşkı başlar. Hayata bakış açıları, toplumsal değerleri, inançları farklı olan bu iki karakter birbirlerini dönüştürmek için çaba harcarlar. Feyza, Bilal ile evlenip onu modern bir salon erkeği hâline getirmek ister. Bilal ise tabi ki İslami değerler ile örülmüş bir Feyza hayal eder. Hayat telakkileri farklı olan Bilal ve Feyza kavuşamazlar. Farklı kişiler ile evlenirler. Feyza bu evlilikten memnun değildir. Zaman içerisinde İslami bir dönüşüm geçirir ve hidayete erer. Dini yaşamayı arzular. Bir kızları olan Selim ve Feyza çifti boşanırlar. Feyza kızı Hilal'i tam anlamıyla İslami bir karakter olarak yetiştirir. Hilal küçük yaşlarından itibaren İslam ile hemhâl olmuş bir yuva içerisinde büyür. Feyza ile Hilal modern, laik bir sistem içerisinde hayatlarını idame ettirirken çeşitli zorluklar ile karşılaşır. Çünkü ikisi de İslami usullere göre giyinmektedirler. Bu durum onların toplumsal hayatta dışlanmalarına, ötekileştirilmelerine neden olur. Geçen zaman içerisinde Feyza geçimini temin etmek için çalışır. Ayakları üzerinde durur. Feyza'nın iş hayatı İslami ilke ve kurallar içerisinde şekillenir. Bilal ise çok tanınmış, zengin, hayırsever bir iş insanı olmuştur. Bilal'in eşi doğum yaparken vefat etmiştir. Bilal de oğlunu İslami bir hayat içerisinde büyütür.

Feyza ve Hilal'in kamusal alanda tesettürleri ile birlikte var olma mücadelesine girmeleri, Feyza'nın İslami kimliği ile birlikte iş hayatını sürdürmesi kadın merkezli muhalefetin bir göstergesidir. Kadınlar, kamusal alanda varoluş mücadelesini uzun yıllar boyunca vermişlerdir. Feyza ve Hilal ise İslami kadınların kamusal alan mücadelesinin temsilcileridir.

Feyza'nın kızı Hilal ve Bilal'in oğlu Doktor Nusret, hidayet romanlarında görülen büyük tesadüfler sonucu birbirlerine âşık olurlar. Anne ve babaları birbirleri

ile kavuşamaz fakat Hilal ve Nusret birbirleri ile evlenirler. Romanın sonunda ise Feyza, Müslüman bir kişiye yakışacak şekilde vefat eder.

Huzur Sokağı, modern kamusal mekânlara, ahlaki boyutun geri plana itildiği toplumsal ilişkilere, bireylerin dinî tercih ve kimliklerinin hoş görülmediği ve dışlandığı siyasi uygulamalara karşı muhalif nitelikte bir romandır. Huzur Sokağı ayrıca İslami ilke ve kurallar içerisinde kamusallaşmanın ve İslami modernleşmenin ifade edildiği Müslüman toplumsallığının bir arzusu olma konumundadır.

İslami kesimden roman yazarları arasında en üretken isimlerden bir tanesi Ahmed Günbay Yıldız'dır. Onlarca roman kaleme almıştır. İslami romancılığın akla gelen ilk isimlerindedir. Toplumcu gerçekçi köy romanı karşısında İslami hassasiyet ve nizamın kurgulandığı köy romanları kaleme almıştır. Modern dünyada İslami hayattan uzaklaşan, özüne yabancılaşan insanları da romanlarına konu edinmiştir. Yanık Buğdaylar isimli romanı İslami köy romanı statüsünde değerlendirebilecek, Cumhuriyet Dönemi öğretmen figürü ve toplumcu gerçekçi köy tasvirleri karşısında konumlanan muhalif nitelikte bir eserdir.

Yanık Buğdaylar isimli romanın olay örgüsü ağırlıklı olarak Yeşildere köyünde geçmektedir. Yeşildere köyü sakinleri, şiddetli bir deprem sonrası ortaya çıkan kargaşa ve bunalımdan nemalanan, köyde toplumsal iktidarı ele geçiren ve bu iktidarı bir güç zehirlenmesi çerçevesinde kullanan Eğilmezler ailesinin toplumsal tutum ve davranışlarından dolayı hoşnutsuzluklar içerisindeyler. Fakat köydeki toplumsal iktidarın baskı, sindirme ve ötekileştirme gibi politikaları karşısında Eğilmezler ailesine yönelik olarak kimse muhalefet hareketlerini gerçekleştiremez. Eğilmezler köyde ticari ve ekonomik tekel hâline gelmişlerdir. Tekel olmanın verdiği güçle toplumsal menfaatleri geri plana iterek, şahsi menfaatleri doğrultusunda köydeki ekonomik ve ticari ilişkileri sürdürürler.

Eğilmezler ailesinin yozlaşmış iktidarına karşı nesilden nesile devam edecek şekilde bir başkaldırı Abdulkadir ve oğulları Murat ile Dikçe Mehmet'ten gelir. Toplumsal hayatın düzeni ve adaletin tesis edilmesi için mücadele veren Abdulkadir, Eğilmezler tarafından öldürülür ve kan davası hâlini alacak şekilde cinayetler başlar.

Abdulkadir'den sonra oğlu Murat'ın da öldürülmesi sonucu Dikçe Mehmet toplumsal adalet, düzen ve hidayet sağlayıcısı olarak babasından aldığı mirası devam ettirir.

Dikçe Mehmet, eğitimi sırasında güncel siyaset tartışmalarının okullara kadar sıçramasını eleştirir. Ona göre öğrenciler ilim yolunda olmalıdırlar. Siyaset yeri okul değildir. Türkiye'deki öğrenci hareketlerinin siyasal olana yönelik eğilimleri parlamento dışı muhalefet imkânı olarak önemli bir noktadadır. Dikçe Mehmet ise öğrenim yerleri olan okulların siyasi olan ile mesafeli olması gerektiğini düşünür. Dikçe Mehmet eğitim sürecini köyünün dışında tamamladıktan sonra İslami, aydın bir öğretmen olarak köyüne geri döner. Bilgili aydın muhalefeti Dikçe Mehmet'te de görülür. Dikçe Mehmet, İslami değerlere bağlı, ahlaklı, toplumsal faydayı düşünen, öz kültürüne ve değerlerine yabancılaşmamış bir öğretmen olarak, zulmün ve şahsi menfaatlerin, toplumsal menfaatlerin ve adaletin önüne geçirildiği bir köyde, Eğilmezlere karşı toplumsal muhalefet hareketinin de başlatıcısı olur. Dikçe Mehmet, muhalefet hareketinin zamanla olgunlaşması sonucu köy halkının da desteğini alır. Köyde toplumsal dönüşüm ve gelişimi sağlamak için çalışmalara girer. Kahvehaneyi kütüphaneye çevirir. Köy çocuklarının eğitim, öğretim süreçleri ile ilgilenir.

Eğilmezler ailesi, toplumsal iktidarlarının sarsılması sonucu, Dikçe Mehmet karşısında türlü oyunlara girerler. Dikçe Mehmet'e iftira atarlar, hapse girmesine neden olurlar. Fakat Dikçe Mehmet hidayet romanlarındaki karakterlerde görülen üstün ahlak, olgunluk, iyilik ve doğruluğu tebliğ etme gibi vasıfları sayesinde Eğilmezlerin hidayete ermesine vesile olur.

Ahmed Günbay Yıldız'ın Boşluk isimli romanı köy romanı haricindeki bir eseridir. Hidayet romanlarının genel kurgusu içerisinde bir romandır. Romanın başkahramanı Cihan gençlik zamanlarında İslamiyet'e meyillidir. Dinî yaşantıya karşı sempatisi vardır. Bu durum Cihan'ın gerici olarak yaftalanmasına neden olur. Geçen zaman içerisinde Cihan eğitimi için yurt dışına gider. Yurt dışında gördüğü tıp eğitimi sonrası Türkiye'ye döner. Fakat geleneksel ve İslami yapısını artık geride bırakmıştır. Dinî olanı gericilik olarak görür. Modern olanı ise şeklî unsurlar içerisinde değerlendirir. Şeklî modern hayatın verdiği boşluk içerisinde buhranlara

girer. Yaşadığı hayatı ve modern dünyayı sorgulamaya başlar. Ebru ile yapmış olduğu evlilik sona erer. Ebru yabancılaşmış bir karakterdir. Modern olanı şekli unsurlar ile değerlendirir. Cihan'ın yaşadığı boşluk ve sorgulama hayatı Ebru ile olan evliliklerinin sonunu getirir. Cihan zaman içerisinde hidayete erer ve sıkı bir şekilde İslam'a sarılır. Yardım işlerine öncelik verir. Müslümanca bir yaşantıya sahiptir artık. Roman kurgusu içerisinde, başından beri İslami bir karakter olarak gösterilen Tuba ile evlenir. İslami tebliğ ve mücadele içerisinde karalamalara muhatap olur. Çocukluğundan beri peşinde olan düşmanı İsmet sürekli olarak Cihan'ı rahatsız etmektedir. Cihan İslami tebliğ içerisinde modern döneme ait yanlışları, çağın buhranlarını insanlara aktarır. Romanın sonunda ise vurularak şehit edilir.

Ahmed Günbay Yıldız'ın Gurbeti Ben Yaşadım isimli romanı Yanık Buğdaylar'ın kurgusu ile benzer niteliktedir. İslami köy romanı statüsündeki eserde, Kelkit köyünde toplumsal iktidarı elinde bulunduran Kasaplar ailesine karşı muhalefet hareketinde bulunan Halit'in hikâyesi konu edinilir. Kasaplar gücü zora çevirmişlerdir. Halit ise bu zorbalığın karşısındadır. Halit 1. Dünya Savaşı sıralarında askere gider. Uzun yıllar cephede görev alır. Ruslara esir düşer. Esaretten kaçır Bulgaristan'da yakalanır, hapse atılır. Türkiye'ye dönüş yapabildiğinde ise onu bambaşka bir ülke beklemektedir. Uzun yıllar boyunca ülkesinden ayrı kalan Halit toplumsal reformlar karşısında şaşırır, hayrete uğrar. Uzun uğraşlar sonrasında geride bıraktığı ailesini arar ve ailesine kavuşur. Romanın gerçek bir hayat hikâyesini konu edindiği vurgulanır.

Ahmet Günbay Yıldız gibi çok sayıda roman kaleme alan bir diğer yazar Raif Cilasun'dur. Cilasun'un Oğlum Osman isimli kitabı sinemaya da aktarılmıştır. Oğlum Osman romanında İhsan Bey dünyaya gelen oğluna, İslam halifelerinden Hazreti Osman'ın ve Osmanlı Devleti kurucusu olan Osman Bey'in örnek hâl ve karakterlerinden dolayı Osman ismini koyar. İhsan Bey, oğlu Osman'ı dinine bağlı ahlaklı, İslami yaşantıya önem gösteren bir hâl üzere yetiştirir. Dinî ibadetlerini yapar, Kur'an okur, arkadaşları ile din, inanç içerikli tartışmalara girer. Osman daha ilkokul sıralarındayken okuldaki arkadaşlarına İslami tebliğler yapar. Hidayet romanlarındaki hidayete erdirme ve İslami tebliğler daha küçük yaşlardayken Osman tarafından gerçekleştirilir. İslami karakter Osman, okul arkadaşı Fatma'nın

kapanması konusunda ona tebliğler yapar. Öğretmenleri ile yaratılış, İslami inançlar gibi konular üzerine tartışmalara girer. Romanda, Osman karakterinin çocukluğu, bir çocuk edasıyla değil olgun bir Müslüman edasıyla ele alınır. Osman yaşlılarından olgun, bilgili bir çocuk olarak aktarılır. İslami yaşantıya aykırı gördüğü fiilleri yapmaktan uzak durur. Ahlaki açıdan uygun filmlerin gösterilmediğini düşündüğü sinemaya gitmez. Boş fiil ve davranışlarından kaçınır.

Eğitim ve öğrenim hayatına devam eden Osman modern eğitim sisteminin ve sosyalist, komünist ideolojilerin etkisi ile İslami değerlere ve kültürel yapıya yabancılaşmış bir karaktere dönüşür. Diğer hidayet romanlarında olduğu gibi modern eğitim sistemi içerisindeki sol görüşlü öğretmenler ve sosyalist, komünist ideolojilere sahip kişiler eleştirilir. Hidayet romanlarında İslami muhalefet modern eğitim sistemi ve muhtelif ideolojilere karşı olumsuz bir tutum takınır. Roman yazarları tezlerini romanlardaki karakterler aracılığı ile ileri sürerler. Oğlum Osman ve diğer hidayet romanları, dönemin İslami düşünürlerinin siyaset, toplum, ahlak, kadın, modernizm gibi konulardaki görüş ve tutumlarının öne sürülmüş edebî halidir.

Şiddetli bir kimlik dönüşümü içerisine giren Osman kendini, materyalist, komünist kimlik tanımlamaları içerisinde bulur. Yeni kültürel kimliği ile özdeş bir kimliğe sahip olan Julian ile arkadaşlık kurar ve onunla evlenir. Türkiye'yi terk ederler ve Almanya'ya yerleşirler. Osman'ın Julian ile olan evliliğinden Timur ismini koydukları bir oğlu olur. Osman Almanya'da zevk, sefa içerisinde bir hayat yaşar. Toplumsallığı yüksek ve çevresine karşı duyarlı bir karakter olan Osman, kişisel çıkar ve dünyevi zevklerinin ön plana çıkartıldığı bireysel bir kimliğe büründürülür.

Osman'ın oğlu olan Timur yaşı ilerledikçe Türklük ve İslam hakkında araştırmalarda bulunur. Kendi özünü merak eder. İslam dinine girer. Timur'un İslam dinine girmesi ailesi tarafından kabul görmez. Babası tarafından baskı ve şiddet görür. Çareyi Türkiye'ye kaçmakta bulur. Türkiye'de bir işe girer. Örnek hâl ve davranışlarından ötürü çevresinden takdirler alır. Hidayet romanlarındaki hızlı geçişler ve büyük rastlantılar sonucu, Osman'ın babasının kardeşi tarafından evlatlık alınır. Timur artık büyük amcasının evlatlık oğlu olmuştur. Almanya'daki babası ise

ruhsal bunalımlar ve bir rüya sonucu tekrardan İslam'a döner. Romanda hidayet zinciri Osman'ın tekrar Müslüman olması ile devam eder. Osman eşini de Müslüman yapar. Hac vazifesini yapmak için gittikleri Kâbe'de oğlu Timur ve amcası ile karşılaşır. Bu karşılaşmanın şaşkınlığı içerisinde Türkiye'ye dönerler ve İslami aile saadeti tekrardan tesis edilir.

Oğlum Osman isimli romanda muhalefet etme nedeni olarak ideoloji kapsamı baştan sona kadar kullanılmıştır. Ağırlıklı olarak sosyalist ideolojinin karşısında konumlanan İslamcı düşünce vasıtası ile muhalefet edilmiştir.

Cilasun'un romanlarında Hristiyan bir karakteri Müslüman yapmak çok önemli bir yer tutar. Çünkü yazara göre mutlak çözüm ve varış İslam'dır (Akçay, 2012: 53) Gafiller, Oğlum Osman, gibi romanlarında Hristiyan toplumu içerisindeki karakterler gizli Müslüman olarak gösterilir. Çok bilgili ve kültürlü bir yapıya sahip olan karakterlerin Hristiyan camiasında önemli konumları vardır. Gizli bir şekilde İslami tebliğ yaparlar. Gafiller'de diğer semavi dinlerden olan karakterler Müslüman olup, hidayete ererler.

Cilasun, Dinmeyen Gözyaşları isimli romanında ise Cumhuriyet'in ilk yıllarından 1980 darbesine kadar geçen zaman diliminde Türk siyasal ve toplumsal hayatının panoramasını çizer. Cumhuriyet ve reformlar ile birlikte değişen hayat, Türk modernleşmesi, Batılılaşma, geleneksel değerlerin geri plana itilmesi, dinî olana karşı ön yargılar, İslam dininin tehdit olarak algılanması, tesettür, toplumsal hayat, ahlaki yozlaşmalar gibi konular romanda ele alınan hususlardır. Bu konular üzerine İslam'ın ve dönemin Müslümanlarının fikirleri aktarılır.

Cilasun Gafiller isimli romanında Hristiyanlık ile İslamiyet'in mukayesesini yapar. Hristiyanlığın tahrif edilen yönlerini, eksiklerini ortaya koyar. İslam'ın mükemmeliyeti sürekli olarak vurgulanır. Romanda Hristiyan karakterler hidayete ererler. 2. Dünya Savaşı sırasında Fransa'dan göç etmek zorunda kalan Tefvik Müslüman ülkelere gider. İslamiyet'in Müslüman ülkelerde samimiyetle yaşandığını düşünür gitmeden. Sömürgecilik, modernleşme gibi durumlar karşısında İslam

lkelerinin İslami hassasiyetlerden uzaklaştığı, Batılı toplumlar gibi oldukları vurgulanır. Romanda Batı'nın toplumsal yapısı muhalefet odağıdır.

Hüseyin Karatay'da İslami tebliğ ve mücadelenin konu edildiği, yozlaşmış siyasal ve bürokratik sistemlerin eleştirildiği romanlar kaleme almıştır. Karatay'ın Kıbrıslı isimli romanı doğrudan hidayet romanı çerçevesinde ele alınabilecekken, Bir Şehrin İskeleti isimli romanı ise siyasal ve bürokratik yozlaşmalara karşı, seçim yarışında İslamcı bir partinin yönetsel aksaklıkları İslami temeller ile dile getirip, siyasal ve bürokratik hidayetin dile getirildiği dolaylı hidayet romanı olarak nitelendirilebilir. Referansını İslami temellerden alan bir siyasal partinin, toplumsallığı yüksek, siyasal, ekonomik, hukuki altyapısı olan bir din olarak İslam'dan beslenmesi kaçınılmazdır.

Karatay'ın Kıbrıslı isimli romanı, Hekimoğlu İsmail'in Minyeli Abdullah isimli romanında olduğu gibi ağırlık olarak Türkiye siyasi sınırları dışında geçer. Romanın n sözünde, mekân olarak Kıbrıs'ın seçilmiş olması, dönemin baskıcı siyasal konjonktürüne bağlanır. Zira Minyeli Abdullah, Türkiye'de yasaklanmış romanlar listesinde bir dönem yer almıştır.

Kıbrıslı isimli romanın kahramanı geen bir mücahit olan Mehmet'tir. Mehmet Müslümanca düşünüp, Müslümanca yaşayan bir karakterdir. Rum ve İngiliz baskısı altında olan Kıbrıslıların hürriyet ve özlük hakları doğrultusunda, fikrî, siyasi ve silahlı mücadelelere girişir. Mehmet, Kıbrıs'taki Rum hkimiyete, Batılı eğitime, İslami-millî değerlere aykırı söylemlere ve Müslümanların katledilmesine karşı İslami bir savunuyu ieresindedir. Mehmet lise eğitimi sresinde, sürekli olarak öğretmenleri ile çatışma hlindedir. Mehmet'in ğretmenleri Batılı zihniyete sahip, yabancılaşmış ve misyoner karakterler olarak ele alınır. Eğitim hayatında ğretmenlerinin baskı ve sindirme politikaları ile karşı karşıya kalmasına rağmen liseyi bitirir ve Türkiye'nin başkenti olan Ankara'da niversite eğitimine başlar. Türkiye'de siyasal fikirlerin çatıştığı, sol, sosyalist, milliyetçi, İslamcı kimliklerin mücadele içerisinde olduğu bir siyasal ortam hâkimdir. Bu siyasal çatışma ortamına Mehmet de dâhil olur. Türkiye'deki ğrenci hareketleri Mehmet'in Ankara'daki niversite eğitimi sırasında yoğun bir şekilde gerçekleşmektedir. Mehmet İslami bir

öğrenci olarak fikrî hareketlerde bulunur. Ankara’da, beraber üniversite kazandığı memleketlisi Orhan’ın hidayetine vesile olur. Mehmet’in, fikrî mücadelelerin şiddete evrildiği üniversite ortamında, Kıbrıs halkının zor durumda olduğu ve Rumların baskılarının arttığı haberlerini alması ile birlikte Kıbrıs’a geri dönüşü gerçekleşir. Rumların Kıbrıs Türklerini ve Müslümanları katletmelerinin, köylere vermiş oldukları baskınların artması üzerine Mehmet silahlı mücadele içerisine girer. İslam mücahitlerinin silahlı mücadele hareketlerine adam toplaması ve çatışma alanları gibi ortamlar içerisinde bulur kendini. Bir çatışma içerisinde ise vurulur. Hidayet romanlarında fikrî ve ilmî şekilde gerçekleşen İslamlaşma süreci, Kıbrıslı isimli romanda cihat ruhu ve silahlı mücadeleler ile gerçekleşir.

“Tebliğ misyonuyla, her zaman anlatma derdiyle yanıp tutuşur Kıbrıslı. Âyetler ve hadislerin hayatının merkezinde olması ve birçok olayı ona göre değerlendirmesi, ya da kendi algılayışıyla hesaplaması hayatta sürekli mücadele etmesini sağlar Kıbrıslı’nın” (Akçay, 2012: 40).

“Minyeli Abdullah ve Kıbrıslı romanları içerikleri itibariyle epik olma özelliğine sahip. 1950’lerde, 1960’larda Müslümanların çektiği çileler, acılar, işkenceler, baskılar bu romanların kaynağıdır. İslamcı söylemin kendini ispatlama gayreti, solcu söyleme karşı kendini savunma durumuna düşürmesi, Müslümanların İslam’ı anlama ve aktarma çabaları romanlarda göreceğimiz replikler” (Akçay, 2012: 33).

Karatay, Bir Şehrin İskeleti isimli romanında bürokratik ve siyasal sisteme eleştiriler getirir. Romanda patronaj ilişkilerin, ihale yolsuzluklarının, rüşvetin, zevk ve sefa hayatının, din tüccarlığının, makam peşindeki devlet adamlarının eleştirisi yapılır. Romanda Vali Galip Eseroğlu yerel seçimlerde iktidar partisi adayının kazanması için hükümet ile birlikte hareket eder. Valinin devlet mekanizmasındaki görevi ve siyasi hareketliliği parti devlet bütünleşmesinin bir eleştirisi niteliğindedir.

İş insanı Ziya Özçizen, vali, siyasi iktidar ve temsilcileri ile ilişki içerisinde. Çıkar ilişkilerinin hâkim olduğu Özçizen ile parti birlikteliği

vurgulaması, patronaj ilişkilerinin hâkim olduğu, muhtelif usulsüzlük ve yolsuzlukların yapıldığı siyasi ve bürokratik sistemin eleştirisidir.

Gazeteci Lütfü, Vali ve Özçizen yerel seçimlerde hükümet partisinin başkanlığı kazanabilmesi için birlikte hareket ederler. Menfaat ilişkisine dayanan bu birliktelikte zaman zaman ayrılıklar meydana gelir. Seçim öncesinde İslamcı partinin ve adayı Emin Akın'ın yükselişi siyasi statükoda tedirginlik yaratır. Emin Akın siyasi ve toplumsal muhalefetin odağında bulunur. Seçim öncesi konuşmalarında siyasi alanda ve toplumsal bütünlükte gerçekleştirilecek olan hidayet içerikli söylemlerde bulunur. Modern dünyanın toplumsal yapıda meydana getirdiği aksaklıkları ve gayesizliği eleştirir. İslam'ın toplumsal nizamı ve ahlaki yapısı hakkında demeçler verir. Emin Akın'ın siyasi fikirlerinin İslam kaynaklı olması tehlike unsuru olarak görülmesine ortam hazırlar. Mevcut siyasi görüş ve parti devlet bütünleşmesi, seçimlerde din ile dolaylı yoldan bağlantısı olan bir aday göstermekten çekinmez. Dinin Türk toplumunun temel dinamiklerinden biri olması, seçimlerde oy getirisi olarak kullanılmasına neden olur. Fakat fikrî temellerini İslami hassasiyet gözeterek oluşturan siyasi partiler, İslamcı siyasetçiler ve yöneticiler toplumsal bir tehdit olarak görülür. Bu nedenle İslamcı partinin adayı Emin Akın'ın seçimlerde başarılı olması engellenmeye çalışılır.

Emin Akın toplumun nabzını iyi tutmuş, vizyon ve misyon sahibi İslami bir karakter olarak öne sürülür. Bu sayede vermiş olduğu demeçler toplumsal hidayetin oluşmasında önemli bir rol oynar. Vali Galip Eseroğlu'nun kızı Banu'nun ve arkadaşlarının yaşadığı bunalımlı hayata tesir eden, sorgulamalara yol açan demeçleri gündemdeki yerini korur. Bir Şehrin İskeleti romanında, İslamcı bir partinin siyasi alandaki mücadelesi toplu hidayet söyleminin ve toplumsal dönüşümün siyasi iktidar eliyle de gerçekleştirilebileceğinin bir göstergesi olarak yorumlanabilir.

Siyasal muhalefetin bir çeşidi olarak parlamento içi muhalefet hareketleri siyasi partiler aracılığı ile gerçekleşir. Partinin mecliste edilmemesi parlamento içi muhalefet muhtevasına dâhil edilmemesine neden olmaz. Bir Şehrin İskeleti'ndeki

İslamcı parti, Türk siyasi hayatında temsil mücadelesi içerisinde olan İslamcı partilerin muhalefet sürecine dair verileri ortaya koyar.

Hidayet romancılarından Said Nursi'nin ve takipçilerinin yolundan etkilenecek eserler kaleme alan yazarlar da mevcuttur. Hekimoğlu İsmail, Halit Ertuğrul gibi yazarların eserlerinde, Said Nursi'nin Risale-i Nur adlı kitaplarından alıntılar göze çarpmaktadır. Huzur Sokağı'nın yazarı Şule Yüksel Şenler de Said Nursi hareketi içerisinde yer almıştır. Hekimoğlu İsmail'in Minyeli Abdullah ve Maznun isimli romanlarında karakterler Risale-i Nur temelli hidayet telkinlerinde bulunurlar ve dinî inançlarının sağlamlaşması için Said Nursi'nin kitaplarını okurlar. Bu romanların içeriğinde Risale-i Nur okumanın yasaklandığı, okuyanların tutuklanıp yargılandıkları olaylar geçmektedir. Romanlar, özelde Said Nursi genelde ise din görevlileri, cemaat liderlerin konumu gibi konularda Türk modernleşmesinin süregelen reformcu politikalarına muhalif niteliktedir. Türkiye'de dönem dönem gerçekleştirilmiş olan yayıncılık faaliyetleri konusundaki yasaklamalar ve baskılar Minyeli Abdullah, Maznun, Kendini Arayan Adam gibi romanlar üzerinden okunabilir.

Halit Ertuğrul'un Kendini Arayan Adam isimli romanı uzun yıllar boyunca komünizme hizmet etmiş, komünizm ile özdeşleşmiş bir insanın, yeni atanan bir köy öğretmeni sayesinde hidayete ermesini konu edinir. Romanın başlarında iki öğretmen figürü karşılaştırılır. Kendi değerlerine ve kültürüne yabancılaşmış öğretmen figürü olumsuzlanır. Millî, manevi değerlerin ön plana çıkartıldığı öğretmen figürü ideal model olarak öne sürülür. Bu ideal öğretmen kriterlerine sahip olan karakter bir yolculuk sırasında komünizm propagandası yapan ve insanların gönüllerine hitap etmesini bilen zeki bir kişi ile tanışır. Millî ve manevi değerlerin savunucusu olan köy öğretmeni, komünist adamlarla uzun süren konuşmalar, soru cevap niteliğinde ilerleyen fikir alışverişleri yapar. Diyalogların konusunu yaratılış, tabiat, iman, İslam, toplum, komünist ideoloji gibi içerikler oluşturur. Bu konuşmalar esnasında genç ve bilgili öğretmen Said Nursi'nin kitaplarını referans alarak komünist karakterin sorularına cevaplar verir. İslam'ın itikat, ibadet, ahlak gibi konulardaki görüşlerini aktarır. Öğretmen, deneyimli ve bilgili komünist karakterin kendini sorgulamasına ve hidayete ermesine vesile olur. Salih Gökkaya olarak bilinen, komünist ideolojinin

savunucusunu yapan karakter kendi camiasında son derece tanınmış ve itibarlı bir kişidir. Salih Gökkeya hidayete erdikten sonra komünist ideolojinin muhtevasındaki eksikliklerden bahseder. Dönemin komünist ideolojisini muhalif bir perspektifle ele alır. Dünya ve Türkiye örnekleri üzerinden komünist ideolojinin çıkmazları vurgulanır.

1990'lı yıllara gelindiğinde İslami camia içerisinde öze doğru eleştiri hareketleri başları. İslami hareketlerin toplu hidayet söylemi ve bu söylemlerin pratiğe dönüşüm süreçleri üzerine eleştiriler getirilir. Hidayet romanlarının ötekiye olan muhalefeti bu sefer öze doğru çevrilir. Mehmet Efe'nin Mızraksız İlmihal isimli romanı bireyselleşmenin vurgusunun yapıldığı yeni bir tarz İslami romandır. Mızraksız İlmihal İslamcı hareketlerin toplu hidayet mücadelesinden, bireysel İslami yaşantıya doğru geçişteki önemli noktalara değinir. İslamcı hareketlerin tebliğ, cihat gibi hidayet pratikleri ele alınır. Mehmet Efe hidayet romanlarında muhalefet edilen öğeleri İslamcı kesim üzerinden ortaya koyar. İslamcı kesimin toplu hidayet söylemlerini ele alması ve roman kahramanı İrfan'ın toplu hidayet söylemindeki yeri nedeniyle, Mızraksız İlmihal hidayet romanlarının ve temellendirmelerinin anlaşılması için nitelikli veriler içerir.

Romanın kahramanı İrfan İstanbul Üniversitesi tarih bölümü öğrencisidir. Batmanlıdır. İslami varoluş mücadelesinde eylemci konumundadır. Başörtünün kamusal hayatta kullanılmaması üzerine çeşitli eylemler gerçekleştirir. İslam dışı siyasal sistemlerinin eleştirisini yapar. İrfan'ın sivil hayatı ve kamusal hayatı, İslami mücadele içerisinde iç içe geçmiştir. Romanda İrfan ve arkadaşları İslami mücadele içerisinde olan öğrencilerdir. İslami öğrenci hareketleri İrfan ve arkadaşlarının eylemsel mücadelesi üzerinden okunabilir. İrfan kalıplaşmış düşünceler ve tek tip insanlar arasında mücadelesini devam ettirir. İslamcı mücadelenin toplumsal hayattaki rol biçen muhtevasını âşık olduğu Nurhan ile yaşamak ister. Nurhan ile İslami mücadelenin merkezde olduğu bir evlilik yapmayı planlar. İslami kitaplar, dergiler, İslami yayıncılık, hidayet sohbetleri, eylemler, hapis İrfan'ın Nurhan ile hayal ettiği gelecektir. Toplu hidayetin gerçekleştirilmesi doğrultusunda kurulacak olan aile hayatı ve sivil ilişkiler, İslamcı mücadelenin hayatın her anında ve alanında gerçekleştirilmesi gereken ulvi hedeflerinin olduğunun bir göstergesidir. Bu ulvi

hedefler doğrultusunda İslamcı fikir ve yaşantının karşısında bulunan bütün dışsallıklar muhalefet edilmesi gereken unsurları oluşturur. İrfan ve İslamcı hareket bu dışsallıkların muhalifidirler.

İrfan'ın Nurhan'ın dünyası ile tanışması, İslamcı hareketlere doğru yönelen bir eleştiri dizisini beraberinde getirir. Nurhan, radikal ve erkeksi rollerin biçildiği İslamcı hareketlere karşı muhaliftir. Nurhan'ın dünyası ile başlayan İslami öz eleştirel muhteva, İrfan'ın kendi hayatını ve İslamcı hareketleri sorgulaması ile devam eder. Öz eleştirel muhteva İslamcılığın toplu hidayet söylemini, radikal tebliğ hareketlerini, hakikat anlayışının teklendiği cemaatleri ve dinin istismar edilmesi gibi konuları içerir. Mızraksız İlmihal İslamcı hareketlerin toplumsal muhtevasının ortaya koyulduğu ve kitlesel hidayetin bireyselleşen İslam'a evrilmesinin hikâyesidir.

Hidayet romanları toplumsal ve siyasal alana yönelik getirdiği eleştiriler ile muhalif roman kapsamında değerlendirilebilecek edebî ürünlerdir. Hidayet romanlarında öteki hâline getirilen İslami yaşantı, din ve vicdan hürriyeti çerçevesindeki özgürlükler, din görevlileri, dinî kitaplar, siyasal yozlaşma, yozlaşmış iktidarlar, rüşvet, kayırmacılık, komünist ideoloji, Türk modernleşmesi sonucu toplumsal dönüşüm, Cumhuriyet'in öğretmen figürü, köy romanları, sinema, içki, cinsellik, geleneksel İslam, pasif İslam, eylemci İslamcılık, Batı ülkeleri, modernitenin yol açtığı toplumsal dönüşüm, kadının toplumsal hayattaki rolü, modern kadın kimliği, tesettür gibi onlarca konu edebî ürünlerin muhalefeti ve toplumsallığı kapsamında eleştirilere muhatap kılınır.

Hidayet romanları parlamento dışı muhalefet kapsamında edebiyat aracılığı ile eleştirinin yapıldığı eserlerdir. Romanlardaki muhalefet; dinî, ideolojik ve güncel siyaset kaynaklı nedenlerden oluşmaktadır. Kaleme alınan hidayet romanlarından bazıları yasaklanmış, yazarları çeşitli baskılara maruz kalmışlardır. Romanlardaki muhalefet kapsamı, siyasi iktidar ve siyasi ideoloji tarafından hoş karşılanmamıştır.

Hidayet romanlarındaki muhalefet edilen unsurları siyasal muhalefet, geleneksel İslam'a muhalefet, toplumsal hayat ve muhalefet, kadın ve muhalefet başlıkları altında tasniflendirmek mümkündür.

4.2. HİDAYET ROMANLARINDA SİYASAL MUHALEFET

Siyasal muhalefetin nedenleri ve kapsamı çeşitlilik taşır. Hidayet romanlarındaki siyasal muhalefet olgusu; Türk modernleşmesi, Cumhuriyet Dönemi reformları, laiklik, kamusal ve bürokratik yozlaşmalar, siyasal ideolojiler kapsamında şekillenmektedir.

4.2.1. Türk Modernleşmesi Çerçevesinde Siyasal Muhalefet

Türk modernleşmesi çok uzun bir dönemi kapsar. Fakat geleneksel Osmanlı değerlerinden kopuş Cumhuriyet Dönemi ile gerçekleşmiştir. Cumhuriyet Dönemi Türk modernleşmesinin kırılma noktasını teşkil etmektedir. Cumhuriyet Dönemi ile birlikte Türkiye topraklarında siyasi, dinî ve toplumsal içerikli büyük dönüşümler gerçekleştirilmiştir.

4.2.1.1. Devrimler, Reformlar ve Modernleşme Algısı

Cumhuriyet'in ilanı birlikte modernleşme radikal bir boyut kazanmıştır. Türk modernleşmesi İslam'ın siyasal ve toplumsal hayattaki rehberliğini ortadan kaldırmak konusunda kararlıydı (Sarıbay, 1995: 43). Türk modernleşmesi geleneksel ve İslami öğelerle örülü bir toplum yapısı yerine laik ve ulus devlet doğrultusunda şekillenmiş bir toplum perspektifini öncüllemekteydi. Bu doğrultuda Cumhuriyet'in ilanı sonrasında Türk siyasal hayatında ve toplum yapısında köklü değişiklikler gerçekleştirilmiştir. Siyasal devlet yapısından, ekonomik ilişkilere, hukuki yapıdan eğitim alanına kadar birçok alanda reformlar yapılmıştır.

Modern ve laik yeni bir toplum oluşturma konusunda süreklilik arz eden bir modern düşüncenin oluşturulabilmesi için eğitim reformları önemli bir hususu oluşturmaktadır. Bu doğrultuda modern muhtevalı bir eğitim sisteminin gerçekleştirilmesi için çalışmalar yapılmıştır. Eğitim, öğretim reformları kapsamında, geleneksel İslami eğitimlerin verildiği fakat içerisinde yozlaşmaların yaşandığı medrese kültürünün yok edilmesi tepki çekmiştir. Maznun isimli eserde bu konuya değinilir. Geleneksel ve İslami değerler ile tamamen bağlantıların koparılması yerine yozlaşmış, bozulmuş yapıların ıslah edilmesi gerektiği vurgulanır.

“Okuyacağız! Ve düşüneceğiz: Medreseler niçin kapatıldı: Bunlar ıslah edilemez miydi? Yani açılan bu mektepler medreselerin boşluğunu doldurabilmiş midir? Ve şimdiki medreseler hangi ihtiyaçtan dolayı açılmıştır ve bu kadar Kur’an talebesi neden hapis yatmayı göze almışlardır? İşte bunları düşünmek mecburiyetindeyiz. Öyle zannediyorum ki sadece Maryot Kanunu, Tales Teoremi öğrenmekle bu işler yürümeyecek...” (İsmail, 2014: 169).

Hekimoğlu İsmail’in yapmış olduğu bu eleştiri, dinî muhtevadan sıyrılıp sadece materyalist bir perspektifteki eğitim sistemine de bir eleştiri niteliğindedir. Hekimoğlu İsmail eğitim alanında geleneksel ve dinî değerlerin geri plana itilip, İslam, bilim ayrıştırılmasının yapılmasına muhalefet etmektedir. Ona göre bilimsel metot ile dinî toplumsallık bir arada yürütülmelidir.

Hidayet romanlarında Cumhuriyet’in ilanı sonrasında eğitim, öğretim alanında yapılan reformların ve yeni eğitim sisteminin toplumsal kalkınmanın sağlanmasında yeterli olmadığı vurgulanır. Modern okulların toplumsal huzur ve refahı sağlamada yetersiz oldukları ifade edilir. Eğitim sisteminin Batılı bir anlayış doğrultusunda şekillenmesinin olumsuzlaması, Oğlum Osman, Minyeli Abdullah gibi eserlerde göze çarpan bir olgudur.

“Oğlun cidden bir melek. Seni tebrik ederim. Yalnız Osman'a sıkı sahip ol. Çünkü mektep eve benzemez. Sen şarka dönüksün, mektep ise batıya. Aradaki açığı sonra dolduramazsın” (Cilasun, 2014(a): 19).

Eğitim sistemini Batılı bir anlayışta olması, yetişen öğrencilerin geleneksel ve dinî öğeler ile arasının açılmasına neden olacağı, Cilasun’da Batılı eğitim sistemine muhalefet edilmesinin bir nedenidir. Aile, Batılı eğitim sistemin karşısında Doğu’nun temsiliyeti olarak vurgulanır. Modernleşme süreci Türk toplumunun Doğu değerleri ile arasının açılmasına neden olmuştur. Hidayet romanlarında Batılı değerler ile örülü bir toplum yapısındaki toplumsal faydanın sorgulaması yapılır.

“Hocam şu ilkmektepte her gün “Türküm, doğruyum, yasam! Küçüklerimi korumak, büyüklerimi saymak, yurdumu, ulusumu özümnden çok sevmektir” diyoruz,

fakat mektebi bitirenlerin çoğu hapishaneleri dolduruyor ve hiç de birbirine sevgili ve saygılı değiller, bu neden?” (İsmail, 2017: 190).

Minyeli Abdullah'ta sorulan bu soruya hidayet romanlarının genel çerçevesi içerisinde yanıt bulmak mümkündür. İlk olarak dinî, ahlaki ilimler ile bilimsel metod bir arada yürütülmesi gereken husustur. Modern Türk eğitim sistemi ahlaki ve dinî boyutu geri plana ittiği için, eğitim sisteminin topluma yönelik artısalılığı yara almıştır. İkincisi ise modern Batılı eğitimcilerin, ahlaki yozlaşmışlıklar ile bir arada düşünülmesidir. Bu iki olgunun birleşmesi öğrenim sürecini maddesel bir niteliğe düşürmektedir.

“Cumhuriyet ideolojisinin benimsettirildiği kuşaklar da böylece, yerel, dinsel ve etnik grupları, Türkiye'nin karanlık çağlarından kalma gereksiz kalıntılar olarak görüp reddettiler. Karşılaştıklarında birer kalıntı olarak davrandılar onlara. Böylece merkez Büyük Eşitleştirici rolünde çevrenin yeniden karşısına çıktı bu da merkezin kasvetli ve sert görünümünü bir kez daha sergiledi” (Mardin, 1990: 52-53). Hidayet romanlarında geçmiş öğeleri reddedici bu anlayış ve eğitim sisteminin ahlaki bir yapıda olmaması, öğretmenlerin İslami ve ahlaki değerlerden yoksunluğu gibi gerekçelerle, eğitim sistemi ve Cumhuriyet Dönemi öğretmen tanımlamalarına muhalefet edilir.

“Amel-i salih (İslami hareket ve ibadetler) işleyen hocalar, mekteplerden alındı. Yerlerine bilgili (entelektüel) fakat, ahlaksız öğretmenler tâyin edildi” (İsmail, 2017: 72).

Modern olma durumu ile mesleki etiğe aykırı, ahlaksız durumlar birleştirilerek okuyucuya sunulur. Böylece modern tanımlamasının özüne ahlaki bir bakış getirilir. Ahlaki olan İslami duyarlılıklarla örülü bir yapıdır. Modern olan veya modernleşen ise ahlaki çerçeveden uzaklaşmış kabul edilir.

“Kürsünün arkasında bir sandalyeye oturmuş, yüzünü Abdullah'a dönmüş, dinliyordu. Sonra bir elini yüzüne koyarak kürsüye dayandı, bir kadının kocası için

muhafaza etmesi gereken halleri, hareketleriyle Abdullah'a ifşa etti. Hem de “modern bir öğretmen” olarak!..” (İsmail, 2017: 9).

Bu paragrafta Türk modernleşmesinin niteliği ve yetiştirdiği kadın öğretmen profili arasında ahlaki bir bağ kurulduğu göze çarpmaktadır. Bu profil ile ahlaki olan arasında kurulan ilişki, Batılı Türk eğitim sistemine ve bu eğitim sisteminin öğretmen zihniyetine karşı olunmasının nedenidir. Modern öğretmenler farklı ideolojileri olan, yabancılaşmış ve İslam ahlakına uygun olmayan davranışları olan kişiler olarak anlatılırlar. Uygarlık ile şekli unsurların eş değer olarak görülmesine muhalefet edilir.

“Uzak tepelerde, küme küme yeşillikler, kartpostal resimlerini andırmadaydı. Yamaçtaki dağınık köyü seyrediyordu dalgın yolcu.

“Ne şirin köymüş” dedi, Muharrem Orhan orta yere. Durgun yolcu, iğne batırılmış gibi dönüp başladı.

- Manzarası güzel ama insanları berbat mı berbat. Kıbrıs'ın köylerine benzemez Anadolu köyleri. İki sene öğretmenlik yaptım bu köyde, çektiğimi bilemezsiniz.

- Yılmış görünüyorsunuz, mücadelede gerilememek lazım! dedi Muharrem Orhan.

- Başka köye sürüldüm. Aslında meslek meslek değil. Köy çok dindar. İçki içmiyeceksin, kadınla-kızla gezmeyeceksin, şans oyunu oynamayacaksın. Anlayacağınız cehennem gibi yer. İlk geldiğimde ağzına içki alan yoktu. Önce biriki delikanlıyla ilişki kurdum. Onlar diğerlerini çekti. Kasabadan içki getirmeye başladılar gizli gizli. Kâğıt oyunlarını öğrenenler arttı. Köye uygar eğlence araçlarını sokmuş olduk böyle böyle” (Karatay, 2005: 81).

Hüseyin Karatay modern bir konumda olarak aktardığı öğretmen profili üzerinden modern eğitim sistemi ve öğretmenlerinin şekli medeniyet tanımlamalarına muhalefet eder. Alıntındaki dindar köy vurgusu ve uygar eğlence araçlarının bir arada zikredilmesi modernizm kendisini ötekisi ile birlikte tanımlamasının bir misalidir. Batı modernizmi ilerleme ve kalkınmış ülkelerin karşısına üçüncü dünya ülkelerini, liberal ve kapitalist rejimlerin karşısına, faşist,

sosyalist rejimleri yerleştirir. Türk modernleşmesi ise Batı modernliğinin öncülüğünü yaptı (Akçay, 2012: 10). Aydın ve Batılı yönün karşısına geleneksel ve geri olarak nitelendirilen dinî olgular yerleştirildi.

Hidayet romanlarında ahlaki açıdan yozlaşmış öğretmenlere muhalefet edildiği gibi, öğretmenin ideolojik duruşu da muhalefet edilip edilmeme durumunu belirler. Sosyalist, komünist ideolojilere sahip öğretmenler eleştirilir.

“Neler anlatıyormuş?” diye sordum.

“Neler değil ki” diye söylendi. “Hiç duymadığımız marşlar öğretiyormuş. Komünist marşlarıymış bunlar... Bizim marşlarımızı ağzına almazmış. Rus marşı, Çin marşı... Komünistlik dermiş, başka birşey dememiş. Müslümanlığa, imâna karşı çok kötü söylemiş, nâmert... ‘Neye inanıyorsanız, onlar hepten safsata’ dermiş. Kâfir herif, hâşâ Allah'a bile inanmazmış. Tövbe ya Rabbi, tevbe...” (Ertuğrul, 1997: 17).

Türk toplumunun en temel dinamiklerinden birinin din olması, toplumsal olgu ve olayların yorumlanmasında din temelli yorumlamalara kapı aralar. Halit Ertuğrul'un komünist bir öğretmen ile öğretmenin dinî inancı vurgusunu beraber zikretmesi, dinî olana karşı mesafeli durulan konumlanmaların reddiyesi niteliğindedir.

Modern olanın ahlaki olarak yorumlanması konusu, yine modern bir olgu olan fakat Türk modernleşmesinin özüne aykırı nitelikteki sosyalist, komünist ideolojilere karşı da yapılır. İslam'ın toplumsal görüşleri dışarısında kalan ideolojilere ahlaki bir özle yaklaşılır.

Hidayet romanlarında kendi değerlerine yabancılaşmış, muhtelif ideolojilere kapılmış öğretmenler yerine, kendi toplumunun inanç ve değerlerini sahiplenen öğretmenler benimsenir. İki öğretmen figürü arasında karşılaştırmalar yapılır.

“Köylünün inanç ve geleneklerine ters düşen, onlardan kaçan ve hayat tarzlarından kopan bir öğretmen, o yerde hem başarılı olamaz, hem de huzur

bulamaz. Ve belki de barınamaz da... Köylü, önce öğretmenin samimiyetine inanacak ki, ona kapılarını açıp sıcak bir alâka gösterecek. Bunun için, o köyün öğretmeni, kendi mesleğini çok iyi kavraması kadar, insan psikolojisini de iyi bilmesi lazımdır. Çünkü bizdeki öğretmenlik anlayışı yalnızca çocuk okutan değil, köyün bütün derterine çâre bulabilecek bir ehliyetle olması lâzım geldiği yolundadır” (Ertuğrul, 1997: 12-13).

Hidayet romanlarında eğitim, öğretim sürecine yoğun önem verilir. Nurettin Topçu'nun Türk maarifi hakkındaki tespitleri hidayet romanlarının eğitim sistemine muhalefet etme nedenlerini ortaya koymaktadır. Topçu'ya göre Osmanlı Devleti ve sonrasında Türkiye Cumhuriyeti'nin geçirmekte olduğu buhranların nedeni eğitim ve kültür alanındaki eksikliklerden kaynaklanmaktadır. Osmanlı'da ulema sınıfının bozulması, 19. yüzyılda şekle bağlı reformların yapılması, yapılan yeniliklerin, açılan okulların ve müesseselerin modernin taklidi konumunda olması, Avrupa'nın körü körüne taklit edilmesi, ilmin öneminin bireylere nakledilememesi, tekniğin putlaştırılması, maarif sisteminin geleneksel olanı öteleyip Batılı bir hâl alması, toplumsal nizamın bozulmasının temel noktalarıdır (Topçu, 2015: 13-14).

Türk modernleşmesinin karşı kimlik olarak tanımladığı İslami Osmanlı kimliği, Cumhuriyet Dönemi ile birlikte arka plana itilmiştir. Bu durumun eğitim müfredatındaki yansıması geleneksel Osmanlı değerlerinin ve tarihinin yok sayılması olarak ifade edilebilir. Romanlarda Cumhuriyet Dönemi ile birlikte geçmiş ile olan bağlantının kopartılması ve Osmanlı Devleti tarihinin olumsuzlanması eleştirilir. Minyeli Abdullah isimli romanda Türk elçiliği, Mısır hükümetine tarih yazımı konusunda bir müracaatta bulunur.

“-Mısır'daki Türk elçiliği bizim hükûmete müracaat etti: “Mektep kitaplarınızda bizim padişahlarımıza hakaret ediliyor, bu hususun tashihi” diye. Buna Mısır Maarif Vekili şu cevabı verdi: “Padişahlara hakareti evvela siz kendi mektep kitaplarınızdan kaldırın, sonra biz de kaldırırız” (İsmail, 2017: 190-191).

Modern Türk tarih yazımının geleneksel Osmanlı değerlerini yok sayması, geri plana itmesi ve kötü bir algılamaya ile yorumlaması Hekimoğlu İsmail'in bu konudaki muhalefet eksenini oluşturmaktadır.

Cumhuriyet sonrası Batılı referanslar dâhilindeki bir diğer çalışma Arap alfabesi yerine Latin alfabesinin kullanılmasıdır. Latin harflerinin kabulü ile Arap harfleri ile eğitim yapılması yasaklanmıştı. Bu duruma karşı gelenler hakkında ise idari işlemler yapılmaktaydı. İslami camia alfabe değişikliğini Osmanlı ve İslam değerlerinden bir uzaklaşma olarak algılamaktaydı. İslami değerlerden uzaklaşılması zorunlu olarak Batı medeniyeti ile olan münasebeti arttırmaydı. Hekimoğlu İsmail Cumhuriyet Dönemi ile birlikte başlayan modernizasyon ve Batılılaşma sürecinin alfabe değişikliği reformunu şu şekilde eleştirir:

“Mahpuslardan bazısı gazete getiriyordu. Bu gazeteler çeşitli idi. Bir kısım Mısırlı “moderncilik” cereyanını benimseyip İngilizce gazete çıkarıyorlardı. Onlara göre Arap harfleri terakkiye mâniydi. Hakikatte ise Mısırlıyı İngilizleştirmek istiyorlardı” (İsmail, 2018: 45).

Hidayet romanlarında, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerindeki “İslam terakkiye manidir” anlayışı, Cumhuriyet Dönemi'nde ise ilerleme ve gelişmenin Batılılaşma ile mümkün olabileceği fikri karşısında bir konumlanma mevcuttur. İslami camia alfabe değişikliğinin ilerleme ile bir bağlantısı olduğunu düşünmemektedir. Hatta Maznun isimli romanda Mehmet Akif'in bir şiirine yapılan atıf sonrası *“Şiirin verdiği hüznün yanında, 1936 yılında vefat eden dedemizin dilini anlamamak ıstırabı, hançer gibi sineye saplanıyordu...”* (İsmail, 2014: 168) ifadesi ile alfabe değişikliğinin Türk tarihinin geçmiş dönemleri ile olan bağlantılarını kopardığı vurgulanmaktadır.

Cumhuriyet Dönemi'nde dinî değerleri temsil eden kılık ve kıyafetler konusunda da reformlar yapılmıştır. Şapka inkılabı tepkiler ile karşılaşmıştır. Şapka kanununa aykırı davranışları tespit edilen şahıslar hakkında işlemler yapılmıştır.

“Zavallı dedemi “şapka” yüzünden astılar. Zaten yazıya da itiraz etmiş. Onun ölümüne kasaba yas tuttu. Elden ne gelir?” (İsmail, 2014: 80).

Dinî kıyafetler, sakal bırakmak gibi fiiller modernlikle bağdaşmayan unsurlar olarak ele alınmıştır.

“- Sakal değil bıyık bıraksa yine yolarım. Sonra ne imiş böyle gerici merici işler” (İsmail, 2014: 12).

Huzur Sokağı’nda İslami bir kimlik göstergesi olan sakal özelinde, dinî tutum ve davranışlar karşısında takınılan radikal ve dışlayıcı tutum gözler önüne serilir.

“- Ulan o kara çember sakallarına öyle bozuluyorum ki, namussuzların. Bir başkası işi daha ileri götürdü.

- Anasını satayım, dedi, bunların hepsini asker gibi sıralayıp, teker teker usturayla kazıtacaksın o sakallarını. Yirminci asırda böyle yobazlık olur mu be? Ah! Bu milletin Başbakanı ben olacaktım. Bak o zaman bir tane sakallı kalır mıydı bu memlekette...

Kızlar kahkahadan kırılıyordu. Hep birlikte:

- İstikbalin Başbakanı, bravo!.. On yıl sonra sakallılara ölüm.

Diye gülererek bağırıştılar” (Şenler, 1996: 19).

Giyim kuşam konularında yapılan reformların toplumun bütününe aksettirilmesi şüphesiz ki çok zor bir konuydu. Türkiye Cumhuriyeti’nin temel toplum dinamiklerinden biri olan din olgusunu içeren değişiklikler toplum tarafından kabul görmemekteydi. Kimlik sembolleri olarak ifade edilen kıyafetlerin kullanılması ve giyilmesi uzun yıllar boyunca Türkiye gündemini meşgul etti. Kılık ve kıyafet, tesettür konusu kimilerine göre kişisel bir tercih, kimilerine göre hak ve hürriyet, kimilerine göre ise laik Türkiye Cumhuriyeti’nin inkılaplarına karşıt bir konu olarak uzun yıllar boyunca tartışıldı. Boşluk’ta giyimi yüzünden eleştirilen Tüba, tesettürün muhtevasını şöyle açıklar:

“*“Sadece giyim zevkim,” diye isyan etti. “Benimsediğim bir moda... Ecdadımın mirası, örfüm”* (Boşluk, 2017: 85).

Tuba'nın söylemi tesettürün İslami kesim içerisindeki konumuna verilen bir örnektir. Tesettürü olumlu manada basitleştiren, siyasal söylem malzemesinin dışına iten, kişisel bir tercih, inanç kapsamlı bir değerlendirmedir.

Gurbeti Ben Yaşadım isimli romanda uzun yıllar esaret ve hapis hayatı yaşayan Halil, fırsatını bulup Türkiye'ye dönünce toplumsal alanda yapılan reformlar karşısında şaşırır. Cumhuriyet'in kılık, kıyafet ve alfabe konularındaki köklü değişikliklerine vurgu yapılır.

“*Melon şapkalı, kasketli erkeler, başı açık kızlar, kadınlar hep Frenk kıyafetine bürünmüş bir toplum vardı önünde...*” (Yıldız, 1991: 221).

“- Adın neydi?

- Halil.

- *Bak Halil, sen başka dünyalardan gelmiş gibi konuşmaktasın. Mağarada yaşayan insan varya, onlar bile haberdardır artık. Bu memlekette inkılâp oldu. Daha doğrusu A'dan Z'ye kadar kabuk değiştirdik... Giyimde, kuşamda ve yazıda... Bunlar bizim harflerimiz artık...*” (Yıldız, 1991: 228).

Benzer bir konu Gafiller isimli romanda da geçer. Uzun yıllar yurt dışında yaşamış, hidayete erdikten sonra Müslüman ülkelerin ve toplumun hasretini çekmiş karakterler, Müslüman Türkiye hakkında olumlu düşüncelere sahiptirler. Türk modernleşmesinin, dinî olan ile sorunlarından habersizdirler.

“- *Paris gibi sefih bir şehirde kalacağıma, Türkiye gibi Müslüman bir ülkede, hürriyet içinde yaşamak, elbette daha güzel*” (Cilasun, 2014(c): 123).

Fakat karakterler Türkiye ve muhtelif Müslüman ülkelere gittiklerinde önceki fikirlerinin eksikliği fark ederler. Çünkü Türk modernleşmesine doğrudan tanık olmuşlardır (Cilasun, 2014(c): 212-222).

Kılık ve kıyafet, alfabe, şapka, eğitim gibi alanlarda yapılan reformların Türkiye’yi hızlı bir şekilde modernleştireceğine ve Türk halkını çağdaş uygarlık seviyesine ulaştıracağına inanılıyordu. Yapılan reformlardaki amaç İslam inancını ortadan kaldırılmak değildir. Amaç modernleşmeydi. Fakat yapılan bu reformlar ve uygulamalar yukarıdan inmece bir şekilde gerçekleştirildi. Toplumsal tabandan gelen sosyolojik bir dönüşüm talebi yoktu. Bu durum sadece üst tabakanın laik ve pozitivist modernler olmasını sağladı. Toplumsal alanda İslam’ın şekillendirmeleri hüküm sürdü (Karpat, 2018: 267). Mustafa Kemal Atatürk’ün vefatı sonrasında toplumdaki kimlik bunalımı artmıştı. Toplumun azınlıkta olan üst tabakası Cumhuriyet ilke ve inkılaplarını benimsemişken, geri kalan toplum çoğunluğunda ise hâlâ gelenek ve din etkisini sürdürmekteydi (Akıncı, 2013: 268). Hidayet romanlarında yukarıdan inmece reformlara farklı anlamlar yüklendi ve reformların sonuçları itibari ile istenileni vermediği ifade edildi.

“Polisler içeri girince, iki oda, mutfak, hela, banyo ve bir holden ibaret olan evin, hemen hemen her kapısını açtı. Komiser odaya girdi ve namaz kılan ev sahibiyle karşılaştı. Onu alaylı bakışlarla süzdükten sonra, elindeki evrak demetini Napolyonvâri pantolonuna vurdu ve etrafa şöyle bir göz gezdirdi. Bu arada namazını selâmlayan muhatabına komedi artistleri gibi hitab etti:

- Oooo, cumhuriyet çocuğuna doğrusu bu sarık, bu cübbe pek yakışmış. Böyle Mevlâna cübbesi giyip, şeyhülislâm sarığı sarasınız diye mi bu devlet sizi okuttu?” (İsmail, 2014: 157).

Hekimoğlu İsmail’in Maznun isimli romanındaki bu sahne, Cumhuriyet’in toplumsal alandaki reformlarını benimsemeyen ya da dinî hassasiyetleri gereği farklı bir yaşam biçimi benimseyen insanlara karşı yukarıdan inmece ve ötekileştirici uygulama ve söylemlerin bir eleştirisi niteliğindedir.

Türkiye Cumhuriyeti’nin temel karakteristikleri laiklik ve milliyetçilik ilkeleridir. Laik ve millî bir toplum ideali doğrultusunda reformlar yapılmıştır. Siyasi modernleşmenin sahip olduğu laik yapı çeşitli özellikleri muhtevasında taşımaktadır. İlk olarak siyasi sistem ile dinî sistem ayrılmaktadır. Devletin dinî yapısı, dinin de kapsayıcı toplumsallığı terk edilmektedir. İkinci olarak daha önce din tarafından

düzenlenen toplumsal yapı, hukuk, eğitim gibi alanlar devlet tarafından şekillendirilmektedir. Üçüncü olarak siyasi kültürü şekillendiren değerler dinî kavramlardan arındırılmaktadır. Dolayısıyla dinin ve dinî kimliklerin siyasi sürece olan etkisi azaltılmaktadır (Sarıbay, 1995: 48).

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinden Cumhuriyet Dönemi'ne kadar geçen süreçte İslamcılık, Osmanlıcılık, Batıcılık, Türkçülük gibi fikir akımları çerçevesinde siyasi ve sosyal alana dair hükümlerde bulunulmuştur. Cumhuriyet Dönemi'nde laikliğin ve milliyetçiliğin içini doldurduğu Batı merkezli reformlar, Türkiye Cumhuriyeti'nin yönünü Batı dünyasına çevirmiştir. Laik bir rejime dair endişeler ve sorular ise İslamcı kesim içerisinde sürekli var olmuştur. Millî kimlik vurgulamalarının yapıldığı bir rejimde dışarıdan ikame edilen hukuki ve iktisadi konular tepkilere neden olmuştur. Hekimoğlu İsmail siyasal konjonktürün eleştirisi ve muhalefete tahammülünün sınırlı olduğu bir dönemde roman mekânı olarak Mısır üzerinden Batılılaşmanın eleştirisini şöyle yapar:

“Milliyetçi adam, muallim edasıyla söze başladı.

- Millî bir ruh gerek bize. Bu ruhla millî menfaatlerimizi düşüneceğiz. Mısır için çalışacağız. Mısır için konuşacağız ve Mısır için öleceğiz. Bunun için sanayiye İngilizlerin elinden alıp millileştireceğiz. Rum ve Ermeniler mutlu gezerken, Mısırlıların sürünmesine göz yummayacağız, Mısırlılar asil bir ırktır ve dünyanın en eski, en zeki milletidir. Bu üstünlüklerini ortaya koyup, dünyaya göstermek mecburiyetindedir. Bu medeniyetin temelini biz attık, sefasını başkaları sürüyor. Biz de sefasını süreceğiz.

Biraz duraklama oldu. Birisi mırıldandı:

- İyi bayram nutku çeker...

Milliyetçi aynı heyecanla devam etti:

- Tih Çölü'ndeki bir Mısırlı, Kahire'dekinden farksız yaşayacak. O vatandaşımızın da her türlü sosyal hakkı yerine getirilecek.

Bütün bunlar milliyetçilikle olur, millî ruhtan yoksun milletler yok olmaya mahkûmdur.

Abdullah tatlı bir tebessümle:

- Sohbetinize iştirak edebilir miyim? dedi.

Bütün başlar Abdullah'a çevrildi. Bir ihtiyar:

- *Buyurun, dedi.*

- *Millî ruhtan kasdınız, İslâmiyet mi?*

Milliyetçi, tasdik mahiyetinde başını sallarken:

- *Eh tabî İslâmiyeti de istiyoruz.*

- *Yani?*

- *Millî bir şuur ve İslâmî faziletle yolumuza devam edeceğiz.*

- *Kıptiliği mi ihyâ edeceksiniz?*

- *Kıptileri hakir görmemek lâzım. Onlar bizim vatandaşlarımızdır ve eski bir medeniyetin sahipleridir. Şu vatan onların hediyesidir ve biz onların torunlarıyız.*

- *Peki, Kıptiliği ihyaya kalkarsak, hangi hukuk düzenine tâbi olacağız? Hangi iktisadî nizamla kalkınacağız? Hangi maarif sistemini benimseyeceğiz? Ve hangi siyasî nizam içinde idare olunacağız? Sonra dinimiz ne olacak?*

- *Dinimiz İslâm bir kere!.. Hukuka, maariife, iktisada gelince; bünyemize uyan sistemlerden birini seçip alacağız.*

- *Yani, mesela hukuku Amerika'dan, iktisadı İsviçre'den, maariifi Rusya'dan mı alacağız?*

- *Bünyemize uyuyorlarsa, evet!*

- *Ben de Kıptiyim; sülâlece Mısırlıyım. Fakat medeniyetin babası dediğimiz, eski akıllı Kıptiler nasıl olur da başka milletlerin müesseselerini alırlar. Kendi müesseseleri yok mu? Veren el, alan elden üstündür..." (İsmail, 2017: 126-128).*

Minyeli Abdullah'ta Türk modernleşmesinin Batıcı ve ikameci siyasetine bu şekilde bir eleştiri getirilir. Millî ve medeni bir ülke tasavvuru içerisindeki Cumhuriyet elitlerinin geçmişten gelen bilgi ve kültürel yapı ile hareket etmeyip, hukuk, iktisat, eğitim gibi konularda Batı ülkelerini referans almaları muhalefetin temel eksenidir. Yoksa hidayet romanlarında İslami kesimden olan insanların millî ve medeni duygular ile herhangi bir problemi yoktur. Romanlarda Türklük ve İslamiyet iki önemli kutsal olarak vurgulanır. Oğlum Osman isimli romanda Batılılaşmış ve kendi öz değerlerine yabancılaşmış bir karakterin oğlu olan Timur, "Dünyanın en üstün en şerefli bir milletidir Türkler. Batıya Avrupa'ya insanlığı öğreten, medeniyet ışıklarını yakan, sanat ve ilim kapılarını açan bir millettir" (Cilasun, 2014(a): 96) telkinleri ile Türk kimliği ile tanışır. Aynı romanda okuyucuya

ithafen, milliyetçi ve Müslüman toplulukların önemi üzerinde durulan şu yazı aktarılmıştır:

“Büyük milletimizin asil evlâtları olan genç nesiller, maneviyatsız süfli ellerde, yavaş yavaş, günlerce süren telkinlerle doğru yoldan saptırılarak yozlaştırılmak istenmektedir. Tertemiz dimağlarına abuk sabuk fikirler aşulamak için ne gayretler sarfedilmektedir! Hangi pis emele, hangi sapık ideolojiye hizmet ettiklerini bilerek veya bilmeyerek tertemiz vatan evlâtlarını gayelerine alet etmek isteyen bu güruh bundan böyle karşısında şuurlu milliyetçi ve müslüman bir topluluk görecektir. Allahın yardımıyla bu şuurlu insanlar günden güne karşısında bulunan uşakları dize getireceklerdir” (Cilasun, 2014(a): 7).

Boşluk isimli romanda da Türk-İslam kutsallığı mevcuttur (Yıldız, 2017: 280-282). Dinî değerlerin sahiplenilmesi gibi millî değerlere de önem verilir.

““Baba, arabanın önündeki ne?”

“Bayrağımız. Milletimizin bütünlüğü, kızlarımızın gelinliği, şehitlerimizin son örtüsü...”” (Yıldız, 2017: 296).

Oğlum Osman’da Türk ve İslam kimliklerine yabancılaşmış, farklı fikir akımlarının peşinden giden karakterlere karşı durulur.

“Şunu da iyi bil ki, ölüme sürüklemekte olduğunuz Türk Milletinin hayat ve dirliğine biz ruh katacağız, can vereceğiz. Sizin talana çevirdiğiniz iffet bahçesine haya ve namus çiçeklerini biz dikeceğiz. Senin körkütük bıraktığın nesline insanlık ve fazilet duygusunu biz telkin edeceğiz. Ona insan olduğunu hatırlatacağız. Allah ve iman realitesini boğup üstüne tüy diken küfür ve inkarcılığınızı biz parçalayıp «Allahü Ekber» sesleri ile vatan semâlarını çınlatacağız. Sizin inkâr ettiğiniz Türklüğünüzü, benliğinizi size biz öğreteceğiz” (Cilasun, 2014(a): 53-54).

Hidayet romanlarında eleştirisi yapılan husus tarihî ve kültürel geçmişi çok eskilere dayanan bir toplumun, muhtevasındaki eksiklikleri kendi iç dinamiklerini ıslah ederek aşması gerekirken, Batı’dan ithal edilen kurum, kural ve kuramların

ülkenin kalkınması için uygulanır hâle getirilmesidir. Ayrıca Batılılaşmanın şekli anlamda yapılmasına karşı da eleştiri yapılmaktadır.

“Türkiye dışına çıkıp, Garbın sefahatına dalmayanlar, görmüşlerdir ki memleketimizdeki Garbcılık sadece kıyafet ve eğlence plânında kalmış, edebiyat ve fen sahasında ciddî bir adım atılmamıştır” (İsmail, 2014: 179).

“Medeniyet namına sadece bina ve cadde yapılıyordu. Ziraat makineleştirilemedi ve ağır sanayi kurulamadı” (İsmail, 2017: 72).

“Gösteriş ve israf almış yürümüştü. Medenî olmak ise birkaç şekle ve eşyaya bağlanmıştı. İçki içip kumar oynadığında medenî, evine koltuk alıp boynuna kravat taktığında centilmen bir bey yahut modern bir hanım oluyordun!..” (İsmail, 2017: 8).

Hekimoğlu İsmail, Türk modernleşmesinin şekli yönüne bu ifadeler ile eleştiri getirir. Muhalefet yanlış Batılılaşmaya ve taklitçilik cereyanlarıdır. Batılılaşmanın taklitçilik çerçevesinde gerçekleştiği vurgulanırken Batılı düşünürlerin Batı toplumu hakkında ifade ettikleri eleştiri cümleleri de kullanılır.

“Batılı Profesör George Witting, toplumumuz sorumsuz bir zevk felsefesine yuvarlanmaktadır diyor. İngiliz Malkolm Mugeride, toplumumuz bir çöküntünün eşiğinde, diye inliyor. Biz hâlâ maymun taklitçiliği içinde anlamıyoruz” (Karatay, 2005: 83-84).

Batı ülkelerinin zayıfta olsa tarihsel temellerine bağlı oldukları, Türk-İslam ülkelerinin ise kadim geleneklerinden sıyrılmış oldukları vurgulanarak öz eleştiri de yapılır.

“Bizler, yıkılışa yuvarlanan bir toplumun üyeleriyiz,” diyen Alexis Carel'in sözlerini hatırladı, Carel, Batı için söylüyordu. Bu doğrudu. Batı uygarlığı çürük bir temele bağlıydı. Çürük de olsa bağlıydı” (Karatay, 2005: 144).

Batılı düşünürlerin kendi medeniyetlerine yönelik olarak dile getirmiş oldukları eleştiriler Boşluk romanında da yer alır. Carl Jung, Alexis Carrel, Bernard Shaw gibi Batılı düşünürlerden alıntılar yapılır (Yıldız, 2017: 162). Huzur Sokağı'nda da Batılı düşünürlerin İslam hakkında söyledikleri müspet ifadelerden alıntılar yapılır (Şenler, 1996: 165-166).

Bu durum İslam'ın modern dünya içerisinde savunucu bir mekanizma içerisinde olduğunun göstergesidir. Batılı düşünülere referans gösterilerek yapılan fikir açıklamaları uzun yıllar süren sindirilmişlik durumunun verdiği olumsuz etkiden kaynaklanmaktadır. Ötelenen, ön yargı ile yaklaşılan medeniyet yerine ikame edilen Batı medeniyeti karşısında İslami kesim kendisine savunucu bir pozisyon biçmektedir. Bu savunucu pozisyon Batılı düşünürlerin ifadeleri ile de desteklenmektedir. Batılılaşma, taklitçilik ve Batı medeniyetinin çıkmazları konularında hidayet romanlarının genel düşüncesi İslam'ın toplumsal alana yönelik sınır ve mekân tanımaz fikirleridir.

“Müslüman hiçbir zaman tabi olamaz. Onun yaratılışı taklitçiliğe müsait değildir. O başlı başına değişmez bir bütündür. Ona tabi olunur. Çünkü o matbudur. Bu özellik içinde doğmuştur ve bununla yaşar” (Cilasun, 2014(b): 126).

Hekimoğlu İsmail'de ise bilimsel alanlarda yapılacak olan referans ve temellendirmelerde Batı'nın örnek alınmasında herhangi bir sakınca bulunmamaktadır.

“Abdullah'ın gayretiyle kurulan Dokuma Tezgâhları Müdürlüğü ile İslâm Yardımlaşma Sandığı Müdürlüğü müşterek olarak; Abdullah'ı Amerika'ya göndermeye karar verdiler.

Abdullah, Amerika'ya gidecek; oradaki sınaî ve her türlü ticarî müesseseleri gezecek, böylece Mısır'a yenilikler getirecekti. Çünkü Peygamber Efendimiz “Hikmet, mü'minin kaybolmuş malıdır; nerede bulursa onu almalıdır.” Ve “İlim Çin'de olsa gidin, tahsil edin” buyurmuştu” (İsmail, 2017: 159).

Minyeli Abdullah'ta kurulan bu İslami müessese, Müslüman kesimin iş dünyasına girme ve kamusallaşma arzusunun ortaya çıkmasıdır. Hekimoğlu İsmail dindarların bir araya gelerek kurdukları İslami ticari kuruluşların, gelişerek sermayeli müesseseler hâline gelebileceğini düşünür (İsmail, 1994: 78). Ayrıca referans kaynağı olarak İslam dışı bir ülkenin seçilmesi, İslamcılığın, modern teknolojik ilerlemeyi ve bilimsel kalkınmayı reddetmeden modernleşmeye karşı mesafe koymakta olduğunu göstergesidir. İslamcılık bu konuda seçmeci bir konumdadır (Gürel, 2012: 407). Modernleşme sürecinde muhalefet edilen unsurlar kültürel yozlaşmalar, yabancılaşmalar, taklitçilik ve yanlış Batılılaşmadır.

“- Nahiyemizin merkez köyünde, bir hürriyet meydanı bulunması lâzım?..

Muhtar:

- Güzel söylüyorsun Muallim Bey, lâkin bu verimli toprakları futbol sahası yapmak akıl kârı olur mu dersin?

- Futbol sahası değil, orası hürriyet meydanı olacak, dedim ya!.. Hem futbol deyip geçme. Futbol demokrasinin merkezi ve dünyanın en ileri memleketi olan İngiltere’de icat edilmiştir. Aynı yollardan gitmezsek medeni olamayız. Biliyorsun sağlam vücutta sağlam kafa bulunur” (İsmail, 2014: 143).

“Nahiye Müdürü, öğretmenler ve jandarma onbaşıyla bir de köyün ileri gelenleri el ele vererek köylüyü medenî etmeğe çalıştılar. Haftada bir gün çalgılı toplantılar tertipletiler; içtiler, çaldılar, oynadılar. Okulda piyesler düzenlediler; kızla erkeği kol kola oynattılar. Her türlü İslâmî yasaklara karşı çıkmayı (medenîlik) olarak sahneye koydular. Bir de ufak jeneratör aldılar, haftada üç gün film gösterdiler. Bilhassa Vurun Kahpeye, Öldüren Dudaklar, Bir Geline Yedi Koca gibi filmleri getirdiler. Bütün bunlar yetmiyormuş gibi köy odasında yahut şurada burada imama sataştılar:

- İmam Efendi bu boş lâfları bırak, aspirin yahut iğne yapabiliyor musun? Sen ona bak!” (İsmail, 2014: 148-149).

Minyeli Abdullah'ta Batı'nın örnek alınması gereken hususları ağır sanayi, zirai yapı, edebiyat ve fen bilimleri çerçevesindeki ilerlemeleri olarak ifade edilir. Fakat Türk modernleşmesinin Batıyı şekli anlamda referans aldığı vurgulanır.

Geleneksel ve dinî değerlere karşı yapılan reformlar ise İslam'a karşı konumlanma olarak yorumlanır. İlerlemenin, muasır medeniyetlerin Batı merkezli olduğu şeklinde bir algı, İslami dindar kesim ile bilim, ilerleme arasında mesafeler olduğunun düşünülmesine neden olmuştur. Türk modernleşmesi din ile bilimin çeliştiği yönünde bir algı olduğunu ifade eder.

“Beş vakit namazını vaktinde kılmaya başlayan Binbaşı, kâğıt ve zar oyunlarını da bırakmıştı. Bu değişiklik, arkadaşları arasında dedikoduya sebebiyet verdi:

- Artık sarık sarıp dolaşsın...

- Depoda da “ hû” çeksin.

- Dünya Ay'a gitmeye çalışırken biz nelerle meşgul oluyoruz” (İsmail, 2014: 90-91).

“Din artık devrini tamamladı. İlmin sonsuzluğuna varmakta olan insan, orta yerde gözükmeyen hiçbir kuvvete inanamaz” (Boşluk, 2017: 9).

Hidayet romanlarında din ile ilerleme arasında kurulan bağlantı İslam'ın ilerlemeye mani olacağı anlayışına muhalif niteliktedir. Cilasun Cumhuriyet aydınlarının İslam'ın ilerlemeye mani olacağı düşüncesine sahip olduklarını ileri sürer. Bu durumu bir Cumhuriyet aydınının ağzından şu şekilde ortaya koyar:

“Masada ilericilik üzerine sohbet devam ediyordu. Türk milletinin geri kalmasına zaten bu şeriat sebep olmuyor muydu? Batılılaşmak, daha da açılmak; dans etmek, içki içmek, nefsin hakkını vermek gerekti. Batı kültürünü, Batı'nın geleneklerini olduğu gibi kabul etmeden ileri gidebilmenin imkânı yoktu! Yobazlarla çok ciddi bir şekilde mücadeleye de, bir an evvel başlanmalıydı” (Cilasun, 2014(b): 44).

Cilasun'a göre Cumhuriyet Dönemi'nde dinî değerler çağ dışı olarak görülmekteydi.

“O günlerde oldukça dertli idi Suat. Namaz kılmasının okulda bir mesele haline getirilmesine canı sıkılıyordu. Onun gibi aydın bir kişi, kendini çağdışı inançlara nasıl kaptırabilir! Okulda herkesin konuştuğu tek mevzu buydu. Namaz kılmasına karışmıyorlardı ama adı da Takunyalı Suat olmuştu. Hele Müdür Bey’in de kendini zaman zaman ilerilik (!) akımına kaptırması Suat’ı çok üzüyordu” (Cilasun, 2014(b): 19).

Suat gibi Huzur Sokağı’nın İslami karakteri Hilal de okulda arkadaşları ile birlikte namaz kılması nedeniyle yobazlıkla itham edilir. Hatta şiddet görür (Şenler, 1996: 273). Ahmed Günbay Yıldız Boşluk isimli romanında Türk modernleşmesi sonrası dindar olmak ile aydın olmak arasında yapılan ayrımı ele alır. Hidayet romanlarında, Cumhuriyet ideolojisinin ilerleme ve aydınlanma karşısına dinî koyduğu vurgulanır.

““Gecenin bu saatinde ne yaptığını sanıyorsun?”

Büyük bir suçun tutuklusu gibi kabuğuna çekilmişti. Mahcup bir görüntüyle yorgun bir cevap verebildi.

“Namaz kılıyordum.”

O garip düşünceli insan, yeniden parladı.

“Senin o aydın kafanı kimler örümceklendirdi?”” (Yıldız, 2017: 8).

Bilim ve ilerlemenin seküler bir yaşam biçimi ve kimlik tanımlaması ile orantılı bir yapıya sahip olduğu vurgusu, dinî ihtisasta bulunan ya da dinî yönelimleri olan kişilerin din tarafından meşgul edildiği kanısı, hidayet romanlarında İslami karakterlere karşı ileri sürülen bir tezdır. Maznun isimli romanda dinî kitaplar okuyan bir karaktere yönelik eleştiri yöneltilir.

“Benim vaktim olsaydı, öyle kaç tane kitap yazardım. Ne olacak; yaz, ver matbaaya basılsın, çıksın. Birkaç tane de genç buldun mu, artık dağılır gider. Amma ben bu memleketin gençlerini böyle şeylerle meşgul etmek istemiyorum. Bize (elini telefonun üzerine vurarak) bu lâzım, bu!.. Yapabiliyor musun?..” (İsmail, 2014: 33-34).

Alıntıda dinî olanın insana meşguliyet verdiği ifadesine, telefon üretimi örneği üzerinden İslam'ın bilimsellik karşıtı olarak vurgulanmasına ve İslam ile bilimin çeliştiğine yönelik olan Türk modernleşmesi algısına muhalefet edilmektedir.

Batı biliminin kendine özgü bir niteliği olan bağımsız ve özerk bilim anlayışı (Guénon, 2010: 47) İslam medeniyetinin bilim anlayışı ile örtüşmez. İslam'da bilim ile dinin birlikteliği vurgulanır. Halit Ertuğrul din ile bilimin aykırı çizgilerde olduğu vurgusu yerine, ikisinin birbirini tamamlayıcı bir yapıya sahip olduğunu ifade eder. Ertuğrul din ile bilimin iç içe olduğunu vurgular ve bütünleşik bir eğitim sisteminin savunusunu yapar.

“Kalbin nuru din ilimleri, aklın nuru fen ilimleridir. İkisinin birleştirilmesiyle hakikat ortaya çıkar. Bu iki unsur biraraya gelmesiyle, talebe gayrete gelir ve başarılı olur. Birbirinden ayrıldıkları vakit birincisinden taassup, ikincisinden de hile ve şüphe doğar” diyerek, iyi bir eğitim politikası çizen kıymetli bir âlimin bu güzel sözü üzerine yorumlar yapılyordu” (Ertuğrul, 1997: 13).

Ertuğrul, sadece dinî alana yönelip, fen ilimlerin yok sayıldığı softa din anlayışına ve dinî alanın tamamen yok sayıldığı materyalist perspektife karşı muhalefet eder. Dinî alanın kurumsal yapısı olarak camiye, bilimin ve eğitimin kurumsal yapısı olarak okulu görür. Cami ve okul ilerleme doğrultusunda beraber hareket etmelidir. Yerel bir örnekten yola çıkarak genele vurgu yapılır.

“Câmi ve okul, bir köyün iki ana direğidir. O köyün varlığı, huzuru ve birlik içinde yaşaması, bu iki direğin sağlam ve dim dik ayakta durmasına bağlıdır. Camide din havası mevcuttur. Okulda ise, ilim havası vardır. Birisi, düşmanlığı, kini silip kardeşliği getirir; diğeri de cehaleti kaldırıp medeniyeti dâvet eder. Böylece o köy, genel bir okul havası içinde, ilim, fazilet, medeniyet ve kardeşlik mefhumunu öğrenmeye başlar. Bunları yapacak olan da, o köyün imamı ve öğretmenidir” (Ertuğrul, 1997: 13).

Cumhuriyet Dönemi'nde din ile modernleşme arasında kurulan bağlantının temellendirmeleri problemlı bir şekilde seyir izlemektedir. Bu problemlı yapı dinin

uyması gereken kurallar ve kabul etmesi gereken muhtevalar çerçevesinde biçimlenmektedir. Dinin öz değerleri, ilkeler ve gerekleri ya tamamen silinmiş ya da çok geri plana itilmiştir (Kara, 2012(a): 67). Hidayet romanlarında ilerleme ve kalkınmaya engel olarak görülen din ve dinî değerlerin geri plana itilmesinin, Batı ülkelerinin şeklî anlamda örnek alınmasının ve Batı'dan ikame edildiği vurgulanan sosyal davranış biçimlerinin cemiyet nizamına adapte edilmesinin toplumsal huzuru bozacağı vurgulanır.

“Baba bir yana, ana bir yana ve çocuklar başka başka istikametlere gidiyordu. İlim ve sanat adına en ufak bir şey bilmeyenler, dansta ve kumarda çok başarılıydı. İslâmiyet ise Anka kuşuna benzemişti: İsmi var, cismi yok. Fransızlar gibi yaşayanlar, bir kısım hurafeleri din adına yapıp, gerçek ibadetlerle, hurafeleri ayırmayıp, helâlle haramı karıştırıyorlardı. Garblulaşmanın yuvalara soktuğu diken, herkesi huzursuz etmişti. Avrupalıların içkileri, kumarları ve zinaları dinlerine ters düşmediği için onlar, en berbat hayat içinde de bir çeşit huzur bulabilirler. Bizde günaha ve harama inananlar olduğu için, günah işleyene bakıp rahatsız olanlar vardır. Eğer Türkiye’de huzur isteniyorsa, İslâmi hayata hürmet edilmesi şarttır. Aksi halde, anarşizm hortlar ve cemiyet bütünü ile huzursuz olur” (İsmail, 2014: 46).

Batılı yaşam biçiminin ve Batı taklitçiliğinin toplumsal ilişkilerin olumsuz bir hâle evrilmesine neden olduğu gibi kamusal ve akademik alanlarda da yozlaşmaya neden olduğu vurgulanır. Bu yozlaşma toplumsal üretkenliği ve özgünlüğü yok etmiştir.

“Bu adamlar devlet memuru idi. Her memur böyle değildi amma, bunlar da memurdu. Ne demek istiyorlardı, ne yapacaklardı belli değil! Her meselede bir fikir yürütmeyi âlimlik ve bir yüksek diploma ele geçirmeyi “ömür boyu aylık gelir” biliyorlardı. Onlar için diploma bir inek, kendileri buzağıydı. Amma gemi mi yapılacak, çağırın Alman mühendisi; plân mı çizilecek, İtalyan gelsin; maliyemi şu, bu... Maarifimiz; “Bir baltaya sap olmayacak” birçok insan yetişmişti” (İsmail, 2014: 37).

Hidayet romanlarında Batılılaşma ile ahlak arasında da sürekli olarak bağlantı kurulur. İçki, kumar, fuhuş gibi fiillerin Avrupa'nın örnek alınması ile arttığı ifade edilir.

“Sadece kral değil, devletin her kademedeki memurları da içki içerek, kumar oynayarak zinada yarışarak krala yaranmak istiyorlardı. Bunları yapmadan medeni olunamayacağını, Avrupa'nın böyle ilerlediğini sık sık tekrar edip duruyorlardı” (İsmail, 2017: 37).

Ahlaki açıdan kötü kabul edilen fiillerin eleştirisi yapılırken Batı dünyasının bu fiillere karşı bakışı iç merkezli bir üslupla anlatılır. Batılı yazarlardan alıntılar yapılır.

“Fuhuşun cemiyet bünyesinde büyük yaralar açtığını ecnebler dahi anlamıştır. Evet bir Fransız yazarı olan Victor Hugo, “Sefiller”, isimli eserinde zinanın felaketini “Kozete” üstünde anlatır. Ve Madlen Baba'ya fabrika kurdurur, kadınla erkeği ayrı ayrı binalarda çalıştırır. Bizim Garp hayranı Mısırlılar bunu görmezler, bilmezler. Hâlâ “modernçilik” diye Ramses'in devrini ihya ederler” (İsmail, 2017: 57-58).

Avrupa kökenli fikirlerin asıl muhtevasına hâkim olunmadan alınması ve yanlış anlaşılması sonucu toplumsal yapının bozulduğu ifade edilir. İnsanı ve insanın merkeze alınmasını konu edinen varoluşçu felsefenin Mısır topraklarında Mısırlılar tarafından kişisel zevkleri konu edinen bir hâle dönüştürüldüğü vurgulanır.

“Mısır, Avrupalılaşıyordu. Avrupa'dan gelen her şey beğeniliyor, yaşıyordu. Egzistansiyalizm de geldi. Evvela bir felsefi cereyan gibi Mısıra giren egzistansiyalizm, sonra cahiliye devrine ait edepsizlikleri, batı medeniyeti adına ortaya koydu. Sınıfta kala kala başı dönmüşlerin, mektep kaçkınlarının, zengin cahillerin, seks ve esrar partileri egzistansiyalizmdi. İşte onların Avrupalı oluşları böyle idi: bikir ve felsefe adına, esrar ve zina...”

İslâmiyetten kaçıp izm'lere iltica eden ailelerin acı meyvesi, çılgın gençlik olmuştu” (İsmail, 2017: 98).

Hidayet romanlarında ahlak vurgusu sürekli olarak yapılır. Ahlakın temellendirmesi İslam'dır. Ahlaksızlık ise Batı olarak öne sürülür. Bu romanlarda “genç kızlar ve erkekler, Batı medeniyetinin etkisiyle ahlaksızlığa sürüklenmiş şehvet varlıkları olarak” (Köse, 2014: 80) öne sürülür.

Batı'nın siyasal tecrübeleri bilimsel olmayan metotlarla değerlendirilir. Batı ülkelerinin tahlilleri yapılırken ahlaki ve millî duygular doğrultusunda gelişen yargılar öne sürülür.

“Yunanistan çetin fikir mücâdelelerine sahne olan bir memlektir. Milliyetçi, dindar ve komünist zümreler vardır. Bizi en çok ilgilendiren tarafları İstanbul'u alıp, Doğu Roma İmparatorluğunu ihya etmek istemesidir.

Bulgaristan komünist bir ülkedir. Buraya komünizm girerken, iktisadî kalkınmayı esas tutarak girdi. Girer girmez milliyetçi müdürü Sibiryaya sürüp, hademeyi müdür yaptı. Neticesinde kalitesiz, beceriksiz bir kadroyu iş başına getirdi, ehliyetsiz ellerde, yanlış bir nizama sahne olan Bulgaristan, insanlığın felaketi oldu.

Yugoslavya nevi şahsına münhasır bir memlektir.

Menfi sahada yer alan her nesnenin değeri, menfidir.

Batı Almanya, milliyetçilik o kadar had safhaya vardırılmıştır ki, dine perde olmuş ve onu gölgelemiştir. Dolayısıyla dinî bağları en zayıf olan Avrupa milletlerinden biri de Almanya'dır. Sanayideki kalkınmaların millî hırsları ile izah edebiliriz.

Fransa Roma'nın taklitçisi olan Fransa, bugünkü haliyle taklit ettiği o eski medeniyetin bir “veled-i zina”sından başka bir şey değildir. Ne din, ne milliyet!.. Sadece seks ve moda... Erkekler kadınların emrine girdiğinden, kadınlaşmış, kadınlarda haliyle kadın! Bu durumda Fransa'da erkek bulmak çok zor. Devlet adamlarının dinî hayata kaymalarına mukabil, halk diskotek partilerinin azasıdır.

İtalya fikirsiz devletlerden biridir. Nüfus çokluğu onu kuvvetli gösterse de hâlâ Oruç Reis'in yelkenlisi, Amiral gemisini esir alacak durumdadır. Lâkin Oruç reis dirilirse...

İspanya'da geri milletlere hâkim olan askeri idare (militarist), İspanya'yı karınca adımlarıyla ilerletmektedir. Çingene meşrebi, bütün İspanyaya hâkim vaziyettedir. Halk o kadar gayesizdir ki, profesörler üçtaş oynar...

İngiltere, Güneş Batmayan İmparatorluğu yiyip bitirmekle meşguldür... Yine de “ büyük” diye geçinir. Kendine o kadar güvenir ve kendini o kadar beğenir ki, altı yüz sene evvelki dilinden, dininden, kıyafetinden ve âdetinden pek az şey değiştirmiştir.

Amerika, Komünizm’i doğuran kapitalizmin ağababasıdır. Halk zengindir, merhametsizdir. “Ben yiyeyim sen seyret” der gibi bir hâli var. Amerika Birleşik Devletlerinde her milletten adam bulunur. Fakat hepsi Amerika için çalışır. İşin en garip tarafı, içtimai bünye bakımından Amerika, Osmanlı İmparatorluğunun iyi bir taklitçisidir. Bugünkü kudretini bu taklide bağlayabiliriz.

İşte taklid ettiğimiz devletler bunlardır!..” (İsmail, 2014: 174-175).

Batı’nın siyasal tecrübeleri, toplumsal yozlaşmışlıkları bu şekilde ifade edilir. Fakat Batı ülkelerinin ilerleme ve kalkınma süreçlerinin toplumsal ahlaksızlıklar ve yozlaşmalar içerisinde değil bilim ve sanat çerçevesi içerisinde gerçekleştiği vurgulanır.

“Şunu da belirtelim ki, Garb devletlerini ayakta tutan kumarbazlar, ayyaşlar, yahut namussuzlar değil; ömrünü ilme ve sanata vermiş ve sefahattan uzak kalmış bir avuç insandır. Gerisi sürü...” (İsmail, 2014: 179).

Hidayet romanlarında “modernleşme eşittir Batılılaşma” anlayışının ve yanlış Batılılaşmanın eleştirisi yapılır. Bu iki duruma karşı muhalif tutumlar sergilenir. Yenileşme, ilerleme ve kalkınmanın toplumsal arada kalmışlıkla ve taklitçilikle olamayacağı vurgulanır.

“Hem İslamiyetin, hem Avrupa’nın tesirinde kalanlar huzur bulamamıştır” (İsmail, 2014: 179).

İslamcılık, 20. yüzyıl içerisinde İslam dünyasının yaşamış olduğu, ekonomik, siyasal ve toplumsal sorunları İslam’ın özünden uzaklaşmaya bağlar. İslamlaşma süreci örgütlü bir şekilde gerçekleştirilirse toplumsal kalkınmanın sağlanacağı düşünülür (Gürel, 2012: 407). Hidayet romanlarında toplumsal refah ve ülkece

kalkınmanın; İslam dininin itikat, amel ve ahlak boyutlarının bir arada yaşanması ile gerçekleşeceği basit bir temellendirme ile öne sürülür.

“- Bak kardeşim biz, şu gördüğün insanların imanını kurtarmaya çalışıyoruz. İşte suçumuz bu!..

- İmânını kurtarıncaya ne olacak?

- Herkes hakîki mümin...

- Hakîki mümin olunca ne olacak?

- Ahlâkımız düzelecek, sanayi ve ticarete ileri gideceğiz.

- Nasıl olur?

- Kimse yalan söylemeyecek, hırsızlık etmeyecek, câhil kalmayacak, kumar oynamayacak, tembel olmayacak.

- Bu işleri kim yapacak?

- Her mümin bu işi kendi kendine yapacak. Yâni iman, ona bu işleri yaptıracak.

- Sonra?..

- Birbirini seven birbirine itimad eden, çalışkan, bilgili bir milletin yapamayacağı iş var mı?” (İsmail, 2014: 202).

Oğlum Osman isimli romanda en büyük değişim ve toplumsal dönüşüm hareketlerinin İslam vasıtası ile olduğu ifade edilir. İslam’ın hukuk, kadın hakları, bilim gibi birçok alanda devrim niteliğinde dönüşümler gerçekleştirdiği vurgulanır. İslami yaşantının bir dönem bilimde ileri bir noktada olması ve İslam toplumlarındaki bilimsel metotların modern Avrupa uygarlığına katkı sağladığı tezi (Kutub, Tarihsiz: 123) İslamcı söylemde vurgulanan bir husustur. Hidayet romanlarında da İslam’ın medeniyete katkısı vurgulanır.

“İslâm tarihini karıştırıyorduk. Kum çölleri içinde vahşî hayvanlar gibi yaşayan, hak hukuk bilmeyen, putları ilâh sanıp tapan, kız çocuklarını diri diri toprağa gömen, bir çok kadınlarla nikâhsız metres hayatı yaşayan, medeniyet güneşinden mahrum Arap âlemini yirmi sene içinde dünyanın en medeni bir devleti haline getiren, Bizans İmparatorlarını, İran kısıralarını önünde diz çöktüren, İslâm ülkesi hududunu Türk sınırlarına kadar genişleten, ilim ve medeniyet kapısını doğuya

ve batıya açan, insanlık şîâr ve anlayışını bütün kâinata anlatan ve aydınlatan Hazret-i Muhammed'i okuyorduk” (Cilasun, 2014(a): 34-35).

Cumhuriyet’in ilanından tek parti döneminin sonuna kadar geçen süreç içerisindeki uygulamalar hidayet romanlarında muhalif bir bakış açısı ile ele alınmıştır. Muhalefetin nedenleri dinî ve ideolojik kaynaklıdır. Eğitim reformları, toplumsal reformlar, dinin toplumsal hayattaki konumu, şekli Batılılaşma, taklitçilik, ahlak, din ile bilim ilişkisi gibi konularda mevcut konjonktür muhalif bir tutumla değerlendirilmiştir.

Cumhuriyet Dönemi’nde siyasal özgürleşme ve çok partili hayata geçiş ile birlikte demokratik mekanizmaların ülkede kurumsallaşmaya başlaması, siyasal olana yönelik özgür düşünce ve pratiklerin önünü bir nebze de olsa açmış oluyordu. Siyasal olana yönelik ilgi hemen her alanda yayılmaktaydı. Bu siyasallaşma ile birlikte, ideolojiler çevresinde siyasal kutuplaşmalar gerçekleşmiştir. Özellikle eğitim merkezleri olan liseler ve üniversitelerde muhtelif grupların siyasal çatışmaları süregelmiştir. Eğitim merkezlerinin ve öğrencilerin gündelik siyaset ile ilgilenmesine birçok İslami roman kaleme alan Ahmed Günbay Yıldız karşı çıkar. Yanık Buğdaylar’da bir lise öğrencisinin söylemleri ile eğitim ve siyasetin ayrı mecralar olduğu vurgulanır.

“Derslerde bile sık sık siyasî tartışmalar olduğu halde karışmazdı. Sorulduğunda:

- Burası siyaset yeri değil, ilim öğreniyoruz, diyerek susmalarını zorunlu kılardı...” (Yıldız, 1988: 121).

Siyasal kutuplaşmaların toplumsal bütünlüğü tehlikeye attığı ifade edilir. Ülke içerisindeki farklı fikirler eğer ki dışarıdan ithal edilmiş düşünceler, fikir akımları statüsündeyse, toplumsal bölünmenin gerçekleşeceği vurgulanır.

“- Bir elma kesilmeden önce bütündür. Bizlerse elmayı parçalara ayırıp sokaklara atmak istiyoruz. Milletlerin bütünlüğü, millet evlâtlarının omuzlarında yücelir. Nifak giren toplumlar, güvelerin istilâsına uğrayan kumaşlara benzer.

Beklenmedik anda beklenmeyen yerlerinden onarılmaz yaralar açılır ve işe yaramaz olur. Sizlere yüzlerce sene öncesinden haber vereyim. Bakın Bilge Kağan şöyle diyor:

“Gökler çökmedikçe toprak yarılmadıkça bu Millet yaşayacaktır. Yeter ki içten bir kaynaşma olmasın.” Bizler de kökü dışarda olan fikirlere itibar etmeyelim, öğretmenler ki yarınların teminatıdır...” (Yıldız, 1988: 121).

Türkiye’de siyasallaşma toplumsal kamplaşmaları, bölünmeleri hatta düşmanlıkları doğuracak kadar ileri boyutlara ulaşmıştır (Yazıcı, 2016: 103). Fikir ayrılıkları ötekileştirmenin öznesi olma konumundadır. Bu noktada hidayet romanlarında siyasal farklılıkların yol açtığı kutuplaşmalara muhalefet edilir. Batılı karakterlerin farklılıklar dâhilindeki toplumsal bütünlüğü vurgulanarak, İslami öz eleştiri yapılır.

“Zikmond’un tamamen fikir ayrılığını taşıyan bir kardeşi vardı. Adı: Filip. Dinî esaslara dayalı görüşleri vardı. Komünizme kanı kaynamamıştı. Kardeşiyle bu hususta taban tabana zıt olmasına rağmen buluştukları ve görüştükları oluyordu. Kardeşlik bağları kafa ayrılığı karşısında kopmamıştı” (Cilasun, 2014(a): 86).

“Bizimle aynı çizgideki bir çok insanı, siyasi ya da ideolojik nedenlerle çok kolay karalayabiliyorduk” (Efe, 2016: 32).

“Sağ sol kavgası okullardan meydanlara da sıçramıştı. Dükkanların kepenkleri bazı gençlerin arzularına göre açılır kapanır, bankalar kolayca soyulabilir, yaşamak şansa kalır olmuştu” (Cilasun, 2014(b): 226).

Türkiye’de siyasi olana ilgi, resmî ideoloji çerçevesinin dışına çıktığında şiddet faktörü ortaya çıkabilmektedir. Resmî ideolojinin karşı tarafında bulunan İslami ve sol gruplara karşı şiddet uygulamaları göze çarpmaktadır.

“Bir gün kantinde oturuyorum. Solcular da forum yapıyorlar. Aniden içeri, ellerinde kalkanlarla coplarla; uzaylı yaratıklar gibi polisler dalıyor. Çevik kuvvet. Başlıyorlar çocukları coplamaya...”

Vuruyor polisler çocuklara. Coplarını hırsla indiriyorlar kafalarına. "Kafanızı kopartırız sizin eşşoğlu eşşekler!" diye haykırıyor başlarındaki" (Efe, 2016: 22).

"Ben türban için eylem yaparken bağıryordum sana polisbaşı: "Senin anan yok mu? O başını örtmüyor mu? Onun Allah'a inanma hakkı yok mu?" Ama bir anda yanbaşında beliren sivil giyimli, çopur suratlı biri haykırıp seni üzerime saldırtıyordu: "İran ajanı bunlar! Hepsi İrancı bunların!"" (Efe, 2016: 23).

Türkiye’de İslami akım 1960’lar ile birlikte kendini hissettirmeye başladı. İslam dünyasından yapılan çeviriler, görece hürriyet ortamı, İslamcılığın edebiyatı keşfetmesi şüphesiz İslamcılığa katkı sağladı. Cumhuriyet sonrası öteki hâline getirilen İslami kanat siyasallaşarak toplumsal hayatta yerini aldı. Bu siyasallaşma gücüne partiler de katkı sağlamıştır. Fakat çok partili hayat sonrası Türkiye’de demokrasinin gelişmesi süreci zaman almıştır. Tek parti iktidarına son veren Demokrat Parti sonrasında muhtelif fikirlerin partileşmesine karşı ön yargılar mevcuttu. İslamcı hareket bu siyasal hareketlerden bir tanesiydi. Millî görüş çizgisindeki Millî Nizam Partisi, Millî Selamet Partisi, Refah Partisi gibi İslami fikirleri ve toplum tahayyülleri olan siyasal partiler süreç içerisinde kapatmalar ve yasaklamalara muhatap kılınmıştır. İslamcı partiler siyasal alandaki varlık mücadelesini bölgesel ve ulusal alanlarda vermiştir. Yerel seçimlerde yükselişe geçen millî görüş çizgisindeki siyasi partiler bu başarısını genel seçimlerde de gösterebilmiştir. Türkiye’de siyasal İslam’ın serüveni “Millî Nizam Partisi’nden Refah Partisi’ne kadar yaşanan bir değişim: Kamusal alana dâhil olma kavgası” (Akçay, 2012: 29) olarak nitelendirilebilir.

İslamcı partiler kuruluşlarından bu yana çeşitli yasaklama ve baskılara uğramışlardır. İslamcı harekete yönelik olarak gösterilen tepkiler İslami romanlarda da kendisine yer bulmuştur. Hüseyin Karatay’ın bürokratik ve siyasi yozlaşmaları anlattığı Bir Şehrin İskeleti isimli romanında, iktidar partisi ve bürokrasi tarafından yerel seçimlerde ciddi bir yükseliş trendine giren İslamcı partiye yönelik zayıflatma girişimleri göze çarpar. Bir Şehrin İskeleti’nde İslami olmayan karakterlerin hidayete erdirildiği bir kurgu yoktur. Ama siyasal alanda toplu hidayet söyleminin ve İslami

dönüşümün temsilcisi olan İslamcı bir partinin hikâyesi çerçevesinde siyasi ve kamusal yozlaşmalar ele alınır. İslamcı parti adayının yapmış olduğu konuşmalar ve söylemler hidayet romanlarındaki İslami karakterlerin söylemleri ile örtüşmektedir. Siyasi konjonktür analizi ve İslami toplumsal düzen ana temalardır. Ayrıca hidayet romanlarında, İslami karakterlerin savunuları, karşıt olarak tanımlanan karakterlerde farkındalık, düşünüş ve dönüşüm süreçlerini başlatmaktadır. Bir Şehrin İskeleti'nde İslamcı parti adayı Emin Akın'ın söylemleri, karşıt kültürün siyasal ve ekonomik elitleri arasında ses getirmektedir. Bu noktada Bir Şehrin İskeleti de hidayet romanları kapsamında ele alınabilir. Romanda İslamcı partiye karşı siyasal konumlanma söz konusudur. İslamcı hareket engellenmeye çalışılır.

“İktidar partisinin gözdelelerinden iki de. Kentte gelişen ve tehlikeli olabilecek akımın kırılması, eritilmesi, yönünün değiştirilmesinde; bu iki adamı, yardımcı görmenin yanında, isimleri üzerinde çok durmuştu bakan.

Kaymakamlık yaptığı son ilçede, iktidara büyük hizmetler vermiş, yeni görevi yüklenirken de, partinin büyüklerine, 'istenilenin' sözünü vermişti. İktidarı hem nitel hem nicel yönden zayıflatıyordu gelişen akım. Eritilecekti bu akım” (Karatay, 2011: 34).

Romanda vali, siyasiler, medya ve iş dünyası vasıtası ile İslamcı parti karşısında konumlanan siyasal iktidar, parti-devlet bütünleşmesinin bir misalidir. Nitekim tek parti döneminde de aynı şekilde bir bütünleşme örneği göze çarpmaktadır. Tek parti döneminin siyasal temellendirmeleri uzun yıllar boyunca Türk siyasal hayatında yerini almıştır. İslamcı partilerin uzun yıllar boyunca bir tehdit olarak algılanması ve nihayetinde laiklik gerekçeleri ile kapatılmaları tek partili dönem ideolojisinden devralınan siyasal mirasın etkisiyledir.

Türkiye toplumunun en temel dinamiklerinden biri dindir. Dinî inançlar ve değerler toplum tarafından el üstünde tutulur. Türk siyasal hayatındaki dinî alanı ilgilendiren ve halk tarafından kabul görmeyen yukarıdan inme politikalar tepkileri de beraberinde getirmiştir. Dinin halk tarafından kabul gören bu kutsallığı, siyasal alanda bir söylem dili olmasını da beraberinde getirmektedir. “Türkiye'de dinin siyasal yaşamdaki etkisi çok partili düzende de sürmüştür. Farklı siyasal çizgilerdeki

bazı partiler bile, dinsel öğeleri kendi etkilerini arttırabilmek amacıyla az ya da çok kullanmışlardır” (Kışlalı, 1987: 321). Hatta siyasi partiler birbirlerini dini siyasete alet etmekle, din tüccarlığı yapmakla suçlayabilmektedirler. Türkiye’deki siyasal partiler toplumsal alanda kabul görmenin bir yolu olarak dinî söylem ve argümanları öne sürebilmektedirler.

“Nurettin Bey, dini bütün ve üstün yetenekli bir aday, rakipse din sömürücüsü olarak tanıtılmalıydı” (Karatay, 2011: 43).

“Salı günü; Lütfü beyin Gazetesi, Vali Galip Eseroğlu'nun Balıca'da sevgiyle karşılandığını yazıyordu. Nurettin Beyle Babasının birlikte çekilmiş fotoğrafları altına; "Dindar babanın dürüst çocuğu, Belediye Başkan Adayımız" yazmıştı” (Karatay, 2011: 62).

Bir Şehrin İskeleti’nde toplumsal alanda kabul görmek için dinin kullanılması eleştirilir. Ayrıca dini halktan oy alabilmek için kullanan siyasilerin gerçek bir dindar ile olan ilişkileri ise olumsuz bir perspektifte ele alınır. Romadaki seküler kanat, dindar insanları tehlikeli olarak ifade eder ve İslamcı siyasal, toplumsal hareketler engellenmeye çalışılır. İslamcı partinin adayını üzerine bu şekilde bir tutumla gidilir.

“Geçmişini araştırmalıyız Emin Akın'ın. Çamurlu yönlerini bulup tanıtmalıyız halka” (Karatay, 2011: 125).

“Milli Eğitim Müdürünün, İkincisi oluyodu bu yaptığı. Kimsesiz çocuklar yurdunu ziyarete gitmişlerdi kurban bayramında. Müdür; çocuklara adeta vaaz etmiş, sonra da öğlen namazı kılmıştı. Ve kendisi orada, dindarların oy'unu alan bir partinin valisi olarak kınanmış olmalıydı.

Halkın dindar yönetici istediğini her fırsatta kamçılayan, bu Milli Eğitim Müdürü gitmeliydi. Gerekçeyi de bulmuştu. Tehlikeli akımın içinde olduğunu telkin edecekti Bakana” (Karatay, 2011: 61).

Din, seçimlerde oy getirisi için siyasal çıkar malzemesi olarak kullanılabilir.

“Anadolu insanını kazanmak isteyen, hem dindar hem erdemli görünmek zorunda. Kendisi böyle olmasa bile kahramanını böyle görmek istiyor halk. Nurettin Bey ismi bu havaya bürünmek üzere” (Karatay, 2011: 125).

“Toplumunu belli kalıplarda eğiten ramazanları, öteki İslâmi günleri, bayramları sevmez ve geçmişin boş değerleri olduğuna inanırdı. Bayram protokollarına gitmesi, mahalli siyasilerle bayramlaşması, kimsesiz çocuklar yurdunu ziyaret etmesi; valisi olduğu partinin, halka dindar görünmek istemesindendi. Partinin bu eğilimine uymak, açık vermemek zorundaydı” (Karatay, 2011: 61).

Hidayet romanlarının siyasal muhalefet muhtevası geniştir. Romanlarda Batılılaşma, ötekileştirme, modernlik, din ve siyaset gibi birçok konuya değinilir. Bir Şehrin İskeleti’nde bütün bu muhalefet unsurları bir paragraf ile ifade edilmektedir:

“İslamı da bu milleti de anlayamadınız siz. Paris’liye İngiliz’e benzemediği için ya aldattınız ya tiksindiniz. Yetkilerinizi, başkalarını küçük görme hakkıyla alırsınız siz. Sizde kolu kuvveti olan, kesesi kuvvetli olan zulme haşlar; İslamda hayra başlar. Halka hizmet edemezsiniz siz. Keyif içinde buyruk yağdırırken, kadehlerinizi dahi kapıcılarınıza, hizmetlilere doldurtuyorsunuz. Halk terlemede siz içmedesiniz. Terdir, kandır içtiğiniz. Yetimlerin tüyü, ayakkabıyla bastığınız o güzelim halılar. Keyfiliğinize yol açıyor yasalarınız. Üstelik dar, dayanıksız ve özel. Ne kadar da benziyor size. Kişi otoritesi, ötekilerin kölece bağımlılığına bakışıktır.. Ancak ve ancak Allahın otoritesini kabullenme hür yapar insanı. Kalktı mı sanıyorsunuz puta tapıcılık? Sizleri, kimler çekip çeviriyor sizleri?” (Karatay, 2011: 124).

Hidayet romanlarında yapılan geniş çaplı muhalefet ile birlikte İslami toplum düzeni de alternatif bir model olarak sunulur. Romanlar, modern dönemde çağın gereklerine uyarlanabilirliği ve evrenselliği ile alternatif bir İslami modern anlayışı öne sürer. “Hidayet romanlarının nasıl bir deneyim ürettiği sorusuna verilebilecek tek cevap vardır: Modernlik, tabii ki İslami modernlik olacaktır” (Akçay, 2012: 9). İslami modernlik, İslam’ın temel ilkelerini modern bir çerçevede yorumlamaktır. Bu

yorumlamanın temel dayanak noktası ise modern dünyanın insanlığı sürüklediği buhranlara karşı İslami çözümler üretebilmektir (Yıldırım, 2005: 57). İslam'ın modernizm karşısında muhalif bir konumda bulunması, Batılı olmayan toplumlarda modernleşme süreçlerinin sorgulanmasına yol açabilmektedir (Sarıbay, 1995: 87).

Hidayet romanları bu noktada İslami çözüm romanları olarak nitelendirilebilir. Minyeli Abdullah bir Müslüman olarak modern dönemde kamusal mecrada İslami fikirlerin ve müesseselerin kuruculuğunu yapar. Huzur Sokağı'nda Feyza'nın tesettüre girmesi ve tercih ettiği kıyafetler modernlikle eşleştirilir. Boşluk romanının Tûba'sı kamusal alanda tesettürü ile var olan bir öğretmendir. İslami kesimin modern dönemde kamusal alana yönelik arzuları hidayet romanları ile dile getirilmiştir.

4.2.1.2. Laiklik Eleştirisi

Türk siyasal hayatında, Cumhuriyet Dönemi sonrası dinin toplumsal alandaki temsili ve bir yaşam biçimi olma konumu hakkınca çeşitli uygulamalara gidilmiştir. Dinî olan hakkında siyasal rejim çeşitli uygulamalar ve yaptırımlarda bulunmuştur. İslam dini yerli ve millî bir çerçeve içerisine oturtulmaya çalışılmıştır. Geleneksel İslam'ı temsil eden Arap kaynaklı din anlayışının toplumdan uzaklaştırılması hedeflenmiştir. Yine geleneksel İslam'ı temsil eden tekkeler ve tarikatlar kapatılmış, Arap harfleri ile eğitim öğrenim faaliyetleri yasaklanmıştır. Muhtelif dinî yayınlar toplattırılma ve yasaklama kararlarına maruz kalmıştır (Dikici, 2008: 160-190). Hidayet romanlarında dinin toplumsal olarak yaşanması ve muhtelif dinî yayınların takip edilmesi hususunda çeşitli yasaklamalara gidilmesi sürekli olarak işlenmiştir. Dinin öğrenilip, tebliğ edilme süreçlerine yapılan müdahalelere muhalefet edilmiştir.

“Delikanlı evden çıktı, gitti. Anne, kocasına dert yandı:

- Adamın birini kitap okuyor diye hapse atmışlar. Bizim bu oğlan da onlarla düşünüp kalkıyor. Şu raftaki kitaplar o cinstenmiş.

Baba:

- Bir zaman harb, bir zaman kıtlık, bir zaman ev, bark sahibi olalım derken, biz dinimizi imanımızı öğrenemedik...

Anne yumuşak bir eda ile cevap verdi:

-İsteseydik de öğrenemezdik zaten yasaktı” (İsmail, 2014: 16).

Türk siyasi hayatı yasaklama, kısıtlama uygulamaları ile doludur. Resmî ideoloji veya mevcut siyasal konjonktür gereği, basın-yayın faaliyetleri kısıtlanmış, muhtelif dinî kitap ve yayınların okunması, basılması yasaklanmıştır (Dikici, 2008: 182). Cumhuriyet Dönemi’nden alınan toplumsal hayatın laikleştirilmesi mirası, bireylerin özel hayatlarındaki din algısına ve dini yaşama isteklerine ket vurmuştur.

“- Ben komiser muaviniyim. Kraliyet savcısının emriyle eviniz aranacaktır.

Evrakı gösterdi ve eve girdi, odalara memurlar dağıldı.

Misafirler ismen tesbit edildi; kitaplar tek tek elden geçirildi; mektup, kâğıt, defter, ne varsa hepsi toplandı. Çocuğunun ilk mektep kitaplarını bile aldılar.

- Komiser bey yavrum, n’olur yavruma bir ziyan gelmesin. Kitap okuyorlardı. Dinî kitaplar...” (İsmail, 2017: 27).

“Kitap okuma yasağı, yasak kitapların aranması Türkiye’nin bir zamanlar vazgeçilmez unsuruydu. Minyeli Abdullah’taki “bir çuval kitap”la evden çıkan polislerin resmi, Türkiye gerçeğinin de bir fotoğrafı gibi. Minyeli’nin içeri tıklışı traş edilmesi, düşürüldüğü komik durum şüphesiz Türkiyeli müslümanların içine düştüğü durumla çok benzer ve de alakalıydı; kaldı ki roman zaten Türkiye’yi anlatır” (Akçay, 2012: 36). Kitap yasaklamaları ve muhtelif ideolojik kitaplar, okuyucularını resmî ideolojik söylemin anlamlandırmaları dâhilinde suçlu konuma düşürebilmektedir.

“"Saçmalama, Hayrettin. Sonra n'oolacak? Sen ona bağıracaksın, o sana bağıracak, işe polis karışacak, bir de Allah korusun, karakolluk olacaksınız. Bakarsın iş büyümüş, gelip kaldığın yerde arama yaparlar, al başına belayı! Bir şey değil, eninde sonunda bırakırlar. Kitaptan başka bir şey yok evde ama dosyalanıp fişleniyorsun... Sonra bir de gazetelere geçeriz: Bir şeriatçı örgüt daha ortaya çıkarıldı diye...” (Efe, 2016: 95).

Hidayet romanlarında dinî kitap okumak, yasaklı kitaplar statüsünde değerlendirilen bazı yazarların kitaplarını barındırmak, cemiyet hâlinde kitap okumak gibi faaliyetler dolayısıyla muhtelif yaptırımlara tabi tutulan kişilerin devletin laik esaslarına aykırı hareket ettikleri gerekçesiyle tevkif edildikleri belirtilmektedir.

“- Peki, sizi ne diye tevkif ettiler?

- Dini siyasete âlet etmek, nüfuz temin etmek, dinî propaganda yapmak, devletin temellerini dinî esasa uydurmak... gibi şeyleri hâkim bey yazdırırken duydum.

-Bunları yaptınız mı?

-Ne dinimi biliyorum, ne de kendimi!..” (İsmail, 2014: 20).

Maznun isimli romandan yapılan alıntıda, dini konusunda detaylı bir bilgisi olmamasına rağmen tutuklanan Maznun’un durumu, dinî kitaplara yüklenen aşırı anlamın bir eleştirisi niteliğindedir. Dinî kitapların okuyucuları inançları konusunda bilgilenmek için kitap okumaktadırlar. Dinî eserleri bilhassa toplu bir halde okumanın bir tehdit unsuru olarak algılanmasına muhalefet edilir.

“- Nedir senin bu yaptıkların? Senden çektiğim nedir? Her gelen “Nuri” diyor. Nuri’yi kurtarmak isteyenleri girdab tehdit ediyor.

- Söyle bakalım, dün gece nerede idin?

- Arkadaşlarla oturduk, sohbet ettik ve kitap okuduk.

- Niçin kahvede değil de arkadaşıta?

- Siz arkadaşlarınıza misafirlğe gitmez misiniz efendim?

- Anladım evlâdım, sizin arkadaşlığınız bizimkine benzemiyormuş, mesele bu!

Bunu izah et.

-Arkadaşlığın şeklini tarifeden bir kitap veya kanun hatırlamıyorum. Bu hususta tavsiyeleriniz varsa, size hürmetim vardır, dinlerim ve tatbik etmeye çalışırım.

- Vali baklayı ağzından çıkardı:

- Dinî eserleri toplu halde okumayın!” (İsmail, 2014: 31-32).

Resmî ideolojinin kamu kavramına yüklediği anlam, devlet dışı bir sivil alan oluşumundan çok, devletin himayesinde, gözetiminde oluşturulan bir alana yöneliktir. Bu durum, resmî ideolojinin kendi kamusal alanına yönelik kurgularının önünü açmaktadır (Gürbilek, 2016(a): 63). Türkiye’de resmî ideolojinin, dinî özel yaşantıları kamusal alana yönelik bir tehdit olarak algılaması uzun yıllar süren ön yargılı bir din anlayışını hâkim kıldı. Hidayet romanlarında bu durumdan ötürü dinî faaliyette bulunan kişi ya da grupların kamusal baskı altında oldukları vurgulanır. Takip ve kontrol edilirler.

“Böylece yatsı namazından sonra, derslere devam etmeye başladı. Aradan bir hafta geçmemişti ki, burada sohbet yapılmasını istemeyenler oldu. Bunu duyan Binbaşı derin derin düşündü. (Hârici) baskıların olduğunu hissetti. Bu sese kulak asılmasına da üzüldü.

O mahallede bir ev tuttular, yine iman derslerine devam ettiler. Derse gelenler konuşuyordu:

- Burada taharri memurları dolaşiyor.

- Dün iki resmî elbiseli polis geldi, evin numarasını yazdılar, komşulardan “Bu ev kimin? Kime kiraya verildi?” gibi sorular sordular.

Emniyet müesseselerinin ilim yuvalarıyla uğraşacağını, devletin ilme cephe alacağını asla kabul etmeyen Binbaşı, kızgın bir ses tonu ile dedi ki:

-Taharri memurlarının burada işi ne? Bunlar, hırsız, kumarbaz, ayyaş ararlar. Biz, hepimiz ilimle meşgul oluyoruz, bize ilişmezler” (İsmail, 2014: 97).

Din öğrenimi ve yaşantısı konusunda sahip olunan ön yargılar, İslami hassasiyetleri bulunan kişiler hakkında ötekileştirici söylemlerinin oluşmasını beslemektedir.

“Okuldan çıktım. Bir gazete bayinin önünden geçiyordum. Gazetenin manşeti dikkatimi çekti... "İmam-Hatipli Şeriatçı Örgüt!"

Gazeteden bir tane aldım. Bir köşeye oturup haberi okumaya başladım:

"İmam Hatip Lisesi'nin çeşitli sınıflarında okuyan dokuz kız öğrencinin, şeriatçı bir örgüt kurdukları ortaya çıktı. Savcılık soruşturmasından sonra, örgütün

lideri coğrafya öğretmenleriyle birlikte mahkemeye sevk edilen örgüt üyeleri yarın İstanbul Devlet Güvenlik Mahkemesinde duruşmaya çıkacaklar...” (Efe, 2016: 106).

“- Maznun, Maznun, Maznun! Peki, bu ismi sana kim verdi?

- Savcı.

- Suçun neydi?

- Tefsir okumak.

- Tefsir okumak suç mu?

- Evet.

- Yok canım, bizimle alay etme.

- İsterseniz deneyiniz” (İsmail, 2014: 135).

Maznun’da tefsir olarak nitelendirilen kitaplar Said Nursi’nin kitaplarıdır. Hekimoğlu İsmail, bu kitapların yasaklanması yerine, okuyup insanlara anlatılması gerektiği kanaatindedir.

“Yol arkadaşımın sorduğu sorunun cevabını, Bediüzzaman Hazretlerinin Risale-i Nur Külliyatından okuduğum sâtırlarda bulmuştum” (Ertuğrul, 1997: 59).

Risale-i Nur, Kendini Arayan Adamda *“Kur’an’ın günümüzdeki en mükemmel bir tefsiri”* (Ertuğrul, 1997: 85) olarak görülür.

Hidayet romancıları, İslami perspektife sahip kişilerin Türkiye Cumhuriyeti için bir tehdit unsuru olarak algılandıklarını ileri sürerler. Belirlenen İslami kişiler şiddete maruz kalırlar ve haklarında hukuki işlemler başlatılır.

“- Müslüman sen misin ulan? Bölücü namussuzlar!.. dedi. Abdullah’ı yakasından tutup kaldırdığı gibi tokatları yüzüne indirmeye başladı. Diğeri arkada hazır bekliyordu. Hatta bir ara, o da tekmeyle Abdullah’ın kaval kemiklerine darbeler indirmeye başlamıştı” (İsmail, 2017: 30).

Romanlarda İslami hayata meyleden başlayan insanlar hakkında *“- Acaba medeniyete karşı çıkar mı? - Acaba şahsî nüfuz peşinde koşar mı?”* (İsmail, 2014:

105) şeklinde ifadeler düşünülür. İslami hayat ile siyasal hayat arasında doğrudan bağlantı kurularak siyasi düşünceler öne sürülür.

“- *Sen dinini bilmiyor musun?*

- *Bilmiyordum, hapisanede epeyce öğrendim.*

- *Onu sormadım. Hilâfeti istemiyor musun?*

- *Ben iman esaslarını öğreniyorum. Hilâfet hakkında bir bilgim yok. Herhalde o, devlete ait bir şeydir, onu devlet düşünsün”* (İsmail, 2014: 108).

Romanlarda dinî eğitim, öğretim ve yaşantısının bu denli problemlilik olarak ifade edilmesi Cumhuriyet’in din ile olan bağlantısından ötürüdür. “Erkeklerin kamusal alanda güvenilmez bir duruma düşmeleri esasında Cumhuriyet’in dini özel alana öteleyen politikalarıyla bağlantılıdır” (Köse, 2014: 105).

Romanlarda gerçek din görevlileri ile softa din anlayışına sahip olan dinî kişilikler arasındaki farklılığa da vurgu yapılır. Ehliyetli ve vasıflı kişilerin din eğitimi alanında görev alması gerekmektedir. Fakat Cumhuriyet Dönemi ile birlikte bu ayrımın tam olarak yapılamadığı, din görevlilerinin toplumsal hayattan soyutlandığı belirtilir.

““*Böyle olmalı efendim” dedi. “İnsanı âdeta doyuruyor. Böylesine önemli konuları, önemli insanlardan dinlemek lâzımdır. Ehliyetli olanlar anlatmalı, izah edeyim derken, hem konuyu, hem de kendisini mahveden insanları neden konuştururlar bilmem ki?”*

Ev sahibimiz hemen devreye girdi:

“*Efendim, çok haklısınız, ama Cumhuriyetten sonra din âlimlerine söz hakkı verilmemiş ki konuşsunlar. Konuşanlar da, kaç yapayım derken göz çıkarmışlar”*” (Ertuğrul, 1997: 76).

Hidayet romanlarında vurgulanan toplumsal dünya tanımlamaları da bu çerçevede içerisinde ele alınır. İslami hayata ön yargılı ve karşı olan karakterler karşısında ahlaki meziyetleri önde olan, toplumsal faydası yüksek İslami karakterler konumlandırılır. Bu iki zıt karakter tanımlamalarının arasında manevi boşluk

içerisinde olan, dinin muhtevası hakkında detaylı bilgileri olmayan geleneksel ve pasif İslami inançları olan ara karakterler bulunmaktadır.

“Dinî kötölemek için “din” kelimesini ağzına alan öğretmen... Ve yemek, içmek, eğlenmek, gayesiyle yaşayan çalışan anne baba... Nihayet dinsiz bir hayat içinde garip yaşayan, çalışan ben...” (İsmail, 2014: 20).

Karşıt grupların ve ara tiplerin olduğu toplumların kültürel yapıları eleştirilir.

“İççeydiler ama kesin belirliydi gruplar. Bu iki grup arasında bocalayan, ara tipler de çarpıyordu göze. Üzerlerinde ikircimli duran giysiler, düştü düşecek eşarplılar, iğreti jestler, sinmemiş tavırlar, adımını tam atmamış Avrupalı edalar.. Müslüman hanımlardan, ecnebileşmiş kadınlardan, kozmopolitlerden örnekler vardı, bu kalabalıkta. Hiçbir kültürün egemen olamadığı bir topluluktaki işte” (Karatay, 2005: 69-70).

Roman kurgusu içerisinde İslam’a karşı olan ve boşluk içerisinde olan karakterler, İslami karakterler tarafından hidayete erdirilir. Maznun isimli romandaki Nuri bu İslami karakterlerden biridir.

“20 yaşlarında zayıf, sarı saçlı, beyaz yüzlü, çökük yanaklı, alını açık, mavi gözlü olan Nuri Bey, memuriyete gireli altı ay olmamıştı... Zaten stajyer memur idi. Fakat lisede iken dinden yana oluşu ile tanınmış, hatta mimlenmişti. Bazı ebeveynler, evlâtlarına nasihat ederken “Nuri gibi mimlenirsin ha!..” diyorlardı” (İsmail, 2014: 30).

Karakterler İslami kimliklerini olgunlaştırma ve İslam’ı diğer insanlara tebliğ etme süreçlerinde, toplumsal alanda dinin ve dindar kişilerin pejoratif söylemlere muhatap olmalarından dolayı ötekileştirilirler. Ayrıca dinî cemaat liderleri ile olan doğrudan veya dolaylı bağlantılar, İslami karakterlerin öteki statüsüne koyulduğu durumlardan bir diğeridir.

“Süratle değişen hayat seyri içinde pek çok hadiseler dolup taşı. Birkaç hafta sonra duydu ki, o mehtaplı gecede, gelip kendisine kitap okuyan arkadaşını tevkif etmişler. Sebebi, kitap bulundurmak ve okumakmış. Bu duruma hayret etti. Sonra, kitabın müellifinin de hapis ve sürgün hayatı yaşadığını öğrendi” (İsmail, 2014: 10-11).

Hidayet romanlarında dini yaşama ve tebliğ faaliyetlerinin kısıtlanması, din ve vicdan hürriyetinin ihlal edilmesi, dindar insanların toplumsal öteki statüsüne koyulması gibi konulara karşı muhalefet edilir. İslami camiadan olan insanların muhalif tavırlarına karşı uygulanan yaptırımlar eleştirilir. Hekimoğlu İsmail, toplumsal ve kamusal düzendeki aksaklıkların ve yozlaşmaların cezalandırılması gerekirken, romanlarda geçen dinî kitapların yazarı Said Nursi'nin yaptırımlara muhatap olmasını eleştirir.

“Daha geçen gün iki ahbab kafaları çekip, “Yaparsın, yapamazsın” kabadayılığı yüzünden biri diğerini bıçakla öldürmüştü. “Meyhaneci serbest, bizim kitabın müellifi hapis!.. Acayip” dedi. Genelevde çalışan bir fahişe faytona binmiş, ortada hiçbir şey ve hiçbir mesele yokmuş gibi, şehrin en kalabalık yerlerinde geziyordu. Şu memurun rüşvet yediğini bilmeyen yoktu. Halk, “Onun huyudur, yemeden yapamaz” diyerek yasak olan bir işi tabiileştirmişti. “Şu zengin serhat şehirlerinden kaçak mal getirmiş ve şu binayı da böyle bir kazançla yapmıştı. Şu kulüpte oturanlar, bir kısım devlet, memurları değil miydi? Hiç bir zaman suçlu sayılmadan kumar oynuyorlardı. Hem de bu işi koca koca diplomaları ile yapıyorlar. Bu parada çoluk çocuğun hakkı var demeden alıyorlar, yiyorlar sonra kaybeden de rüşvetle açığını kapatıyordu. Şu bayan öğretmen, talebesini saatlerce evinde alıkoymuştu; bir değil, defalarca... Ve o talebe de gururla bize bir şeyler anlatmıştı”” (İsmail, 2014: 11).

Bazı hidayet romanlarında Said Nursi'nin hayatına dair izler bulunmaktadır. Said Nursi dini siyasal alana alet ettiği gerekçesi ile tutuklanmış ve yargılanmıştır. Said Nursi'nin fikirleri arasında İslam toplumu, laiklik karşıtlığı gibi muhtevalar bulunsa bile doğrudan olarak siyasal bir mücadele içerisinde olmamıştır. Tek parti dönemi ve yeni filizlenen çok partili hayat sürecinde yazıları ve kitapları

yasaklamalara tabi tutulmuştur. Said Nursi'nin ölümünden sonra takipçileri tarafında yolu yaşatılmaya çalışılmıştır (Zürcher, 2000: 280-281). “Sık sık Cumhuriyet’e ve onun ideallerine karşı olduğu iddiasıyla suçlanan Said Nursi'nin her zaman potansiyel bir sistem eleştirisi olarak algılanan fikriyatı, sık sık resmî takibata maruz kalmıştır. Yine de onun çok özel sayılabilecek İslâmî söylemi öğrencileri aracılığıyla sonradan Nurculuk şeklinde tanımlanacak etkin bir cemaat ağı içinde yaygınlık kazanmıştır” (Subaşı, 2005: 223). Kimi hidayet romanlarında Said Nursi'nin ve takipçilerinin kamusal ve özel alanda yaşadıkları zorluklar anlatılır.

Bazı hidayet romanlarında Said Nursi'nin Risale-i Nur isimli eserlerini toplumsal fayda için yazdığı belirtilir. Bu eserlerin insanların İslam ile tanışmasına vesile olduğu vurgulanır. İslam dini ile tanışıp iman eden insanların toplumun kalkınmasında öncü rol oynayacakları ifade edilir. Fakat bu kitaplar sürekli olarak yasaklanır, yazar ve okuyucular idari işlemlere muhatap olur.

“Milleti bu felâketten kurtarmak için bir mücahid ortaya atılıyor eser yazıyor, bu eserler yüzlerce âlim tarafından tetkik ediliyor. Maznunlar beraat ediyor, kitaplar iade ediliyor, bütün bunlara rağmen yine tevkifler, yine beraatler... Bunlar yetmiyormuş gibi savcı, vefat etmiş bir müellifin mezarını sırtlanlar gibi tırmalıyor ve ona defalarca beraat kararı veren hâkimleri manen suçluyor” (İsmail, 2014: 84).

Siyasal ve hukuki yapının din görevlileri ve dinî olgular gibi konulardaki olumsuz düşünceleri ve dinî olanın halka zararlı olarak gösterilmesi gibi nedenlerden ötürü toplumsal alanda dinî olana yönelik olumsuz bir algı oluşur. Bu algı halkın inanç, ibadet, ahlak, cemiyet ekseninde dinî yaşantısının dışsallıklar tarafından şekillenmesine neden olur. Hidayet romanlarında halk, siyasal iktidarlar ve hukuk tarafından olumsuzlanan dinî yapılara karşı mesafeli durur. Kendini Arayan Adam'da Said Nursi hakkında yapılan bu algı yönetimi eleştirilir.

“Tahminen, bir saate yakın süren konuşmamızın sonunda, kitabı istedi. İsmi ve yazarını okuyunca:

“Demek bu kitap!” dedi. “Biz, bu zat hakkında ne kadar da yanlış şeyler biliyormuşuz meğer”” (Ertuğrul, 1997: 45).

Dinin toplumsallığı, cemiyet hâlinde yaşanabilmesine kapı aralar. Bireylerin şahsi tercihleri olarak dinî kitaplar okuma ya da bir cemiyet hâlinde dinî muhtevalı faaliyetlerde bulunma gibi özgürlükleri bulunmaktadır. Dinî faaliyetler kamusal alana herhangi bir zararı olmadığı sürece cemiyet hâlinde yaşanabilir. Hidayet romanlarında İslam topluluğu, dinî cemiyetler gibi konularda devam eden ön yargılar ve uygulanan kısıtlama tutumları eleştirilir.

“- Abdullah, bizi üzme; tatlı tatlı konuşalım.

- Dinliyorum!

“ Güzel... Bir cemiyete bağlı olduğunuzu tespit ettik. İsmi bir de sizden işitmek istiyoruz. Evet, cemiyetinizin ismi ne?

- İslâm cemiyeti...

- Yaz oğlum: “Ben İslâm cemiyetine mensubum...”

- Orada ki vazifemiz?

- Müslüman olmak. Yani İslâmiyeti tam olarak kabul ettikten sonra mümkün merteye onu yaşamak.

- Canım, o hepimizin vazifesi!

- Öyleyse benim burada işim ne?

- Dur, bozuşmayalım hemen! Peki, reisiniz yahut başkanınızın ismi ne?

- Muhammed (asm) Hazretleri.

- Yaşayanlardan birini söyle.

- O ’nun cesedi ölü; Sünnet-i seniyye denilen mâneviyatı yaşıyor.

Kâtip:

- Yazayım mı efendim?

- Karışma sen; yaz dediklerimi, yaz!” (İsmail, 2017: 32).

Türkiye’de cemiyet hâlinde dini yaşamının sosyolojik boyutları bulunmaktadır. Bu sosyolojik muhtevanın ilk boyutunu dinî grup, cemaat ya da tarikatların yasaklamalara tabi tutulması oluşturmaktadır. Minyeli Abdullah romanında vurgulandığı üzere dinin herhangi bir topluluk ile birlikte yaşanmasına karşı devlet ve hükümet erkânı tarafından takınılan olumsuz bir perspektif söz konusudur. Hidayet romanlarında bu olumsuz perspektife karşı muhalif unsurlar bulunmaktadır. Cemiyet hâlinde dinin yaşanmasının ikinci sosyolojik boyutunu, dinî

grupların siyasallaşması neticesinde ortaya çıkan patronaj, iktidar mücadelesi, ekonomik çıkarlar gibi konular oluşturmaktadır. Bu konular dinî gruplara karşı pejoratif tutum ve davranışları tetiklemektedir ve yasaklamaların temelini oluşturmaktadır. İslamiyet'e bağlı olan insanlar arasında bir cemiyete tabi olup, olmama konusunda görüş farklılıkları bulunmaktadır.

“- Cemiyet kurmamak varmış. Sen ihvan-ı Müslimîne kayıt olmamakla haklı imişsin, İslamiyete hizmet için partiye, patırtıya, cemiyete, teşkilâta ne lüzum var? İnsan evvela kendisi iyi Müslüman olmalı. İslamiyeti hareketleriyle yaşamalı ve Allah'ın emirlerini halka bildirmeli. Zaten halk, hakikî Müslüman olunca, geriye bir şey kalmaz ki...” (İsmail, 2017: 85).

Bireysel Müslümanlıkların önünü açan bu görüş cemiyet hâlinde dini yaşamaya içeriden yapılan bir eleştiri niteliğindedir. Dinî cemaatlere ya da tarikatlara katılmanın ve bu grupların faaliyetleri içerisinde bulunmanın da bazı sınırları mevcuttur. Cemaatlerin ve tarikatların özünde bulunan dinin anlaşılıp, daha iyi yaşanma gayesi İslam toplumunun bütünlüğünü bozmayacak şekilde gerçekleştirilmelidir.

“Muhsin Bey, sanki Hüseyin'in kalbini okumuş gibi:

- Abdullah Bey, kimin şeyhi sence daha üstün?

- Manevi değerler ölçülemez efendim. Ölçülmeyen şeyler mukayese edilemez.

Herkes kendi üstadına muhabbet beslemeli ve diğer Müslümanlarla da ittifak hâlinde olmalıdır. Maksat ve gaye budur” (İsmail, 2017: 108).

Mehmet Efe Mızraksız İlmihal isimli romanının başlangıcında dinî gruplaşmaların son derece arttığına, Müslüman kimlik tanımlamasının muhtelif bölünmelere uğradığına, dinî olana ilgili insanların çeşitli sınıflandırmalara tabi tutulduklarına değinir.

“Adım... İrfan Akçiçek.

1968 Batman doğumluyum. İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü öğrencisiyim... Yedi yıldır öğrencisiyim. Müslü...man...ım... Yani.,

dindarım... İslamcı, gerici, çağdışı... ya da İnkılabi Müslüman... Radikal devrimci... Nurcu... Tarikatçı... Şeriatçı... Adnancı... Halim-selim... Partici... İrancı... Rabitacı... Tekfirci... Osmanlıcı... Cumalı-Cumasız... Entel... Gelenekçi... Selefi... Taklitçi... Mealci... Fıkıhçı... Vesaireci...lerin arasından biriyim işte..." (Efe, 2016: 15).

Dinin cemaat yapılanmaları ile yaşanmasının bir diğer sosyolojik boyutunu dinî grupların bireylerin yaşantısı üzerinde belirleyici bir konuma sahip olması, siyasal ve toplumsal yönlendirmeleri içermesi oluşturmaktadır. Mehmet Efe dinî yapılanmalarının bu belirleyici ve kapsayıcı konumunu da eleştirir.

"Neler oluyor? Nereye gidiyoruz? Nereye sürükleniyoruz biz? Bugün Hatice geldi. Morali çok bozdu. Dokunsam ağlayacaktı.

Dokundum, ağladı.

Kızlara burs veren bir vakıf varmış, bugün oraya gitmiş. "Size burs veriyoruz, ama bu kâfir düzenin okullarında okumayacaksınız. Okulu bırakın. Size iş de buluyoruz" demişler. Vakıfta sekreter olarak çalışan bir kız arkadaşı varmış Hatice'nin, ayda 100 bin lira maaş verip, fedakarlık edebiyatıyla tamamlıyorlarmış üstünü... Kim bunlar? Bize cennet ya da cehennem biçme hakkını nerden alıyorlar? Hatice dedi ki: "Annem babam var benim. Yoksullar ama beni okutmak için ellerinden geleni yaptılar. Eczacı olmam, onlar için bir umut! Bunu borçluyum onlara!" Ben de ağladım" (Efe, 2016: 42).

Kimi zaman cemaat yapılanmalarının veya cemaate bağlı kişilerin, müritlerin dinî yapılanmalarının kimliklerini İslami kimliğin üzerine çıkarttıkları göze çarpar. Aynı inanca sahip topluluklar arasındaki cemaat kimlikleri, toplumsal ötekileştirmelere yol açabilmektedir. Dinin daha iyi yaşanması gayesinden sıyrılarak, dinî yapılanmaya olan abartılı adanmışlık hakikat, hidayet, kurtuluş gibi toplu söylemleri grupsallaştırır. Dinî yapılanmanın kimliğine sahip olan bireyler hidayettedir. Diğerleri ise İslam içerisinde olmalarına rağmen tarikat-cemaat ötekileştirmesine muhatap kılınmışlardır. Dinî yapılanmalara ve önderlerine karşı muhalefet kanalları kapalıdır.

“Bugün Nazlıgöl’le karşılaştım. Çok değişmişti. En son bir cemaate girecekti, ben karşı çıkmıştım. Tartışıp ayrılmıştık. Bu yüzden önce tereddüt ettim ama o, koşup boynuma sarıldı. “Nurhancığım, seni çok özlemişim!” dedi. Gidip bir parka oturduk. Meğer cemaatten ayrılmış. Daha doğrusu, atılmış. Önceleri çok iyiymiş ama, sonraları herkesin saçma sapan şeylerle birbirinin başının etini yediğini fark etmiş. “Bambaşka bir din icat etmişler diyor. Yukarıdan gelen her şey doğru kabul ediliyor. Anlamıyorsan tevil et, yorumla diyorlar. Çünkü anlamayışın senin kendi idraksizliğindedir! Ya... Kısa zamanda soğudum. Tuhaf tuhaf şeyler: İnsanın kendi isteğine bağlı şeyleri katı kurallar haline getirmişler. Ufak ufak muhalefet etmeye başladım. Kimseye söz hakkı verilmeyen derslere girmemek için mazeretler icat etmeye başladım. Sonunda onlar da beni attılar. Bununla da yetinmediler, arkamdan inanılmaz dedikodular uydurdular! En iğrenci de tuhaf bir karalamaydı.”

Ne karalaması?” diye sordum Nazlıgöl’e.

Benim için, ‘o fasık oldu’ demişler. Doğru yoldan çıktı. Sapıttı. İlk duyduğumda çılgına döndüm” (Efe, 2016: 56).

“Bakıyorum da maalesef, cemaatleşme amaç olmuş. Beni bugün cemaatten (evlerden) atma yetkisini bulan insanlar, (ki zaten kalmayı düşünmüyordum ve ne kadar doğru düşünmeye başladığım da ispatlandı) beni cemaatten atanlar, İslamiyet’ten de atsınlar bakalım!” (Efe, 2016: 58).

Cumhuriyet Dönemi reformlarının temel ilkelerinden biri laikliktir. Türkiye’nin laiklik konusundaki tutum ve davranışları farklı, özgün bir halde olmak zorundadır. Çünkü Hristiyan dünyasındaki gibi bir ruhban sınıfı ve kilise gibi dünyevi ve manevi otoriteleri elinde bulunduran bir kurum İslam dininde mevcut değildir. Ayrıca Türkiye Müslüman bir toplum yapısına sahip olmasına rağmen laik bir toplum düzeni kurabilmiş bir ülkedir. İslam dininin toplumsal olgu ve olaylara karşı alakadar teorisi din, devlet, toplum ekseninde özgün bakış açılarını zorunlu kılmaktadır (Kodaman, 2006: 6). Fakat laiklik, Türkiye ve diğer Müslüman ülkeler özelinde kurulurken, gerekli konjonktürel yapı, kültürel ve entelektüel birikim, modernizmi özdeşleştirmiş bir toplumsal sınıf olmadan siyasal ve toplumsal alana hâkim kılınmıştır (Arkoun, 1995: 22). Cumhuriyet elitlerinin Osmanlı Devleti’nin zayıflamasının nedeni olarak İslamiyet’i görmeleri üzerine bir dizi reform yapılmış,

yapılan reformların uygulama alanı ise otoriter bir laikleşme sürecini doğurmuştur (Baubérot, 2008: 78-79). Bu noktada Türkiye Cumhuriyeti ile birlikte uygulanan laiklik politikaları İslami kesim tarafından eleştirilere tabi tutulmuştur. Cumhuriyet Dönemi laiklik siyasetleri eleştirilmiş, muhtelif muhalif hareketler sergilenmiştir. Hidayet romanlarında da laik siyasetlere karşı teorik ve pratik eleştiriler getirilir. Laiklik teorisi ile uygulama farklılıkları ele alınır.

“Laiklik dinsizlik değildir. Meselâ laik Amerika dine bağlıdır. Şöyle ki:

- *Amerika’da dinin aleyhine film çevirmek yasaktır.*
- *Yine Amerika’da yeni çıkan bir dine kimse mâni olamaz, eskisini kaldıramaz.*

• Kilisesiz üniversite, kışla, gemi, istasyon ve havaalanı bulmak çok zor” (İsmail, 2014: 175).

“Amerika lâik bir devlet olduğu halde dine büyük bir ehemmiyet veriyor; bu cümleden olarak iki yüz kırk altı din ve mezhebi, hükümet resmen tanımıştır. Ve bunlar Amerika’da serbestçe faaliyet gösteriyorlar” (İsmail, 2017: 164).

“Her fabrikada, hatta her depoda bir kilise var. Gemilerde, uçaklarda, trenlerde kilise mevcut. (Mısır istasyonlarında ve limanlarında cami yok.)” (İsmail, 2017: 164-165).

“Devlet mekteplerinde, papaz ve rahipler muallimlik yapıyor” (İsmail, 2017: 165).

Laikliğin teorik ve pratik uygulamalarına Amerika Birleşik Devletleri’nden örnekler verilir. Türkiye’de uygulanan laiklik siyasetlerinin din ve vicdan özgürlüğü çerçevesinde gerçekleşmediği, dinin kısıtlamalara tabi tutulduğu vurgulanır.

“Amerika dinine çok bağlı bir millet ve devlet. (Bizim lâiklik adına yaptığımız şey, düpedüz dinsizlik...)” (İsmail, 2017: 165).

Raif Cilasun da Gafiller isimli romanında laik bir Batı ülkesindeki genel toplum dini ile kamusal alandaki birlikteliği ele alır.

“Öğrenciler ve rahibeler! Birlikte, yan yana ... Bu manzara, hiç ürkütüyordu halkı. Laik Fransa’da, okullarda İncil’in okutulması, papazların öğretmen olarak derslere girmesi, çok doğal karşılanıyordu” (Cilasun, 2014(c): 7).

Laik ülkelerin kendi dinleri ile herhangi bir problemi olmadığı doğrudan vurgulanır ve Türk modernleşmesinin İslam ile olan münasebetlerine üstü kapalı olarak eleştiri getirilir. Aynı durum Huzur Sokağı’nda da görülür.

“Bu gün dünyanın en medeni ülkesi unvanını kazanmış bulunan Amerika’lılar dahi batıl bir dinin mensupları olmalarına rağmen, Allah’ın ismini pul ve paraların üzerine yazmak suretiyle dini her şeyin üstünde görmekte olduklarını bütün dünyaya açıkça ilan ve isbat etmektedirler. Kaldı ki Ay’ı fethedecek kadar medeniyetin zirvesine ulaşmış olan Amerika ile diğer Avrupa milletlerinin mensup oldukları dinler, evvelce de belirttiğim gibi batıldır. Fakat ne acı bir hakikattir ki, onların batıl dinlerine vermiş oldukları ehemmiyetin belki milyonda birini, biz, hak dini olan kendi yüce dinimize, yani İslâmiyet’e gösterememekteyiz...” (Şenler, 1996: 164-165).

Bernard Lewis Türk laikliğinin dinsizlik olmadığını ifade eder. “Kemalist din politikasının temeli lâiklik idi, dinsizlik değildi; amacı İslamı yıkmak değil, onu devletten ayırmak - siyasal, toplumsal ve kültürel işlerde dinin ve onun temsilcilerinin yetkisine son vermek ve bunu inanç ve ibadet konularına hasretmek - idi. Böylece İslamı, çağdaş, Batılı ve bir ulus-devlet’teki dinin rolüne indirger iken, Kemalistler aynı zamanda dinlerine daha modern ve daha milliyetçi bir şekil vermeğe de teşebbüs ettiler” (Lewis, 1993: 408). Türk modernleşmesi, topluma yeni bir kimlik kazandırmak istiyordu. Bu yeni kimlik anlayışında Türk milliyetçiliği, İslam’ın yerine ikame edilmeliydi. Bu nedenle dinî ve toplumsal hayatta reformlar yapıldı. Türk toplumu tamamen dinsiz bir yapıda olmamalıydı fakat din vicdani bir mesele olarak ele alınmalı, dinin etkileri toplumsal hayattan silinmeliydi (Akıncı, 2013: 268). Türk modernleşmesi sürecinde “mücadele edilen ve dönüştürülmek istenen İslâm ve Müslümanlıktır. Çünkü bu topraklarla koparılamaz bağları olan en

geniş manasıyla İslamdır” (Kara, 2012(a): 17). Bu noktada İslam’ın rejim ile olan münasebeti laiklik ilkesi çerçevesinde şekillendirilmiştir.

Hidayet romanlarında Türk laikliğinin eleştirisinin iki temel dayanağı bulunmaktadır. İlk olarak gerçek laiklikte devletin dinî işlere ve dinî alana müdahale etmediği vurgulanır. İkinci olarak ise Türk laikliğinin İslam karşısında bir konumlanma olduğu, İslam’ı yıkma tutumu taşıdığını öne sürülür (Berkes, 2012: 537).

Türkiye Cumhuriyeti’nin laik temelleri olan bir devlet olması, toplumun ise İslam dinini benimsemesi, İslam’da reform ve köklü değişikliklere karşı tepkisel nitelikte muhalefet hareketlerine neden olmuştur. Türkçe ezan, ibadet dilinin Türkçeleştirilmesi, Arapça yayın yasağı, geleneksel İslam’ın temsilcisi olan tekke ve zaviyelerin kapatılması, kadın kıyafetleri, tesettür gibi konularda yapılan uygulamalar tepki çekmiştir. Hidayet romanlarında bu hususlar din ve vicdan özgürlükleri bağlamında değerlendirilmiştir.

“-Namaz kılmayacaksın, Müslümanca yaşamayacaksın da, ne diye karışırın ezanın Türkçesine, Arapçasına?” (Yıldız, 1991: 230).

“Zira o günlerde okunmakta olan Türkçe ezan halkın büyük çoğunluğunun beğenisini kazanmamış ve ezan Türkçe okunuyor diye camiye gidenlerin sayısında da herhangi bir artma olmamıştı” (Cilasun, 2014(b): 133).

“Devlet lâik olmakla beraber, millet Müslümandır. Devletin lâik olması, Müslümanların dinlerini öğrenmelerine ve onun esaslarını yaşamalarına mâni değildir!” (İsmail, 2014: 282).

Yine hidayet romanlarında vurgulanan dinî kitaplar okuma, bir cemiyet çerçevesinde dini yaşama gibi fiillerin laiklik siyasetleri çerçevesinde değerlendirilerek suç sayılması eleştirilir.

“Bir şahsın İslâmiyeti öğrenmek için dinî kitaplar okuması suç olmadığı gibi, suç olmayan bir şeyin propagandası dahi suç değildir. Bu husus Anayasada ve Ceza Hukukunda açıkça belirtilmiştir. İmânı tahkiki dersleri hakkında sivil, askerî ve örfî idare mahkemelerince verilen beraat kararları, onları okumanın ve anlatmanın suç olmadığını gösterir. Zaten, kanunsuz suç olamaz!” (İsmail, 2014: 282).

Hidayet romanlarında, laikliğin temelinde bulunan devletin herhangi bir dinî inanç karşısında olumlu veya olumsuz tutum ve davranışlar içinde bulunmaması (Başgil, 2007:160) ilkesinin, Cumhuriyet Dönemi’nde İslam’a yönelik olumsuz siyasi uygulanmalar ile ihlal edildiği vurgulanır. Laiklik teorisinin Türkiye’de pratiğe yansımalarının çelişki içerdiği belirtilir.

“- İbadetini yapan bir müslümana dil uzatan küstahı yadırgamadınız. Namaz kılmaya halt dedi Komiser.

- Elimden ne gelir ki, Allah'a şikayet ettim, dedi orta yaşlı adam. Yanan bir gönül vardı sesinde.

- Bu ne ki, gözüüm; dedi kırbıyıklı, zeytin gözlü, uzun burunlu köylü. Biz neler gördük neler? Cami kapatan kaymakamlar, Kur'an okutanları hapse atan anası, babası müslüman, gendisi gâvur zalimler gördük. Bu gözler, neler gördü neler” (Karatay, 2005: 78).

Türk siyasal hayatında muhtelif dinî faaliyetlerde bulunan şahıslar hakkında işlemler yapılmıştır. Yasaklamalar, tutuklamalar gibi cezai yaptırımlar uygulanmıştır. Bu gibi durumların laiklik ilkesinin teorik yapısına aykırı bir siyaset ile gerçekleştiği vurgulanır ve Türkiye’deki laiklik uygulamalarının çelişkili yönüne dikkat çekilir.

“- Muhterem hâkimler: Umum Müslümanların kalblerini yaralayan, vicdanlarını hançerleyen din aleyhindeki ve İslâmiyete hakaretlerle dolu milyonlarca nüsha, menfî propagandalar lâikliğe aykırı görülüyor da, iman ve İslâmiyet dersi aldıkları esaslar ve bir din adamı ve bir İslâm mütefekkeri lehinde yapılan çalışmalar neden lâikliğe aykırı görülüyor?

Madem lâiklik, ne dindarlara ve ne de dinsizlere ilişmektir. Şu halde bu kitaplar için de kanunî bir takibat yapılmaması, kanunun iktiza ettiği bir keyfiyettir.

Bu Müslüman milletin dinine yapılan taarruzları karşılamak ve suçluların cezalandırılmasını istemek, savcı beyin en kudsî bir vazifesidir. Demek din aleyhindeki komiteler, ehl-i imanın mukaddesatına caniyâne taarruzlar, hakaretler yapsınlar, onlar serbest bırakılsın, o fecî ihanetler lâikliğe aykırı görülmesin, onlara kanun tatbik edilmesin. Ehl-i iman hukukunu müdafaaya teşebbüs edince hemen dinî propaganda, lâikliğe aykırı yaftaları, cebrî bir surette yapıştırıp, hapislere atılsın, mahkûmiyetleri istensin. Acaba böyle bir kanunsuzluk, böyle bir zulüm, hangi memleketin adalet tarihinde mevcuttur?” (İsmail, 2014: 85).

Toplumun ya da bireylerin dinî inançları çerçevesinde yaşaması veya yaşamaması tercih konusu olarak ele alınır. Dinî yaşantıdan uzak bir hayatın normal karşılanmasının, dinî bir yaşantının da normal karşılanmasını gerektirdiğine dair fikirler öne sürülür.

“Batının mahzur saymadığı çıplaklığa, içki kullanmasına, dans edip eğlenmesine müdahale yobazlık kabul edilirse, bir müslümanın bu gibi kötü gördüğü davranışlara sokulmamasının gericilik ve yobazlıkla ithama kalkılması da o nisbetten daha fazla bir yobazlık olur. Ben müslümanım, müslümanca yaşamak isterim. Başkası İslâm'ın emirlerini arkaya atmıştır, hududu geçmiştir, istediği gibi eğlenir ve yaşar. Kimsenin kimseye dil uzatmaya hakkı yoktur, demokrasi anlayışı da bunu âmirdir. Bu hadler tanınırsa mesele kalmaz” (Cilasun, 2014(a): 26).

Hidayet romanlarındaki laiklik temelli muhalefet; Türkçe ezan, ibadet özgürlüğü, din öğrenimi yasaklamaları, dinî kitap yasaklamaları, cemiyet hâlinde dinî yaşantı, laiklik teorisi ile pratiği arasındaki çelişkiler gibi konular etrafında şekillenmektedir.

4.2.1.3. Kamusal ve Bürokratik Yozlaşma

Adalet, güvenlik, eğitim ve genel kamu hizmeti bir devletin sağlamakla yükümlü olduğu en temel vazifelerdir. Siyaset ve bürokrasi adaletin temini için çalışmalıdır. Adalet, İslam temelli medeniyet anlayışında siyasi olana yön vermesi gereken en temel ilkedir. Adalet hukuk ile gerçekleşir. Hukukun yanında

sosyoekonomik alanda da adalet vurgusu pekiştirilmelidir (Canatan, 2016: 139). İslam'da birey-devlet ve toplum-devlet ilişkisini düzenleyen temel ilke hukuktur. Toplumun üzerine bina edileceği temel değer, ekonomi, refah, ortak çıkar, ulusal amaç, coğrafi mekân, dil birliği, etnik köken gibi unsurlar yerine hukuk olmalıdır (Bulaç, 1995: 159). Bu durumda kamu hizmeti yerine getirilirken de bütün vatandaşlara eşit ve adil bir şekilde, meslek etiğine uygun bir biçimde davranılmalıdır. Kamu hizmetinin en temel gereklilikleri olan eşitlik, süreklilik ve mesleki etik yerine getirilerek halka hizmet götürülmelidir. Herhangi bir siyasi ideolojinin ve görüşün içerisinde sunulan kamu hizmeti adil olmaktan uzaktır.

“Bilhassa askerliğinde, hayatı ve Mısır'ı daha iyi öğrenme ve tanıma imkânı buldu:

Her şey rütbe ve makam için yapılıyordu. Din için, vatan için iş yapan da, yaptıran da yoktu. Böyle olunca astlarda kaçmak, çalışmamak, karışmamak prensip haline gelmişti” (İsmail, 2017: 19).

Burada belirtilen din için yapılan iş tanımlaması, dinin ahlaki yapısı içerisindeki dürüstlük, doğruluk, adalet prensipleri doğrultusunda halka hizmet götürmektir. İslam'ın yönetsel anlayışının temelinde bulunan adalet ilkesi siyasal ve yönetsel alanda uygulanması gereken en temel ilke olma konumundadır. Fakat kurallarının toplumsal statülere göre işlemesi ise hukuk devleti ilkelerine aykırıdır. Bir Şehrin İskeleti'nde siyasal nüfuzu olan bir iş insanı örneğinden bu duruma eleştiri getirilir.

“Geçen Salı, şehrin dışında, küçük oğlu ağaca bindirmişti arabayı. Polisten önce haberi almıştı Özçizen. Oğlan sarhoş, kız sarhoş. Gazetecilerden, yasalardan sıyrılmıştı ama arabada ağır yaralanan kızın babasından kurtaramıyordu yakayı. Kan temizler diyor, başka demiyordu baba. Birileri araya girip kulağına bir şeyler fısıldadı sonunda. Parayla susturuldu adam. Bir sürü yolsuzluk Müdür Bey” (Karatay, 2011: 155).

Toplumsal statülerin kamu hizmetlerinin halka götürülmesi esnasında ayrıcalık oluşturması ya da kamu hizmetinin alt sınıf olarak nitelendirilen gruplara karşı

ötekileştirici uygulamalar ile verilmesi, kamu hizmetinin eşitlik ve adalet ilkelerine aykırıdır. Sosyal statülere sivil hayatta ayrıcalık tanıyanlar, makamlarını ayrıcalık göstergesi olarak kullanma hevesinde olanlar ve bu şekilde bir işleyiş yapısı olan kamusal-bürokratik ilişkiler adalet prensiplerinden uzak olması nedeniyle eleştirilir.

“Kompartmanın kapısını uysal, saygıyla tıklatıp açtı. “Beyefendi biletlerinizi rica edecektim.” Dedi, hafifçe eğilerek. Adam, biletleriyle kadının verdiği bileti, kondüktöre uzattı. Kondüktör; usûlden bir göz atıp, “Buyrun efendim, iyi yolculuklar efendim.” deyip selamladı.

Muharrem Orhan imrenmişti yine. Böyle itibar istiyordu gönlü. Yüksek okulu bitirmeliydi. Önünde eğilenler olmalıydı. Bu hayalle Mehmed’in arkasından kompartmana girdi.

Kondüktör, kapıyı amirane bir çalımla açmıştı. “Biletler” diye çıkışircasına bağırdı. Telaşla ceplerini araştırmaya koyuldular köylüler. “Evet” diye yine başladı kondüktör. “Sizi mi bekleyeceğiz? evet.”

Az önceki tablo ters dönmüştü. Rütbelinin yanında, terbiyeli bir köpek gibi duran kondüktör, şimdi vakur tavırla bir buyurgan kesilmişti tepeden turnağa. Bekleşen köylülerin yüzüne bakmadan, “Alın” dedi. Uzanan koldan aldılar biletleri. Kapıyı şak diye çekti, uzaklaştı” (Karatay, 2005: 72-73).

Hidayet romanlarında İslami toplumsal düzen örnekleme yapılrken ve modern siyasi, kamusal düzene eleştiri getirilirken kullanılan argümanlar, Türkiye dışı İslamcı söylem ile paralellik arz eder. Türkiye’de İslami yazın ve İslamcılık ideolojisinin gelişmesinde Arap ülkelerindeki İslami yazınların etkisi büyüktür. Kıbrıslı’da vurgulanan kamusal hizmetlerin sosyal statülere göre farklılık gözetmesine dair yapılan eleştiri Seyyid Kutub’ta da göze çarpmaktadır. Kutub’a göre modern kapitalist devlet halkın bütününün ihtiyaçlarını karşılamak yerine, mutlu azınlıkların ihtiyaçlarının karşılamaktadır (Kutub, 2014: 15). Hidayet romanlarının siyasal ve toplumsal muhalefeti İslamcı düşünceden esinlenmektedir.

Hukuk devletinin gereklilikleri, kamu kurumlarının ve devlet-vatandaş ilişkilerinin temeline yerleştirilmesi siyasal, yönetsel ve toplumsal refahın sağlanmasının temel koşullarındandır.

“Zira Mısırın bütün müesseseleri tek tek bozulsa, yalnız Adliye, adaletini muhafaza etse; Mısır yine pâyidar olacaktır. Bütün müesseseler mazbut olsa da sadece Adliye gayesinden inhiraf etse, Mısır tar-u mar olur, temelinden çöker” (İsmail, 2017: 43).

Minyeli Abdullah'ta toplumsal düzenin siyasilerin ve yöneticilerin eliyle yozlaşmasının önlenmesi için, devlet mekanizmasının toplumsal huzur ve sükûneti sağlamada eğitsel ve önleyici reformlar yapması gerektiği belirtilir. Toplumsal düzenin bozulmaması için siyasi ve yönetsel politikaların sürdürülebilir olması gerekmektedir.

“Emniyet kuvvetleri suç işleyenleri toplamakla, mahkemeler bunları cezalandırmakla meşguldü. Hapishaneler tıklım tıklım doluydu. “Bir mektep açan, bir hapishane kapar” sözü, atalarla ölmüş gitmiş; şimdi bir yandan mektep yapıyordu, bir yandan hapishane... Suçları önleyici tedbirler düşünülüyor da, suçluları cezalandırma gaye edinildiğinden, gün geçtikçe suçluların sayısı artıyordu. Mahkemeler, bir günde doksan karar vererek rekor kırıyor ve bununla iftihar ediyorlardı. Avukatlar ve hâkimler suçluların çok olmasına seviniyor; böylece rızıklarına bereket düştüğünü sanıyorlardı. İçtimâî nizamın bozukluğundan istifade edenler, sülük olmuş cemiyetin kanını emiyordu” (İsmail, 2017: 23).

Suçların önlenmesi ve tekrarının yaşanmaması için cezalandırma ve ıslah sistemlerinin kamu hizmeti statüsünde ele alınması gerekmektedir. Hidayet romanlarında kamu hizmetinde yaşanan aksaklıklar ve ilkesel olmayan tutumların, toplumsal nizamın sağlanması noktasında önemli engeller olduğu vurgulanır.

“Arada bir koğuşlara esrar sokulur, böylece çokları kendinden geçerdi. Zaten “kendine gelen” yoktu veya pek azdı...”

Gardiyanların çoğu zayıfı ezer, bir kısmı hapislerle elbirliği edip zengin hapislerden haraç yerlerdi” (İsmail, 2017: 45).

Mevcut siyasetlerin ve kurumların suçları önlemede yetersiz olduğu ifade edilir.

“Jandarmalar, Polisler, yargıçlar, hapishaneler işkenceler, cezalar; kökünü kazıyabildi mi suçun, suçlunun? Birbirlerine eklenerek yığılıyor, kanserli bir hücre gibi genişliyor. Neye yarıyor cezalar? Görün ey akıllı yasa koyucular!” (Karatay, 2011: 153).

“Memuriyet halka zulüm, halk memurlara düşman olmuştur. Mektepler göz oyacak kargaların yuvasıydı. Mısır üniversitelerinde Paris havası, firavun ahlâkı hâkimdi. “İslâmî ahlâkın üniversitede işi yok” denebiliyordu” (İsmail, 2017: 8).

Minyeli Abdullah'ta kamu hizmeti, eğitim, hukuk gibi devlet vazifesi altında olan alanların genel ahlak kurallarına uygun ve şahsi olmaktan uzak bir şekilde gerçekleştirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır.

Toplumsal ilişkilerdeki yöneten yönetilen ayrımının adalet unsuruna dayanması esastır. Bir toplumdaki iktidar sahipleri ya da güçlü konumda olan zümreler eğer bu otoritelerinin toplumsal refah ve adalet doğrultusunda kullanmıyorlarsa, kamusal ve bürokratik yozlaşma gerçekleşmiştir. Ahmed Günbay Yıldız, Yanık Buğdaylar'da iktidar konumundaki güçlerin yozlaşması sonucu toplumsal adaletin ve barışın zedeleyeceğini vurgular. İktidarın gücünü muhtelif çıkarları için kullandığı bir durumda, toplumsal yozlaşmalar ve zulümlerin ortaya çıkacağı belirtilir. Romanda siyasal ve ekonomik güç sahibi olan Eğilmezler ailesi çıkarları uğruna köyde iktidarını istediği gibi yönlendirir. Ekonomik tekel hâline gelir, toplumsal ötekileştirmeler ile iktidarını sağlamlaştırırlar.

“- Pir Dede, dedi. Buralar bana zindan oldu. Kumar, içki, vesvese, riyakarlık. Pir Dede öz kardeşim bile onlarla beraber. Faizcilik... Bire alınan beşe satmak, anlatsana Pir Dede fakir fukara, bile bu derdi çeker oldu. Hakkı savunduk, sanki bâtil bizi mağlup ediyor...” (Yıldız, 1988: 85).

İktidar ve gücünü çıkarları için kullanan Eğilmezler ailesine muhalefet edilir. Muhalefetin ekseninde siyasal ve ekonomik unsurlar yatar. Toplumsal eleştiri yapılır.

“Yaşadığımız cemiyet buydu... Güçlü güçsüzü gururla ezerdi...” (Yıldız, 1988: 101).

Cemiyetteki bozukluklarla mücadele edecek, kamusal ve toplumsal yozlaşmaların önüne geçecek karakterler hidayet romanlarında muhakkak bulunur. Olgun, erdemli ve bilgili bu karakterler toplumsal muhalefetin odağı olma konumundadır.

“Çok kısa zamanda kimseye faizle borç veremeyeceksin, aldığın malları hakından daha fazlasına satamayacaksın. Hiç kimseyi ücretsiz olarak çalıştıramayacaksın” (Yıldız, 1988: 175).

Ahmed Günbay Yıldız’ın bir diğer köy romanı olan Gurbeti Ben Yaşadım’da da Yanık Buğdaylar’daki gibi bir kurgu vardır. İslami ve örnek karakter, yozlaşmaya ve adaletsizliklere muhalefet eder.

“Dimağında, yeni güçlü, adil bir kasaba hayal ediyor” (Yıldız, 1991: 99).

Batılı insanın tabiata hâkim olan ve tabiatı dönüştüren felsefesi (Özel, 2015: 314) romanlarda muhalefet edilen bir diğer unsurdur. İslami karakterlerin çevre bilinci yüksektir.

“Duyarız, orman kıyımı çok olurmuş. Orman kesilip ormansız köylere satılmış... Bizden sonra gelenlere, köy yerine çöl bırakmak olur mu dersin?” (Yıldız, 1988: 88).

Romanlarda, gücün doğayı ve insanları tahakküm altına almasına muhalefet edilir.

“Benim çocuklarım, insanlara egemen olmayı, tabiata egemen olmayı değil; ağaçların, dağların ve denizlerin bir parçası olmayı öğreneceklerdi” (Efe, 2016: 52).

Bir Şehrin İskeleti'nde siyasal iktidarı elinde tutan parti ile ekonomik gücü olan girişimciler arasında meydana gelen rant ilişkisi, usulsüz ihaleler gibi konular çerçevesinde gerçekleştirilen yolsuzluklar ele alınır. Siyasal ve ekonomik güçlerin devlet kaynakları karşısındaki tutumu olumsuz bir perspektifle aktarılır.

“Ankara'da oturduğunu, devlet ihalelerinin çoğunda parmağının olduğunu söylerlerdi. Merkezi Ankara'daymış ama ülkenin her yanına adamlarıyla uzanabiliyormuş. Ondan habersiz yürümezmüş, devletin büyük ihaleleri. Önemli mevkilerdeki devlet memurları, hatta bakanlar, politikacılar eksik olmazmış bürosunda. Millet malından milyarları vurmasına engel memurları; ya parayla ya tehditle susturur, ikisinden birine baş eğmeyenleri alaşağı edermiş makamında” (Karatay, 2011: 69).

İslami romanlarda kamu bürokrasisindeki patronaj ilişkilerine de değinilir. İşe alım süreçleri, liyakat gibi konularda yapılan usulsüzlüklere karşı muhalif duruş sergilenir.

“Yedi usta alacaktı YSE Kurumu. Aracılar aranıyordu girebilmek için. Hediyelerle evine dek gelenler olmuştu. Kimileri kıramayacağı kişileri getirmiş, kimileri acıklı durumlarını anlatmış, kimileri yedi sekiz boğazı doyurmak zorunda olduklarını söylemişlerdi. Sınav formalitesinden çok, aracılardan ağırlığı önemliydi” (Karatay, 2011: 36).

İş alım süreçlerindeki yozlaşma, iş sürecinde alınan rüşvetler ile devam eder.

“Pansumancı alınıyordu Devlet Hastanesine. Neden çok istekli olduğunu sormuştu tanıdığı bir görevliye. Acı acı gülererek anlatmıştı görevli. Bu hastanede, pansumancılar köşeyi dönüyor da ondan demişti. Doktor ortağıdır onlar. Gözü açıkklar, bir doktora pansumancı olmaya çalışırlar burada. Çıkarları büyük çünkü. Hastalardan ya da hasta sahiplerinden bahşiş sızdırırlar bol bol. Bahşiş veren hasta el üstünde tutulur. Özen görür bir bebek gibi. En iyi yataklarda, en temiz çarşaflarda o yatar. Ziyaretçi saatleri dışında bile kabul görür gelenleri. Yüzüne bakılmaz bahşiş vermeyenlerin. İlaçları zamanında verilmez, pansumanlar geçiştirilir. Azarlanır

hatta. Bahşış vermeye yanaşır sonunda. Ameliyatlarda, film çekimlerinde, hastaneye yatırılmalarda, memurlara verilen istirahatlarda, doktor ile hasta arasında komisyoncudur pansumancı. Rüşvetin bir kısmı, pansumancının cebine gire gire zengin olmuştur çoğu” (Karatay, 2011: 36-37).

Hidayet romanlarında kamusal ve bürokratik yozlaşmalar adalet ilkesinde uzaklaşması nedeniyle gerçekleşmektedir. Kamu hizmeti ve işe alım süreçleri, toplumsal nizamın oluşturulması için adil ve eşit bir şekilde yürütülmelidir. Hukuk kapsayıcı bir şekilde işlemelidir. Güç yozlaşmalarında kurtulmak için adil ve sürdürülebilir bir sistem gereklidir.

4.2.2. Hidayet Romanlarında Siyasal İdeolojiler

Tarihsel süreç içerisinde toplumsal refahın, adaletin, eşitliğin, ekonomik ilerlemenin vurgusunu yapan ideolojiler göze çarpmaktadır. Muhtelif ideolojiler vasıtası ile toplumsal ilerlemenin mümkün olduğu sürekli olarak ideologlar tarafından vurgulanmıştır. Hidayet romanlarında ise bu ideolojilere muhalif bir bakış açısı ortaya koyulmaktadır. Yazdıkları dönemle paralel olarak sosyalist hareketlerin yükselişe geçmesi, devletler tarafından kabul görmesi karşısında hidayet romanlarında sosyalizm eleştirileri yapılır. Sosyalist rejimlere muhalif tutum ve davranışlarda bulunur. Sosyalist rejimlerin ise bu muhalefet hareketlerine baskı politikaları ile karşılık verdikleri öne sürülmektedir.

“- Abdullah bu kadar kötü müydü?

- Asla! Çok iyi çocuktu. O’nu evlâdım gibi sevmiştim. Terbiyeli, çalışkan, doğru bir adamdı. Lâkin bugün hükümetin karşısına çıktı. Biz hükümete karşı nasıl dayanırız?” (İsmail, 2017: 51).

Sol akımların iman ve maneviyat karşıtı olduğu ifade edilir. Sol akımlara ve sosyalizme meyleden karakterler ahlaki yozlaşma içerisinde olarak anlatılırlar.

“Osman okuduğu sol yazarların eserlerine kendini kaptırmıştı. Dinî konulu eserleri, mecmuaları, risaleleri artık eline almaz olmuştu. Zihninin teyp tellerinde

silinen manevî bilgilerin yerine artık ileri fikir denilen birtakım yabancı ideolojiler işlenmekte idi. Osman bambaşka bir âlemin adamı olma istidadını yaratıyordu benliğinde. Sol bir ahtapotun dolandığı kolları arasında manevî duygularının her geçen gün emildiğini ve îmandan yana olan güç ve kuvvetini yitirmekte olduğunu anlamaktaydı” (Cilasun, 2014(a): 42-43).

Hidayet romanlarında biz ve onlar temsiliyeti sürekli olarak vurgulanır. İslami örnek karakterler biz iken, İslamiyet’in dışında kalan, muhtelif fikir akımları çevresinde konumlanan, yabancılaşmış kişiler ise onlar olarak nitelendirilir. Sosyalist cenapta bu grup içerisindedir. Hatta hidayet gayeli romanlarda onlar ötekileştirmesi o derece boyutlara ulaşır ki, hakikate götürme, hidayete vesile olma gibi idealler kimi zaman arka plana itilir.

“- Ağabey, bana ana oldun, baba oldun. Büyük bir felâketten kurtulmama sebep oldun. Bana dinimi, imanımı öğrettin. Şu parayı al da sermaye yap. Artık bu hamallığı bırak.

- Ne o, sen de mi insanlığı mevkiyle makamla ölçmeye başladın?

-Ağabey...

- O parayı götür, komünist, sosyalist denen köpeklerin önüne at, kemirsinler. Maddeyi putlaştıran, manaya ehemmiyet vermeyenlere bu lâyıktır.

- Ama ağabey, dükkâna bazı sosyalistler geliyor onların da haklı tarafları var” (İsmail, 2017: 83).

“- Osman'ın düşüp kalktığı arkadaşları hep sokak züppeleri.

- Şunlara züppe deme de, sosyalist bozuntuları de, daha isabet edersin” (Cilasun, 2014(a): 50).

Huzur Sokağı’nda da buna benzer bir ifade göze çarpmaktadır. Üniversite kantininde kızılı, erkekli birlikte vakit geçiren öğrencilerin kıyafetleri, konuşma biçimleri, saç sakal şekilleri, makyajları üzerine *“Ruh asaletinden, fazilet duygularından, ahlâk kaidelerinden mahrum yetiştirilmiş, zavallı varlıklardı bunların çoğu” (Şenler, 1996: 17)* şeklinde bir ifade kullanılır. Romandaki İslami karakter Bilal, bu öğrenci topluluğunun İslami kesim hakkında yerli, yersiz

konuşmaları üzerine oradaki öğrencilerin şımarık, züppe, şirret ve çirkef olduklarını düşünür (Şenler, 1996: 19).

İslami romanlarda, İslami olmayan kesimler hakkında yer yer ötekileştirici, ağır söylemlerin kullanılmasının çeşitli nedenleri bulunmaktadır. “Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren dinin devlet idaresindeki otoriter gücünü kırmaya ve bu sayede toplumdaki ümmet bilinci yerine ulus bilincini yerleştirmeye yönelik çok sayıda devrim hayata geçirilmiş; bu durum toplumdaki din ve din adamı algısını da yeniden şekillendirmiştir. Cumhuriyetin dine yönelik devrimleri, dinin ve din adamlarının toplum nazarında yabancılaşmasına/ötekileşmesine neden olurken; diğer taraftan da hikâye ve romanlarda olumsuz bir din adamı figürünün ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Geri kafalı/yobaz olarak tipeleştirilen bu din adamı figürü Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren çok uzun yıllar Türk edebiyatındaki varlığını sürdürmüştür” (Kara, 2016: 29).

Mesela Refik Halit Karay’ın Memleket Hikâyeleri isimli eserindeki Hacı Mustafa isimli karakter hacca gitmiş, dindar aynı zamanda hilekâr, insanlara tepeden bakan, ukalalık yapan, yalan söyleyen bir kişi olarak öne sürülür. İslami karakterler açısından bu gibi bir muhtevaya sahip eserlerde, din adamı rolü üzerinden olumsuz bir din algısı oluşturma gayesi göze çarpmaktadır. Cumhuriyet Dönemi’nde ve daha sonraki yıllarda yazılan köy romanlarında, tefecilik yapan ve halkı sömüren karakterlerin dindar insanlar olarak gösterilmesi bu durumun devamı niteliğindedir. 1950 ile 1960 yılları arasında yazılan köy romanlarında da dine, din adamına, dinî kavramlara karşı aşağılama, kötüleme gibi tutumlar göze çarpmaktadır. Mesela Fakir Baykurt’un Yılanların Öcü isimli romanında dinî değerlere karşı alaycı bir tutum göze çarpmaktadır (Altun, 2015: 34-36).

Hidayet romanlarında, İslami olmayan kesimler üzerinde yer yer ağır söylemlerin kullanılması, Türk edebiyatındaki olumsuz din algısının ve dinî karakterlerin okuyucuya kötü bir halde gösterilmesinin İslami kesim üzerinde ortaya çıkardığı savunmacı söylemlerin göstergesidir. Bu noktada hidayet romanları karşıtlıkların üretildiği İslami kültürel anlatılardır.

Toplumsal hayatta İslam'ın ve Müslümanların öteki gibi gösterilmesi, ikinci sınıf vatandaş statüsüne konması, Minyeli Abdullah gibi örnek bir karakterde bile kin ve nefret söylemleri ile karşılığını bulmuştur. “Minyeli Abdullah zaman zaman dayatmacı, köpüren bir eda takınır. Öteki olanı dışlayan, bazen, aşağılayan bir söylem dikkat çeker. Bazen sosyalizmi bir sosyolog gibi anlatmaya ve de çürütmeye başlar” (Akçay, 2012: 38). Bunun yanında hidayet romanlarında tebliğ mücadelesi sürekli olarak devam eder. Tebliğ İslam'ın siyasi, ekonomik, ahlaki bütün yönleri üzerinedir. Çünkü İslam kapsayıcı ve bütünleşik bir din olarak ifade edilmektedir.

“- Sizlerle tanıştığıma memnun oldum, isimlerimizle ilân ettik ki hepimiz Allah'ın kuluyuz” bunu bilmek ne saadet!.. Madem ki Allah'ın kuluyuz, kölesiyiz, öyleyse O'na itaat edelim! Sosyalizm üzerine sohbet ediyormuşsunuz, buyurun!

Uzun boylu, zayıfa yakın, sivri çeneli ve yırtmaçlı ceket giymiş genç:

- Mısır'ını içine düştüğü ahlâk buhranından kurtulabilmesi için iktisaden kalkınması şarttır. Bedevi ömrünü un bulamacı ile geçirirken; şehirlerde lüks hayat yaşanması sosyal adaletsizliktir. Sonra biri yalın ayak geziyor, diğeri Avrupa derisi iskarpin giyiyor. Azınlık olan gayr-i Müslimler ise sanayiye ellerinde bulunduruyorlar. Bu durumda aşırı zengin, fakir ortadan kalkmalı ve sanayi, ithalât ve ihracat devleştirilmeli.

-Tabii, sosyalizm gelirse bunlar olacak diyorsunuz, değil mi?

- Evet.

- İktisadi görüşünüz bu. Peki, hukuki ve maarif görüşünüz ne? Sonra hayati bir unsur olan “din” için hiçbir şey söylemediniz.

- Bunlar birinci derecede mühim değil, şimdilik mühim olan iktisadi kalkınma ve sosyal eşitliğimiz mes'elesidir.

- Fakir dediğimiz o bedevi kadın ve erkek gelip, burada randevu evlerinde ve meyhanelerde çalışsalar, tabii zengin olacaklar, bu hâl sizce kabul mü?

- Hayır.

- Demek ahlâkı da birinci plâna aldınız?

Bir anlık herkes sustu. Sonra Abdullah devam etti:

- Allah insanları eşit yaratmamıştır. Kimini akıllı, kimini kabiliyetli, kimini çalışkan... Aksi olanlar da var. Şimdi çalışkanla tembeli, sosyal adalet yapıyoruz diye, müsavî kabul etmek, çalışkan için bir adaletsizliktir. Devletçiliğe gelince;

Mehmet Ali Paşa bu işi daha evvel Mısır'da tatbik etmiş ve iktisadî bakımdan müspet neticeler almıştı. Şöyle ki: Mehmet Ali Paşa, bütün mahsulleri devletin elinde toplamıştı. Müstahsil malım hükümete satıp parasını alıyor ve vergisini de ödüyordu.

Fabrikalarda çalışan işçiler ise gündelikçi durumundaydılar. Şeriatla idare edilen Osmanlı İmparatorluğunda devletçilik böyle tatbik edilirken mülkiyet hakkı vardı. Kuvvetli bir aile hayatı mevcuttu. Din, hayatî bir unsurdu. Ve İslâmiyet, asırlarca yaşayan, Emevî, Abbâsî, Gazneli, Selçuklu, Endülüs, Harzemşah, Osmanlı İmparatorlukları gibi geniş ve uzun ömürlü devletler kurmuş ve beşeriyet zaman zaman faziletin zirvesine ulaşmıştı.

İsmi (Abdurrahman) olanlar, sosyalizmi Kur'an-ı Kerim'in neresinde görmüşler?

Bugün Mısır hastadır. Bu hastaya iki doktor çağrılmıştır. Bu doktorlardan biri Garp rejimlerini temsil ediyor, diğeri İslamiyeti..." (İsmail, 2017: 114-116).

Hidayet romanlarında, sosyalizmin alt yapı ve üst yapı tanımlamaları içerisinde, ekonomik unsurlara birincil derecede önem atfetmesi, hukuk, din, eğitim gibi konuları üst yapı konuları olarak vurgulaması ve alt yapı tarafından üst yapının belirleneceğinin ifade edilmesi eleştirilir. Çünkü İslami savunuya göre din hayati bir alanı içerir ve muhtevasında toplumsal içerikleri de barındırır. Din belirlenen değil belirleyen olma konumundadır. Bu yüzden hidayet romancıları ekonomik unsurların birinci plana atılmasının toplumsal ilerleme ve refahı getirmeyeceği kanısındadırlar. Ayrıca insanlar arası farklılıklara binaen adalet ilkesi yerine eşitliğin benimsenmesi, özel mülkiyet ve aile müessesesinin ehemmiyeti gibi konulara yeterince değinilmemesi, Batı medeniyetine ait ürünlerin farklı bir kültürel coğrafyada çözüm getirmesinin imkânsızlığı gibi nedenlerden ötürü sosyalist ideolojiye muhalefet edilir. Kendini Arayan Adam'da komünist ideolojiye içeriden getirilen eleştiriler ortaya koyulur.

"Komünizm bir ülkeye girmek isteyince, bazı taktikler kullanır. Bunlar, fakirliği ve yoksulluğu istismar etmek, ekonomik politikaları beğenmemek ve daha iyi bir hayat vaad etmektir. Bu arada işçilerin sömürüldüğü iddia edilir... Zenginler, çok kötü ve mutlak surette sömürücü gibi gösterilir. Gençler, inkâr ve şehvet yoluyla aldatılmaya çalışılır.

“Bütün bunlara tepki olarak da başta işçi, talebe ve yoksul vatandaşlar sokağa çekilir. Mevcut hükümet zor duruma sokularak bir karışıklık ve isyan hareketine zemin hazırlanır. İşte bu nokta da istenilen kıvam elde edilmiş olur.

“Komünizm hareketine kaba kuvvetle karşı koymak isteyen gruplar, aslında komünizm hareketini durduramadıkları gibi, bilakis, karışıklık, saldırı, öldürme ve isyan gibi hareketleri onu daha çok körüklemiş olurlar. Bu, zaten komünizmin istediği bir metottur. Çünkü bu hareketi yalnız komünizm taraftan olanlar yapsalar, orduyu ve bütün vatandaşları karşılarına alıp çabuk ezilirler. Fakat bu harekete, ‘Komünizmle mücadele ediyoruz’ diyenler de karışır, hem ordu, hem de vatandaş ikiye bölünür. Biri bir tarafı, diğeri de öbür tarafı tutar. Tıpkı şimdi olduğu gibi... Kimin suçlu, kimin suçsuz olduğu bilinemez. Çünkü ikisi de adam öldürmekte ve karışıklık çıkarmaktadır. Kanun birisini haklı, birisini haksız göremez.

“Bundan dolayı, silâha sarılana karşı mücadeleyi, güvenlik güçleri yapmalıdır. Vatandaşın vazifesi, güvenlik güçlerine mânen destek olmaktır. Yoksa ‘Biz, komünizme karşı savaşıyoruz’ demek komünizmin istediği karışıklığı ve devlet otoritesinin zayıflamasını hızlandırır. Bu da komünizmin en çok istediği bir durumdur” (Ertuğrul, 1997: 90-91).

Komünist bazı ülkelerden manzaralar sunarak siyasal muhalefet devam ettirilir. Komünist ideoloji baskıcı, despot, ötekileştirici, kısıtlayıcı, tutarsız maddi bir ilerleme telakkisi olarak vurgulanır.

“Yunanistan içinde biraz trenle, biraz da otobüsle seyahat ederek Bulgaristan’a geçtiler. Bulgaristan komünist bir memleket olduğundan, burada daha çekingen davrandılar. Bariz bir şekilde, polis idaresi görülüyordu. Halk birbirinden korkuyordu.

Ahlâksızlık almış yürümüştü. Burada Müslümanların hâli içler acısıydı. Sünnet olmayı bile yasak ettiklerinden baba çocuğunu sünnet ediyordu. Hem de gayet gizli olarak... Komünizm idaresinden ekseri Bulgar’lar da memnun değillerdi. “İnsan gibi yaşamayı unuttuk diye fısıldayanlar oluyordu. Hele Komünist Partisine girmeyenler, uşak ve yabancı muamelesine tabiydiler. Sınıf farklarını kaldıracamız diyen bu rejimde evvela halk ikiye ayrılmıştı: Komünist Partisine mensup olanlar, olmayanlar. Komünist Partisine mensup olanlar tekrar ikiye ayrılıyordu: İdare

edenler ve edilenler. Pirinç tarlasında, balçık içinde çalışan bir işçi ile bunu kontrole gelen kooperatif memuru ne yaşayış ne de yeme, içme ve giyme meselesinde müsaviydiler.

Kısacası, komünizm koyu ve kalın bir yalan perdesi arkasında, insanların namuslarına ve canlarına mukabil, maddi bir kalkınma vaadediyordu. Bu haliyle Bulgaristan bir randevu evine benziyordu” (İsmail, 2017: 184-185).

Marksizm’in Türkiye’deki durumu hakkında da olumsuz düşünceler öne sürülür. Temel ilkelerin uygulamaya dökülmesi konusunda problemler vardır.

““Şu anda, Türkiye’deki marksistlerin gerçek gücü nedir?” diye soruyorum: Şöyle cevap veriyor:

“1. Yüzde altmış, şöhret ve şehvet düşkünüdür.

“2. Yüzde otuzu, makam ve para düşkünüdür.

“3. Yüzde beşi, kendi özel hesaplaşmasını bu yolla gerçekleştirmek için uğraşır.

“4. Yüzde beşi ise, hayâl ettikleri dünyaya kavuşmak için, hiç bir ücret beklemeden çırpınıp durur.

“Görüldüğü gibi, ülkemizdeki komünizmin gerçek gücü, yüzde beş kadardır. Ve gerçek dâvâ adamı yok denecek kadar azdır”” (Ertuğrul, 1997: 92).

Sosyalist ve komünist ideolojinin teorik ve pratik alanlarının çelişkili olduğu vurgulanır.

“Hak hukuk tanımazlardı amma kendi haklarından bir saman uçsun istemezlerdi. Mal, mülk edinmenin karşısındalardı amma, ellerindeki hiç birşeyi kaçırmak istemezlerdi. “Herkes eşit olsun” derlerdi, amma birbirlerinin elindekilerine, makamlarına haset ederler, kıskanırlardı. Her komünist ve sosyalist gibi “Ben” derlerdi, amma konferanslarda “biz”lerden söz ederlerdi. Özgürlük ve hürriyet şarkılarını elleri kolları bağlanmış olarak söylerlerdi” (Cilasun, 2014(a): 85).

“Sosyalizmin insanlar arasında eşitliğini sağlayacağını söylüyorsunuz amma eşit olarak hiç bir hak görmüyorum. Bizim yaşayışımızla işçilerin hayatı arasında

büyük fark var. Onlar ondört saat fasılasız boğaz tokluğuna çalışırlar siz ise onların bir haftada aldığını bir günde almaktasınız. Biz her zaman et ve çeşit çeşit yemek bulur yeriz, onlar bir kuru ekmek ve konserve. Bu durumu görüp dururken hiç birine acımayız ve yediğimizden bir lokma olsun vermeyiz. Bu mudur komünizmin sosyal, adaleti?” (Cilasun, 2014(a): 114).

““Enver Hoca, Mareşal Tito, Milavon Dijilas, Fidel Kastro ve Abdünnasır gibi isimlerin yanında birçok Çin ve Rus marksistlerle görüşüm. Onların hayatlarını gördükçe, hayal kırıklığına uğruyor, fakat yine de, ‘Bunlar tam olarak marksizmi anlayamamışlar, iyice kavrarlarsa, bu aksaklıkları giderirler’ diyerek teselli buluyordum” (Ertuğrul, 1997: 94).

Solculuk, sosyalistlik ve komünistlik aynı muhtevaya sahip siyasal akımlar olarak aktarılır. Üç akımında hukuki, eğitsel, iktisadi ve siyasi görüşleri vardır. Bu görüşlerin hâkim olması durumunda, İslamiyet’in yaşam hakkının ortadan kaldırılacağı vurgulanır. Boşluk’ta, Karl Marx’ın kuramına yüzeysel bir eleştiri getirilir. Marksizm ile ilgili sorun, dinî olana yönelik olumsuz bir tutumda olduğunun düşünülmesidir.

“Marx için mülkiyet yoktur. Marx için din bir afyondur. Marx için aile kadını hastalıklı bir süstür. Marx için evlat sevgisi yoktur” (Yıldız, 2017: 290).

Sol, sosyalist ve komünist akımların muhtevalarında bulunan toplumsal yapının, İslamiyet’in toplumsal yapısı ile çelişmesi nedeniyle hidayet romanlarında ideolojik muhalefet gerçekleşir.

“- Mısırdan bakıp sizleri takdir ediyoruz! Asil bir milletsiniz: İçinizde sık sık anarşi çıkmadığı gibi, ordunuz da ağırbaşlı ve vakur!.. Bu sebeple, Suriye ve Irak gibi ihtilâlcilik oynamıyorsunuz. Elbette ki devletler idare etmiş bir millete, bu asalet yakışıır. Ümit ederiz şu komünistleri de tesirsiz hâle getirirsiniz...

- Efendim bizdekiler hep “sosyalist” olarak geçiniyorlar!..

- Bence sosyalistle komünist aynı şey! Baksana Rusya’nın ismi de “Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği”, Komünizm lideri ve tatbikçisi olan Rusya kalkıp

“Sosyalist” ismini almış. Artık sosyalist başka şey, komünist başka şey diye, şu memleketten bu âlemden misâller getirmek safsatadan başka bir şey değildir.

Asil Türk milletinin karşısında “komünist” barınamayacağı için kuzu postuna bürünmüş kurt gibi, onlar da “sosyalist” maskeleriyle meydana çıkıyorlar!..

- Ya solculara ne dersiniz?

- Bunların maskesi biraz daha kalın!.. Fakat solcular yani ehl-i bidat, ehl-i dalalet Kur'an-ı Kerîm'de açık açık yerilmişlerdir. Bence solcular, sosyalist, bütün bunlar, komünist binasının harcı ve tuğlası gibidir. Bunlar olmadan komünizm olamaz. Ve dünyada tutunamaz! Sonra, şunu asla unutmamak lâzım: Solculuk, sosyalistlik ve komünistlik sadece bir iktisadî görüşle gelmez! Bunlar gelirse, hem iktisadî, hem hukukî, hem maarif ve hem de siyasî görüşleriyle gelirler ki, o zaman İslâmiyete hayat hakkı tanımazlar! Çünkü İslâmiyetin de bu hususlarda görüşleri vardır. Ve bunlar birbirine zıttır. Dolayısıyla ya o yaşayacak, ya bu!..” (İsmail, 2017: 197-198).

Halit Ertuğrul Kendini Arayan Adam isimli romanında yaratılış, inanç, ibadet, ahlak gibi konulara dair İslami açıklamaları ve savunuları yapar. Ayrıca İslam'dan öte düşen felsefi ve siyasi akımları eleştirir. Gerçek bir hayattan uyarlanmış romanda, entelektüel bir komünistin İslam ile tanışıp hidayete ermesi konu edinilir. Ertuğrul kitabın ön sözünden itibaren tezlerini ortaya koymaya başlar.

“İnsanlığı huzur ve mutluluğa götüreceği iddia edilen birçok ideoloji, felsefi akım ve model, uzun tarihî tecrübelerden sonra birbiri ardından silinip gitmektedir. Komünizmin bir “çığ” gibi yıkılışı da bunlardan birisidir. Bu yüzden ferdin yaratılışına en uygun bir din olan İslama yöneliş, gerek ülkemizde ve gerekse bütün dünyada hızla devam etmektedir” (Ertuğrul, 1997: 9).

“Salih Gökkaya, komünizm yolundaki şöhreti yurt dışına taşımış ve bu uğurda ömrünün elli yılını vermiş olan bir insandır. Böylesine kapasiteli bir kişinin intibaha gelerek dönüş yapması, dikkatleri bir anda üzerinde toplamış ve “dönüş”ünden sonra yazdığı mektuplar, “Asrın mektupları” olarak değerlendirilmiştir. Bu mektuplar hâlâ elden ele, ilden ile dolaşarak hizmet yapmaktadır” (Ertuğrul, 1997: 9)

Hidayet romanlarında yabancı ideolojiler yerine İslami ve millî unsurların savunusu yapılmaktadır. Özgürlüklerin içeriden ve dışarıdan kısıtlanması, toplumun kültürel yapısına aykırı siyasal fikirlerin hâkim hâle gelmesi istenmez. Gidilmesi gereken yol ise İslam'ın sunduğu tarihsel gerçeklik ve fikrî yapıdır. Sosyalist ideolojinin yanında, emperyalizm de tehlikeli bir unsurdur.

“Abdullah'ın yanına oturan Mısırlı konuşmaya başladı:

-Mısır için komünizm bir tehlike olmakla beraber, Amerikan, İngiliz, Fransız sömürgeciliği (emperyalizm) ondan daha büyük bir tehlikedir.

Abdullah:

-Emperyalizm, milletleri maddeten istila eder. Halbuki komünizm, milletleri manen yıkar ve fikir adına menfi fikirler nizamiyle, onları ebediyen esir eder, hatta kendi küfür potasında eritir.

Tabii en güzel şekil maddeten ve manen hiç kimsenin esaretine düşmemektir.

- Bu nasıl olur?

- İslamiyetin hayat iksiriyle... Evvela Mısırlılara can gelecek, yine İslâm nizamı içinde maddî ve manevî tekamülün zirvesine erilecektir!..” (İsmail, 2017: 162-163).

Komünist ideolojide yer alan eşitlik vurgusunun tam manası ile gerçekleştirilemeyeceği, toplumsal adaletin İslam ile sağlanacağı vurgulanır.

“Bir ara Marksistler “eşitlik” diye ortaya attıkları ve bir türlü kendi memleketlerinde gerçekleştiremedikleri bir konuya temas ettik. Muhatabımız bunu teori olarak anlattı. Örneğini sorduğumuzda, “henüz marksist ülkeler o seviyeye gelmediler” demişti.

Kendisine bir soru yönelterek:

“Yetmiş yıldır Rusya’da bu rejim uygulanıyor” dedim. “Eşitliğin sağlanması için bu kadar yıl yeterli olmadı mı?”

Biraz düşündükten sonra:

“Peki, İslâm bu konuyu nasıl halletmiş?” dedi. “Yani, insanlar arasındaki maddi yakınlaşmayı ve uçurumları azaltmayı nasıl temin etmiş?”

Yine aynı tefsirden faydalanarak:

“Toplum hayatındaki bütün ahlâksızlığın ve karışıklıkların kaynağı iki kelimedir” diye cevap verdim:

“Birincisi: ‘Ben tok olduktan sonra, başkası açlıktan ölse bana ne.’

“İkincisi: ‘Sen çalış, ben yiyeyim.’

“Cemiyet hayatının mahvolmasına sebep olan bu görüşler, zekâtın; verilmemesi ve faizin devam etmesiyle kendini gösterir. Bu iki hastalığı tedavi edecek tek çâre; zekâtın bir kanun şeklinde verilmesi ve faizin terk edilmesiyle mümkündür. Kişilerin ve milletlerin saadetleri için en önemli husus, zekâttır” (Ertuğrul, 1997: 83-84).

Hidayet romanlarında siyasi ideolojilerin ekonomik söylemlerinin toplumsal hayatta uygulanabilir olduğu ölçüde geçerli olacağına dair bir anlayış hâkimdir. İslam’ın ekonomik yönü yardımlaşma, vakıf kültürü, diğerkâmlık unsurları aracılığıyla ortaya konur.

“Müslümanlık diğerkâmlık mesleğidir. Bunca rahatsız Müslüman varken ben, nasıl rahatlık isteyebilirim?” (Yıldız, 2017: 190).

İslamiyet’in çağın gereklerine uymadığı, muhtevasının günümüz sorunlarına çare üretip üretemeyeceği gibi eleştirilere karşılık İslam’ın evrensel ve eskimez nitelikli bir din olduğu içerikli yanıtlar verilir.

“İngilizce gazete okuyan mahpuslardan biri sordu:

- İslâmiyet yirminci asrın ihtiyacına cevap verebilir mi?

- İslâmiyet yirminci asrın ihtiyacına cevap verebilir. Kanun ve nizamın eskidiği yerde o yine yenidir. Halimize bakıp da deme ki budur İslâmiyet! İslâmiyet Kur’ân’dır. Müslümansa ona uyan!..

Evet, İslâmiyet bir bütündür; onun hukuku, iktisadı, maarifi, siyaseti, hatta tıbbı vardır. Lâkin bugün iman sarsılmıştır, işe ondan başlamalı.

- Nasıl hocam? İzah etsene...

- İslâm tarihine bakacak olursak, bazı devirlerde ibadet sarsılmış, ahlâk sarsılmış. Lâkin iman sarsılmamış. Şimdi imanımızı yakıyorlar ve o yangını söndürmek için koşanların da yolunu kesiyorlar.

- Şimdi anladım hocam; mâlûm, cahilim...

- Estağfirullah. Dün hırsızın kolunu kesmeyi vahşet, gericilik sayan yoktu, bugün var?!

- Yani kolumuzu kessinler mi?

Meydancı müdahale etti:

- Sus ulan gece kuşu! Hocama lâf yok, bağırsaklarınıdeşerim!

Abdullah tebessüm ettikten sonra devamla:

- Bugün Mısır'da diyelim ki beş bin hırsız var. Hırsızlığın cezası kol kesme olsaydı, beş bin mahpus yerine bugün beş kişi kolsuz gezecekti. Zaten zekât verilse ve devlet de fakirlere baksa, hırsızlık etmek için sebep de kalmazdı.

Hırsız:

- Desene biz de rejim kurbanıyız" (İsmail, 2017: 46-47).

İslam'ın bütünüyle her çağa uyum sağlayan özelliklerinin yitirilemeyeceği inancı siyasal İslam'ın hâkim düşüncelerinden bir tanesidir. Bu düşüncenin temeli İslam'ın her şeyi bilen Allah tarafından indirilmiş kusursuz bir din olduğu düşüncesinde yatar (Eryarsoy, 1979: 25).

Hidayet romancılarına göre İslamiyet'in dışarıdan gelecek herhangi bir siyasi, iktisadi, hukuki desteğe ihtiyacı yoktur. Fakat siyasi konjonktürün baskı altında tuttuğu İslami yaşantının ve toplumsal düzenin savunulmasına, tebliğ edilmesine ihtiyaç vardır.

"Abdullah şuna inandı ki, İslâmiyet va'z ettiği iman esaslarıyla, bütün fiillerimizi en müsbet sahada tanzim ediyordu. Onu bir "rejim" olarak ele alma ve iktisad, hukuk, maarif ve siyaset cihetleriyle de tetkik etme zarureti vardı. Çünkü İslâmiyet, bir yandan Kral Faruk'un devlet nizamının dışında tutulmuş, hatta imhâ edilmek istenmişti; bir yandan da komünistler ve Mısır'da menfaati olan İngilizler, Fransızlar ve Yahudiler İslâmiyeti yok etmeyi gaye edinmişlerdi.

Kur'an-ı Kerim' i müdafaa edecek devlet kalmamıştı" (İsmail, 2017: 18-19).

Bu noktada yapılması gereken ise yerinde ve doğru bir şekilde muhalefet etmek ve mücadele vermektir.

“Şu hususu da belirteyim: Muhalefet, insanın doğuşuyla gelen bir kabiliyettir. İnsan bunu ıslâh edip, Allah düşmanlarına muhalefet etmede kullanmazsa veya bu hususta tam muvaffak olamazsa, makam ve memuriyeti ne olursa olsun, yine Müslümana muhalefet eder. Bu hâl ise eğri örülen bir duvara benzer ki, bazen usta, bazen sair Müslümanlar da bu duvarın altında telef olur, giderler” (İsmail, 2017: 195).

Muhalefet etme ve tebliğ kanalları olarak yapıcı unsurların seçilmesi gerektiği belirtilir.

“Bediüzzaman Hazretlerinin “Medeni insanlara galebe etmek (yani onlara bir fikrî kabul, ettirmek) ancak iknâ ile, icbar (zorlamak) ile değildir” sözünü kendime, rehber etmişim” (Ertuğrul, 1997: 64).

Bu noktada vurgulanması gerekir ki İslamcı kesimin ve hidayet romanlarının temel özelliklerinden bir tanesi değişim istemeleridir. Bu değişim ise çeşitli yollar vasıtası ile gerçekleşebilir. Kimi İslami grup şiddeti, zorbalığı öngörürken, kimileri ise barışçıl tebliğ metodunu seçer. Kimi gruplar da siyasi yarışta kurumsallaşarak varoluş ve değişim mücadelesine girerler (Yayla, 2014: 105). Hidayet romanlarında da bu çeşitlilik görülmektedir. Kıbrıslı romanında mücahit Mehmet silahlı çatışmalara girer. Bir Şehrin İskeleti’nde Emin Akın siyasal İslam’ın kurumsallaşmış yapısının belediye başkanı adaydır. Hemen yukarıda Halit Ertuğrul’dan yapılan alıntıda ise Nurculuk hareketinin akli tebliğ metodu öne çıkmaktadır. İslamcılık siyasi konjonktür gereği konumlandığı yerin içeriğini belirlemektedir. Reformist, devrimci, silahlı, silahsız kapsamlarda mücadeleye girişilebilmektedir (Gürel, 2012: 408-409).

Hidayet romanları İslami değerler ve ilkeler doğrultusunda oluşturulmamış siyasal düzenlere ve siyasal ideolojilere karşı çıkar. İslam’ın toplumsallığı dışındaki bir ideoloji toplumsal refahın ve kalkınmanın sağlanması konusunda eksik olarak görülür. İslam’ın herhangi bir dışsallığa ihtiyacının olmadığı belirtilir ve İslam’ın çağın her türlü ihtiyacına cevap verebilecek bir yapısı olduğu düşünülür. Bu noktada yapılması gereken İslam’ı yaşamak, toplumsal alanda hâkim bir konuma getirmektir.

4.3. HİDAYET ROMANLARINDA GELENEKSEL İSLAM'A MUHALEFET

Hidayet romanlarında İslam'ın tam anlaşılabilmesi, İslami esaslara riayet edilmemesi, İslam'ın materyalist bir çizgi içerisinde yorumlanması, İslam ve din olgularından sadece şahsi ibadetlerin anlaşılıp, cemiyet nizamı ve İslam'ın toplumsallığının ihmal edilmesi gibi durumlar muhalefet edilen unsurlar arasındadır. Hidayet romanları bu noktada içeriden eleştirinin de yapıldığı çift yönlü muhalif eserlerdir.

Hidayet romanlarında İslam dünyasının içinde bulunduğu sosyolojik durum ortaya koyulur ve İslam'dan anlaşılması gereken noktalar öne sürülür. Kültür, ilim, toplum gibi konularda İslam dünyasının konumu tespit edilir.

“Minye’de annesi ve çevresi kültürsüzdü. Evlerinde kütüphane yoktu. İslâmiyet adına kendisine sadece “namaz sûreleri”ni ezberletmişlerdi. Muhitinde insanların kıymeti para ile ölçülüyordu. “Çok akıllı adam; çok para kazanıyor, işini iyi biliyor, becerikli birisiymiş, dükkânı birken iki yaptı” gibi sözlerle, asıl gayenin para olduğu anlatılmak isteniyordu.

Halbuki Abdullah okudukça İslâmiyetin kitaplarda kaldığını, Müslümanların bir sürü bid’atlar içinde yaşadığını anlıyordu. Kendisini tamamen ilme verdi” (İsmail, 2017: 18).

Hidayet romanlarında sadece şeklî bir hâl biçimini alan ibadet algısı eleştirilir. Ayrıca materyalist bir şekilde toplumsal hayatın yorumlanması dinin özüne yabancılaşma olarak algılanır. Müslümanların dünyevi olan ile ilgisinin dinî olanın önüne geçmesi veya dinî olanı çevrelemesi eleştirilir.

“Abdullah’ın annesi, akrabalarını tek tek gözünün önünden geçirdi. Hepsi işiyle gücüyle, eğlencesiyle meşguldü. İçlerinde Abdullah’a benzeyen yoktu. Hatta Abdullah ı haksız çıkarıyorlardı. “Kitap okuyacağına kitap ciltleseydi daha iyi para kazanırdı” diyorlardı. Daima camiden, cemaat dağıldıktan sonra, çıkması ile övünen Abdullah’ın amcası:

- *Camiler açık, hocalar va'z ediyor, daha ne lüzum var kitap okumaya, arkadaşlarını toplayıp ders yapmaya? Büyük sözü dinlemeyenin akıbeti budur, diyordu” (İsmail, 2017: 54).*

İslam’ın hurafeler ile birlikte yaşanması, İslam’ın geçmiş dönemlerindeki bilgi birikiminden ve epistemolojik yapısında faydalanılmaması Müslüman dünyasının problemlerinden olarak görülür.

“- *Dinimiz, çok yanlış bir şekilde, bütün yeniliklere karşıymış gibi gösteriliyor. İnsanlar, din adına birçok hurafelere inanmak durumunda bırakılıyor, öyle talebelerle tanıştım ki, cebirde, astronomide, tıpta dünyaca isim yapmış, İslam büyüklerinden haberleri bile yok. Musa İbni Şakir’den, el-Biruni’den, el-Râzi’den, İbni Sina’dan, Ebül-Kasım’dan bahsediyorum, garip garip bakıyorlar yüzüme” (Cilasun, 2014(c): 236).*

Müslümanların aksiyon ve ilmî mücadele içinde olmamaları ve bu mücadeleye karşı sindirilmiş bir bakış açısı içerisinde yaklaşmaları, hidayet romanlarında İslam toplumlarının geri kalma nedenlerinden biri olarak öne sürülür. İslamiyet muhtevasında eksiklikler taşımamaktadır. Fakat İslami yaşantıya tam olarak uyum sağlamayı başaramamış, yabancılaşmış Müslümanların hem kendilerine hem topluma hem de İslam algısına olumsuz etkiler yaptıkları ifade edilir.

“- *Halimiz içler acısı! Dinlisi de dinsizi de hepsi bozuk. İngilizlerdeki doğruluğu görüyor musun?*

- *Biz İslâmî bir hayat yaşamıyoruz; meyhane, kumarhane bizde; yalan, hile, rüşvet bizde; kan davası, cinayetler bizde; her gün gazeteler dolusu hadise... Şimdi sorayım, İsmimiz Müslüman olmasaydı da başka bir şey olsaydı, bunlara ilâveten daha ne yapabildik? Demek ki bizim ismimiz Müslüman. Kendimiz başka bir şeyiz. Ve bu halimizle İslâmiyeti lekeliyoruz” (İsmail, 2017: 113).*

Mehmet Efe Mızraksız İlmihal’de toplu hidayet söylemlerine sahip karakter İrfan’ın bireysel Müslümanlığa dönüşüm süreci ile İslami akımlara ve İslamcı

mücadele içerisinde olan karakterlere eleştiriler getirir. İslamcı karakterlerin zaman içerisinde sığıştıkları ve tekdüze bir seyir izledikleri vurgulanır.

“Derken, neredeyse birdenbire, bize dair daha önce fark etmediğim birçok şeyi fark eder oldum. Aslında hiçbirimiz diğerimizi tanımıyorduk. Aynı şeyleri düşünüyorduk, hepsi bu. Aynı şeyleri söylüyorduk ama aslında korkunç bir iletişim eksikliğimiz vardı” (Efe, 2016: 32).

“Yeni tanıştığımız bir insan, bir haftada her konuda ne düşündüğümüzü öğreniyordu. İkinci haftada konuşacak yeni bir şey kalmıyordu. İkinci hafta ve sonraki haftalar, yeni tartışma arkadaşıyla devam ediyordu. Ve konuştuğumuz birçok kavram, Türkçe değildi... Bunun gibi şeylerdi işte dikkatimi çekenler” (Efe, 2016: 32).

Mehmet Efe'den alıntı yapılan bu kısımda Müslüman'ı geleneksel ve pasif olandan sıyrın ve ona aksiyon kazandıran İslamcılığın zaman içerisinde kendisinin olumsuz bir gelenek hâline geldiğine dair veriler bulunmaktadır. Farkındalık, özgünlük gibi unsurların terk edilmesi ve İslamcılığın sabit bir konuma yerleştirilmesi sığılaşmaya neden olmaktadır.

Hidayet romanlarında, İslam'a materyalist ve dünyevi bir tutum ile yaklaşmak, ibadetleri şekli kalıplar içerisinde sokmak, kültürel konulara ağırlık vermemek, aksiyon içerikli bir İslam anlayışına karşı durmak, pasif bir İslam anlayışına sahip olmak, cemaat-tarikat yapılanmaları ile İslam'da bölünme ve ayrışmalara yol açmak, İslam birliğini zedelemek gibi konular İslami camiaya ve Müslümanlara içeriden yapılan eleştirilerin ana konularını oluşturmaktadır. Bu gibi durumda bulunan Müslümanlar muhalefet eksenini oluşturmaktadır.

“Müslüman!.. Bir sürü bid'atları din zannedip üzerine İslâmiyet yaftasını yapıştıran gafil!..

Müslüman! İslamiyeti kalbine ve mantığına bağlayıp, düşüncesini ve hislerini dine mal eden put!” (İsmail, 2014: 127).

Müslümanların içerisinde bulunduğu bu olumsuz durumlar karşısında, İslam'ın esasında bulunan diğerkâmlık ve toplumsallık ön plana çıkartılır. İslami değerlere riayet edilmesi durumunda toplumsal kurtuluşun gerçekleşeceği vurgulanır.

“- Hocam İslâmiyet’i bir tarif etsene. Amma benim anlayacağım gibi...”

- İslamiyet başkasını düşünmektir. Yani başkasının iyi olmasına çalışmaktır.

O da senin iyi olmana çalışınca her şey düzeler ve herkes iyi olur.

Şüpheli bir mizaca sahip olan zayıf, uzun yüzlü mahkûm itiraz etti:

- Mısırdaki herkes Müslüman, halbuki gâvurluk bizde demiştin; nasıl olur?

-Konserveleri düşün. Bir kutunun içi boşaltılmış ve çöplüğe atılmış. Fakat üstünde yine adı yazılı... Aynen böyle de içi boş “Müslümanlar.”

Bu Müslümanlar Kur’ân cevheriyle dolup onun ahlâkıyla ahlaklanınca İslâmiyet’in kurtarıcı bir din olduğu o zaman anlaşılacaktır.

İslâmiyet dünya dinidir. Dünyasını Müslümanca kurtaran, âhretini de kurtarmış demektir” (İsmail, 2017: 49).

Minyeli Abdullah’ın vurguladığı ahlak anlayışındaki bir Müslüman’ın, ahlaki şahsiyetini oluşturmak için dinî içeriği özümsemesi, benimsenmesi, dinî inanç, tutum ve davranışları içselleştirilmesi gerekmektedir (Şentürk, 2017: 108). İslam’ın bir bütün olarak yaşanmasının önemi, İslami söylemde ve hidayet romanlarında vurgulanan bir husustur. Eğer İslam’ın bütünleşik yapısı toplumsal hayatın her alanına hâkim olursa refah ve kurtuluş sağlanmış olacaktır (Eryarsoy, 1979: 18). Raif Cilasun’un Gafiller isimli romanının başına yazılan metinde, romanın “Müslümanların inandıkları gibi yaşamaları hâlinde ne denli mutlu olabileceklerinden kesitler” (Cilasun, 2014(c): 5) sunduğu ifade edilmektedir. Müslümanca yaşam ve mutluluk arasındaki doğrusal ilişki hidayet romanlarının bütününde gözlemlenen bir husustur. Artı değer üretmeyen geleneğin, Batıl inançların ve dine sonradan giren bidatların İslam’ın özgün ve evrensel muhtevasına aykırı nitelikler taşıması, Müslüman camiasının ise bu aykırılıklara meyil etmesi hidayet romanlarının muhalif ekseni içerisinde ele alınır.

4.4. HİDAYET ROMANLARINDA TOPLUMSAL HAYAT VE MUHALEFET

“İnsanlar nasıl bu kadar kolayca yaşayıp gidiyorlar? Milyonlarca hayat... HAYAT!.. Kesişiyorlar, geçişiyorlar, dövüşüyorlar, gülüşüyorlar... Televizyon seyrediyorlar, otobüslere biniyorlar, ayaklara basanlar "taksi tutsaydın" diyorlar, taksit ödüyorlar, çocuk yapıyorlar, çocuklarıyla gurur duyuyorlar, durmadan daha iyi bir evde oturmanın, daha çok mülkiyete sahip olmanın düşlerini kuruyorlar, "telefonu yokmuş, ay ne iğrenç bu zamanda telefonsuzluk!" diyorlar, aptalca şeylere gülüyorlar, "dişlerin çarpık kız, dişlerini yaptı" diyorlar... Nedir bunlar?

Kendimi bir türlü bu hayata ait hissedemiyorum” (Efe, 2016: 50).

Mehmet Efe Mızraksız İlmihal’de bu şekilde tasvir eder modern hayatı. Gündelik devinimler içerisinde, dünya merkezli ve maddeci bir hayat...

Boşluk romanında da içinde bulunulan çağın hastalıklı bir çağ olduğu vurgulanır. Medeniyetsizlik, edepsizlik, müstehcenlik, sapıklık, idealsizlik gibi olumsuzluklar cemiyete hâkim olmuştur (Yıldız, 2017: 289). Hidayet romanlarındaki karakterlerin geçiş dönemleri arasında modern hayat ile bilinçlendirilmiş, İslami hayat arasında karşılaştırmalar yapılır. İslami hayat öne çıkarılır. Toplum İslam’dan uzaklaştıkça yara almaktadır. Siyasi ve ekonomik uzaklaşmalar bozulmalara neden olmaktadır. Mızraksız İlmihal’de erken dönemleri ateşli bir İslamcı olan İrfan bu durumu şöyle dile getirir:

“Zaman kötü, diyoruz. Cahili bir toplum bu. Tağutun egemen olduğu bir ülkede ne yapalım? Sistem bozuk.

Bizi hep sistem bozuyor.

Bizi tağut parçalıyor. Cahili toplum bizi mecbur ediyor. Şartlar böyle... Ne yapalım yani?

Öyleyse tekbir!..

Haydi sistemi bozalım, düzeni yikalım, cahilî topluma tebliğ yapalım, bilinç açılalım, şuurlu Müslümanlar çoğalsın...

Nasıl olacak bu iş? Toplanalım, örgüt kuralım, vakıf kuralım, "İslami çalışmalar" yapalım, dergi çıkartalım, geceler, mitingler düzenleyelim, "inkılabi" gösteriler yapalım..." (Efe, 2016: 143).

Mızraksız İlmihal'de İrfan'ın erken dönemlerindeki toplu hidayet ve kurtuluş söylemi, hidayet romanlarındaki toplumsal refahın sağlanması konusundaki görüşler ile paralellik taşır. Bir Müslüman'ın yozlaşmış toplumsal ve siyasal düzeni yoluna koymak için her şeyi ile mücadele etmesi gerektiğine dair bir algı vardır.

Ahmed Günbay Yıldız'ın Yanık Buğdaylar isimli romanında toplumsal yozlaşma geleneksel kültürde olmayan öğelerin tercih edilmesi ile başlar.

"- Burası sadece çay satılan köy odası olacak ağalar... Size iyilik denilen şey yaramaz mı? Üçyüz elli evli Yeşildere'de bir çayevi olursa kötü mü olur?..

Birkaç cümlemin yerinde sıralanışı, her şeyi halletmeye kâfi gelmişti... Ancak, sonuç başlangıçtaki sözlerin tam tersine hizmet etti... Birkaç gün sonra iskambil kâğıdı, derken tavla, alışkanlık haline getirildi...

Oyunlar, önce zaman geçirmek için, sonra birer kilo üzümüne, birer kilo lokumuna sonra rakısına oynanmaya başladı..." (Yıldız, 1988: 14).

Ahmed Günbay Yıldız'ın Gurbeti Ben Yaşadım isimli romanındaki toplumsal yozlaşma da Yanık Buğdaylar'daki gibidir.

"- Emmin etti işte. Faizci Hüsnü. Kesir Hüsnü etti... Bir mecdiyenin faizi günde bir para diye diye. Haram bir alış verişle söndürdü ocağımızı. Tarlamızı, çayırımızı, günah bilmeden haramı tanımadan aldı elimizden. Kumar oynattı babama" (Yıldız, 1991: 13).

Toplumsal yozlaşmanın, İslam'da kabul görmeyen tutum ve davranışların baş göstermesi ile meydana geldiği vurgulanır. İslami olmayan fikirler ve bu fikirler üzerine inşa edilen davranışlar toplumsal ahlaki yapıyı bozar. Bir toplum içerisinde yaşayan bireylerin toplumsal ahengi sürdürülebilmeleri için toplumsal kurallara

uymaları gerekmektedir (Eryarsoy, 1979: 19). Hidayet romanlarında bu toplumsal ahenk İslami kurallara uyulması ile sağlanır.

“Dikçe, acındı. Yüzü ekşidi. Kaşları çatık çatıktı:

- Ana dedi... Şimdi harp topla tüfekte değil. Dünya bir fikir harbine başladı... Bak asırların değiştiremediği köyü, iki kötü fikir nasıl bozdu... İşte bu hareketler, harplerin en vahşisi, en alçağı, en şerefsizidir...

Bu köyde ahlâkın çöküşü için, faiz ve kumar, arkasından içki, yeter görülmüş... Başka yerlerde daha değişik şekillerde girer... Ve sonra nesiller, bu gizli emellerin kötü tohumlarına gebelik çeker... Bir gün en kötü şartlar altında doğum sancıları başlar ve doğurur... Tıpkı Yeşildere'de olduğu gibi...” (Yıldız, 1988: 154).

Tarihsel süreçteki bütün yozlaşmaların yaratılış gayelerine aykırılıktan, İlahi düzene aykırı tutum ve davranışlardan kaynaklandığı düşünülür.

“Ey dünün ve bugünün insanı! Bir soydan gelen insan. Sebayı, Uru, Uruku, Kaideyi, Medyayı, Kartacayı, Roma'yı kuran insan! Yaratanı bırakıp ihtirasına tapan insan! Şehirler kurdunuz, yollar yaptınız. İhtiraslarınız yüzünden, şeytana umanız yüzünden, desinler yüzünden birbirinize düştünüz. Kadınları soydunuz. Aldınız, sattınız. Üzümlü bozup şarap yaptınız. Yaradılışa aykırı gittiniz. Allah'ın düzenini atıp kendinizi harap ettiniz. Krallar, nazırlar, kavimleri birbirine düşman etti. Biri, diğerinin malını, kanını emmek istedi de birbirinizi biçtiniz. Korkuttunuz. Korktunuz. Şehirlerinizi surlarla çevirdiniz. Sonra ot gibi biçtiniz. Kellelerinizi de biçtiniz. Allah'ın adaletinden ayrıldınız, birbirinizi ezdiniz. Ekinlerinizi yok ettiniz, çöle çevirdiniz. Ey Asuriler, insan başlarından piramitler diktiniz. Sonra, saraylarınızı başkaları yere geçirdi. Ulusların gözyaşlarını içtiniz. Ey Nemrutlar, Firavunlar! İnsanları kul etmeniz için Allah'ın elçilerine işkenceler dizdiniz. Keyfiniz için, piramitler diktiniz” (Karatay, 2005: 158).

Hidayet romanlarında gayrimeşru ilişkilerinin kökeni Batı'dır. Batılılaşma ile birlikte gayrimeşru ilişkilerde artış meydana geldiği vurgulanır.

“Zikmond, kızının ve Osman’ın mahmur bakışlarından, olanları anlamıştı. Onlar için bu ayıp değildi; suç da değildi. Günah da değildi. Gençliğin tabii bir hakkı olarak telâkki edilirdi. Batıya açılan pencereden bu kirli ışıkların sızması tabii idi. Doğunun tertemiz ar ve namus anlayışı batının bu kirli havası ile tozlandı ve pislendi” (Cilasun, 2014(a): 56).

“Zikmond’un kapıyı açmasıyla kendilerini topladılar. Saat gecenin onunu çalıyordu. Vaktin nasıl geçtiğini anlayamamışlardı. Zikmond onlara çay hazırladı. Ekmek, peynir, yağ ve reçel çıkardı, taze yumurta haşladı, süt de ısıttı.

Birbirine âşık bu çifte güler çehre ile bakan Zikmont:

“Sevişmenin de bir hududu vardır. İfradı geçmemek şartıyla. Sonra bir buzağı vakitsiz aranızda girer, keyfinizi kaçıtır,” dedi.

Bu söze kahkaha attılar, babasının karşısında tekrar sarılarak öpüştüler. Bu yüz kızartıcı hayâ ve edep perdesini yırtan batı geleneklerine kapıyı açanlar hiç bir zaman Türklükten söz edemezler. Türk demek namus demektir. Hiç bir zaman batının rezaletlerini “Türküm” diyen benimseyemez” (Cilasun, 2014(a): 71).

Kimlik tanımlamaları üzerinden ahlak okuması hidayet romanlarının genelinde karşılaşılan bir durumdur. Batılı kimliğe ahlaksızlık yüklenirken Türk-İslam kimliğine ise ontolojik bir şekilde ahlaki fiillerin yüklemesi gerçekleştirilir.

Müslümanların birey ve toplum ekseninde tam olarak ilerleme sağlayamadığı hidayet romanlarında vurgulanan bir husustur. Bu durumun nedeni ise ilerleme ile Batılılaşma anlayışının bir tutulması sonucu siyasi ve sosyal yönelim hâline gelen Batılılaşmanın, toplumsal kültür ve yapı ile uyum sağlayamayıp, ikircikli bir toplum yapısı oluşturduğu öne sürülmektedir.

“Cehalet ve menfaat gibi iki direğe bağlanan gaflet salıncağında; bir Garb’a, bir Şark’a doğru sallanan bu aile...” (İsmail, 2014: 6).

Nilüfer Göle Türk modernleşmesi ile silinmek istenen ama tamamen silinemeyen Doğu birikimini ve ikircikli toplumu, Ayşe Çavdar ile yaptığı söyleşide, ailesinin hayat hikâyesinde yola çıkarak şöyle ifade eder: “Bozer Apartmanı’nda

oturuyoruz, İnkılap Sokak'ta yaşıyoruz, medeniyet tanımı oradan yapılıyor. Cumhuriyet eliti evet, ama onun taşıyıcılığını daha az yapıyor, bir yanıla hâlâ toprak aristokrati... Doğulu bir tarafı var. Ben babamı bu ikilemde taşıyordum, yaşıyordum, görüyordum. Bu ikilem, bir türlü yok edilemeyen öteki'nin, Osmanlı'nın iziydi... Babam Osmanlıca yazardı hep. Mesela buna ailede “hâlâ Türkçe yazmıyor” diye esefle bakılıyordu” (Aktaran: Çavdar, 2014: 21-22).

Modernleşme süreci sonrasında oluşan ikili yapı, iki tarafında karşıtlıklar üzerinden birbirlerini okuması neticesini doğurmuştur. Laik kesim, İslami kesimin değerlerine karşı mesafeliyken, İslami kesim ise modern değerleri özden sapma olarak değerlendirmekteydi. Hidayet romanlarında Batı ile olan münasebetler ve İslam geleneğinin bir arada olmasının bir çelişki ortamı doğurduğu ifade edilir.

“Mısır, fert fert cemiyet cemiyet ve müessesese müessesese bozulmuştu. Ne İslâmiyeti tamamen terk edebilmiş, ne de başka bir dine girebilmişti. Bu yarım yamalak işler bir bozuk düzen meydana getirmişti. Her düşünen, her gerçek mü'min bunun ıstırabını, içinin derinliklerinde hissediyordu” (İsmail, 2017: 156).

Batı ile olan münasebetlerin toplumsal alanda da taklitçilik ve şekli Batılılaşma olarak içselleştirilmesi sonucu Avrupa'ya adapte çabaları da şekli bir hâl almıştır. Giyim kuşam hatta yemek, içecek tercihleri bile Doğu, Batı ekseninde cereyan etmekteydi.

“Yemeklerde Altınbaş rakıyı sevdiğini biliyordu Ziya Bey. Kullanmadı bu kez. Buzlu İskoç viskisiyle yetindi. Hanımı, sağ kaburgalarının altında, kaç gündür sızı duyduğunu söyleyerek el sürmedi. Sevmezdi içkiyi. Vali karısı olarak Avrupai görünmek için yarı resmi toplantılarda pek az içerdi” (Karatay, 2011: 20).

Toplumsal yapının idealler uğruna şekillenmesi gerekirken eğlence, zevk ve sefanın öne çıktığı toplumsal ilişkiler eleştirilir. Toplumsal modernizasyon ve dönüşümün İslam ülkelerine olumsuzluklar getirdiği ifade edilir.

“Minye her haliyle değişmişti! Bir başka âlem, bir başka muhit olmuştu. Ahlaksızlık artmış, hatta veba mikrobi gibi sârî ve öldürücü bir hâl almıştı. Sakallı dedelerin, yaşmaklı ninelerin torunları randevu evlerinde yakalanıyordu. Dün İslamiyet’in hayat damarlarına suikast yapılırken malı için, canı için ses çıkarmayanlar, bugün torunlarını sefahat timsahlarının ağzında görerek cezalarını buluyordu. Kulüpler, varyeteler, barlar, evler ve eyler!.. Bir yanda sefahat muhitlerinde gününü gün eden gençlik, diğer yanda gözyaşları döken analar, babalar!..” (İsmail, 2017: 8).

Modern dünya ile birlikte toplumsal statülerin farklılaşması, itibar ve toplumsal mevkilerin odak değiştirilmesi ele alınır.

“Eğlence ve spor her şeyden üstün tutuluyordu. Şarkı söyleyenler, top oynayanlar, top temizleyenlerden üstündü. Hatta içki içip kumar oynayanlara ‘ilerici’ gözüyle bakılıyordu. Bir iş çıkınca oyunu bozmamak için, oyun oynamayana, içki içmeyene vazife yükleniyordu” (İsmail, 2017: 19).

Medeniyetin temsili olan şehirlerde, İslam kültür ve yapısında bulunan ilim, irfan, yardımseverlik, diğerkâmlık gibi toplumsallıkların yok olduğu, yozlaşmaların arttığı belirtilir. Şehirlerde meydana gelen idealsizlik ve gündelik hayat meşgalesine muhalefet edilir.

“Şehir yer yer kayınıyordu; çalışanlar, eğlenenler, gülenler, ağlayanlar, kalpazanlar, hırsızlar... Gündüz, “ekmek parası” için koşanlar, gece kahveleri, meyhaneleri, kulüpleri dolduruyordu. Akın akın, kadın, erkek, çocuk sinemalara taşıyor, geç vakit evlerine dönüyorlardı. Kahvelerin ve gazinoların harici hoparlörleri, dertleri tesbih tanesi gibi bestelerin teline diziıyor; bağıri yanıkların yanık türküleri, dertlilerin dertli şarkıları afaki dolduruyordu. Görünüşe göre derdi olmayan yoktu. Yalnız derdin sebebini araştıran yok denecek kadar azdı” (İsmail, 2017: 23).

Toplumsal yapıda meydana gelen bu yozlaşmaların giderilmesi, yeni reformlar ve siyasi süreçler vasıtası ile mevcut durumun iyileştirilmesi gibi

konularda söz sahibi olan, yeni bir toplum felsefesinin kurucu rolünü üstlenmesi gereken yöneticilerin de zevk ve sefa hayatına dalmaları toplumsal bozulmanın kaynaklarından biri olarak öne sürülür.

“Yuvası dağılan Minyelilerin hâli perişan halde iken, kral siyah taksisi ile Kahire sokaklarında cirit atıyordu. Ahlâk o derece bozulmuştu ki kralın yaptığı zinalar, kumarlar, içki alemleri yetmiyormuş gibi, kralın anası bile açıktan açığa bir oynaşını bırakıp, diğeri ile alemlere başlıyordu” (İsmail, 2017: 37).

Bürokratik mekanizmanın toplumsal yozlaşma olarak görülen olgulara karşı pasif bir hâl aldığı ifade edilir.

“Her ne kadar bu kulüpte “Kumar oynamak yasaktır” ve “Üye olmayanlar giremez” gibi yazılar mevcutsa da, kumar oynayanları yakalayacak, yani bu kulübü basacak dışarıda memur kalmadığından, herkes emin bir şekilde kumarını oynar ve üye olmayanlar da buraya girebilirdi” (İsmail, 2014: 45).

Bu noktada ideal sahibi ve toplumsal faydası maksimize olarak gösterilen bir karakter olan Abdullah vasıtası ile eğlence ve toplumsallık arasında gözetilmesi gereken denge unsuru açıklanır.

“Ona göre, eğlenceler memleket menfaatlerini zedelememeliydi. Çünkü memleketini çok seviyordu. Süveyş yüzünden İngilizlerin amansız düşmanıydı. İçki, kadın, kumar alemlerini memleketin menfaatleriyle bağdaştıramıyordu. Stadyumlar, sinemalar kafasına takılıyordu. Herkes zevke, sefaya dalmıştı; işin içinden çıkamadan düşünüyor, düşünüyordu” (İsmail, 2017: 17).

Toplumsal yargılar ile statüler arasındaki yabancılaşmış kanıların eleştirisi yapılır. Genel kabul gören fakat İslam’da yeri olmayan durumlara teorik ve pratik muhalefet edilir. Modernleşme bireylerin toplumsal hayata yönelik fikirlerinde değişikliklere yol açar.

“Hicran nişanın nasıl olacağını merak ediyordu. Müzik, dans olacak mıydı acaba? Tabii bütün hayalleri kursağında kaldı. Müzik bir yana, davetlilerin kadın ve erkek olarak iki kısımda ağırlandıklarını öğrenince “Hangi asırda yaşıyoruz?” diye mırıldanmaktan kendini alamadı” (Cilasun, 2014(b): 135).

Hekimoğlu İsmail ise bireylerin modern ile olan ilişkilerini eleştirir. Toplumsal hayata yerleşmiş ön kabuller İslami yaşantının önünde engeldir.

“Düğünde içki içilmesini istemedi. Kadın, erkek, ayrı salonlarda eğlendiler. Düğüne dair bazı bid’atları yıkmak istediye de pek muvaffak olamadı. Bu kadarını dahi fazla buluyorlardı. Bir memurun düğünü nasıl içkisiz, danssız olabilirdi? Buna, herkes şaşıyordu!” (İsmail, 2017: 20).

Huzur Sokağı’nda kadın ve erkeklerin birlikte sosyalleştikleri ve İslami olmayan fiillerin yapıldığı ortamların bireysel ve toplumsal yozlaşmalara davet çıkardığı vurgulanır. Huzur Sokağı’nda erkeklerle birlikte eğlence mekânına giden ve hayatında ile defa içki içip, bir erkekle dans eden Zeynep, gecenin sonunda kendisini çıplak bir şekilde konforlu bir evde bulur. Artık kirlendiğini ve kötü kadınlardan olduğunu düşünen Zeynep intihar eder (Şenler, 1996: 30-32). Kadın ve erkeğin toplumsal hayatta tutarsız ilişkiler içerisinde olması bu şekilde eleştirilir Huzur Sokağı’nda.

Modern olanın dans gibi faaliyetlerle özdeşleştirilmesi de eleştirilir. Modernleşmesinin şekli unsurlardan sıyrılıp, bilimsel ve felsefi arka planlar dâhilinde gerçekleştirilmesi gerektiğinin üzerinde durulur.

“Nedir dans dediğin, balo dediğin? Nikahsız çiftler arasında ellerin, bacakların, bedeninin değişik aralıklarla, değişik figürlerle birbirlerine hayvani zevklerle sürtünmesi. Toplu el ve beden zevki. Müzikli randevu. Sevimsiz bulduğun bu toprakları, meyva ağaçlarıyla süslemeyi, su kanallarıyla donatmayı düşünseydin iyi bulurdum, modern bulurdum düşüncelerini” (Karatay, 2005: 70).

Romanlarda ele alınan konulardan bir diğeri ise görsel ve yazılı basındaki müstehcen görüntüler ve yazılardır. Bazı gazetelerin satış arttırmak için kadın fotoğraflarını bastığı ve halkın ise bu tür davranışlara karşı herhangi bir tepki göstermediği ortaya koyulur.

“Bazı gazeteciler de ticareti, müstehcen kadın fotoğraflarında bulmuşlardı. Cahil halk da bu gibi gazete ve mecmuayı alıp, kendi sehvasını kendisi kuruyordu” (İsmail, 2017: 45).

İletişim araçlarında ahlaki kaidelerin ve geleneklerin vurgusunun yapılması istenir. Bu noktaya gelinceye kadar ise iletişim araçlarının kullanımı sakıncalıdır.

“Radyo ve televizyon programları; dinimiz ahlakımız, örf adetlerimiz hesaba alınıp yapıncaya kadar onları ya mühürlemeliyiz veya düğmesini çevirmemeliyiz” (İsmail, 2017: 122).

Cilasun iletişim kanallarının ahlaki kıstaslar üzerinden yayın yapmamasını ticari ilişkilerin pazarlanması süreci üzerinden eleştirir.

“Ticarette başboşluk almış başını gidiyor. En adi malların reklamı yapılıyor ki sanki ondan üstününü bulmak, imal etmek bile imkansız!” (Cilasun, 2014(b): 184).

Basın ve yayın konularında yapılan eleştirilere rağmen, İslami camianın roman türü ile geç tanışması gibi basın, yayın yoluyla aktif bir şekilde kendini ifade etmesi de geç olmuştur. Modern dünyaya ve yabancılaşmış sistemlere muhalefet edilirken, geniş ve kapsamlı organizasyonlar çerçevesinde topluma hitap etmek yerine, küçük çapta tebliğ metotları vasıtasıyla iman ve ahlak değerleri topluma aksettirilmeye çalışılmıştır. İslam’ın sivil yüzünün oluşturulması ve toplumsal alanda kendine özgün müesseselerinin var olmaması gibi nedenlerden dolayı, Müslüman karakterler iletişim kanalları karşısında pasif direnişe sevk edilirler. Romanlarda eleştirilen modern dünyanın toplumsallığı yerine ortaya koyulması gerektiği bariz bir şekilde belli olan İslami sivil alana ihtiyaç vardır.

“- Müstehcen sahneler var diye sinemaya gitmeyiz; yine aynı sebepten tiyatroya gitmeyiz; kadın erkek ayrı otururuz; pişpirik ve tavla oynamayız; balo yok, kokteyl yok, çay yok, plaj yok, bira yok, yok, yok, yok... Yasak, yasak!.. Ee ne olacak?..” (İsmail, 2014: 111).

Hidayet romanlarında sinema konusuna sürekli olarak değinilir. Sinemada ahlaksız filmlerin gösterime girmesi, ahlaki ve toplumsal faydası yüksek filmlerin oynatılmaması nedeniyle eleştiriler yapılır.

“Osman üçüncü sınıfa yükseldi. Sınıfın daima birincisi idi. Herkesin dostu ve sevgilisi idi. Dedikodulara karışmaz, kimseyi çekiştirmez, yalan söylemez, kötü lâf etmezdi. Delicesine oynayıp sıçramaz, kimsenin gönlünü kırmazdı. Daima hak’dan yana idi, sinemaya da gitmezdi” (Cilasun(a), 2014: 19).

Osman’ın ahlaki meziyetleri sonrasında sinema olgusunun zikredilmesiyle ahlak ile sinema arasında çelişkiler bulunduğu, sinemanın ahlaki olana yönelik karşıt konumda bulunduğu öne sürülür.

“Okuyana zararı muhakkak olan bir kitabın okunmasına cevaz vermediğiniz gibi açık saçık filmlerin neyi öğrettiğini şüphesiz bilirsiniz Kovboy ve gangster filmlerinde kahramanmış gibi gösterilen hırsız ve eşkıyaların çocuklarımız üzerindeki tesirlerini de şüphesiz takdir buyurursunuz. Sonra her kurulan yemek sofrasında bir içki bulundurulması ve içkisiz hiç bir dinlenme ve neşe alınmayacağına açıkça propagandasını yapan filmlerin zararlarının herhalde farkındasınız. Çok tutulan seks filmlerinin öğrencilerimize neleri öğreteceğini de şüphesiz anlarsınız. Buna benzer içtimâi hastalıkları ve ahlâksızlığı açıkça yayan bu sinema filmlerinin okunması zararlı kitaplardan farkı nedir. Onun zararlı olduğunu kabul ederken sinema filmlerinin bu kepezeliklerine ses çıkarmamak, insafsızlık olmaz mı? Dürüst bir eğitimle bağdaşır mı?” (Cilasun, 2014(a): 22-23).

Cilasun’un bir başka romanı olan Dinmeyen Gözyaşları’nda da sinema konusuna değinilir. Oğlum Osman’da vurgulandığı üzere sinemanın İslam ahlakı ile çelişmesi olumsuz tesirlere neden olur (Cilasun, 2014(b): 59).

Gafillerde hidayet sürecinin içerisinde olan Tevfik sinemanın muhtevası konusunda eleştiri yapar.

“- Ben sinemanın aleyhinde değilim ki. Ama kötü, iğrenç filmleri de alkışlayacak, ne güzel film, diyecek değilim herhalde!” (Cilasun, 2014(c): 86).

Hidayet romanlarında bireylerin ve toplumun farklı akımlar çerçevesinde ahlaki meziyetlerini kaybetmemeleri için aile kurumuna büyük önem verilir. Ebeveynlerin çocuklarının sosyal hayatlarını olumlu manada yönlendirmelerinde görevli oldukları ifade edilir. Geleneksel ve pasif aile anlayışı karşısında bilgili, bilinçli ve kontrollü bir aile yapısı öne çıkarılır.

“Mesut, kızını ilk mektepten sonra ev idaresini öğrenmesi için kız enstitüsüne vermişti. Sabah akşam enstitüye kendi götürür, kendi getirirdi. Aldığı dersleri ile okuduğu roman ve mecmualarıyla çok yakından ilgilenirdi! Ahlâkına ve hayatına zarar verecek, dini inançlarına zıt kitapları okumasına, müstehcen gazete ve mecmuaları almasına asla müsaade etmez ve evde bulundurmazdı” (Cilasun, 2014(a): 107).

“Beni yetiştiren ana babalar, vazifelerini gereği gibi yapamadıkları için boşluklar içinde çırpandım ve şu anda aranızda sürgün olarak yaşıyorum” (Yıldız, 2017: 202).

Toplumdaki aksaklıkların temelinde bilgi ve ideolojilerin idealist tutumlar çerçevesinde kullanılmamasının yattığı, eğitim sisteminin toplumsal faydası yüksek bireyler yetiştirmekte yetersiz kaldığı ifade edilir. Yozlaşmaların çözülebilmesi için İslami sivil alanın yanında İslami ilkelerin hâkim olduğu bir kamusal alan da gerekmektedir.

“Evet cemiyet yaralıydı; her gün gazete sütunlarını cinayet, hırsızlık, zina gibi haberler dolduruyordu. Hapishaneler tıklım tıklım dolup taşıyordu. Yeni yeni hapishane binaları yapmak gerekiyordu; bu binalar da o mahallin en büyükleri oluyordu. Eğer mahpuslar arasında bir istatistik yapılsaydı, okuryazarların

ekseriyette olduğu görülürdü. Hele hapse düşmeyen öyle memurlar var ki; onlar halkın gözündeki mahkûm olmuşlardı. Bu hâl, maarifin iflâsı demektir. Maarif ise iflâsını anlamayacak kadar ifna edilmişti. Neticede anlaşıldı ki, bütün günahların anası cehalet, kötü ideolojiye kullanılan ilimden çok daha iyi imiş...” (İsmail, 2014: 224).

Huzur Sokağı romanının ilk sayfalarındaki mekân tasvirleri, modern toplumsal hayatın karşısına çıkarılan, arzulanen toplumsallıkların üretildiği İslami bir kamusal alanı ifade etmektedir. Böyle İslami duygu ve düşünüş içerisinde oluşturulan mekânlar toplumsal refahın sağlanacağı yerlerdir.

“İslâm ahlâk ve yaşayışının topyekûn iflas ettiği şu bozuk cemiyet içinde bu sokak, tesanüd, teavün, ittihad, ittifak ve uhuvvetin âbideleştiği bir fazilet, bir asalet, bir şecaat otağı, kalpleri birbiri için çarpan fertlerden müteşekkil sarsılmaz bir aile ocağıydı...” (Şenler, 1996: 6).

Genel olarak İslamcı hareketler için asrısadet dönemi, Türkiye İslamcılığı’nda ise asrısadet dönemi ile birlikte, Osmanlı Devleti birikimleri müspet tarihsel referanslardır (Gürel, 2012: 407). Hidayet romanlarında İslami bir kamusal alan oluşturulması için Huzur Sokağı’nda yaşayan insanların sahip oldukları ahlaki meziyetlere sahip insanların var olması ön koşuldur. Bu ön koşul ise İslami birikim ve Osmanlı Dönemi referansları çerçevesinde gerçekleştirilmektedir.

Hidayet romanlarındaki toplumsal yozlaşmışlıklarla mücadele Mehmet Efe tarafından eleştirilir. İslamcı akımın toplumsal ve siyasal yozlaşmalar ile mücadele ederken öz değerlerine yabancılaştığı ve sisteme adaptasyonunu gerçekleştirdiği vurgulanır.

“Öğrendiğimiz her şey bir malzeme olup çıkıyor. Kitapları bilinçlendirmek için okuyoruz, insanları örgütümüze sokmak için bilinçleniyoruz, örgütümüz, kendimizden vazgeçmemiz için var.

Ama olmuyor! Yıkılmıyor namussuz! Elimize geçen, sadece bir sabit fikir, bir de sadece bizim anlayabildiğimiz ve tabii sadece kafalarımızda kıvranan bir dil. Ha

bir de bakıyoruz, yıkamadığımız sisteme kendimizi o kadar kaptırmışız ki, ona benzemeye başlamışız. Hörgüçten yiyoruz. Yalan söylüyoruz, iftira ediyoruz, kazıkıyoruz, dedikodu yapıyoruz ve hepsini kitabına da uydurmak zorunda kalıyoruz” (Efe, 2016: 143).

Mehmet Efe tarafından İslam’ın son derece siyasallaşması, toplu kurtuluş söylemlerinin gündelik hayatta başarısızlığa uğraması ve İslamcılığın bireylerin üzerine yüklediği siyasal ve toplumsal vazifelerin bireyselliği yok etmesi gibi meseleler eleştirilir.

“Siyasetten, kavgadan, zalimlerden başka, konuştuğumuz o kadar az şey var ki! İnsanın kendi dertleri de var. Mazlum zulümle, millet devletle sınıyanırken, tek tek her birimizin de sınıdığı şeyler var. Ama pek azımız bir diğerine dertlerini açacak kadar yakın. Bu yüzden çoğumuzun dertleri içini kemiriyor. İçi içini yiyor ve tüketiyor içi. Boş tencerelere dönüyoruz sonra: Çok ses çıkaran boş tencerelere!..” (Efe, 2016: 145).

“Bak abicim, ben başkaları için hayatımı malzeme toplayarak harcamaktan bıktım. Bir malzeme olmaktan da bıktım” (Efe, 2016: 149).

“Cennet özlemimiz, devlet ve iktidar özlemine nasıl dönüştü?

Allah’ın indirdikleriyle hükmetmeyi ne zaman "hükümet etmek" diye anlamaya başladık?” (Efe, 2016: 151).

“Ben artık düşmanlıklarımınla değil dostluklarımla var olmak istiyorum” (Efe, 2016: 155).

Toplumsal hayatın İslamileştirilmesi hidayet romanlarında önemli bir noktada bulunmaktadır. İslami değerler ile örülü bir toplum yapısının oluşturulması, yozlaşmaların ve arada kalmışlıkların giderilmesi son derece gerekli bir konudur. İslami ilkeler ve değerlerin şekillendirdiği kamusal ve sivil alan olumlaması hidayet romanlarında görülen başlıca hususlardandır.

4.5. HİDAYET ROMANLARINDA KADIN VE MUHALEFET

Türkiye’de kadın, modernlik ile ilgili endişeler üzerinden konuşulmaktadır. Çünkü bir medeniyet değişimi olarak Türk modernleşmesi geleneksel yapının ve geleneksel konumlanmaların karşısındadır. Bu geleneksel, dinî yapının simgesi ve kimliği konumunda bulunan, mahrem alanın somutlaşması olarak kadın; Türk modernleşmesinin ve karşıt İslami modernleşmenin öznelerindedir (Gürbilek, 2016(b): 29). İslam, Türk modernleşmesi ve İslami modernleşme gibi olgular kadının konumunu belirleyici niteliktedir. “Dinsel hareketler kadınlar için toplumda uygun bir konum ve buna eşlik eden bir kimliğin çerçevesini çizen bir bakış açısını birlikte getirirler” (İlyasoğlu, 2013: 43). Türk modernleşmesi ise ataerkil yorumlamalar ile kadına biçilen konumu yok etmek istemektedir. İslamcı söylem Türk modernleşmesinin temel muhtevası karşısında öz kimliğin öne çıkarıldığı bir yapıya sahiptir (Sarıbay, 1995: 111). Bu noktada hidayet romanlarında kadın konusu bir İslami bayrak mesabesinde ele alınır. Çünkü kadın kimlik göstergesidir. Kadına kimliğini veren tutum, davranış ve giyimidir.

“Abdullah, kitapçı vitrinlerinin önünde gezdi; müstehcen resimlere ve afişlerdeki kadınlara bakarak:

- Kadını satılığa çıkardılar, dedi” (İsmail, 2017: 130).

Hidayet romanlarının ve İslamcı akımların sahip olduğu toplu hidayet söylemi kadına ve erkeğe toplumsal roller biçer. Kadının toplumsal rolüne büyük önem atfedilir.

“Başörtülü kızlar da bacılarımdılar benim.

Uğrunda çabaladığım, düşünü kurduğum toplumun öncüleriydiler, anneleriydiler onlar...” (Efe, 2016: 16).

Hidayet romanlarında Türk kadınına kimlik veren unsurun İslami giyim olması, kadının İslami kıyafetler giydikçe Türk-İslam kimliğine bürünmesine neden olur. Moda, makyaj, açıklık gibi olgular yabancılaşma olarak algılanır.

“Antalya ile Burdur garında gördüklerini hayalleyip düşünüyordu. Garın kalabalığına her türden, her milletin insanı karışmıştı sanki. Kasıklarına dek açılmış kızlar, göz kapaklarına kadar fırça çekilmiş kadınlar... Bunların konuşmalarından anlıyordunuz ecnebi olmadıklarını. Hepsi Türk'tü ama değişik milletin insanları sanabilirdi yabancı bir göz” (Karatay, 2005: 69).

“En batak ve Avrupa kenti kadını gibi Osmanlıların eski Hıristiyan vatandaşlarına benziyorlardı” (Karatay, 2005: 69).

“Ninelerimizin mukaddes seccadesini ve başörtüsünü çöplük fareleri yedi. Mukaddesattan yana ne varsa çöplüğe atıldı. Artık âdi cam parçaları, elmastan üstün olmaya başladı. Düşündü ki mukaddesat; gidince, geriye ne kalır? İşte bugünün sokağa dökülen kadını budur.

Diplomalısı diplomasız, âlimi, cahili bir sıraya gelmiş: Modaya tâbi olmuşlar, zevklerin oltasına takılmışlar, sokaklara dökülmüşler, hepsi et yığını...

İşte aileden mektebe, mektepten bara uzanan gençlerin ferdi hürriyet girdabında, medeniyet teraneleri okuyarak batmaları ve dizini döven babalar analar..” (İsmail, 2014: 117-118).

Modernizmin ve kapitalist üretim ilişkilerinin kadın bedenini kullandığı, kadını bir araç konumuna getirdiği, modernizmin kadını müstehcenlik ve moda ile tasvir ettiği vurgulanır. Geleneksel ve kutsal örtünme biçimlerinin terk edildiği, kadının sokağa döküldüğü, özgürlük ilkesi çerçevesinde kadının modaya tabi kılındığı ifade edilir. Modern dünyada kadının özgürlük, moda ve müstehcenlik ekseninde özüne ve topluma yabancılaştırılmasına muhalefet edilir.

“- Siz kadını tanımayan bir zihniyete mi taraftarsınız?

Şaşkınlığını atamamıştı Mehmet. Birşeyler arar gibi bakınarak başladı.

- Kadınlığını kaybetmiş olanlar, kadınlık nutukları mı çekecek bize? Biz kadını haya anıtı olarak tanıyan; anne, bacı, eş olarak tanıyan, İslâmî ölçüler içinde etken tanıyan zihniyetin taraftarıyız.

- Kıyak dedi. Fikirleriniz kıyak.

Kızın sesindeki alayı ve vahşi zevki seziyordu. Zihniyetini doğru öğrenmeleri bakımından devam ettirdi konuşmasını.

- Biz kadınlardaki soyut güzellikleri soyup kasap dükkânlarındaki kuyruğuna kadar yüzülmüş çırılçıplak et manzarası haline getiren zihniyetin karşısındayız. Biz kadını bir şehvet aleti haline getiren, onu vitrinlere...” (Karatay, 2005: 86).

Kapitalizm varlığını gösterdiği her sektörde kadın bedenini bir araç olarak kullandığı İslami söylemde önemli eleştiri noktalarından biridir. Mesela reklam sektörü kimi zaman kadın vücudunu sömürücü bir noktadadır. Kadın aleyhine işlenen bu araçsallaştırma karşısında İslami söylem muhalif bir konumdadır (Bulaç'tan Aktaran: Kuvel, 2014: 119).

Bu noktada moda, örtünme gibi konularda İslami çizgiden çıkmayan karakterler yüceltilerek giyim, kuşam ve İslami fiiller üzerinden örnek kadın profili öne sürülür.

“Pazar günü İrfan Bey’ler ziyaretlerine, gelmişlerdi. Fatma da beraberlerinde idi. Fatma başına bir eşarp bağlamış, sırtında mantosu ve uzunca bir fistanı vardı. Bu haliyle sanki bir melekti. Ne yüzünde pudra ve allık vardı, ne de tırnaklarında oje” (Cilasun, 2014: 40).

“Tesettür içinde mekleşen kız Tûba’dan başkası değildi” (Yıldız, 2017: 85).

“Hilâl arkadaşları arasında fikir, kıyafet ve davranışları ile etrafına nurlar saçmaya devam ediyordu” (Şenler, 1996: 301).

“Üzerinde yine aynı sabahlık ve başında kendisine o çok yakışan yine aynı dantelalı beyaz örtü vardı... Elindeki Kur'an sayfeleri açık kalmıştı... Genç kız bu haliyle masallardaki peri kızlarını andırmaktaydı” (Şenler, 1996: 424).

Hidayet romanlarında kadına kimlik veren ve onu kutsallaştıran şey örtünmesidir. Fakat İslamiyet'te beden örtünmesi tek başına yeterli bir husus değildir. Aynı zamanda kadın takvalı bir yaşantıya da sahip olmalıdır. Kadının

manevi ve ahlaki yaşantısı İslami ilkelere uygun olmalıdır (Bulaç'tan Aktaran: Kuvel, 2014: 119). Hidayet romanlarındaki kadın karakterler ise örtünmesi, ahlaki ve maneviyatı ile örnek karakterlerdir. Minyeli Abdullah'ta Sevde, Huzur Sokağı'nda Feyza ve Hilal, Boşluk'ta Tûba bu doğrultudaki kadın karakterlerdir. Romanlardaki İslami kadın karakterler bütünleşik bir İslami kimliğe sahiptirler. İnanç, ibadet ve ahlak konularında hassastırlar.

Hidayet romanlarında kadının konumlandırılmasında şüphesiz ki İslamcı ideolojinin etkisi büyüktür. İslamcılık Türk modernliğinin cinsiyet rollerine karşı mesafelidir. Modern cinsiyet rolleri, tarihsel ve kültürel İslam birikimine aykırı olarak görülür. Bu nedenle İslamcılık açısından cinsiyet rolleri yeniden kurgulanmalıdır. Temel referans noktası ise İslam inanç esasları ve geleneksel yapıdır (Köse, 2014: 81-82).

Modern dünyanın kadını metalaştırmasına muhalif tutum ve davranışlarda bulunan karakterlere karşı, yabancılaşmış toplum karakterleri tepki gösterirler. Türkiye'de son derece siyasal bir konu olarak tesettür, özel ve kamusal alana yönelik tartışmaları da beraberinde getirmektedir. Sarıbay'a göre (1995: 50) "bireyin laik bir siyasal kültür edinebilmesi için, genelde "eski" kültürel öğelerin aile katında da dinselikten arınmış olması gerekmektedir." Bu noktada hidayet romanlarında modern ve yabancılaşmış yapıda oldukları vurgulanan aileler, laik söylemin özel hayattaki temsilcisidirler. Yabancılaşmış olarak öne sürülen karakterler örtünmenin geçmiş ile yeni gericilik ile bağlantısı olduğunu ileri sürerler.

"Uzun saçlarını tel tel taradı, onları itina ile bluzunun altına soktu. Bunu gören annesi homurdandı:

- Yine mi?.. Yine mi, başını örteceksin? Yine mi büyükannen gibi gezeceksin?.. Senden yana çok çile çekeceğim. Kızım gençsin, açıl, saçıl ki, görüp beğensinler.

- Ben satılık değilim anneciğim! Şu yeryüzünü bir pazar, kendimi de satılık bir meta olarak kabul edemem. Ve, her erkeğe de müşteri gözü ile bakamam" (İsmail, 2014: 203).

““Kızım inat etme. At o başındaki örtüyü. O çağdıışı elbiseyi çıkar. Zarar hepimize... O kafadaki gerici düşünceleri, silip, ‘Evet,’ de, gitsin.”” (Yıldız, 2017: 88).

Kadınların örtünme konusundaki talepleri hidayet romanlarındaki modern, Batılı karakterler tarafından hoş karşılanmaz. İslami kadınlar tesettür konusunda sürekli olarak zorluk çekmektedirler.

“Ne var ki Feyzâ hanımın hidayetinden sonra 5 vakit namaz kılışı ve örtünmek isteğişi imansız bir adam olan kocasını küplere bindirmiş...” (Şenler, 1996: 411).

Hidayet romanlarında örülen İslami karakter profili dinî inanç ve değerlerini her şeyin üzerinde tutar. Dünyevi zorluklar karşısında dinî değerlerini geri plana itmez.

“- Ben artık Müslüman bir kadına yakışır bir şekilde mazbut bir kıyafete girmeye karar verdim Selim...”

- Şuna aklımı kaçırdım desen daha iyi olmaz mı?

- Sen nasıl kabul edersen öyle olsun... Ama bilirsin, ben bir şeye karar verdim mi, eğer o iş doğruysa ve mantığıma uygun gelirse mutlaka yaparım. Yani bunu da yapacağım!..

- Ya ben müsaade etmezsem?..

- Sen (hâşâ) Allah'tan üstün değilsin ya!

- Ne demek istiyorsun yani?

- Basit... Bu hususta seni dinlemem. Beni karın olarak görmek istiyorsan, ya bunu kabul eder, bana istediğim gibi mazbut bir hayat yaşatırsın, veya...

- Evet veya?

- Veya boşanırız!” (Şenler, 1996: 142).

İlericilik ve gericilik yakıştırmalarının İslami değerlerden uzaklaşma ve İslami değerlere bağlılık üzerinden tanımlanmaları, hidayet romanlarında karşı

çıkılan bir husustur. Dinmeyen Gözyaşları'nda örtünme ve ilericilik konusuna şöyle değinilir:

“Bir kız, bir kadın başını örtmeye kalksa adı gericiye çıkıyor, plajlarda bikinileriyle sere serpe uzananlar da ilericiler, modern yaşayışın temsilcileri” (Cilasun, 2014(b): 184).

Örtünme konusunda yapılacak olan yenilikler Cumhuriyet Dönemi modernleşmesinin kapsam alanlarındandır. Kadın, modernleşmenin temsiliyetidir. Türkiye Cumhuriyeti elitleri modernleşme konusunda geleneğin etkisinden kurtulmanın büyük bir önemi olduğunun farkındaydı. Özellikle kadınların gelenek algısından ve tutumlarından uzaklaştırılması gerekmektedir. Türk kadınının statüsünde kökten bir değişiklik yapılması modernleşme için olmazsa olmaz bir koşuldur. Bu noktada örtünme fiilinden kadınların uzaklaştırılması için çeşitli söylemler yapılmakta, siyasalar uygulanmaktaydı (Ahmad, 2012: 108). İlerleyen süreç içerisinde tesettür konusu ülke gündemini çok fazla bir şekilde meşgul etmeye başladı. Kamusal alanda örtülü kadınların yer alması hoş karşılanmamaktaydı. Tedbir amacı olarak örtülü bir şekilde kamusal yaşamaya yasaklamalar getirilmekteydi. Türk entelijansiyası ve Türkiye siyasal, bürokratik kanatları örtünme konusunu özgürlükler ve haklar bağlamında ele almaktan ziyade laik rejimi tehdit eden isyancı bir girişim olarak değerlendirdi.

Nilüfer Göle tesettür konusuna dair Türkiye entelektüellerinin ötekileştirici ve dışlayıcı perspektifini şu şekilde ifade eder: “Ama kızları ciddiye aldığımda öfkeyle karşılandım. İnsanlar, “Bunları nasıl ciddiye alırsın? diyorlardı. Birkaç hoca, çok beğendiğim, sevdiğim arkadaşlarım çok ağır kelimeler kullandılar. “Bunları insan yerine koyup araştırma yapmak senin gibi Fransa’da yetişen birine hiç yakışmıyor” diyorlardı” (Aktaran: Çavdar, 2014: 69).

“Bugün derste, Cumhuriyet gazetesinin manşetine bakıp dişlerimi gıcırdatıyordum. Herifler bir de düşünce özgürlüğü filan derler. Bu memleketin basını ne kadar da iki yüzlü!”

Hele bunlar! Sen kalk, on yılda bir niye darbe oluyor, 12 Eylül, halka ve anayasaya rağmen oldu filan de; şimdi de kalkıp, başörtümüzle okumak istiyoruz diye yürüyen 100-150 öğrenci için, "Binlerce gerici, şeriat istemiyle yürüdü" gibisinden manşetler at! "Milli Güvenlik Kurulu, eylemleri yakından izliyor" türünden darbe davetiyeleri çıkart. İki yüzlüler!" (Efe, 2016: 49).

Medeniyet ve hürriyet vurgulamaları karşısında, iradi kararları doğrultusunda örtünmeyi tercih eden bazı kadınların toplumsal baskı gördüğü ve dışlandığı örnekler mevcuttur. Türk siyasal hayatının ideolojik kararları doğrultusunda birçok kadın tesettür meselesi yüzünden kamusal alandan dışlanmıştır. Hidayet romanlarında bu duruma karşı muhalefet çok sık bir şekilde dile getirilir.

"Genç kız evine giderken, arkasından birisi konuşuyordu.

- Devrimciyiz, deviririz, eviririz, çeviririz...

Sarhoş bir adam bu kelimeleri türkü şeklinde tekrarlayıp duruyordu. Fakat işin sonu sarpa sardı:

- Başörtüsü istemeyiz, çarşaf istemeyiz, medeniyiz, devrimciyiz, deviririz...

Başörtülü ve mantolu olan genç kızın içine korku düştü. Adımlarını hızlandırarak ilerideki kahvenin önüne yetişmek istedi. "Belki kalabalık kahvede bir tane Hak ve hakikati seven olur" diyordu.

Daha, kahvenin önüne gelmeden sarhoş, genç kızın eşarbından tuttu ve çekmeğe başladı:

- Örtmeyeceksin, devrimlerimizi beğenmiyor musun?.. gibi sözler sarfediyordu" (İsmail, 2014: 220).

Huzur Sokağı'nda da Müslümanların ötekileştirilip, dışlanmaları eleştirilir. Muhalefet, ötekileştirici ve dışlayıcı fikirlere karşıdır.

"Kadınlarının namusu, iffeti ve örtüsü için düşmanlarla asırlar boyu kıyasıya çarpışmış olan kahraman ecdadımızın, şehadet kanları ile sulayarak bize yadigar olarak bıraktıkları bu vatan topraklarında şehitler yatağı bir İslam beldesinde dinin emirlerine riayet ettikleri için, başı örtülü, kalbi imanlı müslümanlar olarak Moskof

mezalimine eş bir zulüm ve hakarete maruz tutulup, kendi öz diyarlarında, birer esir, birer üvey evlat muamelesi görmeye alışacağız çaresiz” (Şenler, 1996: 306).

Başörtüsüne karşı toplumsal, siyasal ve kamusal alandaki ön yargılar uzun yıllar boyunca süregeldi. Devlet başörtüsü konusunda yapıcı olmaktan ziyade ötekileştirici bir tutum takındı. Göle, dönemin Yükseköğrenim Kurulu tarafından düzenlenen ve başörtüsü konusunun tartışılacağı bir toplantıya katılımı sonucu, başörtüsü karşısındaki dışlayıcı tutumu şu şekilde ortaya koyar: “Türbanla kalaşnikof aynı şey gibiydi adamların gözünde. Hiç abartmıyorum. Elimize türbanın ne kadar büyük bir İslami terör tehlikesi barındırdığını ve kabul edilemeyeceğini söyleyen bir rapor tutuşturdular. Çok üzülmüştüm, izzet-i nefsimi çok dokunmuştu. Beni çağırdılar, ders verdiler ve çıktım. Belki asıl yapmak istedikleri gözdağı vermektir” (Aktaran: Çavdar, 2014: 131). Başörtüsü bu topraklarda asırlar boyu devam eden bir alışkanlık temelinden kaynaklanmak üzere bir kimlik olarak kabul edilmektedir. Bu kimlik, kişilik ile bütünleşmekte ve bireysel, kültürel, dinî yansımaları içermektedir. Başörtüsü bu muhtevanın dışında uzun yıllar boyunca rejimi tehlikeye düşüren, onun değerlerine isyan eden bir algıya muhatap kılınmıştır (Sifil, 2010: 135).

“Ben de eyleme katılmak üzere okuldan çıkıyorum. Birden kapıdaki polislerle tartışan bir başörtülü dikkatimi çekti.

“Girip kaydımı donduracağım,” diye rica eder gibi konuşuyor kız. Polis de mahcup mahcup, “Yasak dediler bacım. Bizi zor durumda bırakma!” diyor.

Öteki polis ise bağılıyor, “Kızım git, başımızı belaya sokma! Okuyacaksan doğru dürüst oku. Ne o öyle, öcü gibi? Kimse sana açık saçık giyin demiyor. Biz de Müslümanız. Biz kızlarımızın başına böyle bir bez dolayıp çağıdışı yapmıyoruz diye bizim kızlarımız fahişe mi?” diyor.

Başörtülü de “Bakın, sizin kızınız beni ilgilendirmiyor. Allah bana başımı örtmemin daha iyi olduğunu söylüyor, ben de O’nu dinliyorum...” diyor.

“İyi öyleyse,” diyor polis, “Allah kurtarsın...”” (Efe, 2016: 18).

Başörtüsünün kamusal alanda kullanılması konusundaki yasaklamalar İslamcı mücadelenin en önemli safhaların bir tanesini oluşturmaktadır. Başörtüsü kimlik ve semboldür. Kadına ve erkeğe toplumsal roller biçmektedir.

“Başörtüsü yasağı sıraları... Biliyorsunuz...

Ya inandığınız şeyler ya da okulunuz demişti devlet. Ya inancınız, yani ikinci sınıf vatandaş olmak; ya da inancınızı terk ederek okulunuz...

Hepimiz kenetlenmiştik. Hatta hiçbir zaman olmayacak kadar, halk da yanımızda yer almıştı.

Okuduğumuz, biriktirdiğimiz her şeyi pratize etmek, eyleme geçirmek için bir fırsat olmuştu bu yasak.

Protestolar, eylemler, forumlar, tartışmalar, nutuklar, toplantılar, dilekçeler, tutuklanmalar, mahkemeler, gazeteler, dergiler filan...

Biliyorsunuz işte...

Adeta can havliyle yapışmıştık başörtülerine kızların. Bayrak olmuşlardı, slogan olmuşlardı, sembol olmuşlardı; namusumuz, umudumuz, ebedî kurtuluş vesilemiz olmuşlardı” (Efe, 2016: 17).

Başörtüsü konusu Türkiye’de son derece siyasallaştırılmış ve uzun yıllar ülke gündemini meşgul etmiştir. Kamusal alana yönelik olarak yasaklanmaları tepkiler, muhalif hareketler izlemiştir. Başörtüsü laiklik çerçevesine aykırı bulunmuş, yasaklanmış, İslami kesimler tarafından ise bir bayrak simge konumuna getirilmiştir. Nilüfer Göle’ye göre başörtüsü sadece kamusal alanı ilgilendiren bir konu değildir. Başörtü yasağı kadınların özel hayatına da doğrudan bir müdahale konumundadır. Göle, başörtülü kadınların daha iyi yaşam standartları için eğitim almak ve kamusal alanda örtüleri ile birlikte varlık göstermek istemelerini normal ve sıradan bir durum olarak nitelendirir (Aktaran: Çavdar, 2014: 7-8).

Mızraksız İlmihal’de ise başörtüsüne yüklenen derin muhtevalar karşısında konunun kişisel bir tercih, ötekileştirme vasıtası olma dışında bir hürriyet talebi olarak algılanması gerektiği eleştirisi yapılarak çift yönlü bir muhalefet yapılır.

“Herkes bize bakıyor. Herkes bizi konuşuyor. Gazetelerin objektifleri, o iğrenç bir şekilde sübjektif olan objektifleri üzerimize çevrili! Başörtülerimiz; iktidarın, muhalefetin, basının, solcunun, sağcının, burjuvanın, işçinin, köylünün, memurun, amirin; hepsinin dikkatle baktığı bir şey oldu. İnsanlar bizi anlatıyor, militanlar bizi bayrak yapmış, ağabeyler, ablalar bize kaderler çiziyor.

Stratejilerin, taktiklerin, komploların, hesapların amacı ya da nesnesi olduk! Gerçek olamaz bütün bunlar! Sıradan bir insanım ben! Ama bütün bunları bilerek nasıl yürürüm sokakta, nasıl otururum, nasıl kalkarım, içimden gelerek nasıl konuşurum ya da gülerim?

Korkunç bir şey bu!

Bugün kızlar tuvaletinde başörtümü düzeltmek için çıkarttım. Aynada, okulun atmosferi içinde, gün ışığında seyrettim kendimi. Başımın üzerinde topladığım saçlarıma, kulaklarıma baktım. Etrafımdaki diğer kızlara baktım...

Dehşet içindeydim! İkiye bölündüğümü hissettim. Ellerim titreyerek yeniden örttüm başımı...” (Efe, 2016: 43).

Modern dünyadaki kadının İslami bir hayatı benimsemesi ve buna binaen sosyal gelişmesini sağlama istekleri karşısında toplumsal ötekileştirmeler olduğu ifade edilir.

“Erkeklerle müsavi oldukların iddia eden kız talebelerin ekserisi, din ile meşgul olmazken, bunun da istisnası çıktı ve bir kız, “Ben kapanmaya taraftarım” diyerek, onların tabiri ile, bayrak açtı. Sadece bununla da kalmadı; Mehmed Akif’i ezberledi. Fatıma, Hatice (r.a.) gibi büyük ve meşhur sahabiyeleri kompozisyonlarına mevzu yaptı ve kısa zamanda, “Sevgi’yi de kaybettik” dedirtti” (İsmail, 2014: 30).

Hidayet romanlarında modern kadın tanımlamalarına karşı muhalefet edildiği gibi geleneksel olarak vurgulanmış kadın tanımlamalarına da karşı durulur.

“Zaten kadıncağız, oğluna bir kız ayarlamış. Ben alacağım, benim gelinim olacak” deyip kimseye vermiyordu. Kızı ile uzaktan akrabalıkları da vardı. Kız dindardı, evine bağlıydı. Birkaç sûre ezberlemiş ve ilmihal okumuştur. O günkü anlayışa göre bildiklerine iki - üç tane de İlâhî ekleyince “ondan âlim kız yok”tu.

Abdullah kızı tanıyordu. Askerlikten terhis olunca kızın annesini ziyarete gitmiş ve akrabalarında o kızı görmüştü. Kızın ebeveyni de dinine bağlıydı; Fakat bu bağlılık sathî kalıyor, ibâdet (maalesef) bir şekil olarak yapılıyordu” (İsmail, 2017: 20).

İslami kadın tanımlamasında pasif bir halde bulunan, kulaktan dolma bilgilerle yetişmiş ve modern dünya ile kendine yabancılaşmış kadın tanımlamalarına karşı çıkılır.

“- Pekiii. Ağabey evlenmek istiyorum, ne dersin?

- Evlen. Lâkin; evvela dindar bir kız almalısın. Sonra biraz kitap okumuş ve mürekkep yalamış olsun. Şimdikiiler çeyiz hazırlamakla meşgul. Sen mala değil, imana ve ilme bak. Sonra kızla (annesinin babasının yanında) konuş. İslâmî bir kıyafette gezecek, İslâmî olmayan yerlere gitmeyecek. Evine misafir gelecek. Sohbet edip, kitap okuyacaksın. Ve âlimlerin meclisine gidip ilim öğreneceksin. O bunlara mâni olmayacak. Asgarî geçim şartları içinde geçinecek, gerisini İslamiyetin istediği yere vereceksiniz, ibadet edecek, kitap okuyacak, öğrendiklerini kadınlara anlatacak.

- Desene ağabey “evlenme!”

- Hayır, bulursun, Allah’ın ne güzel kulları var. Erkeğin de iyisi vardır, kadının da. İdealist erkek olduğu gibi, idealist kadın da vardır. Evlendikten sonra kadını mutfağa ve beşiğe mahkûm etme!” (İsmail, 2017: 84).

Huzur Sokağı’ndaki Şükran, Minyeli Abdullah’ın tarif ettiği kadın tanımlamasının bir misalidir. Abdullah’ın eşi de örnek bir İslami karakterdir.

“- Bilâl, bak ne düşündüm, biliyor musun evlâdım? dedi. Şükran açılmamış ve koklanmamış gonca gibi bir kız... Terbiyeli, hamarat ve en mühimi tam senin istediğin gibi mazbut giyimli, kapalı ve imanlı bir genç kız. Hani demek istiyorum ki, tam sana göre” (Şenler, 1996: 54).

“- Kadın bizlere Allah’ın emanetidir. Aleyhinde bulunmak bu emanete hıyanettir, lehinde bulunmak da edebe muhalif!

Asırlar boyu kadın ihmal edilmiş, cahil kalmış. O, mutfağa, beşiğe mahkûm olmuş. Bu büyük hatanın cezasını bizler ve evlâtlarımız çekiyor.

Bugün, bir kısım kadınlar zevk aleti olmuş. Diğer kısmı ise ev bark kurmuş. Evli kadınlar sert bir yay gibi iki ucu ortaya; yani sağcı ve solcu erkekleri sıfır noktasına doğru çekip onları da kendileri gibi fikirsiz, gayesiz etmek istiyorlar. Biz onları bu hâle getirdik; onlar da bilmeyerek intikam alıyorlar.

Kızlar bütün tahsillerini kız mekteplerinde yapmalıdır. Kız üniversiteleri açılmalı. O zaman kızını mektebe veren çok olur. İctimaî hayatta kadın erkek ayrı çalışmalı. Meselâ kadınlar örme işlerinde veya ilkmektep muallimesi olarak çalışabilirler. Bir kadın, erkek patronun veya müdürün idaresine verilmemelidir” (İsmail, 2017: 56-57).

Eve mahkûm kadın tanımlamasına ve ideali olmayan, moda ve zevk peşindeki kadın tanımlamalarına karşı çıkılır. Hidayet romanlarında vurgulanan kadın, eğitilmiş, okuyan, ilme önem veren, İslami tebliğ yapan, diğerkâmlığı yüksek, idealist, aktif bir İslami kadındır. İslami kadının toplumsal alandaki sınırları ise yine İslami prensipler tarafından belirlenir. Kadın ve erkeğin birlikte kamusallaşmasına karşı çıkılır.

“ - Hey gidi hey... Bir zamanlar bu tramvayların ön tarafları kadınlara aitti. Kadınların erkeklerin oturacakları yerler bir perde ile ayrılırdı” (Cilasun, 2014(b): 120).

Hidayet romanlarındaki aktif, idealist, mücadeleci kadın tanımlaması Mızraksız İlmihal’de Nurhan aracılığı ile eleştiriye tabi tutulur. Kadının son derece siyasallaştırılması eleştirilir.

“Bana bir savaşçı olmam gerektiğini, bir gerilla olmam gerektiğini, dünyayı değiştirecek, her şeyi kökünden değiştirecek bir savaşın yükümlülüğünü yükleyen cümleler. Kapaklarında: Göz çukurları morarmış, kaşları kalın ve çatık, çarşaflarının alın kısmının üstüne Kur'an'dan savaş ayetleri yazılı kırmızı bantlar çekilmiş, ağızlarıyla dehşetli bir isyanı haykıran, ellerinde kalaşnikoflar olan kadın resimleri var.

Şehid olan, kurşunlara koşan, çocuklarının ve yakınlarının parçalanmış cesetleri başında gururla coşku duyan kadınları tasvir eden cümleler...

Bütün bu cümleler benim için mi? Küçüğüm ben. Zayıfım. Bir kızım ben. Ben bir kızım... KIZ...” (Efe, 2016: 48).

İslami ve toplu hidayet söyleminin peşinde olan karakterler üzerinde savundukları fikirlerin ve toplumun baskısı vardır. Romanlardaki İslami karakterler İslam'ın değerlerine aykırı bir şekilde hareket edemezler. Sahip oldukları İslami kimlik toplumsal hayatları baştan sona ilgilendirir. Kadın ve erkek ilişkilerinin çerçevesi çizilidir.

“Parklarda, pastanelerde oturuyoruz. Etraftakiler, Müslümanlar hakkında yanlış şeyler düşünmesinler diye, parmağıma gümüş yüzük takıyorum. Ayrılırken çıkartıyorum tabii” (Efe, 2016: 29).

Kadın ile erkek arası ilişkiler İslami boyutta olmalıdır. Gayrimeşru bir hâl üzere olan ilişkiler tasvip edilmez. Mızraksız İlmihal'de erken dönemi toplu hidayet söylemleri ve mücadeleleri ile dolu olan İrfan'ın evlilik ile birlikte kadının ve erkeğin üzerindeki toplumsal rol tanımlaması hidayet romanlarının konu ile ilgili genel çerçevesini yansıtmaktadır. İslami mücadele içinde olan kadın ve erkek...

“Yalnız kaldığımda, Nurhan'ı bütün düşlerimin, ideallerimin ortağı yapıyorum. Birleşeceğiz.. Bir "vahdet" olacak bu yani. Çocuklarımız olacak. Onlara Allah'ı öğreteceğiz. Bir sürü kitabımız olacak. Abone olduğumuz dergileri kapıdan o alacak. Ben bir yayınevinde çalışacağım. Akşam eve geldiğimde, Nurhan'ın eve apartmandaki bütün kızları davet ettiğini, onlara Allah'a inanmanın gereklerini anlattığını göreceğim. Birlikte namazlar kılıp, dualar edeceğiz. Eylemlere giderken duayla uğurlayacak beni. Hapse girdiğimde beni bekleyecek” (Efe, 2016: 30).

Hidayet romanlarında erkek ile kadın arasındaki iş bölümü konusu, gündelik hayatın işleyişinde kadın ve erkeğin rolü gibi konular karşısında da muhtelif durumlara karşı muhalefet edilir. Erkekler veya kadınlar hangi toplumsal konumda olursa olsun mevcut görevlerini ihmal edecek yozlaşmalar içerisine girerler ise toplumsal dengelerde bozulmalar olacağı belirtilir.

“Halk iyice uyuşmuştu. Şuursuzluğu kadar basit bir miskinliğe teslimiyet göstermişti. Böylece güç işler, erkeklerin üzerinden sıyrılıp, kadınların omuzlarına yüklendi... Erkekler o miskinhanenin, değişmez bekçileri ve kumarbazları olurken,

kadınlar çile dolu bir nöbeti göz yaşları ile devraldılar... Burkulan dillerde bedduaların her türlü döndü... Gözü yaşlı kadınlar sırtlarında çocuklarla tarlaya giderlerken, köye kötü tohum ekenleri bildi... Bildi de, onları hep nefretle anar oldu” (Yıldız, 1988: 15).

“Hidayet romanlarında günah en çok kadına yakıştırılır” (Akçay, 2012: 11) fakat Yanık Buğdaylar’da erkekler toplumsal yozlaşmanın merkezindedir. Diğer hidayet romanlarında modern ve yabancılaşmış kadına yapılan vurgu Yanık Buğdaylar’da erkekler üzerinden yürütülmektedir. Topluma sonradan girmiş ahlaki ve İslami olmayan fikir ve davranışlar cemiyet nizamını bozmaktadır.

“Tarladaki buğdaylar sapından sararmış... Kızgın güneşin altında boyunlarını bükmüş yanarlarken, erkekler karısını, kızanını tarlalara bırakmış kendileri kumar ve fitne peşinde gezer olmuş... En kıymetli vakitler bu çatının altında ziyan olup gitmiş... Tavla ve iskambil kâğıdına, kadehlerdeki akıl durduran zehirlere hayat bağlamış, böyle bir milletin sonu, esarettir” (Yıldız, 1988: 186).

Hidayet romanlarının kadın konulu muhalefeti iki kısımda oluşmaktadır. İlk olarak kadının metalaştırılması ve modern değerler ile birlikte İslami kimliğe yabancılaşması eleştirilir. İkinci olarak geleneksel, şeklî bir İslami anlayışa sahip kadın profili eleştiri konusudur. Hidayet romanlarının kadını; İslami mücadele içerisinde olan, ilim sahibi, kamusal alanda İslami ölçülere göre var olan bir “anne” profilidir.

Çalışmanın dördüncü ve son bölümünde hidayet romanlarındaki muhalif yapı ortaya koyulmuştur. İslamcı ideolojinin birikimlerinden beslenen hidayet romanları Türk modernleşmesinden geleneksel İslam’a, kamusal ve bürokratik yozlaşmalardan kadın tanımlamalarına, modern toplumsal hayattan siyasal ideolojilere kadar varan geniş çapta muhalefet unsurlarını kurguları içerisinde barındırmaktadır. İslamcı muhalefeti hidayet romanları üzerinden okumak mümkündür.

SONUÇ

Muhalefet teorisi, muhalefet nedenleri ve muhalefet çeşitleri kapsamında ele alınabilir. Karşı duruş, farklılık ve farkındalık ekseninde gerçekleştirilen muhalefet, toplumsal her alanda kendisini gösterir. Siyasal anlamda muhalefet ise iktidar ve ideoloji ekseninde gerçekleştirilen karşı konumlanmayı ifade eder. Siyasal muhalefet dinî inançlar, fikirler çerçevesinde yapılabilir. Mesela Türkiye’de tesettür konusu üzerinden dinî söylem muhalefet argümanlarını geliştirmiştir. Etnik nedenler vasıtası ile de muhalefet gerçekleştirilebilir. Karşıt olarak tanımlanan kimlikler, azınlık gruplar, sosyal ve siyasal hakları için muhalefet hareketleri içerisinde olabilirler. İdeoloji bir diğer muhalefet etme nedenidir. İdeolojik hareketlerin muhtevalarında bulunan siyasal, ekonomik, sosyal içerik farklı bir ideolojinin hâkim olduğu siyasal coğrafyalarda eleştirilebilir. Güncel siyaset kaynaklı, süreli olarak yapılan muhalefet ise dönemsel hükümet uygulamaları karşısında konumlanır. Mesela kamu çalışanlarının mesai saatleri ile ilgili bir yasa tasarısı muhalif tepkiler ile karşılaşabilir.

Muhalefet etmenin farklı çeşitleri ve sınıflandırmaları bulunmaktadır. İlk olarak anayasal olan, anayasal olmayan siyasal muhalefet kapsamında, girişilen hareket, fikir, eylem veya müessese anayasaya aykırı olabilir ya da olmayabilir. Çünkü anayasal muhalefet ülkeden ülkeye, siyasal kültürden kültüre değişebilmektedir.

Yapısal muhalefet siyasi yapıya, sosyoekonomik düzene, hükümet siyasetlerine karşı değişiklik arzusu içerisindedir. Mevcut yapıda bütünsel veya kısmi değişiklikler istenir. Yapısal olmayan muhalefet ise hükümet değişikliği veya siyasi uygulama değişikliği ister. Mesela yapısal olmayan bir siyasi parti iktidara gelme arzusu taşır. Amaçları bu doğrultudadır.

Parlamento içi muhalefet siyasi partileri teşkil eder. Siyasi partilerin parlamentoda temsil edilip, edilmeme durumuna göre parlamento içi muhalefet kapsamına farklı bakış açıları olsa da, her siyasi partiyi parlamento içi muhalefet kapsamına dâhil etmek mümkündür. Çünkü siyasi partiler iktidara gelmek

arzusundadır. Bunun yolu ise seçimlere katılıp, parlamento da temsil imkânı kazanabilmekten geçer.

Parlamento dışı muhalefetin kapsamı çok geniştir. Bireylerden, kitlesel gruplara kadar parlamento dışı muhalefet yapılabilir. Siyasi parti dışı muhalefet etme biçimleri parlamento dışı muhalefet kapsamına girer. Sendikalar, aydınlar, azınlıklar, öğrenci hareketleri, kadın hareketleri, kitle iletişim araçları, medya, basın-yayın faaliyetleri, baskı grupları ve edebiyat muhalif bir içeriğe sahip olursa parlamento dışı muhalefet kapsamına dâhil edilebilir. Bu çalışmada edebî bir tür olan romanlar vasıtası ile muhalefet incelemesi yapılmıştır.

Türkiye’de Batılı bir ürün olarak roman, Tanzimat Dönemi itibari ile kaleme alınmaya başlanmıştır. Tanzimat Dönemi, Meşrutiyet Dönemi, Millî Mücadele Dönemi ve erken Cumhuriyet Dönemlerinde Türk romanının muhtevası toplumsal içeriklidir. Sosyal ve siyasal konjonktür Türk romanının toplumsal içeriğinin belirlenmesinde etkili olmuştur. İktidar, muhalefet gibi kavramların toplumsallığın sınırları içerisinde icra ediliyor olması, roman türünün de muhalefet eksenli bir içeriği sahip olmasına neden olabilir. Hidayet romanları olarak ifade edilen İslami tebliğ ve kimlik romanları toplumsallık sınırları içerisinde, İslami muhalefetin yapıldığı edebî ürünlerdir.

İslamcı hareketin edebiyat alanındaki içerikleri olarak romanlar, fikirleri ve eylemleri yüzünden kapatılan İslamcı partiler gibi anayasa dışı olarak algılanmıştır. Romanlardaki İslami toplum tahayyülü Türkiye Cumhuriyeti’nin laik karakterine karşı bir konumlanma olarak anayasa dışı muhalefet kapsamında yorumlanacağı gibi, demokratik özgürlükler ve fikrî haklar çerçevesinde anayasal muhalefet hareketleri olarak da ele alınabilir. Hidayet romanlarının çerçevesinde yer alan siyasi yapıya, toplumsal alana ve hükümet siyasetlerine yönelik olan değişiklik arzuları, hidayet romanlarını yapısal muhalefet kapsamına dâhil eder. Hidayet romanları parlamento dışı edebî muhalefet kapsamına dâhil olmakla beraber, İslami aydınlar tarafından ortaya koyulması nedeniyle aydın muhalefeti olarak da değerlendirilebilir. Roman kurguları içerisinde yer alan öğrenci hareketlerine yönelik söylemler ve İslami kadın öncülmesi gibi vasıtlar, İslamcı ideolojinin parlamento dışı muhalefet alanı olarak

öğrenci ve kadın hareketlerine dair veriler içerdiğini ortaya koyar. Son olarak yazıldıkları dönemde geniş kesimlere ulaşan ve yüzlerce baskı yapan hidayet romanları, dönemin erişilebilir kitle iletişim aracı olan romanlar özelinde, basılı iletişim ürünleri olarak muhalefet kapsamına dâhil edilebilir.

Bu çalışmada hidayet romanlarının sosyal, siyasi, kültürel perspektifinden yola çıkarak, İslami kesimin toplumsal tezahürlerdeki muhalif yönünü ortaya koymak ve bu tezahürler hakkındaki fikirlerini ifade etmek amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda hidayet romanlarının muhalefet ile yoğrulmuş bir yapısı olduğu ortaya çıkarılmıştır. Ayrıca romanlarda muhalif olunan öğelere karşı İslami kesim tarafından savunulan tezlerin, İslam'ın muhalif yönünü yapıcı bir perspektifle ile desteklediğini göstermektedir. Çünkü romanlarda eleştiri getirilen hususlar karşısında çözüm önerileri de sunulduğu dikkati çekmektedir.

Çalışmada, belirlenen romanlar incelenmiş, romanlardaki muhalif öğeler tasniflendirilerek başlıklara ayrılmıştır. Romanlarda muhalefet edilen konuların toplumsal alandaki yansımaları, Türk siyasi hayatını konu edinen araştırmalar ile birlikte ele alınmıştır.

Cumhuriyet sonrası Türk modernleşmesi sonucu toplumsal ve siyasi hayat geçmiş kültürel ve geleneksel yapı ile olan bağlantısını koparmıştır. Yeni bir toplumsallık ve siyasi alan için reformlar ve devrimler uygulamaya koyulmuştur. Eski rejimin ve Osmanlı toplumsallığının mirası olan dinî öğeler arındırılmış, modern ve laik bir düzen getirilmiştir. Türk devletinin ilerlemesi ve kalkınması için ibrelerin Batıya çevrilmesi gerektiğine dair inanç, geleneksel ve İslami öğelerin geri plana itilmesine neden olmuştur. Hukuk, eğitim, toplum, din gibi alanlarda reformlar yapılmıştır. Yeni rejimin ve ilkelerinin halka benimsetilmesi gereği toplumsal modernizasyon yukarıdan inmece bir şekilde gerçekleştirilmiştir. Bu noktada geçmiş ile olan bağların kopartılması ve laik, milliyetçi söylemin İslami referansların yerini alması için çalışmalar yapılmıştır. Toplumsal ve siyasal hayattaki dinî temsillerin, figürlerin ve değerlerin geri plana itilmesinin karşısında duranlara çeşitli yaptırımlar uygulanmış, muhtelif yasaklamalar gerçekleştirilmiştir. Modernizasyon ilke ve inkılaplarının halka benimsetilmesi, edebiyat alanında da yansımaları bulmuştur.

Yeni rejimin övölüp eski rejimin yerildiği edebî ürünler kaleme alınmıştır. Bu edebî ürünlerdeki din algısı pejoratif bir tutumla ele alınmış, dine ait olan değerler ve dinî karakterler olumsuzlanmıştır. Daha sonra kaleme alınan toplumcu gerçekçi çizgideki köy romanlarında da dinî değerler karşısında bir konumlanma göze çarpmaktadır.

İslami kesimin roman türü ile tanışması 1960'lı yılların sonlarına tekabül etmektedir. İslamcı kesimin roman türünün nitelikli kazanımlarından faydalanma konusundaki farkındalığı bir hayli geç gelişmiştir. Kaleme alınmaya başlanmasına kadar roman türüne karşı İslami kesim tarafından olumsuz düşünceler beslenmekteydi. Başlarda İslami kesime göre roman Batılı bir üründü, bireyin mahremiyetini ifşa edebiliyordu ve ahlaki değildi. Nihayetinde kurgusaldı. İslam ise doğrudan hayatın içinde ve hayatın her alanını ilgilendiren yapısı ile son derece toplumsaldı. Fakat Cumhuriyet ile birlikte resmî ideolojinin savunusunun yapıldığı edebî ürünlerin kaleme alınması, İslami yayıncılığın uzun bir süre yasaklamalara tabi tutulması ve bu iki durumun temeli niteliğinde olan Cumhuriyet modernleşmesinin laik karakteri karşısında uzun yıllar yasaklamaların ve ötekileştirilmelerin muhatabı olan İslami kesim, toplumsal ve siyasal alana ait fikirlerini ifade etmek, konjoktürel yapıdaki aksaklıklara muhalefet etmek, yeni bir toplum tahayyülü ortaya koymak, Batı dışı İslami modernleşme olgusunu gerçekleştirmek için romanlar kaleme almaya başladılar. Ayrıca resmî ideolojinin savunusunun yapıldığı romanlarda ve toplumcu gerçekçi köy romanlarından dine ait olan değerlerin yıpratılması, İslami kesimi karşıt roman üretmek konusunda tetiklemiştir. İslami kesim tarafından yazılan bu romanların kurgusundaki İslamlaşma süreci hidayete erme olarak nitelendirilmiş ve hidayet romanları kavramsallaştırması ortaya çıkmıştır. En nihayetinde İslami kesimin edebiyat ile tanışması, İslami kültürelliğe katkı sağlamıştır.

Hidayet romanları muhalif romanlardır. Romanlarda oluşturulan muhalefet algısı, sosyal ve siyasal düzendeki aksaklıklara karşı yapıcı rolle, yeni bir toplumsal düzen oluşturma kaygısındadır. Bu romanlar siyasal muhalefet kapsamında değerlendirilebilir. Çünkü kurguları itibari ile dönemin iktidarı ya da iktidarın uygulamaları karşısında bir konumlanma olduğu gibi ideolojik nedenlerle de muhalefet edilmiştir.

Muhalefet teorisi açısından hidayet romanlarındaki muhalefet olgusunun temelleri dinî, ideolojik ve güncel siyaset kaynaklı bir eksendedir. Muhalefet edilmesinin çeşitli nedenleri bulunmaktadır. İlk olarak hidayet romanları dinî öğelerin ağır bastığı romanlardır. Romanlarda İslam en büyük kutsaldır ve toplumsal refahın merkezindedir. Modern dönemdeki dinin konumu İslami kesimi bu şekilde muhalif dinî romanlar yazmaya sevk etmiştir. İkinci olarak hidayet romanları Türk modernleşmesinin niteliği ve sosyalist ideoloji ile hesaplaşma romanlarıdır. İslamcı söylemin ideolojik muhalefeti, hidayet romanlarında da yansımaları bulmuştur. Üçüncü olarak ise bu romanlar yazıldıkları dönemin güncel siyaseti karşısında ele alınmış eserlerdir. Hidayet romanları dinî özgürlüklerin bastırıldığı, cemiyet hâlinde dinî yaşamın olumsuzlandığı, kamusal alanda örtünmenin mümkün olmadığı ve bu konuların güncel siyasetin sürekli olarak malzemesi olduğu dönemlerde kaleme alınmışlardır.

Minyeli Abdullah, Maznun, Dinmeyen Gözyaşları, Mızraksız İlmihal isimli romanlarda “*Kitaplar tek tek elden geçirildi*” (İsmail, 2017: 27), “*Adamın birini kitap okuyor diye hapse atmışlar*” (İsmail, 2014: 16), “*Namaz kılmasının okulda bir mesele haline getirilmesine canı sıkılıyordu*” (Cilasun, 2014(b): 19), “*Biz kızlarımızın başına böyle bir bez dolayıp çağdışı yapmıyoruz*” (Efe, 2016: 18) şeklindeki ifadeler aracılığıyla Türkiye’deki dinî özgürlüklerin kısıtlanması, kitap yasaklamaları, örtünme gibi konulara karşı göndermeler yapılır.

Türkiye’de kitap yasaklamalarının olduğu, yazarların tutuklandığı dönemler olmuştur. Yazılan bazı eserler, resmî ideolojik söylemle uyuşmadığı için yasaklamalara tabi kılınmıştır. İncelenen romanlarda Maznun, Nuri, Abdullah gibi karakterler yasaklı kitapları okudukları için sorgulanmışlar, tutuklanmışlardır.

“- *Maznun, Maznun, Maznun! Peki, bu ismi sana kim verdi?*

- *Savcı.*

- *Suçun neydi?*

- *Tefsir okumak*” (İsmail, 2014: 135).

İslami kesimin siyasal alanda faaliyette bulunmaları ve İslamcı söylemden beslenmeleri Türkiye Cumhuriyeti'nde sürekli olarak tartışılmıştır. Laik Türkiye Cumhuriyeti karşısında İslami yapılanmalar, fikirler ve İslami yaşantılar olumsuz bir şekilde algılanmışlardır. Bir Şehrin İskeleti'nde İslamcı partinin siyasal faaliyetleri sürekli olarak engellenmeye çalışılır. İslamcı parti için “*Eritilecekti bu akım*” şeklinde söylemler kullanılır (Karatay, 2011: 34).

Minyeli Abdullah isimli romanın yayımlanmasından sonra yazarı Hekimoğlu İsmail'in evi aranmış, pek çok sorgulamalara muhatap kılınmış, romanı yasaklı romanlar listesine alınmış, fikirleri yüzünden yazar hapis yatmıştır. Roman kurgusu Türkiye Cumhuriyeti'nin laik niteliklerine aykırı nitelikler taşımakta, İslami bir toplum tahayyülü ortaya koymakta, İslami kamusallaşmanın gerçekleştirilmesi konusunda fikirler barındırmaktadır. Bu noktada romanda mevcut anayasal düzene karşı bir konumlanma söz konusudur. Fakat bir muhalefetin anayasal olup, olmaması konusu muhtelif durumlara göre farklılık arz etmektedir. Resmî Cumhuriyet ideolojisi anayasal düzene aykırı bir nitelikte olması nedeniyle romanı yasaklama, yazarına yaptırımlar uygulama yolunu seçmiştir. Diğer taraftan fikir özgürlükleri çerçevesinde İslami kesimin de mevcut kamusal alana dâhil olma arzusunu içermesi, siyasal ve toplumsal düzende toplumsal refah için iyileştirici önerilerde bulunması, romanı anayasal muhalefet kapsamına da dâhil edebilmektedir. Bu bulguyu hidayet romanlarının aynı çerçeve içerisindeki kapsamlarından ötürü genellemek mümkündür.

Minyeli Abdullah, Türk modernleşmesinin eleştirildiği, İslami kesimin çektiği zorlukların ele alındığı manifesto niteliğinde bir romandır. Huzur Sokağı'nda İslami modernleşmeye dair veriler bulunmaktadır. Seval, Zühal gibi karakterlerin tesettür kıyafetleri “*şık ve modern*” (Şenler, 2019) olarak nitelendirilir. Buradaki modern ifadesi tabii ki İslami moderne tekabül etmektedir. Yanık Buğdaylar ve Gurbeti Ben Yaşadım ise toplumcu gerçekçi köy romanı karşısında konumlanan dinî öğelerin ağır bastığı İslami köy romanlarıdır. İslami karakterler “*yeni güçlü, adil bir kasaba*” (Yıldız, 1991: 99) hayal ederler. Mekâna ruhunu verecek olan İslam'dır.

Bir Şehrin İskeleti'nde siyasal İslam'ın varlık mücadelesi ve İslam'ın siyasallaşmasına yönelik algılar ortaya koyulmaktadır. İslamcı parti “*tehlikeli akım*” (Karatay, 2011: 61) olarak düşünülür.

Hidayet romanları biz ve onlar karşıtlığı içerisinde İslam'ın toplumsal alana ait temellendirmelerinin savunulduğu tezli anlatılardır. Biz karakterlerini Abdullah, Bilal, Tûba gibi İslami kişilikler oluştururken, onlar karakterlerini hidayet öncesi dönemleri olumsuzlanan, Cihan, Feyza gibi modernite ile hemhâl olmuş karakterler oluşturur. Romanlarda asrısaadet vurgusu ile toplum düzenine İslami bir bakış açısı getirilir. Maznun isimli romanda hidayete eren karakter için “*asr-ı saadet hayal meyal görünüyordu*” (İsmail, 2014: 10) şeklinde bir ifade kullanılır. Asrısaadet vurgusu İslamcı söylem için önemli bir veri kaynağıdır.

Romanlarda toplumsal hayattaki kimlik İslami bir şekilde yeniden yorumlanır ve modern kimlik karşısında alternatif İslami kimlik öne sürülür. Abdullah, Maznun, Nuri, Bilal, Dikçe Mehmet, Tûba gibi karakterler İslami kimlikleri ile ön plandadırlar. Hidayet romanlarının temel gayesi İslam'ı tebliğ etmek ve İslam kimliğinin içeriğini aktarmaktır. Roman kurgusu içerisinde karakterler hidayete erdirilir ve okuyucuya yönelik olarak hidayete erdirme hedeflenir. Romanlarda toplumun İslamlaşması ile toplumsal problemlerin ortadan kalkacağı belirtilir. Minyeli Abdullah insanların İslami esaslara iman edip, hakiki müminler olması hâlinde toplumsal kalkınmanın da sağlanacağını düşünür. Toplumda “*tebliğ ve itaat*” (İsmail, 2014: 10) süreci gerçekleşirse ahlaki ve sosyal ilerlemenin gerçekleşeceği vurgulanır.

Hidayet romanlarının ve İslamcı ideolojinin muhalif oldukları konular bir hayli geniştir. Hidayet romanlarında eğitim sisteminden kadının konumuna, kamusal alan tartışmalarından sosyalist ideolojiye kadar birçok konuda muhalif tavır ortaya koyulmuştur.

Eğitim sistemi Türk modernleşmesi ile birlikte modern, Batılı ve rasyonalist bir temele oturtulmuştur. Modern okullar ve Cumhuriyet öğretmenleri aracılığıyla resmî ideolojik söyleme uygun bir şekilde eğitim, öğretim faaliyetleri

gerçekleştirilmiştir. Cumhuriyet ideolojisine sadık, akla ve bilime önem veren nesiller yetiştirmek amaçlanmıştır. Bu doğrultuda reformlar yapılırken İslami ve geleneksel öğeler geri plan itilmiştir. Hidayet romanlarında, eğitim sisteminin İslami değerlerden arındırılması ve Batılı reformların uygulanmaya koyulması ile ahlaki yapının yozlaştırıldığı ifade edilmektedir. Genelleme vasıtası ile eğitim sürecinde “*bilgili (entelektüel) fakat, ahlaksız öğretmenler*” (İsmail, 2017: 72) olması eleştirilir. Yapılan reformların taklitçilikten öteye gitmediği, yetiştirilen nesillerin istenilen toplumsal faydayı sağlayamadığı, gerekli bilimsel ilerlemenin gerçekleştirilemediği vurgulanmaktadır. Romanlarda daha küçüklük yaşlarındaki öğrenciler bile eğitim sistemini eleştiriler. Huzur Sokağı’nda Hilal, Oğlum Osman’da Osman okul çağlarından itibaren eğitim sisteminin çelişkilerine maruz kalırlar.

Romanlarda, alfabe değişikliği; “*Zaten yazıya da itiraz etmiş*” (İsmail, 2014: 80), kılık-kıyafet konusunda yapılan reformlar; “*Zavallı dedemi “şapka” yüzünden astular*” (İsmail, 2014: 80) gibi ifadeler ile eleştirilir. Geleneksel ve İslami temellerin geri plana itilip, Batılı kültürün toplumsal yapıya aksettirilmesi siyasetlerinin Türk-İslam toplumunun tarihleri ile olan bağlantılarını kopardığı ifade edilmektedir. Maznun’da “*1936 yılında vefat eden dedemizin dilini anlamamak ıstırabı*” (İsmail, 2014: 168) ifadesi ile Mehmet Akif’in bir şiirinin anlaşılmadığının vurgulanması, alfabe ve dil konularında yapılan değişikliklere karşı muhalif nitelikte bir örnektir.

Millî bir toplum ideali Türk modernleşmesinin temel niteliklerindedir. Milliyetçi kuramın Türk toplumuna yansıtılması, reform ve devrimlerin referans noktalarından bir tanesidir. Millî bir toplum idealinin benimsenmesine rağmen hukuk, eğitim, kültür gibi konularda mevcut birikimlerin ıslah edilmesi yerine, Batı’nın taklitçi bir üslupla örnek alınması hidayet romanlarında çelişkili olarak belirtilen bir husustur. Mısır üzerinden Türk modernleşmesinin eleştirisi “*Medeniyetin babası dediğimiz, eski akıllı Kiptiler nasıl olur da başka milletlerin müesseselerini alırlar. Kendi müesseseleri yok mu? Veren el, alan elden üstündür...*” (İsmail, 2017: 128) ifadesi ile yapılır. Olması gerekene yönelik fikirler ise Türk-İslam birikiminin kullanılıp, günün koşullarına göre yorumlanması gerektiğidir. Hidayet romanlarının Türk kimliği ile herhangi bir çatışması yoktur. Roman karakterleri Türk-İslam kimliğine bürünmüş örnek karakterleridir. Minyeli

Abdullah'ta “*Asil bir milletsiniz*” (İsmail, 2017: 197), Oğlum Osman'da “*Dünyanın en üstün en şerefli bir milletidir Türkler*” (Cilasun, 2014(a): 96), Boşluk'ta “*Bayrağımız. Milletimizin bütünlüğü, kızlarımızın gelinliği, şehitlerimizin son örtüsü*” (Yıldız, 2017: 296) gibi ifadeler ile Türk tarihine ve değerlerine güzellmeler yapılır. Muhalefet edilen husus millî siyasetin taklitçi bir üslupla Batı'nın referans alınarak yapılmasıdır.

Türk modernleşmesinin bir diğer temelini laiklik ilkesi oluşturmaktadır. Türk modernleşmesinin laiklik algısı, akılcı ve bilimsel metotlarla siyasal ve toplumsal hayatın yönlendirilmesi olarak ifade edilebilir. Yoksa dinin tamamen yok edilip, dinsizlik siyasetlerinin uygulanması gaye değildir. Fakat toplumsal tabandan gelen böyle bir talep olmaması laik politikaların halka benimsettirilmesi konusunda zorlamalara ve baskılara neden olmuştur. İlke ve inkılapların topluma benimsetilmesi, yukarıdan inmece bir şekilde gerçekleştirilmiştir. Bu doğrultuda cemiyet hâlinde dinin yaşanması, dinî eserlerin okunması, inanç ve ibadet özgürlüğü gibi konularda çeşitli kısıtlamalara gidilmiştir. Türk toplumunun dinî yapısı ile rejimin modernist, laik karakteri arasında çatışmalar gerçekleşmiştir. İslamcı söylem ile hidayet romanlarında bu politikalara ve resmî ideolojiye karşı kapsamlı bir şekilde muhalefet edilir. Laiklik teorisi ile Türkiye pratiği arasında çelişkiler olduğu vurgulanır. Minyeli Abdullah'ta Amerika Birleşik Devletleri ile Türkiye arasında laiklik karşılaştırması yapılır. Laikliğin özü belirtilir ve Türkiye'deki uygulamaların laiklikle çeliştiği vurgulanır. “*Bizim lâiklik adına yaptığımız şey, düpedüz dinsizlik*” (İsmail, 2017: 165) ifadesi ile laik sistemin özüne aykırı uygulamalar ile şekillendirilmesine muhalefet edilir.

Dinî kişiliklerin, cemaat liderlerinin ve tarikat şeyhlerinin Türkiye'deki konumu sürekli olarak tartışılmaktadır. Dinî karakterlerin oluşturduğu yapılanmaları kimileri özgürlükler kapsamında dinî toplumsallaşma olarak algılamakta, kimileri ise siyasi, ekonomik çıkarlar doğrultusunda hareket eden yapılanmalar olarak algılamaktadır. Türkiye Cumhuriyeti'nin resmî ideolojisinin dinî yapılanmalara ve bu yapılanmaların liderlerine yönelik tutumları olumsuz bir perspektif sergilemektedir. Bu yapılanmaların laik Türkiye için tehdit olduğu kanısı hâkimdir. Hidayet romanlarında dinin toplumsal bir şekilde yaşanmasının ve dinî liderlerin eserlerinin

yasaklamalara tabi kılınması, müelliflerinin tutuklanması gibi konular karşısında muhalif bir tavır söz konusudur. Said Nursi özelinden resmî ideolojinin dinî kişiliklere karşı bakışı gözler önüne serilir. Maznun, Minyeli Abdullah, Kendini Arayan Adam gibi romanlarda Said Nursi'nin eserlerinden alıntılar yapılır. Said Nursi'nin hayatına dair bilgiler verilerek, zorluklar çektiği, yasaklamalara muhatap kılındığı ifade edilir ve laik sistemin dinî olana yönelik algılarına muhalefet edilir.

Akılcı ve bilimsel bir anlayışın din ile çeliştiği, dinî değerlerin ilerleme yolunda engel teşkil ettiği Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinden beri Batılı fikriyata sahip aydınlar tarafından sürekli olarak vurgulanan bir husustur. Hidayet romanlarında ve İslamcı ideolojide İslam ile bilimin birbirleri ile çelişmediği aksine birbirlerini tamamlayıcı nitelikte oldukları ifade edilir. Kendini Arayan Adam'da “*Kalbin nuru din ilimleri, aklın nuru fen ilimleridir*” (Ertuğrul, 1997: 13) ifadesi ile İslam'ın ahlaki nazariyelerin kalbi ve ruhu beslediği, bilimin ve fen ilimlerinin ise akilane tarafı ile zihni geliştirdiği vurgulanır. Din ile bilim eğitiminin birlikte yürütülmesinin toplumsal ilerleme ve refahı sağlayacağı şeklinde bir düşünce hâkimdir. Bu noktada pozitif ilimleri reddeden softa din anlayışı ile dinî olanı kale almayan materyalist anlayış karşısında çift yönlü bir muhalefet söz konusudur. Hidayet romanlarındaki karakterlerin eğitim seviyesi yüksektir. Karakterler dinî değerler karşısında gösterdiği hassasiyetler ile de örnek olma konumundadırlar. Dikçe Mehmet, Abdullah, Bilal gibi karakter İslam ve bilim ekseninde entelektüel ve dindar karakterlerdir.

İslam'ın ve İslami kesimin kamusal alandan tecrit edilmesi uzun yıllar boyunca süregelmiştir. Bir Şehrin İskeleti'nde İslamcı parti ve adayı Emin Akın toplumsal ve siyasal alandan dışlanmaya çalışılır. Gerek kamusal, gerekse siyasal alanda İslam'ın temsil edilmesinin önündeki engeller karşısında, hidayet romanları İslami kamusallaşmanın örneklerinin ortaya koyulduğu eserlerdir. Aynı zamanda Batı dışı modernleşmenin alternatifini olarak İslami modernleşmenin öne sürülmesi Müslüman kesimin kamusal alan özlemini ortaya koymaktadır. Romanlardaki İslami karakterler, siyaset, iş dünyası, eğitim gibi birçok alanda İslami kamusal düzenin öncülüğünü yaparlar.

Siyasi kutuplaşmaların son derece arttığı dönemlerde, resmî ideolojinin İslami fikirler karşısında konumlanması, fikir farklılıklarının ayrıştırıcı unsurlar olarak ele alınması, eğitim kurumlarının bilimsel ve ahlaki çizgide öğretim faaliyetlerine devam etmesi gerekirken, siyasi kutuplaşmaların temsil edildiği yerler hâline gelmesi romanlarda muhalefet edilen diğer hususlardır. Mızraksız İlmihal’de üniversite içerisinde farklı fikirlerin çatışma içerisinde oldukları ortamlar tasvir edilir. Kıbrıslı’da üniversite eğitimi için Ankara’ya giden Mehmet siyasi çatışmaların ortasında bulur kendisini. Fikir farklılıklarının kamusal alandaki temsili Müslümanların kamusal alan özleminin bir diğer göstergesidir. Çünkü İslami kesim uzun yıllar boyunca kamusal alandan dışlanmışlardır.

Hidayet romanlarında ve İslamcı söylemde Batı’nın ahlaki değerler ile birlikte ele alınması, yazarları şekli Batılılaşmanın ahlaki değerleri yozlaştırdığı fikrine sürüklemiştir. Batılılaşma ile birlikte ahlaki değerlerin yara aldığı, toplumsal huzur ve barış ortamının kaybolduğu eleştirileri kamusal ve siyasi alanda kendine yer bulmuştur. Siyasetteki ve bürokrasideki yozlaşmalar, rüşvetler, yolsuzluklar, adaletsiz ihaleler gibi unsurlar hidayet romanlarının muhalefet ekseninde yer almaktadır. Ayrıca kamu hizmetinin halka verilirken kişilerin toplum içindeki sosyal konumlarına göre ayrımcılıklar gözetilmesi, Batılı kimlikler ile geleneksel kimlikler karşısında verilen kamu hizmetinin niteliğinin değişmesi eleştirilir. İslami temellerde kamu hizmeti eşit ve adil bir şekilde halka sunulmalıdır. Kıbrıslı’da bir tren görevlisinin “*Rütbelinin yanında, terbiyeli bir köpek gibi duran kondüktör, şimdi vakur tavırla bir buyurgan kesilmişti tepeden tırnağa*” (Karataş, 2005: 73) şeklindeki dönüşümü, toplumsal statüleri farklı olan iki gruba karşı muamele farkına yapılan bir eleştiridir.

Romanlarda İslamcı söylemin dışında kalan, İslami değerler ile uyuşmayan ideolojiler karşısında taviz verilmez bir şekilde muhalefet yapılır. Sosyalist ideoloji sürekli olarak olumsuzlanır. Sosyalizmin toplumsal refahı sağlayamayacağına dair dayanaklar ileri sürülür. Hatta romanlarda sosyalizm karşısında konumlanma o kadar sert bir şekilde ifade edilir ki toplumsal hidayet söylemi kimi zaman geri plana itilir. Minyeli Abdullah’ta “*komünist, sosyalist denen köpekler*” (İsmail, 2017: 83) ifadesi romandaki tebliğ gayesine ve İslam ahlakının nezaketine aykırı düşer. Oğlum Osman

isimli romanda da aynı şekilde bir tavırla sosyalist kesim “*sokak züppeleri*”, “*sosyalist bozuntuları*”(Cilasun, 2014(a): 50) olarak nitelendirilir. Hidayet romanlarındaki biz ve onlar ayrımı çok keskindir. Uzun yıllar boyunca İslami kesime karşı geliştirilen olumsuz söylem ve argümanlar, İslami kesiminde de yer yer aynı şekilde söylemlerle karşıt konumlanmalara cevap verilmesine neden olmuştur. Batılılaşma ve sosyalist ideolojinin insanları İslami değerlerden uzaklaştırdığı ve ahlaki açıdan yozlaşmaya neden olduğu öne sürülerek, tümevarımcı bir modelleme ile bütün sosyalist ideolojiye muhalefet edilir.

Toplumsal alanın yozlaşmalar içerisinde olmasının, toplumun ahlaki değerlerden uzaklaşmasının ve suçların artmasının nedenleri, İslami hayatın birey temelinden başlayarak, toplumun bütününe kadar aksettirilememesi nedeniyle olduğu kanısı hidayet romanlarındaki hâkim fikirdir. İçki, gayrimeşru ilişkiler, faiz, müstehcenlik, kumar, sinema gibi olgular toplumsal ahlakın bozulmasındaki etkenler olarak düşünülür. Yanık Buğdaylar’da İslami olmayan fikirlerin köyde yaygınlaşması, toplumsal bozulmanın nedenleri olarak görülür. Bireylerin ahlaki olmayan toplumsallaşmaları karşısında İslami bir kamusal alanın tesis edilmesi durumunda ahlaki yozlaşmaların azalacağı vurgulanır. Bu noktada İslami mekânlar, İslami kamusal alanın gerçekleşeceği yerlerdir. Huzur Sokağı romanının başındaki “*bir fazilet, bir asalet, bir şecaat otağı, kalbleri birbiri için çarpan fertlerden müteşekkil sarsılmaz bir aile ocağıydı...*” (Şenler, 1996: 6) şeklindeki mekân tasviri geleneksel ve ahlaki bir yapıya olan özlem ve İslami toplumsal ilişkilerin arzulanmasının bir göstergesidir.

Romanlarda modern kimlik tanımlamalarına karşı muhalefet edildiği gibi geleneksel olarak aktarılan, tam anlaşılamayan İslam’a da muhalefet söz konusudur. İnanç ve ibadetlerin manasının tam olarak anlaşılamaması, İslam’ın sadece birey eksenli olarak ele alınması, dinî yaşantının şekli ibadetlerden öteye gitmemesi eleştirilen hususlardır. Minyeli Abdullah’ın ilmî kitaplar okuması üzerine aldığı “*Camiler açık, hocalar va’z ediyor, daha ne lüzum var kitap okumaya, arkadaşlarını toplayıp ders yapmaya?*” (İsmail, 2017: 54) şeklindeki pasif İslam içerikli eleştiri, yine Abdullah’ın evlenilecek kadının ilmî ve kültürel temeli olması gerektiğine dair “*Sonra biraz kitap okumuş ve mürekkep yalamış olsun*” (İsmail, 2017: 84) şeklindeki

telkini, Oğlum Osman isimli romanda anne ve babaların çocuk eğitimi konusundaki ihmalkâr davranışlarına muhalif olarak Mesut'un çocuğuna yönelik “*Ahlâkına ve hayatına zarar verecek, dinî inançlarına zıt kitapları okumasına, müstehcen gazete ve mecmuaları almasına asla müsaade etmez ve evde bulundurmazdı*” (Cilasun, 2014(a): 107) şeklindeki tutumunun olumlanması geleneksel ve softa din anlayışına karşı geliştirilen eleştiriler niteliğindedir. Hidayet romanlarında İslami kesimin kendi özlere ve karşıtları olarak tanımladıkları modern, Batılı, sosyalist kesimlere karşı muhalefette bulunmaları, hidayet romanlarını çift yönlü eleştirinin yapıldığı yapıcı bir niteliğe büründürür. Bu noktada İslamcı ideoloji ve hidayet romanlarının tanımlamasına göre bir Müslüman, aktif bir şekilde İslam'ı tebliğ eden, bilgili ve kültürlü mücahitler olmak durumundadır. Asrısaadet birikimini içselleştirmiş, İslam'ın kamusal alandaki temsilcisi olmuş karakterler el üstünde tutulan örnek kişilerdir.

Kadının konumunda yapılan değişiklik Türk modernleşmesinin bayraklarından bir tanesiydi. Batılı ve modern, kamusal alanda kendini gösteren bir kadın profili oluşturulmak istenmekteydi. Kadın haklarında konusunda yapılan reformlar, kadınların kamusal alanda daha etkin bir şekilde baş gösterebilmesine imkân tanımıştır. İslami açıdan da kadının konumu, giyimi gibi etkenler simgeleştirilmiş, bayraklaştırılmıştır. Hidayet romanlarında modern kadın tanımlamasına tabi olarak görülen, açık, makyajlı, modayı takip eden kadın profili yabancılaşmaya uğramış olarak ifade edilir. Ticari kaygılar doğrultusunda müstehcenliğe doğru olan yönelim “*Kadını satılığa çıkardılar*” (İsmail, 2017: 130) şeklinde bir ifade ile eleştirilir. Türk kadınına kimliğini veren husus giyimi ve başörtüsüdür. Huzur Sokağı'ndaki Feyza'nın hidayet öncesi ve sonrası kimliği modern ve İslami kimliğin kamusal alandaki temsilidir. Feyza'nın tesettürü, ahlakı ve kendi çapında bir iş insanı olması İslami kamusallaşmanın bir misalidir.

Örtünme konusu Türkiye'de uzun yıllar boyunca gündemdeki yerini korumuştur. Tesettürlü kadınların kamusal alandan tecrit edilmiş, örtülü bir şekilde eğitim hayatlarına devam etmelerini engellenmiştir. Örtünme konusu uzun yıllar boyunca laik Türkiye Cumhuriyeti'ni tehdit eden bir husus olarak algılanmıştır. Bu noktada İslamcı hareketler ve hidayet romanları, İslami kimliğin vazgeçilmez bir

unsuru olarak başörtüsünü bayraklaştırmışlardır. Süregelen başörtüsü yasaklarına karşı muhalif tutumlarını ortaya koymuşlardır. Ayrıca romanlarda tesettürlü karakterlerin İslami ilkelere göre toplumsal hayattaki yerlerini almaları ile İslami kamusal yaşamın sınırları da belirtilmektedir. Mızraksız İlmihal’de Nurhan’ın başörtüsü ile üniversiteye alınmaması, “Okuyacaksan doğru dürüst oku. Ne o öyle, öcü gibi?” (Efe, 2016: 18) şeklinde ötekileştirici söylemlere maruz kalması, Huzur Sokağı’nda Feyza ve Hilal’in örtüleri yüzünden dışlanmaları, Türkiye’de dönemsel olarak tesettür karşısındaki tutum ve uygulamaların bir göstergesidir.

Bu çalışmada hidayet romanlarındaki muhalefet olgusu gerekçeleri ile birlikte ele alınmıştır. Romanlarda İslami kesimin muhalefet ettikleri unsurlar belirtilmiştir. İslami kesimin muhalif oldukları konular hakkındaki fikirleri ve toplumsal tahayyülleri ortaya koyulmuştur. Hidayet romanlarının muhalefeti ve karşıt argümanları şu şekilde ifade edilebilir:

Muhalif Olunan Konu	Karşıt Argüman
- Dinî temelden yoksun eğitim sistemi	➔ - Din ve ilim iç içe eğitim
- Yabancılaşmış öğretmen	➔ - Öz değerlere sahip öğretmen
- İslam’ı öteleyen laiklik muhtevası	➔ - Din ve vicdan hürriyeti
- Şeklî Batılılaşma	➔ - İlmî referanslar
- Taklitçilik	➔ - Özgün kültürel referanslar
- Gelenek ve İslam’ın toplumsal ve siyasi alanda geri plana itilmesi	➔ - İslam değerlerin toplumsal ve siyasi alandaki hâkimiyeti
- İslam’ın kamusal alandan uzaklaştırılması	➔ - İslam’ın kamusal alanda temsiliyeti
- İslam ve ilmin ayrıştırılması	➔ - İslam ve ilim özdeşliği
- İçki, kumar, fuhuş	➔ - İslami ahlak ve değerler
- Siyasi kutuplaşma	➔ - Toplumsal, İslami birliktelik
- Dinî yasaklar	➔ - Dinin yaşanma özgürlüğü
- Softa, geleneksel din anlayışı	➔ - Aktif ve yabancılaşmamış din
- Başörtüsü yasakları	➔ - Başörtüsü özgürlüğü
- Kamusal ve bürokratik yozlaşma	➔ - Adil ve eşit kamu hizmeti

- Patronaj	→	- Eşitlik
- Sosyalist ideoloji	→	- İslami siyasi değerler
- Batı'nın referans alınması	→	- Özgün kültürel yapıya bağlılık
- Müstehcen içerikler	→	- İslam ahlakına uygun içerikler
- Modern kadın tanımlaması	→	- İslami kadın tanımlaması
- Kadının araçsallaştırılması	→	- İslami kadının kutsallığı

Bu çalışma sonucu şu araştırma konuları öneri olarak sunulabilir:

Kadının konumuna gerek İslami gerekse Türk modernleşmesi perspektifinden yaklaşıldığında erkek söylemlerinin kadının konumunu ağırlıklı olarak belirlediği göze çarpmaktadır. Özellikle İslami söylemde bu daha belirgin bir konudur. Bu noktada kadın yazarların kaleme almış olduğu hidayet romanlarındaki kadın profili ile erkek yazarların kaleme almış oldukları hidayet romanlarındaki kadın profili, kadına biçilen konum açısından karşılaştırmalı olarak ele alınabilecek bir araştırma konusu olabilir.

Hidayet romanlarındaki öz eleştirel muhteva ile 1990'lı yılların içe dönük eleştirel romanları, İslami kesimin geçmişe, geleneğe ve İslamcılığa yönelik eleştirileri perspektifinde ele alınabilecek bir diğer araştırma konusudur.

KAYNAKÇA

1. Kitaplar

- Ahmad, Feroz (2012). Modern Türkiye'nin Oluşumu (Çev. Yavuz Alogan). İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Akbulut, Yavuz (2013). "Verilerin Analizi." Şu kitapta: Ed. Adile Aşkim Kurt. Bilimsel Araştırma Yöntemleri. Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2750, Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 1708, s. 139-164.
- Akçay, Ahmet Sait (2012). Bellekteki Huriler: İslamcı Popülist Kültüre Eleştirel Bir Bakış. İstanbul: Okur Kitaplığı.
- Akıncı, Abdulvahap (2013). Türk İslam Sentezinde Tarih ve Kimlik. Bursa: Ekin Yayınevi.
- Antakyalıoğlu, Zekiye (2013). Roman Kuramına Giriş. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Arkoun, Mohammed (1995). "İslam'ı ve Laikliği Bugün Yeniden Düşünmek." Şu kitapta: Olivier Abel, Mohammed Arkoun ve Şerif Mardin. Avrupa'da Etik, Din ve Laiklik (Çev. Sosi Dolanoğlu, Serra Yılmaz). İstanbul: Metis Yayınları, s. 16-26.
- Atılğan, Gökhan (2012). "İdeoloji." Şu kitapta: Ed. Gökhan Atılğan, E. Atilla Aytekin. Siyaset Bilimi: Kavramlar, İdeolojiler, Disiplinler Arası İlişkiler. İstanbul: Yordam Kitap, s. 253-265.
- Başgil, Ali Fuat (2007). Din ve Laiklik. İstanbul: Yağmur Yayınevi.
- Baubérot, Jean (2008). Dünyada Laiklik (Çev. Ertuğrul Cenk Gürcan). İstanbul: Dergah Yayınları.
- Berkes, Niyazi (2012). Türkiye'de Çağdaşlaşma. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Berktaş, Fatmagül (2014). "Liberalizm: Tek Bir Pozisyona İndirgenmesi Olanaksız Bir İdeoloji." Şu kitapta: Der. H. Birsen Örs. 19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, s. 47-114.
- Beyme, Klaus von, Robert V. Daniels (2000). "Muhalefet." Şu kitapta: Mehmet Turhan. Devlet ve Hukuk Üzerine Yazılar. İstanbul: Gündoğan Yayınları, s. 98-148.
- Bulaç, Ali (1995). İslam ve Demokrasi. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Canatan, Kadir (2016). Kendi Gözlerimizle Görmek: Bir Dünya Görüşü Olarak İslam. İstanbul: Büyüyenay Yayınları.
- Cilasun, Raif (2014)(a). Oğlum Osman. İstanbul: Hisar Yayınevi.
- Cilasun, Raif (2014)(b). Dinmeyen Gözyaşları. İstanbul: Ebru Yayınları.
- Cilasun, Raif (2014)(c). Gafiller. İstanbul: Ebru Yayınları.
- Çavdar, Ayşe (2014). Nilüfer Göle Mahremine Göçü (Söyleşi). İstanbul: Hayyikitap.

- Çayır, Kenan (2015). Türkiye’de İslamcılık ve İslami Edebiyat: Toplu Hidayet Söyleminden Yeni Bireysel Müslümanlıklara. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Demirci, Ali (2014). “Literatür Taraması.” Şu kitapta: Ed. Yılmaz Arı, İlhan Kaya. Coğrafya Araştırma Yöntemleri. Balıkesir: Coğrafyacılar Derneği.
- Durdu, Zafer (2014). “Siyaset ve Toplum.” Şu kitapta: Ed. Muharrem Tosun, Nihat Yılmaz. Siyaset Bilimi ve Disiplinlerarası İlişki. İstanbul: Değişim Yayınları, s. 109-143.
- Erişti Bedir, Suzan Duygu (2013). “Bilimsel Araştırma Yöntemleri.” Şu kitapta: Ed. Adile Aşkı Kurt. Bilimsel Araştırma Yöntemleri. Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2750, Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 1708, s. 1-17.
- Eryarsoy, M. Beşir (1979). İslam Devlet Yapısı. İstanbul: Düşünce Yayınları.
- Fraisse, Genevieve ve Michelle Perrot, (2005). “Düzenler ve Özgürlükler.” Şu kitapta: Ed. Georges Duby, Michelle Perrot. Kadınların Tarihi IV Devrimden Dünya Savaşına Feminizmin Ortaya Çıkışı (Çev. Ahmet Fethi). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, s. 13-18.
- Göle, Nilüfer (2011). Melez Desenler: İslam ve Modernlik Üzerine. İstanbul: Metis Yayınları.
- Guénon, René (2010). Doğu ve Batı (Çev. Fahrettin Arslan). Ankara: Hece Yayınları.
- Gürbilek, Nurdan (2016)(a). Vitrinde Yaşamak: 1980’lerin Kültürel İklimi. İstanbul: Metis Yayınları.
- Gürbilek, Nurdan (2016)(b). Kör Ayna, Kayıp Şark: Edebiyat ve Endişe. İstanbul: Metis Yayınları.
- Gürel, Burak (2012). “İslamcılık.” Şu kitapta: Ed. Gökhan Atılğan, E. Atilla Aytekin. Siyaset Bilimi: Kavramlar, İdeolojiler, Disiplinler Arası İlişkiler. İstanbul: Yordam Kitap, s. 405-422.
- Heywood, Andrew (2013). Siyasî İdeolojiler: Bir Giriş (Çev. Ahmet Kemal Bayram, Şeyma Akın, vd). Ankara: Adres Yayınları.
- Heywood, Andrew (2014). Siyaset (Çev. Bekir Berat Özipek, Bahattin Seçilmişoğlu vd). Ankara: Adres Yayınları.
- Heywood, Andrew (2015). Siyasetin Temel Kavramları (Çev. Hayrettin Özler). Ankara: Adres Yayınları.
- İlyasoğlu, Aynur (2013). Örtülü Kimlik: İslamcı Kadın Kimliğinin Oluşum Ögeleri. İstanbul: Metis Yayıncılık.
- İsmail, Hekimoğlu (1994). Yokuş. İstanbul: Timaş Yayınları.
- İsmail, Hekimoğlu (2014). Maznun. İstanbul: Timaş Yayınları.
- İsmail, Hekimoğlu (2017). Minyeli Abdullah. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kapani, Münici (2016). Politika Bilimine Giriş. Ankara: BB101 Yayınları.

- Kara, İsmail (2012)(a). Cumhuriyet Türkiye'sinde Bir Mesele Olarak İslam 1. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Kara, İsmail (2012)(b). Din ile Modernleşme Arasında: Çağdaş Türk Düşüncesinin Meseleleri. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Karakoç, Sezai (2012). Edebiyat Yazıları I Medeniyetin Rüyası Rüyanın Medeniyeti Şiir. İstanbul: Diriliş Yayınları.
- Karatay, Hüseyin (2005). Kıbrıslı. İstanbul: Çıra Yayınları.
- Karatay, Hüseyin (2011). Bir Şehrin İskeleti. İstanbul: Bilsam Yayınları.
- Karpat, Kemal H. (2011). Osmanlı'dan Günümüze Edebiyat ve Toplum. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Karpat, Kemal H. (2013)(a). Kısa Türkiye Tarihi: 1800-2012. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Karpat, Kemal H. (2013)(b). Türk Siyasi Tarihi: Siyasal Sitemin Evrimi. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Karpat, Kemal H. (2018). Osmanlı'dan Günümüze Elitler ve Din (Çev. Onur Güneş Ayas). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kışlalı, Ahmet Taner (1987). Siyaset Bilimi. Ankara: Ankara Üniversitesi Basın-Yayın Yüksekokulu Yayınları.
- Köse, Elifhan (2014). Sessizliği Söylemek: Dindar Kadın Edebiyatı, Cinsiyet ve Beden. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kutub, Seyyid (2014). İslam - Kapitalizm Çatışması (Çev. Kamil M. Çetiner). İstanbul: Beka Yayıncılık.
- Kutub, Seyyid (Tarihsiz). Çağdaş Uygarlığın Sorunları ve İslam (Çev. Kamil M. Çetiner). İstanbul: Beka Yayıncılık.
- Kuvel, Samet (2014). Ali Bulaç Kadını Kim Örttü? (Söyleşi). İstanbul: Hayykitap.
- Lewis, Bernard (1993). Modern Türkiye'nin Doğuşu (Çev. Metin Kıratlı). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Mardin, Şerif (1990). Türkiye'de Toplum ve Siyaset: Makaleler I (Der. Mümtaz'er Türköne, Tuncay Önder). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Narlı, Mehmet (2012). "Toplumcu Gerçekçi Roman ve Gelişimi." Şu kitapta: Ed. Yakup Çelik ve Emine Kolaç. Çağdaş Türk Romanı. Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2448 Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 1420, s. 28-52.
- Neuman, W. Lavrance (2014)(a). Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Nitel Ve Nicel Yaklaşımlar 1. Cilt (Çev. Sedef Özge). Ankara: Yayınodası.
- Neuman, W. Lavrance (2014)(b). Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Nitel Ve Nicel Yaklaşımlar 2. Cilt (Çev. Sedef Özge). Ankara: Yayınodası.

- Newton, Kenneth, Jan W. Van Deth (2014). Karşılaştırmalı Siyasetin Temelleri (Çev. Esin Saraçoğlu). Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Nohutçu, Ahmet (2014). Kamu Yönetimi. Ankara: Savaş Yayınevi.
- Özdemir, Emin (1980). Türk ve Dünya Edebiyatı (Kavramlar - Dönemler - Yönelimler). Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No. 457.
- Özdenören, Rasim (2017). Edebiyat ve Hayat. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Özel, İsmet (2015). Üç Zor Mesele: Teknik - Medeniyet - Yabancılaşma. İstanbul: Tam İstiklâl Yayıncılık Ortaklığı.
- Patton, Michael Quinn (2014). Nitel Araştırma ve Değerlendirme Yöntemleri (Çev. Ed. Mesut Bütün, Selçuk Beşir Demir). Ankara: Pegem Akademi.
- Sarıbay, Ali Yaşar (1995). Postmodernite, Sivil Toplum ve İslam. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sartre, Jean-Paul (2010). Aydınlar Üzerine (Çev. Aysel Bora). İstanbul: Can Yayınları.
- Seyhan, Azade (2014). Dünya Edebiyatı Bağlamında Modern Türk Romanı: Kesişen Yazgıların Hikâyesi (Çev. Erkan Irmak). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sifil, Ebubekir (2010). Çağdaş Dünyada İslâmî Duruş. İstanbul: Rihle Kitap.
- Subaşı, Necdet (2005). “1960 Öncesi İslâmî Neşriyat: Sindirilme, Tahayyül ve Tefekkür.” Şu kitapta: Ed. Tanıl Bora, Murat Gültekingil. Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 6: İslamcılık. İstanbul: İletişim Yayınları, s. 217-235.
- Şenler, Şule Yüksel (1996). Huzur Sokağı. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Şentürk, Habil (2017). İslâmî Hayatın Psikolojik Temelleri. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Şimşek, Tacettin (2012). “Gelenekçi Romanın Özellikleri ve Gelişimi.” Şu kitapta: Ed. Yakup Çelik ve Emine Kolaç. Çağdaş Türk Romanı. Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2448, Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 1420, s. 132-156.
- Topçu, Nurettin (2015). Türkiye’nin Maarif Dâvası. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Turgut, Nükhet Yılmaz (2014). Siyasal Muhalefet. Ankara: İmaj Yayınevi.
- Yayla, Atilla (2014). Siyaset Teorisine Giriş. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Yazıcı, Hasan (2016). Siyaset ve Edebiyat. Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Vakfı Yayınları.
- Yıldırım, Ergün (2005). Hayali Modernlik: Türk Modernliğinin İcadı. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Yıldız, Ahmed Günbay (1988). Yanık Buğdaylar. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Yıldız, Ahmed Günbay (1991). Gurbeti Ben Yaşadım. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Yıldız, Ahmed Günbay (2017). Boşluk. İstanbul: Timaş Yayınları.

Zürcher, Erik Jan (2000). Modernleşen Türkiye'nin Tarihi (Çev. Yasemin Saner Gönen). İstanbul: İletişim Yayınları.

2. Makaleler, Bildiriler, Diğer Basılı Yayınlar

Akbal, İsmail, Mehmet Akıncı (2013). "Türkiye'de Siyasal İktidar-Muhalefet İlişkilerinde Muhalefete Tahammülsüzlüğün Aynası: Basın ve Tasfiyeler". Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, Cilt 9, Sayı 18, s. 31-50.

Altun, Veysel Karani (2015). Köy Romanlarında Dini ve Ahlaki Motifler: Yaşar Kemal Örneği. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Andı, M. Fatih (2006). "Türk Edebiyatında Roman: Cumhuriyet Devri". Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, Cilt 4, Sayı 8, s. 165-201.

Aracon, Maya (2013). "Ulusal Azınlıklar ve Ulus-Devlet Sorunu: Bask Ülkesi". Alternatif Politika, Cilt 5, Sayı 1, s. 69-90.

Ardoğan, Recep (2004). "Teorik Temeller Ve Tarihsel Gerilimler Arasında İslam Kültüründe Siyasal Muhalefet". Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi Cilt: VIII / 2, s.171-189, Sivas.

Bayer, Ali (2016). "Kimlik ve Kişilik Kazandırma Bağlamında Dini Romanların Sosyalleşme Sürecine Etkisi". (Ed.) Halil İbrahim Delice. Bartın Üniversitesi Uluslararası Edebiyat ve Toplum Sempozyumu, 28-30 Nisan 2016 Bildiriler Kitabı 1. Bartın: Bartın Üniversitesi Yayınları, s. 279-290.

Bulut, Feryat (2011). "68 Kuşağı Gençlik Olaylarının Uluslararası Boyutu ve Türkiye'de 68 Kuşağına Göre Atatürk ve Atatürkçülük Anlayışı". ÇTTAD, X/23, s.123-149.

Bülbül, Melik, Sadık Türkoğlu, Deniz Küzeci (2014). "Edebiyat ve Toplumsal İşlevi". KKEFD, Sayı: 29, s. 1-11.

Büyükbaykal, Ceyda İlgaz (2005). "Kitle İletişim Araçları ve Toplumsal Yaşam". İletişim Fakültesi Dergisi, Cilt 21 Sayı 1, s. 71-75.

Can, Talip (1996). "Yükseköğretimde Öğrenci Olayları". Eğitim Yönetimi Yıl 2. Sayı 4, Güz s. 531-538.

Çalışkan, Koray (1996). "Özenilesi Yaşamlar: İslami Romanlar Üzerine Bir İnceleme". Birikim, Cilt(91), s. 89-95.

Çalışkan, Adem (2002). Cumhuriyet Devri İslami Türk Edebiyatı (1960 - 2000). Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.

Çil, Hüseyin (2013). Roman Sosyolojisi Açısından Milli Mücadele Romanında Kurtuluş Söyleminin Farklı Yansımaları. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Dikici, Ali (2008). "Millî Şef İsmet İnönü Dönemi Laiklik Uygulamaları". Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, Sayı: 42, s. 161-192.

- Dönmez, Nagihan (2009). İslami Popüler Romanlarda Müslüman Kimliğinin Değişimi. Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.
- Duman, Doğan (1995). “Türkiye’de İslami Yayıncılık”. Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi, Cilt 4-5 Sayı 2, s. 77-94.
- Ercilasun, Bilge (2010). “Meşrutiyet ve Edebiyat”. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi: 17, 1 s. 57-81.
- Erkol, Çimen, Uğur, Çalışkan (2016). “1960’lardan 28 Şubat’a Cemaati Romanlarla İcat Etmek: Siyasal İslamın Popüler Tezahürleri”. Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Kültürel Çalışmalar Dergisi, 3(1): s. 21-47.
- Erol, Kemal (2012). “Tarih - Edebiyat İlişkisi ve Tarihî Romanların Tarih Öğretimine Katkısı”. Dil ve Edebiyat Eğitimi Dergisi, Yıl: 2012, Cilt: 1, Sayı: 2, s. 59-70.
- Evcimen, Günsev (2011). “Batı Demokrasilerinde Kurumsallaşmış Muhalefet: İşlevleri ve Sorunları”. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, 43 (1-4) s. 138-147, İstanbul.
- Göksu, Vahap (2015). Sosyal Medyanın Kamuoyu Oluşturma ve Siyasal Katılma Üzerine Etkileri: Kuramsal ve Ampirik Bir Analiz. Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya
- Güler, Ahmet Faruk (2011). Cumhuriyet Dönemi Türk Romanında Batılılaşma (1923–1940). Doktora Tezi, T.C. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili Ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Elazığ.
- Gündüz, Mustafa (2007). “Siyasal Muhalefet Aracı Olarak Edebiyat”. Muhafazakâr Düşünce, Yıl: 4 - Sayı: 13-14 • Yaz-Güz, s. 25-46.
- Hoşafçı, Özgür Umut (2006). Toplumsal Muhalefet ve Mizah Dergileri: Leman Dergisi. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Radyo Televizyon Sinema Anabilim Dalı, Ankara.
- İnam, Ahmet (2016). “Öteleyen Edebiyat”. (Ed.) Halil İbrahim Delice. Bartın Üniversitesi Uluslararası Edebiyat ve Toplum Sempozyumu, 28-30 Nisan 2016 Bildiriler Kitabı 1. Bartın: Bartın Üniversitesi Yayınları: s. 21-23.
- İstikbal Çetinkaya, Nahide Işıl (2017). Kamusal Bir Hizmet Olarak Sanatın Yönetimi: Türkiye’de Tiyatro Örneğinde Bir Araştırma. Doktora Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.
- Kacıroğlu, Murat (2016). “Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatında (1923–1940) Toplumcu-Gerçekçi Edebiyat Tartışmaları”. ETÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, I/2, Temmuz 2016, s. 27-71.
- Kahraman, Mehmet (2016). “Türk Romanının Derin Kökleri”. Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi Cilt: CXI Sayı: 775 Temmuz, s. 37-52.
- Kara, Esra (2016). “1939-1945 Yılları Arası Türk Hikâyesinde Olumsuz Din Adamı Figürleri”. Dede Korkut, 2016/10: s. 29-42.

- Kas, Bilal (2017). "Tanzimat Dönemi Roman Tiplerine Farklı Bir Bakış Denemesi". Söylem Filoloji Dergisi, Yıl 2, Sayı 3, s. 86-101.
- Kırık, Ali Murat. (2012). "Arap Baharı Bağlamı'nda Sosyal Medya-Birey Etkileşimi ve Toplumsal Dönüşüm". 21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Eğitim Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 1(3), s. 87-98.
- Kitapçıoğlu, Tülay (2013). "Baskı Grupları ve Demokrasi". TBB Dergisi (106), s. 357-392.
- Koç, Turan (2016). "Edebiyat ve Hayat". (Ed.) Halil İbrahim Delice. Bartın Üniversitesi Uluslararası Edebiyat ve Toplum Sempozyumu, 28-30 Nisan 2016 Bildiriler Kitabı 1. Bartın: Bartın Üniversitesi Yayınları: s. 25-27.
- Koç, Yıldırım (1998). "Sendikacılık Tarihi". TÜRK-İŞ Eğitim Yay. No. 1, Ankara.
- Koçakoğlu, Bedia (2016). "Eski Köye Yeni İmam": Postmodernizm ve İslam". (Ed.) Halil İbrahim Delice. Bartın Üniversitesi Uluslararası Edebiyat ve Toplum Sempozyumu, 28-30 Nisan 2016 Bildiriler Kitabı 1. Bartın: Bartın Üniversitesi Yayınları: s.143-161.
- Kodaman, Bayram (2006). "Atatürk ve Laiklik (Devlet-Din-Toplum)". Sdü Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:4, s. 1-10.
- Köroğlu, Serdar Aytekin (2015). "Literatür Taraması Üzerine Notlar ve Bir Tarama Tekniği". GİDB Dergi Sayı 1, s. 61-69.
- Metin, Yüksel (2007). "Siyasal Muhalefetin Uluslararası İnsan Hakları Sözleşmelerinde Korunması". EÜHFD, C. XI, Sayı 3-4, s. 63-104.
- Özdemir, Merve (2012). II. Meşrutiyet Dönemi'nin Türk Romanı'na Akisleri. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Özler, İbrahim (2007). "Türk Aydını - Toplum İlişkisi". Dinî Araştırmalar, Eylül-Aralık 2007, Cilt: 10, Sayı 29, s. 29-39.
- Savran, Sungur (2009). "1968: Bir Devrimci Dalganın Adı". Devrimci Marksizm, Sayı 9, s. 85-100.
- Sevinç, Canan (2009). "Atatürk Dönemi (1923-1938) Türk Romanında Millî Mücadele". Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 4/I-II Winter, s. 2011-2040.
- Sezer, Ayşem (2012). Bir Aktivist Olarak Aydın ve Toplumsal Hareketlerdeki Rolü. Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Tanta, Betül (2018). Demokratik Rejimlerde Muhalefetin Etkisi: Türkiye ve İngiltere Karşılaştırması. Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.

- Taş, H. Yunus (2012). “Toplumsal Sınıfların Değişim Sürecinde, Sendikalar ve Sendikaların Geleceği”. HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi, Cilt: 1, Yıl: 1, Sayı: 1 s. 60-80.
- Topakkaya, Arslan (2007). “İdeoloji Kavramının Tarihsel Gelişim Sürecine Kısa Bir Bakış”. EÜHFD, C. XI, S. 1-2, s. 163-180.
- Topcu, Adnan (2006). Siyasal Karar Alma Organları Üzerinde Çıkar ve Baskı Gruplarının Etkileri. Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar.
- Uğur, Veli (2009). 1980 Sonrası Türk Edebiyatında Popüler Roman. Doktora Tezi, T.C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Ülgener, Sabri, (2012). “Aydınlar Sosyolojisi ve Çağımız Aydını”, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, Sayı 35, s. 5-39.
- Yağan, Uğur (2013). “Teknoloji, Kamusal Alan ve Sosyal Medya: Üniversite Öğrencilerinin Sosyal Medya Kullanımı ve Politik Katılım Üzerine Ampirik Bir Çalışma”. İletişim Araştırmaları 11(1-2), s. 123-153.
- Yeniçifti, Nagihan Tufan (2014). “İletişimsel Eylem ve Facebook: Gezi Parkı Olaylarında Sosyal Medyanın Gücü”. Selçuk İletişim, 8 (2), s. 263-284.
- Yazıcı, Hasan (2014). 1980-2000 Arası Türk Romanında Baba Figürünün Toplumsal Analizi. Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Yılmaz, Özge (2018). Popüler Kültür Örneği Olarak Hidayet Romanlarında Toplumsal Cinsiyet ve Kadının Konumu: Huzur Sokağı ve Halkaların Ezgisi Roman Örnekleri. Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.
- Yılmaz, Vacit Ertan (2000). Bir Kimlik Oluşturma Aracı Olarak İslami Popüler Romanlar. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

3. Elektronik Kaynaklar

- Dağlı, Abidin (2015). “Örgütsel Muhalefet Ölçeğinin Türkçe’ye Uyarlanması: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması”. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 14, Sayı: 53 s. 198-218. www.esosder.org/23.01.2018.
- Karataş, Zeki (2015). “Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri”. Manevi Temelli Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi, Sosyal Hizmet E-Dergi, Cilt 1, Sayı 1, s. 62-80. <https://docplayer.biz.tr/6979594-Manevi-temelli-sosyal-hizmet.html>
- Türk Dil Kurumu (TDK). <http://sozluk.gov.tr/>

ÖZ GEÇMİŞ

Adı ve Soyadı : Süleyman Samet ERDOĞAN
Doğum Yeri : Yalvaç-Isparta
Doğum Tarihi : 10.03.1994
E-Posta Adresi : suleymansameterdogan@gmail.com
Eğitim Durumu :
Lise : Yalvaç Necip Fazıl Kısakürek Anadolu Lisesi (2012)
Lisans : Kocaeli Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi (2016)
Yabancı Dil(ler) ve Düzeyi :İngilizce: Yazma (İyi), Konuşma (Orta), Okuma (İyi)
İş Deneyimi : Gençlik ve Spor Bakanlığı Isparta İl Müdürlüğü, Yurt Yönetim Personeli (2017 - Hâlen)